

Politics in Central Europe

The Journal of the Central European Political Science Association

---

Volume 8

Number 2

September 2012

Volby a politické strany ve Střední Evropě

Next Issue:

Cultural Transformation and Nation Branding in Central Europe

*The articles published in this scientific review are placed also in SSOAR
(Social Science Open Access Repository), <http://www.ssoar.info>*

CONTENTS

EDITORIAL	5–6
ESEJE	
Vratislav Havlík	
Maďarský volební systém jako záruka stability vlád?	7–21
Petr Just	
Slovenské parlamentní volby 2010: od změny vlády k předčasným volbám	22–33
Michal Kubát	
Palikotovo hnutí v kontextu polských parlamentních voleb 2011	34–51
Ladislav Cabada a Alenka Krašovec	
Podobnost institucionálních výběrů a podobnost výsledků? Příklad Slovinska a České republiky	52–80
Jakub Charvát	
Dvacet let politiky sněmovních volebních reforem v České republice, 1990–2010	81–123
Petr Jurek	
Personalizace volebního systému – případ Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR	124–140
Jan Bureš	
Volby v České republice v roce 2010: fenomén nových stran TOP09 a VV	141–151

Lucie Šatrová

Negativní kampaň České strany sociálně demokratické
v parlamentních volbách 2010 152–168

RECENZE

Ladislav Cabada

“Nepolitické” vlády jako výzkumné téma 169–171

GUIDELINES FOR AUTHORS 172–177

EDITORIAL

Vážení čtenáři,

nové číslo časopisu *Politics in Central Europe. The Journal of Central European Political Science Association* je specifické hned z několika důvodů. Tím prvním je skutečnost, že se jedná o číslo mimořádné, vložené mezi dvě řádná čísla, jež pravidelně vycházejí v červnu, resp. prosinci daného kalendářního roku. Znamená to tedy, že v roce 2012 se můžete těšit na tři čísla namísto obvyklých dvou. Ještě výraznějším specifikem oproti ustálené praxi je ovšem skutečnost, že toto číslo jako první v osmiletých dějinách časopisu vychází v jiném než anglickém jazyce. Hlavním důvodem, který nás k takovému (mezi)kroku vedl, je skutečnost, že vzhledem ke statutu mimořádného čísla se poprvé ve zmíněném osmiletém období stalo, že všechny příspěvky v konkrétním čísle pocházejí od autorů hovořících a píšících v českém jazyce; zdálo se nám v takovém okamžiku iracionální nutit všechny autory převést svůj text do cizího jazyka a současně české čtenáře, k nimž toto číslo zejména míří, pak číst v cizím jazyce, mohou-li se s texty seznámit v mateřštině.

Redakce nicméně nechce skrývat, že s ohledem na právní status časopisu (registrace dle českého práva Ministerstvem kultury ČR, zařazení časopisu na seznam tzv. Národního referenčního rámce excelence apod.) je toto číslo rovněž jakýmsi testem. Pokud se u našich čtenářů, tedy vás, setkáme s příznivou odezvou na tento pokusný krok, pak bychom do budoucna uvažovali o možnosti transformovat náš časopis na anglicko-český, tj. otevřít prostor pro příspěvky buď v anglickém anebo českém jazyce. Tuto praxi pozorujeme u některých dalších kvalitních periodik v České republice, v sociálních vědách dokonce u těch formálně nejuznávanějších, tj. impaktovaných. Nechceme přirozeně rezignovat na to být platformou pro mezinárodní odbornou debatu o středoevropské politice, na druhé straně bychom chtěli citlivě časopis transformovat tak, aby silněji oslovil i sociálně-vědní obec českou (a slovenskou).

Naše mimořádné číslo je věnováno problematice volebních procesů ve střední Evropě a jejich vlivu na vývoj stranicko-politických soustav. Většina příspěvků byla původně přednesena na odborné konferenci *Volby a politictí aktéři ve Střední Evropě*, která se 25. listopadu 2011 uskutečnila pod záštitou primátora statutárního města Plzně Mgr. Martina Baxy v prostorách Univerzitního střediska Plzeň Metropolitan university Praha (zpráva o konferenci je dostupná na http://www.mup.cz/cz/o-univerzite/akce-mup.html/96_1098-konference-volby-a-politicti-akterive-stredni-evrope/1). Kvalita a zajímavost příspěvků a rovněž velmi otevřená odborná diskuse nás vedly k závěru, že by měly být příspěvky rozpracovány do podoby odborných článků a předloženy k širší diskusi. Oslovili jsme proto účastníky

konference s nabídkou podílet se na přípravě mimořádného čísla a jsme velmi rádi, že většina z nich na tuto nabídku pozitivně reagovala. Výjimkou z tohoto postupu je pouze článek Lucie Šatrové, kterou jsme přizvali s ohledem na téma její absolventské diplomové práce, které dle našeho soudu velmi vhodně doplňuje ostatní eseje.

Jednotlivé příspěvky lze rozdělit do dvou základních skupin. První bychom mohli označit jako přehledově analytické. Za takové považujeme zejména příspěvky Vratislava Havlíka a Jakuba Charváta, když se oba autoři věnují dlouhodobým dopadům konkrétního typu volebního systému na stranicko-politickou soutěž a šířeji politický systém. Do této skupiny by nicméně spadaly rovněž texty Petra Jurka, resp. Ladislava Cabady a Alenky Krašovec, první z nich analyzující volby ve vybrané zemi optikou personalizace, druhý komparující institucionální determinanty vývoje stranických systémů Slovinska a České republiky. Druhou skupinu příspěvků tvoří texty věnované krátkému časovému období v rámci jednoho stranického systému a jedné až dvou parlamentních voleb. Tyto příspěvky se soustředí na výrazné změny, které přinesly (před)poslední parlamentní volby ve středoevropských zemích, tj. proměny relevance politických stran, výraznou volatilitu a nástup ne zcela čitelných stranicko-politických subjektů. Text Petra Justa takto reflektuje dění na Slovensku, text Michala Kubáta kontextualizuje fenomén Palikotova hnutí v rámci dlouhodobějších vývojových trendů v polské stranicko-politické soustavě, článek Jana Bureše pak analyzuje nástup dvou nových relevantních subjektů v české politice po parlamentních volbách v roce 2010.

Vážení čtenáři, věříme, že jednotlivé příspěvky i mimořádné číslo jako celek shledáte podobně zajímavými jako čísla předchozí.

Ladislav Cabada

ESEJE

Maďarský volební systém jako záruka stability vlád?¹

Vratislav Havlík

Abstract: *The article traces the impacts of the Hungarian electoral system (valid till 2011) on the party system. The author analyses primarily the nationalistic conflict line with its negative impact on the party system. In this context, the author argues that the presence of nationalism in the party system is the basis for a potential disagreement in governance. Consequently, Hungarian nationalism occasionally produces anti-system parties that are immune against the majority impacts of the electoral system. In addition, the article will analyse the new electoral system, which is valid from 2012 and will trace the possible different impacts on the party system after the next elections. In this context, the article tries to answer the question concerning the future stability of coalition governance in Hungary based on the combination of the nationalistic conflict line and the new electoral system.*

Keywords: *Hungarian governance, Hungarian electoral system, Jobbik, MIÉP, nationalistic conflict line, Hungarian party system*

Úvod

Koaliční vládnutí v Maďarsku bylo po roce 1990 tradičně označováno jako stabilní a jako takové snad mohlo být dáváno i za vzor ostatním středoevropským politickým systémům (srov. Havlík 2011: 116–117). Je skutečností, že za 20 let porevolučního vývoje nedošlo v zemi k jediným předčasným volbám, což lze mimo jiné přičítat i poměrně dosti silným vládním většinám. Příkladem může být vytvoření nadměrných koalic v letech 1990, 1994 či 1998, dvoustranné koalice s výraznou většinou v roce 2006, či koalice Fidesz-KDNP po volbách v roce 2010.² Silné vládní většiny byly dány mimo jiné i smíšeným volebním systémem, který posiloval velké strany. Malým stranám sice formálně stačilo málo, aby se dostaly do parlamentu, psychologický účinek volebního systému však hrál spíše proti nim.

Imunní proti takovému trendu však byly vždy nacionalisticky či krajně pravicově laděné strany, jejichž přítomnost v parlamentu začala být viditelným problémem

¹ Text byl napsán v rámci specifického výzkumu Katedry mezinárodních vztahů a evropských studií FSS MU „Politické a bezpečnostní výzvy vládnutí v současné Evropě“ (MUNI/A/0768/2011).

² Označení vlády Fidesz-KDNP jako dvoustranné koalice by bylo v kontextu minulých maďarských vlád poněkud zkreslující a nepřesné, neboť obě strany šly již do voleb společně s jednou kandidátkou a tvořily tak jeden blok.

pro budoucí sestavování koalic. Ať již původně extrémně-pravicový MIÉP (srov. Bakke a Sitter 2005: 246) a ostatně do jisté míry i malorolnická FKGP, či později Jobbik, obě strany byly vždy „tikající bombou“ stranického systému a jak bude v textu demonstrováno, minimálně jednou, v roce 2002, bylo jen dílem náhody, že nezpůsobily volební pat a nemožnost sestavení vládní koalice. Vývoj maďarského stranického systému v letech 1990 až 2010 tak ve své první části zmíněné periody ukazuje pozitivní účinky volebního systému, ve své druhé dekádě je však příběhem takových psychologických účinků, které jeho autoři zcela jistě nezamýšleli.

Cílem tohoto textu je podrobně analyzovat účinky maďarského volebního systému (platného do roku 2011) na stranický systém. V tomto kontextu bude především upozorněno na přítomnost nacionalistické konfliktní linie, jejíž etablování učinilo volební systém prakticky nefunkčním. Právě vysvětlení dopadů přítomnosti této konfliktní linie je základem celé argumentace textu, neboť maďarský nacionalismus tu a tam produkuje antisystémové strany, které do budoucna ohrožují stabilitu vládnutí. Prostor bude z výše uvedené perspektivy věnován také analýze nového volebního systému, který platí od roku 2012 a dosud nebyl použit v žádných volbách. V tomto kontextu se bude autor především zabývat otázkou, zda nový volební systém dokáže eliminovat rizika spojená s dosavadním systémem a zda dokáže vést k tvorbě stabilních, pokud možno ideologicky propojených koalic, tak jak tomu bylo dosud.

Práce vychází z primárních zdrojů, konkrétně z maďarských volebních statistik dostupných na maďarských volebních serverech Valasztas.hu a Vokscentrum, a dále z literatury maďarské a české provenience zabývající se stranickým systémem a analýzou konfliktních linií maďarského stranického systému.

Nacionalistická konfliktní linie v maďarském stranickém systému

Vývoj maďarského stranického systému po roce 1990 je charakteristický nestabilní přítomností konfliktních linií, na kterých systém spočívá. Zatímco při prvních volbách v roce 1990 bylo jako dominantní možné vnímat pouze střet mezi konzervativním křesťansko-demokratickým táborem MDF, FKGP a KDNP a liberálním táborem v podobě SZDSZ a Fidesz (Benda 2002: 225), zcela jiná konstelace se nabízí po volbách v roce 2010, kdy výrazný úspěch Jobbiku potvrdil dlouhodobě se rýsující přítomnost konfliktní linie na ose nacionalismus-univerzalismus. Právě nacionalismus byl ve stranickém systému sice do jisté míry přítomný vždy, jak však ukazují volební výsledky, ne vždy byl přetaven do přítomnosti strany reprezentující tento proud (viz tab. č. 1).

Tabulka 1: Zisky mandátů maďarských politických stran seřazené na základě jejich orientačního umístění na levo-pravé škále stranického spektra

	MSZP	SZDSZ	LMP	MDF	Fidesz	KDNP	FKGP	MIÉP	JOBBIK
1990	33	94	-	164	22	21	44	-	-
1994	209	69	-	38	20	22	26	-	-
1998	134	24	-	17	148	-	48	14	
2002	178	20	-	188 ³		-	-	-	
2006 ⁴	190	20	-	11	164		-	-	
2010	59	-	16	-	263		-	-	49

Zdroj: vokscentrum.hu, Hloušek, Chytilík 2007: 183–184

Nelze přitom tvrdit, že tato linie byla přítomná od samotného počátku vývoje stranictví po roce 1989. Maďarské demokratické fórum (MDF) bylo od roku 1987 zástupcem křesťansko-konzervativního směru, liberální proud od roku 1988 reprezentovaly Svaz mladých demokratů (Fidesz) a Svaz svobodných demokratů (SZDSZ). V letech 1988-1989 dále došlo k obnově historických stran, především Nezávislé malorolnické strany (FKGP), Sociálně-demokratické strany (MSZDP) a Křesťansko-demokratické lidové strany (KDNP). Klíčové pro dnešní stranický systém bylo také rozpuštění vládnoucí strany MSZMP ke konci roku 1989 a založení Maďarské socialistické strany (MSZP) (Hloušek 2005: 485). Po volbách v roce 1990 tak byl identifikovatelný socialistický tábor (MSZP), liberální (Fidesz a SZDSZ) a křesťansko-demokratický (mimo jiné MDF, DKGP, KDNP a ostatně i MIÉP).

Tato konstelace však neměla dlouhé trvání. Klíčovou událostí byl přesun Fideszu do křesťansko-konzervativního tábora v polovině 90. let (srov. Hloušek 2005: 488, Hanley, Szczerbiak, Haughton a Fowler 2008: 428), což mu přineslo nové voliče, a sice především prostřednictvím oslabení stávajících menších stran nacházejících se v daném táboru (viz výše tab. č. 1). Jinou významnou událostí bylo vyloučení extremisticky smýšlejícího Istvána Csurky a jeho stoupenců z MDF (Ripp 2011: 387, srov. Vachudova 2008: 393). Csurka s nimi založil Stranu maďarské spravedlnosti a života (MIÉP) a položil tak základ k emancipaci nacionalistické konfliktní linie. Výraz „emancipace“ je v tomto kontextu úmyslně zvolený, neboť cílem jeho užití je naznačit existenci nacionalisticky smýšlejícího tábora již před vyloučením Csurky ze strany v roce 1993. Německý politolog Jürgen Dieringer se domnívá, že potenciál extrémní pravice byl již v roce 1990 nad hranicí nutnou pro vstup do parlamentu (Dieringer 2009: 142). Je tak pouhým dílem náhody, že se extrémní pravice oficiálně zformovala až o pár let později.

³ V rámci společné kandidátky získal Fidesz 164 a MDF 24 mandátů.

⁴ Jeden mandát získala také lokální politická strana Somogyért.

Socioekonomická štěpná linie v Maďarsku v popisovaném období (1990–2010) nikdy nebyla rozhodujícím faktorem a spíše ani nebyla identifikovatelná, a pokud ano, pak ne zásadně (srov. Kőrösényi 1999: 66–67, Enyedi 2007: 123). Mnohem důležitější totiž byl příklon k „bipolárnímu chápání stranické soutěže“ (Hloušek 2005: 488), které mělo mimo jiné za důsledek výrazné oslabení menších stran. Tuto bipolaritu je nutné chápat především v kulturním, symbolickém smyslu, jako boj pravice a levice sám o sobě, nikoliv se socioekonomickým podtextem.⁵ S jistou nadsázkou vystupují do popředí i takové přístupy, které ze socioekonomického hlediska vnímají nejen MSZP, ale i Fidesz, jako levicové strany (srov. Enyedi 2007: 122). Pro maďarského voliče však takové zjištění nepředstavuje zásadní problém. Maďarský politolog Zsolt Enyedi sice uvádí, že ekonomická témata hrají roli v kampaních stran, samy sobě však maďarské strany ekonomické záležitosti do své identity nevštěpily (Enyedi 2007: 123).

V Maďarsku na přelomu 20. a 21. století tak bylo možné hovořit o přítomnosti kulturního, neekonomického, avšak velmi výrazného a konfliktního rozlišování pravice a levice ze strany voličů ve volbách. Ještě v roce 2007 tak Enyedi mohl identifikovat jediné dva možné ideologické „balíky“ (Enyedi 2007: 122–123), či jinými slovy dva typy možných ideologických kombinací. Buďto na jedné straně nacionalistická, konzervativní, antikomunistická, křesťanská (klerikální) a tradičionalistická pravice, či kulturně liberální, antiklerikální, kosmopolitní a anti-anti-ekonomická levice. I tento přístup k chápání maďarské politiky se však na základě nových souvislostí ukazuje jako překonaný a štěpnou linii je tak nutné hledat, soudě alespoň dle voleb 2002 a 2010, na ose extrémní pravice – umírněná pravice – levice (srov. Havlík 2011: 97). Ukazuje se totiž, že extrémní pól pravice je nutné vnímat jako nezpochybnitelný a plně etablovaný tábor. Budeme-li tedy maďarské stranictví chápat na základě „táborového“ principu, pak především po posledních volbách nacházíme tři vrcholy trojúhelníku, které poněkud zpochybňují do té doby centripetální soutěžení dvou velkých bloků. Ukazuje se tedy, že nacionalistická linie nekopírovala přesně pravo-levou linii, mnohem spíše štěpila pravici, která jako celek nikdy nebyla ochotná přistoupit na „čistý“ nacionalismus.

Výsledky parlamentních voleb v roce 2010 lze interpretovat různě. Bezprecedentní nárůst preferencí Jobbiku bývá dáván do souvislosti s přesunem elektorátu směrem od socialistické MSZP k Jobbiku (srov. Karácsony a Róna 2010: 39). Tento přesun sice mohl být způsoben pouhým rozčarováním Maďarů z dlouholeté vlády MSZP, mnohem spíše je však nutné hledat důvody v existenci vždy více či méně se projevují skupiny voličů, kteří se ve volbách rozhodují na základě

⁵ Právě tato skutečnost je důležitá pro argumentaci v další části textu pojednávající o rizicích volebního systému a možných problémech při sestavování vlád. Z tohoto hlediska se jeví spolupráce mezi Fidesz a MSZP jako absolutně nemožná.

nacionalisticko-univerzalistické linie. Maďarští autoři Karácsony a Róna ve své studii spíše vyvracejí zjednodušující vysvětlení, že elektorát Jobbiku se rekrutoval z bývalých voličů MSZP. Nacházejí tak mnohem více nezávislých proměnných, především boj proti elitám obecně, či protirómskou rétoriku (Karácsony a Róna 2010: 55–59), která navíc pro socialisty nikdy nebyla typická.

Tato nacionalistická konfliktní linie, poněkud vybočující z Enyediho pravo-levého chápání, však byla v maďarské popřevratové politice přítomná do jisté míry vždy, jen snad méně viditelně a navíc byla tlumena Fideszem, který se choval pragmaticky a tu a tam přebíral nacionalistickou rétoriku od menších stran s cílem zaujmout jejich elektorát. Nejviditelnějším příkladem existující, jakkoliv skomírající nacionalistické linie, je 14 mandátů strany MIÉP po volbách v roce 1998, ale i o něco nižší, přesto však viditelná podpora této strany ve volbách v roce 2002, kdy na mandáty nakonec nedosáhla. V těchto volbách MIÉP na mandáty nedosáhl ne proto, že by pokleslo národní uvědomění nacionalisticky laděného tábora voličů, nýbrž proto, že tyto voliče dokázal krátkodobě zaujmout Fidesz (Mlejnek 2009: 15). Tato strategie se na druhou stranu ukázala být pro Fidesz nevýhodná, neboť musel krátkodobě opustit z hlediska stranického spektra nejvýhodnější středovou pozici a vydat se poněkud doprava, což mu ubralo hlasy středových voličů.

Rozbor významu nacionalistické konfliktní linie lze uzavřít konstatováním, že její přítomnost zároveň do značné míry implikuje nemožnost prosazení se dalších linií. Hloušek a Kopeček v roce 2004 příhodně konstatovali, že „pokud dojde k dalšímu zmírnění polarizace maďarské politiky v dimenzi nacionalisticko-univerzalistického soupeření, pravděpodobně dále stoupne význam pravolevé dimenze definované do značné míry na základě socioekonomických témat“ (Hloušek a Kopeček 2004: 124). Jenže maďarská politika se ubírala jiným směrem, než jaký se v té době zdál pravděpodobný a naopak došlo po posledních volbách v roce 2010 k definitivnímu potvrzení již dlouho existující nacionalisticko-univerzalistické linie (srov. Havlík 2011: 92).

Jaký význam má přítomnost zmíněné dominantní konfliktní linie pro budoucnost maďarského vládnutí? Ukazuje se, že velký, protože ve spojení s účinkem volebního systému bylo postupně generováno riziko volebního patu po volbách. Jinými slovy se ukázalo, že existence maďarského mixu konfliktních linií spolu s volebním systémem k nim nepřátelským je nebezpečná. Skutečnost, že se toto riziko nikdy nepřetavilo do reálné nestability vlády, bylo pouhým dílem náhody, jak bude ukázáno v následující kapitole.

Volební systém 1990–2010: účinky

Dosud užívaný volební systém zvýhodňoval velké strany. Tato teze vychází jednak z formálního nastavení supersmíšeného systému a dále, či především, ze

samotných účinků, které se nejpozději ve čtvrtých volbách roku 2002 velmi výrazně projeví a odklonily systém od účinků pravděpodobně zamýšlených jeho tvůrci. Supersmíšenost spočívala v kombinaci většinové a poměrné složky, doplněných třetím skrutiniem v podobě kompenzačních mandátů.

V prvním skrutiniu bylo rozděleno 176 mandátů 386 členného parlamentu, a sice v jednomandátových obvodech na základě dvoukolového většinového systému. Do druhého kola postupovali všichni kandidáti s více než 15 % obdržených hlasů v prvním kole, min. však tři. Tyto mandáty až na výjimky vždy obdržely dvě velké strany, pravicový Fidesz či levicová MSZP. V druhém kole voleb bylo ve 20 maďarských župách⁶ rozděleno max. 152 mandátů s využitím Hagenbach-Bischoffovy kvóty⁷. Jakkoliv byl tento „balík“ mandátů rozdělen na základě poměrného systému, díky značnému počtu volebních obvodů s malým počtem rozdělovaných mandátů⁸ měla tato kombinace v praxi silně většinový účinek. Vhodnější než supersmíšený je tak výraz autorů Cabada a Ženíška „většinový smíšený“, který užívají při popisu maďarského volebního systému (Cabada, Ženíšek 2003: 103). Jedinou skutečnou nadějí pro malé strany tak byly kompenzační mandáty, kterých bylo 58, v praxi však o něco málo více, neboť použití výše zmíněné kvóty implikuje výskyt zbytkových mandátů z žup, které nemohly být na této úrovni rozděleny, a proto byly přesunuty ke zmíněným 58 mandátům. Tyto kompenzační mandáty mohly obdržet všechny strany se ziskem alespoň 5 % hlasů v poměrné složce voleb, a sice na základě zbytkových hlasů, tedy hlasů, které jak ve většinové, tak v poměrné složce voleb nevedly k zisku mandátu. Takových hlasů mají sice malé strany hodně a na mandáty tak mohou dosáhnout, nicméně velké strany mají zbytkových hlasů také mnoho a o kompenzační mandáty se proto s malými stranami podělí. O skutečné kompenzaci pro malé strany tedy nelze hovořit, snad jen o menším odškodnění, jednoznačně však nepoměrném (viz tab. č. 2 a 3).

Tab. č. 2 vypovídá především o kompenzaci všem, tedy ne jen malým stranám, a výraz kompenzace tak ukotvuje ve významu zužitkování nevyužitých hlasů všech stran, nikoliv jen malých. Tab. č. 3 pak ukazuje skutečnou míru kompenzace na základě porovnání procentuálního vyjádření mandátů malých stran a jejich reálného zisku ve volbách. Především má tento přehled za cíl demonstrovat viditelnou podprezentovanost malých stran. Kompenzační složka je jim sice prospěšná,

⁶ Formálně je Maďarsko rozděleno do 19 žup a hlavního města Budapešť, které má zvláštní statut. Hagenbach-Bischoffova formule má v Maďarsku zvláštní úpravu. Mandát obdržela při výpočtu vždy i ta strana, která dostala i jen 2/3 počtu hlasů, které volební číslo určuje pro dosažení mandátu.

⁷ Ve většině žup je rozdělováno mezi 4 a 10 poslaneckými mandáty. Výjimku představují pouze Budapešť s 32 rozdělovanými mandáty, Pécs s 16 mandáty a Borsod-Abaúj-Zemplén s 13 mandáty. Právě v těchto větších župách měly malé strany na základě dosavadního volebního systému šanci dosáhnout na mandát. Ve většině žup to naopak až na výjimky bylo nemožné.

o plné kompenzaci však nelze hovořit. Oba přehledy tak podporují argumentaci týkající se silně většinových účinků smíšeného systému.

Tabulka 2: Přehled kompenzačních mandátů získaných na základě nevyužitých hlasů

	MSZP	SZDSZ	LMP	MDF	Fidesz	KDNP	FKGP	MIÉP	JOBBIK
1990	18	23	-	10	12	10	17	-	-
1994	7	25	-	15	13	14	11	-	-
1998	30	17	-	0	10	-	14	11	
2002	31	13	-		26	-	-	-	
2006	17	11	-	9		27	-	-	
2010	31	-	11	-		3	-	-	21

Zdroj: autor na základě www.valasztas.hu

Tabulka 3: Podprezentace menších stran. Srovnání procentuálního vyjádření obdržaných mandátů a zisku ve volbách

Volby	SZDSZ		LMP		MDF		JOBBIK	
	Mandáty	Volební zisk	Mandáty	Volební zisk	Mandáty	Volební zisk	Mandáty	Volební zisk
2006	5,2	6,3/6,5		-	2,8	4,4/5,0		-
2010		-	4,1	5,0/7,5		-	12,7	16,4/16,7

Zdroj: autor na základě www.valasztas.hu

Pozn.: V případě údaje „volební zisk“ jsou uvedeny dvě hodnoty. První představuje zisk strany v jednomandátových obvodech, druhý pak v župách.

Pro úplnost je nutné i z jiného pohledu demonstrovat, jaké překážky stanovoval volební systém malým stranám. Nejednalo se ani zdaleka jen o zmíněné „většinové“ nastavení velikosti obvodů v poměrné složce voleb. Stejně tak nevýhodné pro malé strany bylo pravidlo, že chtějí-li mít právo obdržet mandáty z celostátní kompenzační listiny, musí kandidovat alespoň v 7 župách a v každé z nich musí postavit kandidáty alespoň ve čtvrtině jednomandátových obvodů (srov. Mlejnek 2009: 5). Bylo by jistě čistě diskutabilní zamýšlet se nad tím, jak velkou překážku toto ustanovení pro malé strany toto pravidlo představovalo, minimálně jím však lze ilustrovat vztah volebního systému k malým stranám.

Zatímco v prvních svobodných volbách v roce 1990 vedl nově vytvořený volební systém k zisku mandátů u šesti stran a stejná situace se opakovala i po volbách 1994 a 1998, nejpozději od voleb roku 2002 je vidět, že voliči začínají myslet většinově, podpora malých stran klesá a stranický systém se začíná chovat dostředivě (srov.

tab. č. 4). Fidesz využil volebního systému a ideologicky se rozprostřel po pravo-středové části stranického spektra, přičemž strany, které mu programově stály v cestě, jím byly buď absorbovány, nebo se marginalizovaly ve volbách. Strana MDF tak v roce 2002 kandidovala v koalici s Fideszem, což byl začátek jejího konce, který byl potvrzen parlamentní absencí v roce 2010. Stejně tak KDNP nedokázala vzdorovat strategii Fideszu, což potvrzuje nepřekročení hranice 5 % hlasů v roce 2002 a spolukandidování s Fideszem v roce 2006 a 2010. Imunni proti popsáným tendencím nebyli ani populisticky naladěni malorolníci (FKGP) Józsefa Torgyána (srov. Batory 2002: 532), kteří parlamentní zastoupení definitivně ztratili v roce 2002, což však bylo částečně také způsobeno mnohonásobným štěpením strany (srov. Ripp 2011: 354).

Štěpení malorolníků a tím pádem pohyby jejich elektorátu směrem k novým frakcím, však nebylo doprovázeno čistou spokojeností a profitem Fideszu, tak jako tomu bylo v případě MDF či KDNP. Profit Fideszu na rozpadu FKGP z hlediska získání nových voličů lze sice jen těžko odhadovat (srov. Mlejnek 2009: 16), faktem však je, že hned několik významných malorolníků přestoupilo do Fideszu (srov. Böhms 2010: 384). Zároveň je však jisté, že určitá část elektorátu rozpadající se strany nešla ve volbách volit centristický Fidesz, nýbrž krajně pravicový MIÉP-Jobbik (Ripp 2011: 354). Jinými slovy lze konstatovat, že ať již se rozpadla FKGP z jakýchkoliv důvodů, Fidesz nedokázal „posbírat“ veškerý její elektorát, který byl příliš nacionalisticky orientovaný, než aby ho mohl Fidesz celý pojmout. Navíc, podíváme-li se na maďarskou pravici ve volebním období 1998–2002, vidíme kromě Fideszu a MDF právě zmíněnou FKGP s populisticko-nacionalistickými sklony, podobně charakterizovatelný MIÉP na samotném kraji pravicového spektra (srov. Mlejnek 2009: 7) a KDNP reprezentující křesťansko-demokratický proud a podporující sdílenou náboženskou a národní identitu Maďarů (Benda 1999: 113).

Jinými slovy všechny pravicové strany žily do jisté míry z národního konzervatismu, některé více, jiné méně. Právě ty strany, které se na tomto zaměření neprofilovaly nikterak výrazně, byly eliminovány Fideszem, který od poloviny 90. let integroval právě národní konzervatismus jako jeden z hlavních bodů svého profilu. Zmíněné menší strany se staly z tohoto hlediska zbytečnými a vyprázdněnými. Ne tak ale MIÉP a později Jobbik, které se profilovaly z nacionalistického hlediska výrazně ostřeji. Fidesz je však nemohl programově plně následovat, jak by mu možná indikovala logika pragmatismu, neboť by se zdiskreditoval u značné části středových voličů, na kterých byl přece jen závislý. Podobnou argumentaci používá i Vít Hloušek: „Určitým problémem zůstává značný význam nacionalistické konfliktní linie transformace, která znemožňuje jednoznačné nastoupení trendu k centripetální volební soutěži“ (Hloušek 2005: 494). Jakkoliv o neexistenci centripetální soutěže lze pochybovat, neboť ji lze do jisté míry vypozařovat, je patrné, že Fidesz

se v zájmu udržení elektorátu tu a tam na verbální rovině ubírá hlouběji na pravou stranu spektra, aby zaujal případné voliče, o kterých ví, že se v nemalém množství na pravici a extrémní pravici nacházejí.

Souvislost výše uvedeného výkladu s účinky volebního systému je nasnadě. Lze pozorovat dva jevy. Jednak postupně došlo ke snížení počtu stran s parlamentním zastoupením, přičemž tyto oslabené strany zpravidla po opuštění parlamentu nastoupily cestu marginalizace (FKGP, MDF). Souběžně však po roce 2002 nastal jev oslabení, ale ne marginalizování, nacionalisticko-populistického proudu. Je pravda, že tento v letech 2002 až 2010 v parlamentu formálně zastoupen nebyl, jeho roli, alespoň na rétorické rovině, však do jisté míry zastupoval Fidesz (viz dále, srov. Mlejnek 2009: 15).

Velmi dobře lze daný jev popsat na situaci voleb 2002 a 2010. V roce 2002 se do parlamentu dostaly jen tři strany – Fidesz, MSZP a SZDSZ, přičemž poslední dvě jmenované vytvořily vládu s těsnou většinou v Národním shromáždění. MIÉP s 4,37% hlasů mandáty nezískal, až do posledního okamžiku však představoval hlavní riziko voleb (srov. Šedo 2002, Mlejnek 2009: 15). V případě zisku mandátů by totiž jeho přítomnost v parlamentu implikovala pat, jelikož pravice i levice by jednak byly stejně silné a navíc varianty typu velká koalice Fidesz-MSZP či vláda Fidesz s víceméně antisystémovou stranou byly a jsou v Maďarsku nemyslitelné.

Tabulka 4: Ilustrace centristických dopadů volebního systému se silně většinovými prvky. Percentuální vyjádření počtu mandátů stran z celkového počtu mandátů (386)

1998		2002		2006		2010	
MSZP	34,7	MSZP	46,1	MSZP	49,2	MSZP	15,3
SZDSZ	6,2	SZDSZ	5,2	SZDSZ	5,2	SZDSZ	
LMP	-	LMP	-	LMP	-	LMP	4,1
MDF	4,4	MDF	48,7	MDF	2,8	MDF	
Fidesz	38,3	Fidesz		Fidesz	42,5	Fidesz	68,1
KDNP	-	KDNP	-	KDNP	-	KDNP	-
FKGP	12,4	FKGP	-	FKGP	-	FKGP	-
MIÉP	3,6	MIÉP	-	MIÉP	-	MIÉP	-
Jobbik	-	Jobbik	-	Jobbik	-	Jobbik	12,7

Zdroj: autor

Pozn.: Strany jsou seřazeny od MSZP po Jobbik na základě orientačního umístění na škále levice-pravice.

Volební systém 1990–2010: riziko pro budoucí stabilitu vlád

Společný jmenovatel latentního rizika nese parlamentní složení vzešlé z voleb konaných roku 2010. Parlamentu zcela dominuje koalice Fidesz-KDNP s ústavní většinou mandátů (celkem 263), dále oproti zvyklostem slabá MSZP s 59 poslanci, na extrémně-pravicovou stranu velmi silný Jobbik s 47 mandáty a zelená a liberální strana Je možná jiná politika (LMP) s pouhými 16 mandáty. Výsledek Fideszu kandidujícího s KDNP, vymykající se dosavadním zvyklostem v maďarském politickém prostoru, byl dán především masivní kampaní namířenou proti dlouhodobé vládě socialistů, spojené se skandály a velkým zklamáním maďarského obyvatelstva (Fábián 2010: 463–468). Jakkoliv je čistě spekulativní předvídat vývoj poměrů sil v maďarském stranickém systému, lze předpokládat, že Fidesz, i když stále silný, již podobný úspěch v následujících volbách nezaznamená a pravolevý stranický boj se bude poněkud standardizovat ve prospěch momentálně velmi oslabených socialistů.

Pravděpodobně strach z této stabilizace poměrů donutil vládnoucí Fidesz přistoupit ke změně volebního systému. Při ponechání toho původního by totiž výše zmíněná očekávaná normalizace rovnováhy stranického spektra vedla ve volbách k pravděpodobnému patu a nemožnosti sestavení vlády. Pokud by totiž Fidesz vyhrál volby, ale ne s absolutní většinou získaných mandátů, neměl by partnera pro sestavení vlády. Stejně jako v roce 2002 lze totiž konstatovat, že vláda s MSZP či s Jobbikem je v maďarských politických reáliích zcela nemyslitelná. Spoléhat se na slabou LMP by bylo spíše nejisté, minimálně z hlediska negativních zkušeností s SZDSZ v Gyurcsányho vládě.

Dosud užívaný maďarský volební systém tak z hlediska praktických účinků vedl k tomu, že a) vytvořil dvě silné strany na pravici a levici, b) díky většinovým prvkům způsobil silně dostředivou tendenci stranického systému, čímž de facto marginalizoval malé strany, které nedokázaly čelit dvěma hlavním velkým, ale c) nedokázal zabránit parlamentní účasti nacionalistických či krajně-pravicových stran, které byly proti rozpínavosti Fideszu na pravici imunní. Fidesz se jinými slovy nedokázal po pravé části stranického spektra „roztáhnout“ natolik široce, aby saturoval zájmy od krajní pravice až po střed spektra.

Jako nejfatálnější pro budoucnost sestavování maďarských vlád se však ukázala ne pouhá přítomnost krajně-pravicové formace v parlamentu s nízkým koaličním potenciálem, ale spíše nepřítomnost jakékoliv další malé pravicové strany, která by mohla představovat alternativu pro voliče. Pravicový volič se tak postupně dostal do stavu, kdy se musel rozhodnout mezi volbou Fideszu či silně nacionalisticko-extremistické strany. Fidesz tak nedokázal odpovídajícím způsobem uspokojit zájmy celého pravicového elektorátu, který tak vždy dával a dává šanci na parlamentní účast některé menší straně, typicky silně nacionalisticky zaměřené. Právě tato implicitní přítomnost podobně zaměřené strany se stala hlavním rizikem účinků

volebního systému, který byl po nástupu vlády Fidesz-KDNP změněn. Následující kapitola se věnuje jeho analýze.

Nový volební systém z roku 2012: eliminace minulých rizik?

Nový volební systém, schválený v prosinci 2011, vyvolal řadu kontroverzí, založených především na skutečnosti, že byl schválen pouze koalici Fidesz-KDNP disponující silnou většinou v parlamentu. Orbánova koalice je v této souvislosti podezírána z účelové změny volebních pravidel tak, aby v budoucnosti lépe dosahovala většiny mandátů. Maďarský analytik Róbert László v tomto kontextu bilancuje, že „nový volební systém lze popsat jako demonstraci síly. V tomto okamžiku by z většiny jeho aspektů profitovala současná vládní strana“ (László 2012: 1).

Změna designu celého volebního systému je poměrně zásadní. Nedošlo ke změně pouhé techniky volení, nýbrž k celkové proměně ducha systému, který se posunul ještě zřetelněji směrem k většinovému. Především došlo ke zmenšení počtu mandátů Národního shromáždění na 199. Ty budou obsazeny opět na základě dvou hlasů, které má každý z voličů k dispozici. První hlas slouží k volbě v jednomandátových obvodech, kterých bude nově 106⁹, což představuje 53 % veškerých mandátů oproti původním 46 %. Pro získání mandátu v tomto skrutiniu je třeba dosažení relativní většiny hlasů v daném obvodu, tedy na základě systému „first past the post“. Zbylých 93 mandátů bude rozděleno na celostátní úrovni na základě poměrného systému a použití d'Hondtova dělitele. Systém, podobně jako ten dřívější, obsahuje metodu přesouvání nevyužitých hlasů, ovšem s jistou modifikací. Nově budou k hlasům, které voliči dali stranám, přičteny všechny hlasy, které v jednomandátových obvodech nevedly ke zvolení poslance. Do této množiny patří i ty hlasy, které vítězný kandidát v obvodu již ke svému zvolení nepotřeboval a které tak byly „navíc“ (srov. Portál vlády – Volby do Národního shromáždění). Přesouvány budou tedy i všechny ty hlasy vítěze obvodu, které tvoří rozdíl oproti druhému nejsilnějšímu kandidátovi v daném obvodu. Lze tedy zároveň dovést, že velmi oblíbený kandidát, který zvítězí v jistém obvodu s velkým náskokem, straně zároveň zajistí značné množství přebytečných hlasů, které se jí budou hodit v dalším skrutiniu.

Výše zmíněná kritika volebního systému vyplývá hned z několika klíčových změn. Jednak ze systému relativní většiny, který nedává malým stranám ani minimální šanci získat v tomto skrutiniu mandát a za současného stavu preferencí je jednoznačně výhodná pro Fidesz-KDNP. Podobně kritizované je také přesunutí nevyužitých hlasů

⁹ Volební systém tak provází pozoruhodný jev. Zatímco byly nepochybně výrazně posíleny jeho většinové prvky, tak zároveň došlo k tomu, kandidáti na poslanecký mandát se svým voličům de facto vzdálili. Vyplývá to z úvahy, že zatímco dříve bylo v přepočtu na jednoho poslance jednomandátového obvodu průměrně 45 tis. občanů, nyní to bude 75 tis., a to kvůli celkovému snížení počtu mandátů, a tudíž i jednomandátových obvodů (srov. László 2012: 2).

vítězného kandidáta, zatímco doposud z tohoto ustanovení těžili jen poražení (srov. László 2012: 1). 93 mandátů rozdělovaných na základě poměrného systému tak již nenaplnuje obsah výrazu „kompenzační“, alespoň ne v původním slova smyslu, neboť na základě nových pravidel si „kompenzují“ nevyužité hlasy úplně všichni zúčastnění hráči, včetně vítěze. Výraz „kompenzace“ tak ztrácí svůj původně užívaný význam odškodnění za nedosažení mandátu a nevyužití hlasů voličů. Navíc lze konstatovat, že systém dopomůže silnému vítězi být ještě silnějším.

Nutno dodat, že z dlouhodobého hlediska je situace spíše nepřehledná a dopady volebního systému neodhadnutelné, neboť systém relativní většiny nebyl ve středoevropském prostoru dosud použit a nelze odhadnout jeho psychologický efekt na hlasování voličů. Odhadnout nelze především efekt přesouvání všech nevyužitých hlasů. Může se tedy také docela dobře jednat o poměrně riskantní strategii Fideszu. Došlo-li by v období následujících voleb k alespoň minimální rovnováze sil, která byla pozorovatelná ještě ve volbách v roce 2006, pak by východ země a hlavní město ovládli socialisté a západ Fidesz. V případě, že by nikdo z obou hypoteticky nejsilnějších stran nebyl schopen dosáhnout většiny poslanců v parlamentu, rozhodovala by přítomnost další strany s nutným koaličním potenciálem. Jak však bylo uvedeno výše, právě podpora přítomnosti jiných pravicových stran v parlamentu nikdy nepatřila ke strategii Fideszu, který jakoby vše sázel na jednu kartu: dosažení dostatečného zisku mandátů pro sestavení vládní většiny, pokud možno bez koaličních partnerů. V této svojí strategii Fidesz jinými prostředky pokračuje a ke změnám *de facto* nedochází, naopak se prohlubuje riziko pro sestavování budoucích vlád tím více, čím silnější je Jobbik.

Možnost vytvoření prosystémové koalice na základě nového volebního systému sice nelze dopředu vyloučit, je však již na první pohled vidět, že žádné z původních rizik, která byla patrná ve volbách roku 2002 a potenciálně generovaná novou podobou stranického systému po roce 2010, nebyla novým volebním systémem eliminována. I nadále tedy platí, že rozhodujícím aktérem pro sestavení vládní většiny se může stát Jobbik, neboť podpora zelené LMP není tak vysoká, aby se s ní dalo počítat pro sestavení stabilní vlády. Lze tedy konstatovat, že vytvoření nového volebního systému bylo motivováno patrně jinými pohnutkami, než záměrem odstranit latentní hrozby systému minulého. Těmito pohnutkami mohla být především vidina výhodnosti systému relativní většiny pro momentálně silný Fidesz.

Závěr

Cílem příspěvku bylo analyzovat maďarský volební systém z hlediska rizik, které postupně generuje pro budoucí stabilitu vlád. Ukázalo se, že jak dosud užívaný systém, tak pravděpodobně ani nově schválený, nejsou schopné eliminovat hrozby, které se ve stranickém systému Maďarska začaly objevovat po roce 2002.

Zmíněnou hrozbou je především poněkud nešťastná kombinace dvou prvků, které postupem času esenciálně vylučují možnost budoucí vládní stability. Na jedné straně stojí supersmíšený volební systém, který díky svým nad očekávání většinovým účinkům nabral dostředivé tendence, posunul tedy velké strany do středu stranického spektra a tím sekundárně zlikvidoval strany malé. Na druhé straně je pak přítomnost nacionalistické konfliktní linie umožňující straně zastupující nacionalisticky či extremisticky laděné voliče dosáhnout parlamentní zastoupení i v systému, který je jinak vůči malým stranám nepříliš přátelsky nakloněný. Bez větší snahy Fideszu se počet relevantních stran zredukoval postupně na 3-4, přičemž jakkoliv sice nelze opomíjet programové „vykrádání“ malých stran ze strany Fideszu, klíčovou nezávislou proměnnou byl v případě neúspěchu malých stran především samotný volební systém, který posunul velké strany do přirozeného místa působení malých stran.

Po etablování dvou velkých bloků s Fideszem na pravici a MSZP na levici se snad již zdálo, že malé strany jsou poraženým volebním systémem, v důsledku kteréhož vzniká systém dvou stran či dvou a půl strany. Tento obraz byl však jen chimérou voleb 2006 a 2010, které lehkostí sestavení vlády zastíraly pravou podstatu věci. Pravicově extremistické strany, ať již dříve MIÉP či dnes Jobbik, se totiž jeví jako imunní proti všem účinkům volebního systému. Současná maďarská politika tak musí jen doufat, že se stranický systém nedostane do polohy dvou velkých stran a jedné extremistické či antisystémové, ale že v něm naopak nastane renesance malých formací představujících naději pro tvorbu stabilních prosystémových vlád. V opačném případě bychom totiž mohli konstatovat, že maďarské vládnutí díky původnímu i současnému volebnímu systému směřuje k nestabilitě.

Seznam zkratek

FIDESZ – Svaz mladých demokratů (Fiatal Demokraták Szövetsége)

JOBBIK – Hnutí za lepší Maďarsko (Jobbik Magyarorszáért Mozgalom)

KDNP – Křesťanskodemokratická lidová strana (Kereszténydemokrata Néppárt)

KET – Rada koaličního sjednocení (Koalíciós Egyeztető Tanács)

FKGP – Strana nezávislých maloročníků, zemědělských dělníků a občanů (Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt)

MDF – Maďarské demokratické fórum (Magyar Demokrata Fórum)

MIÉP – Strana maďarské spravedlnosti a života (Magyar Igazság és Élet Pártja)

MPP – Maďarská občanská strana (Magyar Polgári Párt)

MPS – Maďarský občanský svaz (Magyar Polgári Szövetség)

MSZP – Maďarská socialistická strana (Magyar Szocialista Párt)

SZDSZ – Svaz svobodných demokratů (Szabad Demokraták Szövetsége)

Literatura

- Bakke, Elisabeth – Sitter, Nick (2005): Patterns of Stability: Party Competition and Strategy in Central Europe since 1989, *Party Politics* 11 (2): 243–263.
- Batory, Agnes (2002): Attitudes to Europe: Ideology, Strategy and the Issue of European Union Membership in Hungarian Party Politics, *Party Politics* 8 (5): 525–539.
- Benda, Lukáš (1999): Maďarská republika, in Dančák, Břetislav – Fiala, Petr, eds., *Nacionalistické politické strany v Evropě*, First Edition, 110–118, IIPS MU.
- Benda, Lukáš (2002): Republika Maďarsko, in Fiala, Petr – Holzer, Jan, eds., *Politické strany ve střední a východní Evropě. First Edition*, 223–248, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- Böhm, Antal (2010): Baloldali visszavágó – 2002, in Földes, György – Hubai, László, eds., *Parlamentí választások Magyarországon*, Third Edition, 381–408, Napvilág Kiadó.
- Cabada, Ladislav – Ženíšek, Marek (2003): Smíšené volební systémy, First Edition, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Dieringer, Jürgen (2009): Das politische System der Republik Ungarn, First Edition, Verlag Barbara Budrich.
- Enyedi, Zsolt (2007): Stability in the Shadow of Chaos. The Hungarian Party System in 2006, in Hloušek, Vít – Chytilék, Roman, eds., *Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries. First Edition*, 116–134, Democracy and Culture Studies Centre.
- Fábián, György (2010): Választás a változásért – 2010, in Földes, György – Hubai, László, eds., *Parlamentí választások Magyarországon*, Third Edition, 453–487, Napvilág Kiadó.
- Hanley, Seán – Szczerbiak, Aleks – Houghton, Tim – Fowler, Brigid (2008): Sticking Together : Explaining Comparative Centre-Right Party Success in Post-Communist Central and Eastern Europe, *Party Politics* 14 (4): 407–434.
- Havlík, Vratislav (2011): Maďarsko, in Balík, Stanislav – Havlík, Vlastimil, eds., *Koaliční vládnutí ve střední Evropě (1990–2010)*, First Edition, 91–119, Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav.
- Hloušek, Vít (2005): Maďarsko, in: Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Chytilék, Roman, eds., *Politické strany moderní Evropy*, First Edition, 480–495, Portál.
- Hloušek, Vít – Chytilék, Roman (2007): Parliamentary Elections and Party Landscape in the Visegrád Group Countries, eds., First Edition, Democracy and Culture Studies Centre.

- Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír (2004): Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě. First Edition, Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně.
- Karácsony, Gergely – Róna, Dániel (2010): A Jobbik titka A szelsőjobb magyarországi megerősödesenek lehetséges okairól, *Politikatudományi szemle* 19 (1), available at http://www.poltudszemle.hu/szamok/2010_1szam/2010_1_karacsony.pdf.
- Körösesnyei, András (1999): Government and politics in Hungary. Central European University Press.
- László, Róbert (2012): Új választó kerületi térkép, in Juhász, Attila – László, Róbert, eds., *Félúton a választási reform*, First Edition, 4–12, Political Capital Policy Research and Consulting Institute.
- Mlejnek, Josef: (2009): Brzda, plyn, nebo deformátor? Maďarský smíšený volební systém a jeho dvacetileté působení na tvar maďarské politiky, *Acta Politologica* 1 (1), available at http://acpo.fsv.cuni.cz/ACPO-14-version1-Mlejnek_01_01.pdf.
- Nikolenyi, Csaba (2004): Cabinet Stability in Post-Communist Central Europe, *Party Politics* 10 (2):123–150.
- Ripp, Zoltán (2011): *A parlamentáris demokrácia (1989–2010)*, in Vida, István, ed., *Magyarországi politikai pártok lexikona (1846–2010)*, First Edition, Gondolat Kiadó.
- Šedo, Jakub (2002): *Parlamentní volby v Maďarsku, Středoevropské politické studie* 4(4), available at <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=25>.
- Vachudova, Milada Anna (2008): Centre-Right Parties and Political Outcomes in East Central Europe, *Party Politics* 14 (4): 387–405.

Prameny

- Portál vlády – Volby do Národního shromáždění, available at <http://www.kormany.hu/hu/mo/a-valasztasi-rendszer/az-orszaggyulesi-valasztasok>.
- Portál maďarských voleb Választas.hu, available at www.valasztas.hu.
- Portál maďarských voleb Vokscentrum, available at www.vokscentrum.hu.

*Vratislav Havlík je odborným pracovníkem Mezinárodního politologického ústavu.
E-mail: v.havlik@centrum.cz*

Slovenské parlamentní volby 2010: od změny vlády k předčasným volbám

Petr Just

Abstract: *The article deals with the Slovak parliamentary elections held in June 2010. It first analyses the political situation prior to the elections, focusing on the position of relevant political parties in the system. It is followed by an analysis of the general election results and outcomes. The text focuses on the changes in the party system brought about by the 2010 elections, especially the reason for the withdrawal of two traditional parties from the parliament. It also focuses on the formation of the new coalition government. In its final part, the text looks at the stability of the coalition cabinet and the reason for its failure in autumn 2011. The failure of the coalition not only led to problems on the political scene, but also affected the constitutional framework as the then efficient constitutional articles did not provide a clear interpretation on how to act in the case of a cabinet losing a vote of confidence.*

Keywords: *Slovakia, elections, political parties, SMER-SD, SDKÚ-DS*

Úvod

Řádné parlamentní volby, které se uskutečnily na Slovensku v roce 2010, se podobně jako v České republice promítly mj. i do struktury stranického systému. I ve slovenském případě se do Národní rady Slovenské republiky (dále jen NR SR) dostaly dva nové (či kvazi-nové) subjekty a naopak dva subjekty parlament opustily. Situace v obou zemích je podobná i tím, že ani v jednom případě vítězní sociální demokraté neměli dostatečný koaliční potenciál pro sestavení většinové vlády a vládu tak sestavoval druhý v pořadí. Jakkoli se mohou situace obou zemí zdát téměř totožné, oba případy vykazují i jisté odlišnosti a specifika. Následující příspěvek se má zaměřit volby na Slovensku, které byly ve znamení vládní diskontinuity. Vláda vzešlá z těchto voleb ale čelila celé řadě destabilizačních prvků. Na podzim 2011 pak přišla vlastní nejednotou o důvěru a celý dynamický vývoj byl uzavřen rozhodnutím o předčasných volbách, které se uskutečnily v březnu 2012. Jak volby dopadly a jaké byly důvody předčasného ukončení činnosti vlády vzešlé z voleb, je předmětem tohoto příspěvku.

Situace před volbami 2010

Od voleb v roce 2006 stála u vlády na Slovensku strana SMER – sociální demokracie (SMER-SD) společně se svými koaličními partnery ze Slovenské národní strany (SNS) a Lidové strany – Hnutí za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS). S oběma menšími koaličními partnery se v létě 2006 předseda SMERu-SD Fico dohodl na sestavení vlády poměrně rychle, což patrně souviselo s větší jistotou, že tito dva partneři ochotněji „poskytnou SMERu v nové vládě dominantní postavení a otevřou prostor pro úpravu reforem předchozí vlády“ (Kopeček 2007a: 294), což by u jiných stran, s nimiž Fico o koalici vyjednával, bylo dosažitelné daleko obtížněji. Celý průběh vládnutí v letech 2006–2010 tuto tezi naplňoval. Jistá dobrovolná submisivnost SNS a ĽS-HZDS byla zřejmě dána i tím, že obě strany si byly dobře vědomy svého velmi omezeného koaličního potenciálu pro ostatní aktéry, proto uvítaly účast ve vládě v podstatě „za jakoukoli cenu“. Ostatně rozdělení křesel ve Ficově kabinetu dokazuje, že oba menší koaliční partneři SMERu-SD byli výrazně podprezentováni.

Tabulka 1: Zastoupení vládních stran v NR SR a v koalici v období 2006–2010

Strana	Hlasy (%)	Mandáty v NR SR	Podíl mandátů	Podíl vládních mandátů	Křesla ve vládě	Podíl křesel
SMER-SD	29,14%	50	33,33%	58,83%	11	68,75%
SNS	11,73%	20	13,33%	23,53%	3	18,75%
ĽS-HZDS	8,79%	15	10%	17,64%	2	12,5%
Celkem	49,66%	85	56,66%	100%	16	100%

Zdroj: Just 2009: 144

Koalice disponovala pohodlnou parlamentní většinou 85 mandátů (ze 150) a v průběhu celého čtyřletého období nezaznamenala žádné větší odchody poslanců z vládních stran, které by ohrozily fungování parlamentní většiny. Vláda ale vnitřními spory pochopitelně trpěla, a to hned od svého vzniku. Žádný z těchto sporů však celkovou stabilitu kabinetu nenarušil. Podle Grigorije Mesežnikova neměly tyto spory „věcné, ale mocenské pozadí“ (Schniererová 2006), což dokládá třeba skutečnost, že si koaliční strany nárokovaly vysoké posty v policejních a dalších silových složkách nebo zřizování dalších ministerstev, kterými by vyrovnaly své podprezentované zastoupení ve vládě. Za zmínku stojí například snaha ĽS-HZDS a Vladimíra Mečiaru zřídit ministerstvo cestovního ruchu s oficiálně deklarovaným argumentem, že je potřeba zlepšit postavení Slovenska v této oblasti. Fakticky to ale byl pokus Mečiaru o částečnou nápravu slabého postavení své strany ve vládě. Mesežnikov ale tvrdí, že za podprezentovanost ve vládě si mohl Mečiar sám: „Je

to výsledek dohody, kterou po volbách dosáhl Vladimír Mečiar; on to autorizoval. Tehdy ĽS-HZDS považovalo za nejdůležitější vstoupit vlády. Teď si uvědomili, že ten stav je pro ně velmi nepříznivý a chtějí ho napravit“ (Schniererová 2006).

Grigorij Mesežnikov upozornil ještě na jeden zajímavý fakt, a to že ve vládě docházelo mnohem častěji ke spojování sil SMERu-SD a SNS, přičemž logičtější by podle něj bylo spojování sil menších stran SNS a ĽS-HZDS, aby „*zabránily přílišné rozpínavosti dominantní strany*“ (Schniererová 2006). Blízká spolupráce SMERu-SD a SNS však příliš nepřekvapuje politologa Pavla Hynčicu, podle nějž lze mezi oběma subjekty najít řadu styčných bodů v postojích k některým národnostním problémům (Hynčica 2007a). ĽS-HZDS se tak v průběhu celého období vládnutí dostávala na vedlejší kolej a do jisté míry to mělo vliv i na volební výsledek v roce 2010.

V opozici zůstaly po volbách strany, které vládly do roku 2006: Slovenská demokratická a křesťanská unie – Demokratická strana (SDKÚ-DS), Strana maďarské koalície (SMK) a Křesťanskodemokratické hnutí (KDH). Jejich poslední koaliční partner – Aliance nového občana (ANO) – se již do parlamentu v roce 2006 neprobojoval. Vládnutí Ficova kabinetu paradoxně nevedlo na straně opozice ke stabilizaci a spojování sil v boji s vládou, ale spíše k ještě větší nestabilitě, která v mnoha případech skončila i částečným štěpením opozičních stran. Všechny tři tehdejší opoziční strany si v té době prošly náročnými etapami, které více či méně ovlivnily jejich vnitřní vývoj a stabilitu, ale i postavení ve stranickém systému jako takovém. Z SMK odešla skupina kolem bývalého předsedy Bély Bugára a založila novou stranu Most-Híd (Mesežnikov 2011: 65). Ta se na etnicko-nacionální ose nevymezovala tak radikálně, jako strana SMK. Předseda SDKÚ-DS Mikuláš Dzurinda zase čelil kritice několika vlivných členů strany za to, že je pro SDKÚ spíše přítěží a je důvodem klesajících preferencí (-ld- 2008: 52). Kritici byli později ze strany vyloučeni, někteří ji opouštěli dobrovolně. V KDH se zase konzervativní frakce ohradila proti tomu, že tehdejší předseda Pavol Hrušovský byl po volbách vůbec ochoten diskutovat o možné účasti KDH na vládě s Robertem Ficem (Kopeček 2007b: 47). Křídlo, které s tímto postupem předsedy nesouhlasilo, na protest opustilo funkce v předsednictvu strany a obvinilo vedení z „*odklonu od původních hodnot a převládnutí pragmatismu*“ (-ld- 2008: 52), v roce 2008 pak čtyři nejvýznamnější představitelé tohoto křídla ze strany odešli a založili stranu Konzervativní demokraté Slovenska (Just 2008).

Přesto se podařilo opozici v roce 2009 alespoň dočasně sjednotit, když se shodla na společné podpoře místopředsedkyně SDKÚ-DS Ivety Radičové coby protikandidátky Ivana Gašparoviče v prezidentských volbách. Radičová sice nezvítězila, ale jí vedená „prezidentská aliance“ SDKÚ-DS, maďarských stran a KDH se stala

do jisté míry předzvěstí budoucí vládně-koaliční spolupráce, která přijde po volbách 2010 (viz níže).

Z hlediska budoucího vývoje je nutné zmínit do této doby zasazený vznik nové strany Svoboda a solidarita (SaS), kterou v roce 2009 založil Richard Sulík (Mesežnikov 2011: 65). Sulík se do té doby pohyboval v politice jen jako poradce několika ministrů (mimořádně v letech 2005–2006 byl poradcem ministryně práce, sociálních věcí a rodiny Ivety Radičové; radil ale i dvěma ministrům financí z opačných politických táborů – Ivanu Miklošovi z SDKÚ-DS a Jánú Počiatkovi ze SMERu-SD). Novou stranu charakterizoval jako „*pravicově-liberální (...) stranu hrdých a svobodných občanů, kteří se rozhodli vzít osud do vlastních rukou*“ (SaS 2009). V úvodním manifestu si jako jeden z cílů stanovili zajistit, „*aby nám děti neutíkaly ze Slovenska pryč*“ (SaS 2009).

Volby 2010

Stať jsem začal konstatováním, že volby na Slovensku vykazovaly několik podobností s volbami v České republice, mj. i vítězstvím sociálně-demokratické strany, které však nebylo zúročeno vstupem tohoto subjektu do vlády. Robertu Ficovi se ale na rozdíl od Jiřího Paroubka podařilo zvítězit ziskem necelých 35 % hlasů, což byl do té doby třetí nejlepší výsledek, kterého kdy jakákoli strana na Slovensku dosáhla ve volbách od roku 1990. Lépe dopadlo v dobách své největší slávy HZDS, a sice v letech 1992 a 1994. Navíc získal výrazně více hlasů, než v pořadí druhá SDKÚ-DS. Rozdíl mezi oběma subjekty činil téměř 20 % hlasů. Naproti tomu Paroubkova ČSSD zvítězila s 22,08 % a od druhé ODS ji dělila necelá 2 % (Český statistický úřad 2010).

Vítězství SMER-SD ve volbách v roce 2010 přineslo straně zisk 62 mandátů, což bylo sice o 12 více než ve volbách v roce 2006, ale díky propadu SNS na úroveň jen velmi mírně převyšující hranici 5 % a definitivnímu vypadnutí ĽS-HZDS z parlamentu to nestačilo na sestavení většinové vlády. Spojení se SNS, koaličním partnerem z let 2006–2010, by přineslo jen 71 mandátů. Zbylými 79 mandáty disponovaly strany, které v předchozím funkčním období byly v opozici nebo stály mimo parlament: SDKÚ-DS, SaS, KDH a Most-Híd (Štatistický úrad SR 2010b).

SaS a Most-Híd byly kvazinováčky ve slovenské politice, SDKÚ-DS a KDH sice nikoli, ale oba subjekty vstupovaly do voleb v jiné podobě, než tomu bylo v roce 2006. SDKÚ-DS postavila do pozice volebního lídra svoji místopředsdkyni a neúspěšnou kandidátku na prezidentku Ivetu Radičovou, což byla reakce na podezření, které se vynořilo krátce před volbami a které souviselo s možným netransparentním financováním strany a dotýkalo se přímo osoby předsedy strany Mikuláše Dzurindy. Dzurinda sice zůstal předsedou, ale ve volbách nekandidoval. Po volbách se ale stal členem vlády jako ministr zahraničních věcí. Tím si zajistil

vliv na politiku a zároveň tím oslabil postavení premiérky Radičové, která byla ve stranické hierarchii Dzurindovou podřízenou. To byla patrně hlavní motivace expremiérova angažmá ve vládě po volbách 2010. Křesťanské demokraty vedl od roku 2009 bývalý eurokomisař Ján Figel', který v předsednickém křesle nahradil Pavla Hrušovského. Oběma subjektům – SDKÚ-DS i KDH – nedávaly průzkumy příliš optimistické vyhlídky, proto lze jejich volební zisky pokládat spíše za úspěch. Jak Radičová tak Figel' patřili v té době z hlediska veřejného mínění k populárnějším politikům než Dzurinda a Hrušovský, proto lze konečný výsledek obou stran připisovat v nemalé míře i osobám obou nových volebních lídrů.

Významnou změnou, kterou přinesly volby v roce 2010, bylo i to, že z NR SR vypadly dva do jisté míry tradiční subjekty slovenského stranického systému. Mečiarovo ĽS-HZDS zaznamenávalo od roku 1998 postupný pokles popularity, což se odráželo i v jeho volebních výsledcích. Přesto ještě po nějakou dobu zůstávalo relativně nejsilnějším subjektem a porazit jej nedokázalo ani účelové spojení 5 různých stran kandidujících v roce 1998 pod hlavičkou Strany demokratické koalice (byť díky SDK nebylo vítězství ĽS-HZDS v roce 1998 tak výrazné). Mečiarovi se podařilo volby vyhrát i v roce 2002, ale stejně jako v roce 1998 zůstal mimo vládu. Návrat do vládních pozic přišel až s rokem 2006, kdy paradoxně hnutí zaznamenalo poprvé výraznější propad až na úroveň necelých 9 % hlasů a obsadilo předposlední příčku. S postupným odchodem Vladimíra Mečiara z politické scény a jeho menší angažovaností nastávaly odlivy voličské přízně a tím pádem oslabování (Mesežnikov 2011: 65). Voličská přízeň hnutí byla v minulosti vázána téměř výlučně na osobu Mečiara. Navíc strana nedokázala během svého vývoje vygenerovat jinou silnou osobnost schopnou připoutat na sebe pozornost. V minulosti byla totiž většina jenom trochu výraznějších představitelů ĽS-HZDS Mečiarem nekompromisně odstavována od vlivu uvnitř strany, což často vedlo k jejich odchodům z ĽS-HZDS a téměř permanentnímu štěpení strany.¹ V neposlední řadě lze souhlasit s názory, že Mečiarův elektorát postupně přebírala strana SMER Roberta Fica.

Strana maďarskej koalície (SMK), druhý vypadnuvší subjekt vzniklý v roce 1998 integrací tří maďarských politických stran, doplatil na vnitřní rozkol v letech 2008–2009. Ten vyústil v odchod skupiny kolem bývalého předsedy Bély Bugára a založení strany Most-Híd. Zatímco Bugár reprezentoval spíše umírněnější křídlo,

¹ Připomeňme na tomto místě, že od vzniku ĽS-HZDS v roce 1991 ji opustilo několik vlivných členů, kteří s sebou vždy vzali určitou část členů, s nimiž založili nové strany: Milan Kňažko (1993, Aliance demokratů), Jozef Moravčík (1994, Alternativa politického realismu), Ivan Gašparovič (2002, Hnutí za demokracii), Vojtech Tkáč (2002, Lidová unie), Milan Urbáni (2009, Aliance za Evropu národů) či Tibor Mikuš (2009, Nová demokracie). Ve všech případech se jednalo o vysoce postavené představitelé ĽS-HZDS, často to byli místopředsedové strany nebo její reprezentanti ve vrcholných ústavních funkcích.

v novém vedení převládali radikálněji naladěni představitelé – Pál Csáky či Miklos Duray. Na rozdíl od SMK se Most snažil nikoli o výlučnou reprezentaci maďarské menšiny, ale – jak už i název říká – o jisté přemostění příkopu, který slovensko-maďarský konflikt vytvořil v rámci slovenské společnosti. Zatímco při pohledu na jmenné seznamy členů, poslanců či dalších představitelů SMK čteme na první pohled samá maďarská jména, Most se snažil zapojit do svých řad i Slováky nemaďarské národnosti. Mezi představiteli Mostu se tak objevili historik a bývalý diplomat Rudolf Chmel či ekonom a prognostik Ivan Švejna. Straně se tím podařilo přitáhnout nejenom voliče maďarské národnosti, ale i řadu voličů slovenské národnosti (Učeň 2011: 87–88).

Tabulka 2: Výsledky voleb do NR SR v roce 2010; srovnání s rokem 2006

	platné hlasy		podíl hlasů		mandáty	
	2010	rozdíl	2010	rozdíl	2010	rozdíl
SMER-SD	880.111	+208.926	34,79 %	+5,65 %	62	+12
SDKÚ-DS	390.042	-32.773	15,42 %	-2,93 %	28	-3
SaS	307.287	+307.287	12,14 %	+12,14 %	22	+22
KDH	215.755	+24.312	8,52 %	+0,21 %	15	+1
Most-Híd	205.538	+205.538	8,12 %	+8,12 %	14	+14
SNS	128.490	-141.740	5,07 %	-6,66 %	9	-11
SMK-MKP	109.638	-162.473	4,33 %	-7,35 %	0	-20
LS-HZDS	109.480	-93.060	4,32 %	-4,47 %	0	-15

Zdroj: Štatistický úrad SR (2006a, 2006b, 2010a, 2010b), výpočty autora

Pozn.: Tučně jsou vyznačeny strany, které po volbách v roce 2010 vstoupily do vlády.

Slovenská pravicová opozice z let 2006–2010 zahájila jednání téměř okamžitě s cílem sestavit vládu bez Roberta Fica. Důvodů měli její představitelé dostatek. Prvně vztahy předchozí Ficovy vlády s opozicí byly velmi napjaté. Robert Fico, vědom si dominantního postavení ve vládě, její stabilitou a závislostí menších koaličních partnerů v podstatě zcela ignoroval opozici. Nedochovalo sice k takovým excesům jako kdysi za vlády Vladimíra Mečiara v letech 1994–1998, kdy opozice byla téměř kriminalizována, přesto ochota opozičních stran jít po volbách do vlády s Ficem nebyla velká. A to i přesto, že každá z opozičních stran mohla s Ficovým SMERem sestavit dvoučlennou většinovou vládu, což Fico už dříve v několika rozhovorech označil za ideální podobu koaličního vládnutí. Například před volbami v roce 2006 prohlášoval, že SMER-SD bude mít „*eminentní zájem na vládě s co nejmenším počtem členů,*“ přičemž dodal, že „*koalice s velkým počtem členů přináší jenom potíže*“ (Balogová 2006).

Zatímco v roce 2006 námluvy ze strany některých středopravicových stran probíhaly, vyjednávání po volbách v roce 2010 se téměř automaticky soustředilo na spojení protificovské opozice. Kromě ideových a hodnotových rozdílů mezi středopravicovými stranami a SMERem vidí Grigorij Mesežnikov jako další významné důvody seskupení se proti Ficovi i „*autoritářský přístup SMERu-SD k výkonu moci, (...) konfliktní typ osobnosti lídra strany, (...) či stranický klientelismus,*“ který se projevoval v době vládnutí v letech 2006–2010 (Mesežnikov 2011: 76). Z výše popsaných důvodů odmítnutí spolupráce se socialisty se dá s trochou nadsázky říci, že vztah k osobě Roberta Fica dostal podobnou podobu jako kdysi vztah k Vladimíru Mečiarovi, který vyústil až do zakotvení specifické štěpné linie slovenského stranického systému na ose mečiarismus x antimečiarismus. Osa ficismus x antificismus se sice zatím nerozvinula do mečiarovských rozměrů, její občasně působení však lze na slovenské politické scéně pozorovat. Situace je však o trochu odlišná: osa mečiarismus x antimečiarismu zastiňovala pravolevé štěpení a antimečiarovské síly byly reprezentovány subjekty jak z postkomunistického tábora (SDĽ) tak z tábora konzervativců navazujících na křesťanský disent (KDH), a přesto byly díky společnému nepříteli (Mečiar) nuceny spolupracovat. Díky tomu, že SMERu se podařilo „vyluxovat“ celý středolevicový prostor (např. integrace SDĽ, SDA, SOP, SDSS), je dnes antifificovský tábor spojen s pravicí a tím pádem je identifikovatelný v rámci pravolevého dělení.

Vláda premiérky Ivety Radičové, jmenovaná necelý měsíc po volbách, se skládala ze čtyř subjektů, z nichž žádný neměl výraznější postavení z pohledu volebního výsledku. Rozpětí mezi nejsilnějším a nejslabším článkem koalice činilo 7,3 % hlasů a 14 mandátů. Tato relativní vyrovnanost se projevila i v rozdělení postů ve vládě, které daleko více odpovídalo reálné síle každé z členských stran vládní koalice. Žádná ze stran nebyla v koalici výrazně nadreprezentována ani podreprezentována, jak ostatně vyplývá z tabulky níže.

Tabulka 3: Zastoupení vládních stran v NR SR a v koalici v období 2010–2012

Strana	Hlasy (%)	Mandáty v NR SR	Podíl mandátů	Podíl vládních mandátů	Křesla ve vládě	Podíl křesel
SDKÚ-DS	15,42%	28	18,67%	35,44%	5	33,33%
SaS	12,14%	22	14,67%	27,85%	4	26,67%
KDH	8,52%	15	10,00%	18,99%	3	20,00%
Most-Híd	8,12%	14	9,33%	17,72%	3	20,00%
Celkem	44,20%	79	52,67%	100%	15	100%

Zdroj: výpočty autora dle Štatistický úrad SR (2010a, 2010b)

(Ne)stabilita a pád vlády

Stabilitu vládní koalice narušovalo několik faktorů. Jednak to byla silná a kompaktní opozice v podobě SMERu, který se svými 62 poslanci dokázal vládnímu „slepenci“ o 79 mandátech ztěžovat a znepríjemňovat pozici. Ani sama vláda ale nebyla příliš schopna jednat navenek jednotně, což komplikovala i existence dvou dalších subjektů skrytých na kandidátních listinách dvou vládních stran – hnutí Obyčejní lidé, kandidující v rámci SaS, a Občanské konzervativní strany (OKS), jejíž členové vstoupili do parlamentu na kandidátní listině strany Most-Híd. Robert Fico proto velmi často a rád nazýval vládu „slepencem“ (Burčík 2010), proti níž stavěl jako vzor svůj stabilní a jednotný SMER. Je pravda, že zejména čtyři představitelé Obyčejných lidí (Jozef Viskupič, Martin Fecko, Erika Jurinová a Igor Matovič) dokázali často vnést nervozitu do vládního tábora. Projevilo se to již při vzniku vlády a schvalování programového prohlášení, k němuž měli zpočátku vážné výhrady. Nakonec zůstali po celou dobu vlády věrní (s výjimkou Matoviče), až do osudného hlasování o Evropském fondu finanční stability (euroval), s nímž vláda spojila otázku důvěry.

Hlasování o eurovalu je díky spojení s důvěrou kabinetu Ivety Radičové nutno interpretovat jako ryze vnitropolitickou záležitost, byť některá média (zejména zahraniční) měla tendenci dělat díky tomuto rozhodnutí ze Slovenska problematického člena Evropské unie. Přitom slovenská politická reprezentace byla v daný okamžik většinově proevropsky naladěna a hlasovat pro euroval byla připravena i opoziční strana SMER-SD. Přirozeně ale v momentě, kdy vláda spojila s hlasováním otázku důvěry, bylo pro Ficovu opozici nemožné, aby pro daný návrh hlasovala. „*Spojení hlasování o eurovalu a o důvěře vládě vyloučilo opozici z hlasování*,“ řekl médiím v den hlasování Fico (Ehl 2011). Euroval (a tedy i vláda) získal při hlasování podporu jen od 55 poslanců SDKÚ-DS, KDH a Mostu (bez zástupců OKS) (Ehl 2011). Přímou opozici hlasovala pouze SNS. Vládní SaS, členové OKS a dále opoziční SMER-SD se při hlasování zdrželi, což mělo v konečném důsledku z hlediska vládní důvěry stejný dopad, jako by hlasovali proti návrhu.

Tato událost otevřela novou kapitolu vývoje slovenské politiky, protože vedla k rozhodnutí o předčasných volbách. Poté, co byla přijata dohoda o jejich vyvolání, deklaroval SMER-SD svůj úmysl v opakovaném hlasování euroval podpořit (Berger 2011, Ehl 2011), což nakonec také učinil. Pád vlády a následný vývoj ale také vyvolal otazníky ohledně toho, zda, jak dlouho a v jaké podobě může vláda Ivety Radičové setrvat v úřadu. Prezident Ivan Gašparovič nejprve tvrdil, že musí vládu odvolat a jmenovat novou. Dokonce koketoval s možností, že by on sám vytvořil úřednickou vládu: „*Přichází v úvahu, abych sám sestavil úřednickou vládu.*“ (Kern – Glovičko 2011). Opačný názor, tedy že by Radičová mohla být pověřena vládnutím až do voleb v březnu následujícího roku, zastával Robert Fico. Jeho názor byl

zcela pochopitelný: jako lídrovi opozice mu vyhovovalo, aby do voleb úřadovala vláda jeho politických oponentů, do níž by se mohl snadněji strefovat a vůči níž by se mohl vymezovat, než by tomu bylo v případě vlády úřednické. To, že je taková situace pro opozici nevýhodná, ukazuje koneckonců příklad České republiky z let 2009–2010, kdy vládl úřednický kabinet Jana Fischera.

Jak bylo uvedeno výše, prezident Gašparovič byl nejprve rozhodnut vládu okamžitě odvolat a vybrat nového premiéra. Ve své argumentaci se odvolával na Ústavu, která v té době nehovořila výslovně o možnosti pověřit vládu výkonem funkce až do jmenování vlády nové v případě, že vláda ztratí důvěru. „*Pokud Národní rada Slovenské republiky vysloví vládě nedůvěru nebo pokud zamítne její návrh na vyslovení důvěry, prezident vládu odvolá,*“ říká Ústava SR (Ústava 1992: čl. 115, odst. 1). Pověření výkonem funkce by bylo dle prezidenta možné jen v případě, že by vláda sama podala demisi. „*Pokud prezident republiky přijme demisi vlády, pověří ji výkonem její funkce až do vyjmenování nové vlády.*“ (Ústava 1992: čl. 115, odst. 2). Podle prezidenta Gašparoviče ale nevyslovením důvěry vládě nastala situace popsána v odstavci 1, nikoli v odstavci 2 výše uvedeného článku 115, a proto nepovažoval za ústavně komfortní pověření Radičové k dalšímu výkonu funkce.

Definitivně věc nakonec vyřešila až urychlená novela Ústavy, která taxativně uvedla, že vláda, která ztratí důvěru podle článku 115, odst. 1 Ústavy, je pověřena až do jmenování nové vlády výkonem funkce, ovšem pouze s omezeným mandátem. Rozsah jejích pravomocí je omezen jen na některé kroky, v některých ale musí mít dokonce předběžný souhlas prezidenta. „*Pokud prezident odvolá vládu podle odstavce 1, pověří ji výkonem její působnosti až do vyjmenování nové vlády, avšak výlučně v rozsahu čl. 119, písm. a), b), e), f), m), n), o), p) a r); výkon působnosti vlády podle čl. 119 písm. m) a r) je v každém jednotlivém případě vázaný na předcházející souhlas prezidenta.*“ (Ústava 1992: čl. 115, odst. 3). V praxi to znamená například, že vláda v takové situaci musí mít od prezidenta předem schváleny všechny personální kroky, které činí vláda jako celek (Ústava 1992: čl. 119, písm. m). Úplně naopak ztrácí například právo podávat podněty k Ústavnímu soudu, udělovat přestupkovou amnestii nebo rozhodovat o „*zásadních opatřeních na zabezpečení hospodářské a sociální politiky*“ (Ústava 1992: čl. 119, písm. d) či o „*zásadních otázkách vnitřní a zahraniční politiky*“ (Ústava 1992: čl. 119, písm. i).

Závěr

Slovensko bylo zatím jedinou středoevropskou zemí, v níž vláda vzešlá z posledních voleb padla, a řešením se staly předčasné volby. Zatímco v Maďarsku se Viktor Orbán od posledních voleb v roce 2010 jistí jednobarevnou ústavní většinou, polská koalice Občanské platformy a lidovců relativně bezproblémově pokračuje

po roce 2011 ve svém vládnutí a česká vláda zatím přežívá všechny své krize, Slováci se již po necelé polovině vládnutí museli vydat k urnám znovu. Křehká koalice se – jak už to tak bývá – stala obětí svých vlastních vnitřních neshod, které vyvrcholily hlasováním o účasti Slovenska v Evropském fondu finanční stability.

Volby v roce 2010 tak nepřinesly očekávanou stabilitu, naopak ukázaly, že slovenský stranický systém i nadále trpí značnou polarizací, která jej trápila po celou dobu polistopadového vývoje. K jistým změnám došlo až v souvislosti s předčasnými volbami v roce 2012, které již nejsou předmětem tohoto příspěvku. Nicméně lze snad závěrem říci, že na Slovensku poprvé výsledky voleb vygenerovaly jednobarevnou většinu, která sice na jednu stranu vítěze voleb Roberta Fica ze strany SMER-SD překvapila, na druhou stranu mu to konečně umožnilo sestavit vládu s co nejmenším počtem partnerů, jak byl ostatně v textu citován.

Z této situace se bude opozice vzpamatovávat patrně dost dlouho a obtížně. Předčasné parlamentní volby asi očekávat nelze, o to větší pozornost však budou vyvolávat ostatní volby, které v mezidobí proběhnou. Už za dva roky např. slovenští voliči rozhodnou o tom, kdo nahradí Ivana Gašparoviče v prezidentském křesle.

Literatura

- Balogová, Beáta (2006). Fico signals post-election cooperation. In: *The Slovak Spectator*, vydáno 3. 5. 2006. Dostupné na: <<http://www.spectator.sk/articles/view/23244>> (ověřeno ke dni 12. 7. 2009).
- Berger, Vojtěch (2011). Fico podpoří euroval výměnou za předčasné volby. In: *Český rozhlas*, 12. 10. 2011, 21:30. Dostupné na: <http://www.rozhlas.cz/zpravy/evropa/_zprava/961053> (ověřeno ke dni 11. 6. 2012).
- Burčík, Matúš (2010). Zlepenec je slovom roka. In: *sme.sk*, 28. 12. 2010. Dostupné na <<http://www.sme.sk/c/5699035/zlepenec-je-slovom-roka.html>> (ověřeno ke dni 11. 6. 2012).
- Český statistický úřad (2010). *Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 28. 5. – 29. 5. 2010: celkové výsledky hlasování*. Dostupné na <<http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps2?xjazyk=CZ>> (ověřeno ke dni 11. 6. 2012).
- Ehl, Martin (2011). Radičová končí. Zachráním euroval, slibuje jediný vítěz slovenského hlasování Robert Fico. In: *ihned.cz*, 12. 10. 2011, 9:35. Dostupné na: <<http://zpravy.ihned.cz/svet-slovensko/c1-53184340-radicova-konci-zachranim-euroval-slibuje-jediny-vitez-slovenskeho-hlasovani-robert-fico>> (ověřeno ke dni 11. 6. 2012).
- Hynčica, Pavel (2007). SMER – SNS: dlouhodobé ideové a strategické spojení? In: *Politologická revue*, č. 2/2007, s. 60–90.

- Just, Petr (2008). Slovenská opozice v krizi. In: *Parlament, vláda, samospráva*, č. 3/2008.
- Just, Petr (2009). *Stabilita koaličních vlád na Slovensku v letech 1990–2006*. Praha: Univerzita Karlova – Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. Disertační práce.
- Kern, Miroslav – Glovičko, Ján (2011). Prezident zmiatol Smer aj koalíciu. In: *sme.sk*, 14. 10. 2011, 11:12. Dostupné na: <<http://www.sme.sk/c/6097476/prezident-zmiatol-smer-aj-koaliciu.html>> (ověřeno ke dni 11. 6. 2012).
- Kopeček, Lubomír (2007a). *Politické strany na Slovensku 1989 až 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Kopeček, Lubomír (2007b). Slovenská politika, volby 2006: (ne)výhody nekon-solidovanosti stranického systému. In: Mrklas, Ladislav (editor). *Parlamentní volby 2005-2006 v zemích visegrádské čtyřky*. Praha: CEVRO – Liberálně-konzervativní akademie, s. 43–55.
- ld- (novinářská zkratka autora, pravděpodobně Josef Landergott) (2008). Propadlý recept na ficismus: slovenská opozice je bezradná, jak se postavit Ficovi. In: *Týden*, č. 10/2008, vyšlo 10. 3. 2008, s. 52.
- Mesežnikov, Grigorij (2011). Parlamentné voľby a vývoj systému politických strán. In: Bútorová, Zora – Gyarfášová, Oľga – Mesežnikov, Grigorij – Kollár, Miroslav (editoři). *Slovenské voľby 2010: šanca na zmenu*. Bratislava: Institut pre verejnú otázku, s. 59–79.
- SaS (2009). *Strana SaS: prečo sme vznikli a o čo nám ide*. Dostupné na: <<http://www.strana-sas.sk/strana>> (ověřeno ke dni 11. 6. 2012)
- Schniererová, Diana (2006). Mesežnikov: Mečiar napráva to, čo pokazil. In: *Pravda*, 18. 12. 2006.
- Štatistický úrad SR (2006a). *Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2006: počet a podiel platných hlasov odovzdaných pre politické strany*. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/obvod/results/tab3.jsp> (ověřeno ke dni 10. 11. 2011).
- Štatistický úrad SR (2006b). *Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2006: pridelenie mandátov politickým stranám*. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/nrsr_2006/slov/obvod/results/tab4.jsp> (ověřeno ke dni 10. 11. 2011).
- Štatistický úrad SR (2010a). *Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2010: platné hlasy odovznané pre politické strany za SR*. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/nrsr_2010/graf/graf1sr.jsp?lang=sk> (ověřeno ke dni 10. 11. 2011).

Štatistický úrad SR (2010b). *Voľby do Národnej rady Slovenskej republiky v roku 2010: počty mandátov pridelené politickým stranám*. Dostupné na: <http://app.statistics.sk/nrsr_2010/graf/graf2.jsp?lang=sk> (ověřeno ke dni 10. 11. 2012).

Učeň, Peter (2011). Konfliktné línie v parlamentných voľbách 2010 na Slovensku. In: Bútorová, Zora – Gyarfášová, Oľga – Mesežnikov, Grigorij – Kollár, Miroslav (editoři). *Slovenské voľby 2010: šanca na zmenu*. Bratislava: Institut pre verejné otázky, s. 81–95.

Ústava Slovenskej republiky (1992), zákon č. 460/1992 Zb. ve znění pozdějších předpisů.

Petr Just vystudoval politologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy. V současnosti působí na katedře politikologie a humanitních věd Metropolitní univerzity Praha, externě přednáší i na Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy. Kontakt: Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 10031 Praha 10 – Strašnice.

E-mail: just@mup.cz

Palikotovo hnutí v kontextu polských parlamentních voleb 2011¹

Michal Kubát

Abstract: *An entirely new political party – Palikot’s Movement – succeeded in the Polish parliamentary elections held in autumn 2011. The aim of my paper is to introduce this new party (and its leader) in the context of the Polish party system, with a particular emphasis on its numerous unusual features. Moreover, my article analyses causes of this party’s success and highlights potential risks associated with its future development. My analysis is based on selected key theoretical studies of political parties and party systems (especially the terms left and right and their various connotations) and on original (i.e. Polish) information sources.*

Keywords: *Poland, parliamentary elections 2011, Palikot’s Movement*

Úvod²

Na podzim roku 2011 se v Polsku konaly pravidelné parlamentní volby. Tyto volby se nesly ve znamení v poslední době již tradičního soupeření mezi dvěma pravicovými stranami – Občanskou platformou a Právem a spravedlností. Občanská platforma potvrdila své vítězství z předchozích voleb 2007 a poprvé v dějinách Třetí polské republiky nedošlo po volbách ke střídání politických stran u moci. Nejen to, dokonce nedošlo ani ke střídání osoby premiéra, což je v polském případě přímo „revoluční“ událostí.

To vše však bylo zastíněno jiným fenoménem, a to úspěchem zcela nové politické strany – Palikotova hnutí. Úspěch nové strany sám o sobě ještě nemusí být mimořádnou událostí, ale v tomto případě byl zejména médií takto prezentován. Palikotovo hnutí totiž rozhodně není běžným typem politické strany. Pokusme se tedy na tento fenomén podívat a vysvětlit jej.

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu *Modely politického stranictví ve střední Evropě* (SGS-2012-025) Studentského grantového systému Západočeské univerzity v Plzni.

² V této studii jsem využil některé pasáže z mého třístránkového článku otištěného v časopise *Mezinárodní politika* (Kubát 2012: 11–13). Text byl napsán na přelomu let 2011/2012.

Parlamentní volby 2011 a jejich výsledky

Na začátek si připomeňme základní faktografické údaje o nedávno proběhnutých polských volbách. Poláci se dne 9. října 2011 jako vždy zúčastnili dvou hlasování: zvolili poslance dolní komory parlamentu (Sejmu) a zároveň také členy komory horní – Senátu.

Poslanci byli zvoleni proporčně ve 41 vícemandátových volebních obvodech. Na 460 volených míst připadalo 7 035 kandidátů, kteří reprezentovali 11 tzv. volebních výborů³. O 100 většinově volených⁴ senátorských křesel se naproti tomu ucházelo 500 kandidátů z 88 volebních výborů (včetně nestranických kandidátů). Jak voleb do Sejmu, tak i Senátu se mohlo zúčastnit 30 762 931 osob. Nakonec k volbám přišlo 48,92 % občanů s aktivním volebním právem. Do Sejmu se dostalo 6 a do Senátu 7 politických uskupení včetně několika individuálních kandidátů v senátním hlasování (viz tab. č. 1).

Tabulka 1: Výsledky voleb do Sejmu a Senátu

kandidující strana/kandidát	hlasy	% hlasů	křesla	% křesel	křesla v Senátu
PO	5 629 773	39,18	207	45	63
PiS	4 295 016	29,89	157	34,1	31
RP	1 439 490	10,02	40	8,7	–*
PSL	1 201 628	8,36	28	6,1	2
SLD	1 184 303	8,24	27	5,9	–
MN**	28 014	0,19	1	0,2	–
PJN	315 393	2,19	–	–	–
NP-JKM	151 837	1,06	–	–	–
PPP-S80	79 147	0,55	–	–	–
P	35 169	0,24	–	–	–
NDP-SAL	9 733	0,07	–	–	–
Marek Borowski	–	–	–	–	1
Włodzimierz Cimoszewicz	–	–	–	–	1

³ Politické strany a individuální kandidáti zakládají za účelem kandidatury ve volbách volební výbory (*komitet wyborczy*). Je to jen formální záležitost daná volebním zákonem.

⁴ Zde je dobré upozornit na úpravu volebního systému. Zatímco doposud byli senátoři voleni prostou většinou ve dvou až čtyř mandátových obvodech, v roce 2011 se Polsko přiklonilo k obvodům jednomandátovým. Srov. Polský volební zákon (Dz.U. z 2011 r., Nr. 21, poz. 112). K polským volebním systémům a jejich úpravám srov. (Kubát 2008: 20–21).

Rafał Dutkiewicz	-	-	-	-	1
Kazimierz Kutz	-	-	-	-	1
Celkem	14 369 503	100	460	100	100
volební účast					48,92%

* Palikotovo hnutí se voleb do Senátu vůbec nezúčastnilo.

** Německá menšina nemusela překonat 5% volební klausuli.

Zkratky: PO (Občanská platforma), PiS (Právo a spravedlnost), RP (Palikotovo hnutí), PSL (Polská lidová strana), SLD (Spojenectví demokratické levice), MN (Německá menšina), PJN (Polsko je nejdůležitější), NP-JKM (Nová pravice – Janusz Korwin-Mikke), PPP-S80 (Polská strana práce – Srpen 80), P (Pravice), NDP-SAL (Náš dům Polsko – Sebeobrana Andrzeje Leppera).

Zdroj: autorova tabulka na základě informací získaných z: *Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 11 października 2011 r. O wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 9 października 2011 r. a Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 11 października 2011 r. O wynikach wyborów do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 9 października 2011 r.*

Posoudíme-li tato základní fakta v kontextu minulých parlamentních voleb, zjistíme, že v Polsku nedošlo k žádným zásadním výkyvům a volatilita je spíše mírná (zejména mezi volbami 2007 a 2011). Z obecného hlediska zůstala distribuce hlasů v podstatě neměnná. Polsko postihla již tradiční nízká volební účast⁵ a orientační rozdělení voličstva na levice a pravici se nezměnilo. Pro ilustraci těchto tvrzení si ukažme několik konkrétních údajů.

Tabulka 2: Porovnání parlamentních voleb 2005, 2007 a 2011⁶

strana	2005 (%)		2007 (%)		rozdíl mezi 2005 a 2007		2011 (%)		rozdíl mezi 2007 a 2011		rozdíl mezi 2005 a 2011	
	hlasy	křesla	hlasy	křesla	hlasy	křesla	hlasy	křesla	hlasy	křesla	hlasy	křesla
PO	24,14	28,9	41,51	45,4	+17,37	+16,5	39,18	45	-2,32	-0,4	+15,04	+16,1
PiS	26,99	33,7	32,11	36,1	+5,12	+2,4	29,89	34,1	-2,22	-2	-2,9	-0,4
SLD/ LiD	11,31	12	13,5	11,5	+2,19	-0,5	8,24	5,9	-5,26	-5,6	-3,07	-6,1
PSL	6,96	5,4	8,91	6,7	+1,95	+1,3	8,36	6,1	-0,55	-0,06	+1,4	+0,7
S	11,41	12,2	1,53	0	-9,88	-12,2	0,07	0	-1,46	-	-11,34	-12,2

⁵ Vývoj volební účasti v parlamentních volbách: v roce 2007 účast činila 53,88%, v roce 2005 49,57%, v roce 2001 46,21%, v roce 1997 47,93%, v roce 1993 52,13% a v roce 1991 43,20%.

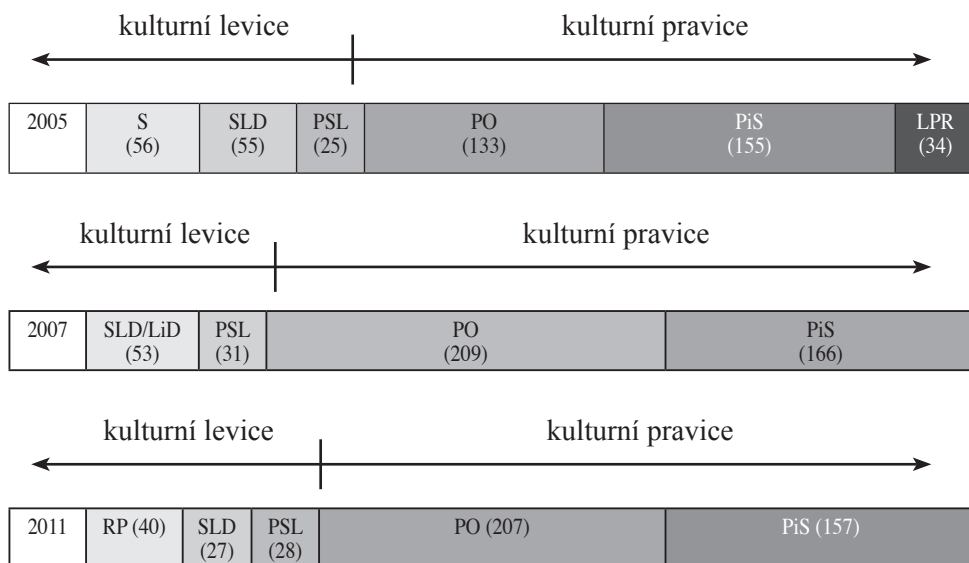
⁶ Tyto troje volby byly zvoleny záměrně. Ve volbách 2005 se totiž poprvé projevila současná tendence polské politiky, kdy proti sobě stojí dvě silné pravicové strany, zatímco levice je oproti nim v podstatě marginální.

LPR	7,97	7,4	1,30	0	-6,67	-7,4	-	-	-	-	-7,97	-7,4
RP	-	-	-	-	-	-	10,02	8,7	+10,02	+8,7	-	-
MN	0,29	0,4	0,20	0,2	-0,09	-0,2	0,19	0,2	-0,01	0	-0,1	-0,2

Zkratky: PO – Občanská platforma, PiS – Právo a spravedlnost, SLD/LiD – Spojenectví demokratické levice/Levice a demokraté (LiD byla koalice SLD a dalších levicových stran ve volbách 2007), PSL – Polská lidová strana, S – Sebeobrana (v roce 2011 po rozkolech kandidovala pod pozměněným názvem; viz tab. č. 1), LPR Liga polských rodin (v roce 2011 nekandidovala), RP – Palikotovo hnutí, MN – Německá menšina (osvobozena od 5% volební klausule).

Zdroj: autorova tabulka na základě informací získaných z dat Státní volební komise (www.pkw.gov.pl; ověřeno k 17. 11. 2011)

Tabulka č. 2 ukazuje, že za posledních šest let posílila Občanská platforma, byť v roce 2011 získala o dvě křesla méně než v roce 2007. Právo a spravedlnost spíše stagnovalo, stejně tak Polská lidová strana. Spojenectví demokratické levice, které v 90. letech 20. století patřilo k nejsilnějším stranám v Polsku a ještě ve volbách 2001 získalo 47 % křesel v Sejmu, se po rozkolu v roce 2004 nedokázalo zvednout. Nejen to, nepodařilo se mu zastavit trvalý pokles podpory voličů. Sebeobrana a Liga polských rodin definitivně zmizely z polské politické scény. Palikotovo hnutí se objevilo jako zcela nové politické uskupení před parlamentními volbami 2011 a hned zaznamenalo úspěch, který se pokusím analyzovat v následujících odstavcích článku. Politické uskupení Německá menšina je specifické, protože je to subjekt, který reprezentuje národnostní menšinu a jako takový proto nemusí překonávat 5% volební klausuli. Nicméně i toto uskupení ztrácí. Zatímco na začátku 90. let 20. století dokázalo získat podporu více jak jednoho procenta voličů (1,2% v roce 1991), později se podpora snížila na okolo půl procenta (0,6% v roce 1993, 0,4% v roce 1997 a 0,4% v roce 2001) (Kubát 2005: 178), až se nakonec propadla na současných okolo 0,2%.

Graf 1: Rozdělení křesel v Sejmu v letech 2005-2011 podle orientačního schématu levice-pravice⁷

Čísla v grafu znamenají počty křesel v Sejmu.

Zkratky: PiS – Právo a spravedlnost, PO – Občanská platforma, PSL – Polská lidová strana, SLD (LiD) – Spojenectví demokratické levice (Levice a demokraté; koalice SLD a dalších stran)

Zdroj: autorův graf

Graf č. 1 ukazuje, že globální rozdělení voličských hlasů na levice a pravici zůstává v letech 2005 až 2011 více méně konstantní. Politickou levici představují zjednodušeně řečeno socialistické SLD, agrární PSL, radikálnější agrární S a levicově libertariánní RP. Politickou pravici představuje v obecném smyslu méně konzervativní PO, více konzervativní PiS a katolická LPR.

Levice obsazuje zhruba jednu pětinu až maximálně jednu třetinu křesel, zatímco pravice zbývající většinu. Vidíme zde tedy ne zcela obvyklou asymetrii. Hlavními konkurenty nejsou levicová a pravicová strana, ale dvě pravicové strany, které se liší mírou politického konzervatismu.

⁷ V grafu chybí Německá menšina, jejíž řazení do schématu levice a pravice je neúčelné (tato strana zpravidla v Sejmu podporuje vládu). Levicovost a pravicovost politických stran je dána axiologickým a ne socioekonomickým štěpením. Viz také kapitola 3.3.

Kdo je Janusz Palikot a co je Palikotovo hnutí

Palikotovo hnutí se na polské politické scéně objevilo teprve nedávno. Dne 18. října 2010 vzniklo politické sdružení s názvem Hnutí na podporu Palikota (*Ruch Poparcia Palikota*). Dne 22. října pak varšavský oblastní soud zaregistroval politickou stranu Hnutí na podporu (*Ruch Poparcia*; tedy bez jména Palikot v názvu). Nová strana však nepředložila finanční zprávu a Palikot tváří v tvář nebezpečí jejího rozpuštění založil novou politickou stranu Palikotovo hnutí (*Ruch Palikota*), která byla zaregistrována 1. června 2011. Právě tato strana se nakonec úspěšně zúčastnila parlamentních voleb 2011.⁸ Sám Janusz Palikot se však v politice pohyboval už dříve, i když rozhodně nepatří k dlouholetým politickým matadorům.

Berlusconi made in Poland

Janusz Palikot se narodil v roce 1964 v jihovýchodním Polsku. Pochází spíše z chudých poměrů. Byl však nadaným studentem a zpočátku to vypadalo, že by mohl zahájit akademickou kariéru (začal studovat doktorské studium filosofie na Varšavské univerzitě). Nakonec jej však odradila vidina nuzného sociálního postavení akademika a raději se vrhl na podnikání. Stal se velmi úspěšným podnikatelem (především v alkoholové branži) a začal se pravidelně objevovat v žebříčcích první stovky nejbohatších Poláků. Kromě toho získal v roce 2000 státní vyznamenání Zlatý záslužný kříž za zásluhy v oblasti rozvoje polského hospodářství. Palikot však v roce 2005 nechal byznys stranou a pustil se do politiky.⁹ Vstoupil do Občanské platformy a hned v témže roce byl zvolen poslancem. V předčasných volbách 2007 byl opět zvolen. Palikot se přitom nespokojil s pozicí řadového poslance. Šéfoval parlamentní komisi Přívětivý stát (*Przyjazne Państwo*), která se měla vypořádat s korupcí. V roce 2009 to dotáhl na místopředsedu poslaneckého klubu PO. Krátce před dalšími volbami 2011 však Občanskou platformu k překvapení svých kolegů opustil.¹⁰ V lednu 2011 se dokonce vzdal poslaneckého mandátu, a to tak, že v charitativní dražbě vydražil svoji poslaneckou legitimaci.¹¹

Způsob vzdání se mandátu byl pro něj příznačný. Ukázalo se, že tento „excentrický milionář“¹² rozhodně není salónním typem politika. Každodenní úmorná práce, jejíž

⁸ Dostupné na: <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Palikot-bedzie-mial-dwie-partie-wlasnie-zaklada-nowa,wid,13379048,wiadomosc.html?ticaid=1d661> (ověřeno k 17. 11. 2011).

⁹ Dostupné na: <http://www.tvn24.pl/-1,1720723,0,1,jak-zostac-milionerem--czyli-krotka-historia-palikota,wiadomosc.html> (ověřeno k 17. 11. 2011).

¹⁰ Jeho stráničtí kolegové si mysleli, že založí frakci uvnitř PO, ale nepředpokládali jeho odchod ze strany. Łazarewicz Cezary, Ruchy Palikota, <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1515920,1,ambicje-janusza-palikota.read> (ověřeno k 19. 11. 2011).

¹¹ http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114884,8921425,Palikot_nie_jest_juz_poslem_legitymacje_oddal_na.html (ověřeno k 17. 11. 2011).

¹² Dudek Antoni, *Stabilizacja czy druga fala?* <http://antoni.dudek.salon24.pl/352359,stabilizacja-czy-druga-fala> (10. 10. 2011; ověřeno k 17. 11. 2011).

výsledky nejsou vidět okamžitě, jej nepřitahovala. Svě politické působení tedy považoval jako nekonečný happening. Proslul mnoha – mírně řečeno – nediplomatickými vyjádřeními a nekonvenčním, provokativním chováním. Jeho styl vyjadřování si vysloužil přívlastek „palikotyzacja“, ovšem v negativním významu vulgarizace politického jazyka.¹³ Na druhou stranu ale jeho výpovědi nebyly primitivní a inteligentní Palikot vždy projevoval smysl pro humor. Současně se v polském politickém prostředí vymykal dobrou prezentací vlastní osoby, včetně módního až výstředního oblékání, čímž se stal mediálně atraktivním. Na otázku, čeho by chtěl v Sejmu dosáhnout, odpověděl: „Berlusconi made in Poland“.¹⁴ Tato výpověď vysvětluje mnohé.

Program Palikotova hnutí¹⁵

Palikotovo „šaškovství“¹⁶ však samozřejmě není jediným „definičním“ politickým znakem jeho osoby, resp. jeho politické strany. Podívejme se proto na její politické cíle.

Palikotovo hnutí se prezentuje politickým programem s názvem Moderní stát (*Nowoczesne Państwo*). Je to program, který je napsán velmi jednoduchým stylem, srozumitelným širokým vrstvám společnosti. Nestraní se přitom expresivních výrazů. Nabízí jasná a jednoduchá řešení těch otázek, které strana vnímá jako důležité. Zajímavá a příznačná je v této souvislosti tematická struktura programu. Soustředí se totiž téměř výhradně na domácí politické záležitosti. Nenajdeme v něm tedy např. problematiku evropské integrace či obecně mezinárodně politickou agendu (jedinou výjimkou je požadavek stažení polských vojáků ze zahraničních misí). Avšak rovněž výběr vnitropolitických záležitostí – v programu zmiňovaných – je značně nevyvážený. Některé otázky v programu zcela chybí (např. životní prostředí), jiné jsou zmíněny jen okrajově (např. kultura). Ovšem ty problematiky, které jsou chápány jako profilující, se v programu nacházejí na předních místech.

Především je to otázka postavení katolické církve v polské společnosti. RP se prezentuje jako strana antiklerikální, a to v polských podmínkách značně radikálně. Odmítá financování církve ze státního rozpočtu, odmítá výuku náboženství ve školách, odmítá účast duchovních na státních akcích a volá po revizi majetkových poměrů církve, resp. navrácení majetku církvi po roce 1989.

Na druhém místě stojí rubrika s názvem Světový názor. Tady se strana zabývá především sexuální a genderovou problematikou. Usiluje o zavedení registrovaného

¹³ Zelazowski Konrad, *Burdel, wieprze i Belzebub – świat oczami pewnego posła*. <http://wiadomosci.wp.pl/title,Burdel-wieprze-i-Belzebub---swiat-oczami-pewnego-posla,wid,10665708,wiadomosc.html> (ověřeno k 17. 11. 2011).

¹⁴ Cit. podle Łazarewicz Cezary, Ruchy Palikota.

¹⁵ Informace převzaty z oficiálního programu RP *Nowoczesne Państwo*. http://www.ruchpalikota.org.pl/sites/default/files/Program%20Nowoczesnego%20panstwa.ppr1_.pdf (ověřeno k 18. 11. 2011).

¹⁶ Mlejnek Josef jr., Bomba jménem Palikot. *Revue politika* 11/2001 (on-line <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1565/bomba-jmenem-palikot>; ověřeno k 18. 11. 2011).

partnerství osob stejného pohlaví, liberalizaci protipotratového zákona, legalizaci oplodnění *in vitro* a co nejširší zpřístupnění antikoncepce (má být poskytována zdarma). Dále strana podporuje legalizaci měkkých drog, internet zdarma a stejné platy pro muže a ženy.

Palikotovo hnutí se dále obsáhle věnuje byrokracii. Chce zavést princip tzv. tichého souhlasu úřadů (nevyjádří-li se úřad v dané lhůtě, znamená to, že souhlasí), nahrazení systému úředního potvrzení systémem čestného prohlášení dotyčné osoby, veřejnost všech úředních rozhodnutí a dokumentů, právní odpovědnost úředníků ve věci jejich rozhodování a nakonec chce vytvořit stálý parlamentní výbor pro potírání byrokracie.

Další oblastí zájmu Palikotova hnutí je tzv. Náprava politiky (název kapitoly programu). V této otázce je RP značně radikální. Distancuje se od politiků, kteří působí na polské politické scéně posledních 20 let. Přímou tvrdí, že polské stranictví je „nemocné a nedemokratické“: „Sejm je fikcí!“¹⁷ Receptem na neduhy polské politiky má být zrušení Senátu a snížení počtu poslanců ze 460 na 360, zavedení smíšeného volebního systému (polovina poslanců má být volena proporčně a polovina většinově; bližší specifikace chybí), zavedení omezeného počtu funkčních období lídrů stran (na dvě), možnost odvolávat se proti rozhodnutí stranických institucí k obecným soudům a zrušení státního financování politických stran. Politické strany mají být financovány lidmi (2,5 % jejich daní), přičemž lidé se mají sami rozhodnout, zda budou financovat strany, církve nebo nevládní organizace.

Teprve na předposledním místě programu RP se nachází ekonomika. Tento oddíl je pozoruhodný kombinací konkrétních návrhů a obecných frází. Mezi konkrétní návrhy patří zavedení rovné daně (3x18), prodloužení odchodu do důchodu, vytvoření jednoho velkého úřadu sociálního zabezpečení. Neurčitými frázemi pak jsou takové nápady jako snížení deficitu o polovinu snížením financování armády, církve a politických stran, propagace Polska v zahraničí, přejmenování ministerstva průmyslu na ministerstvo podnikání. Dále je tam výčet plánovaných změn konkrétních zákonů, avšak bez jakékoli specifikace (např. změna stavebního zákona, zákona o územním plánování, elektronickém podpisu a dal.).

Na posledním místě stojí kultura a armáda (dohromady). RP navrhuje snížení financování armády z 2 na 1 % HDP a zvýšení financování kultury na 1 % HDP každý rok. Nic víc.

Palikotovo hnutí v kontextu polského stranického systému

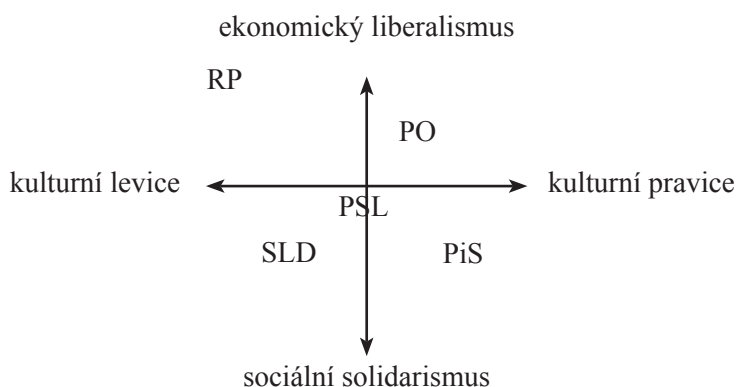
Výše popsaný program Palikotova hnutí nám sice poskytne základní představu o politickém vymezení se této strany, ale pro úplnější obrázek je nutné zasadit ji

¹⁷ *Nowoczesne Państwo.*

do kontextu celého polského stranického systému. Vzhledem k velmi krátkému působení RP na polské politické scéně nelze prozatím dojít k nějakým dalekosáhlým závěrům. Pokusme se přesto posoudit postavení RP v polském stranickém systému na základě dvou kritérií. Za prvé je to umístění strany do ideologického schématu polského stranictví. Za druhé je to vymezení vztahů mezi jednotlivými politickými stranami.

Možností, jak umístit polské politické strany do různých ideologických pozic, je více. V polském případě je nutné především zohlednit skutečnost, že dichotomie levice vs. pravice se neprojevuje přednostně socioekonomickými, nýbrž axiologickými otázkami. Levicovost či pravicovost proto nelze chápat jenom socioekonomicky, jak tomu převážně je v západoevropských zemích nebo třeba také v České republice, ale hlavně politicky (kulturně). Tomu odpovídá i postavení Palikotova hnutí, které je ekonomicky liberální, tedy „pravicové“, ale politicky (kulturně) stojí jednoznačně na levé straně polského politického spektra. Podobně můžeme třeba PiS chápat socioekonomicky „levicově“ (sociální solidarismus), politicky (kulturně) se však nepochybně jedná o pravici (politický konzervativismus).¹⁸ V každém případě se však Palikotovo hnutí ideologicky značně odlišuje od všech ostatních relevantních polských politických stran, jak ukazují grafy č. 2 a 3.

Graf 2: Orientační rozmístění politických stran vzhledem ose levice/pravice a vztahu k ekonomice

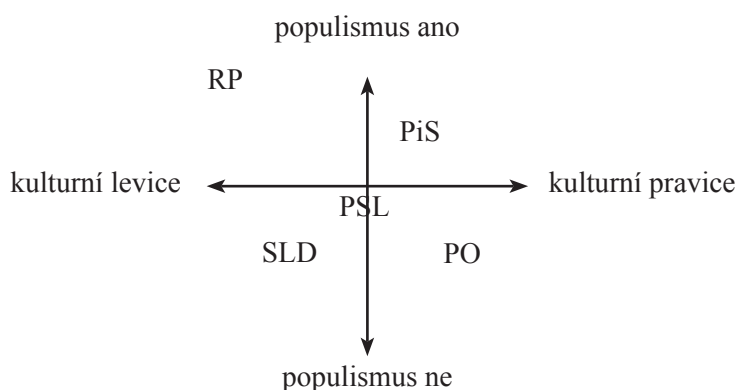

Zkratky: PiS – Právo a spravedlnost, PO – Občanská platforma, PSL – Polská lidová strana, RP – Palikotovo hnutí, SLD – Spojenectví demokratické levice

Zdroj: autorův graf

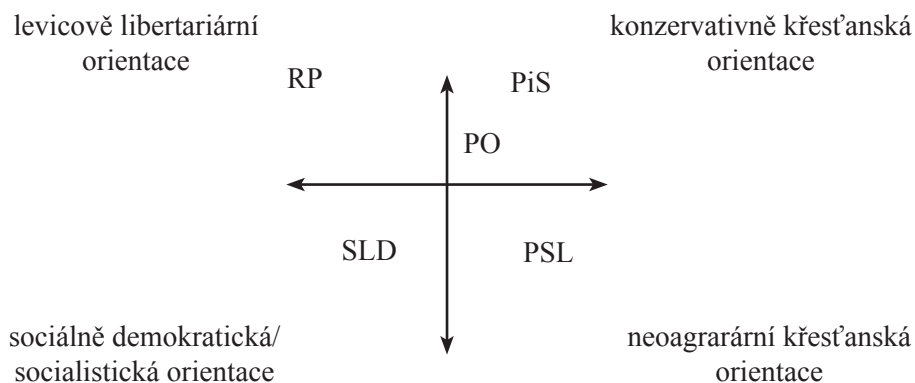
¹⁸ Více k tomu viz (Kubát 2005: 93–98, Grabowska 2006: 169–180). Specifika konfliktních linií v rámci celé střední Evropy jsou analyzována v (Hloušek – Kopeček 2004). Obecně k problematice ideologických konfliktních linií z nejnovější české odborné literatury srov. (Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 203–207).

Graf 3: Orientační rozmístění politických stran vzhledem k ose levice/pravice

Zkratky: PiS – Právo a spravedlnost, PO – Občanská platforma, PSL – Polská lidová strana, RP – Palikotovo hnutí, SLD – Spojenství demokratické levice

Graf 4: Orientační rozmístění politických stran vzhledem k politickým ideologiím¹⁹

Zkratky: PiS – Právo a spravedlnost, PO – Občanská platforma, PSL – Polská lidová strana, RP – Palikotovo hnutí, SLD – Spojenství demokratické levice

Zdroj: autorův graf

¹⁹ V grafu se vyskytuje dnes již poněkud pozapomenutý pojem levicově libertariární orientace, který může ve spojitosti s Palikotovým hnutím vyvolat jisté kontroverze. Palikotovo hnutí sice nenaplnuje všechny charakteristiky tohoto politického směru (hlavně environmentalismus), ale v mnoha jiných aspektech sem zapadá celkem přesně (ochrana různých menšin, alternativní způsob životního stylu, omezování role státu, vyznávání různých postmateriálních hodnot, ať už v jakémkoli smyslu apod.). Srov. (Kitschelt 1988).

Pokud jde o vymezení vztahů mezi politickými stranami, pak je nutné zohlednit nejenom programové či šířeji ideologické rozdíly mezi nimi, ale také každodenní a volební (o jaké voliče usilují) vztahy mezi nimi. Tyto okolnosti lze vyjádřit pomocí následující tabulky č. 3. Rovněž tady vidíme, že Palikotovo hnutí má k ostatním stranám celkem daleko: od vyložené nenávisti (vztah RP a PiS), přes konkurenční vztah ve volbách, kdy příslušné strany usilují o stejné voliče (RP ve vztahu k PO a SLD), až po vzájemnou lhostejnost (RP a PSL).

Tabulka 3: Vztahy mezi politickými stranami

	PO	PiS	SLD	PSL	RP
PO	-	velmi špatné	dobré	dobré	stejní voliči
PiS	velmi špatné	-	špatné	dobré	velmi špatné
SLD	dobré	špatné	-	dobré	stejní voliči
PSL	dobré	dobré	dobré	-	lhostejnost
RP	stejní voliči	velmi špatné	stejní voliči	lhostejnost	-

Zkratky: PiS – Právo a spravedlnost, PO – Občanská platforma, PSL – Polská lidová strana, RP – Palikotovo hnutí, SLD – Spojenectví demokratické levice

Zdroj: po úpravách převzato z http://wybory.gazeta.pl/wyboryparlamentarne/1,118273,10362685,_INFOGRAFIKA__Partie_startujace_w_wyborach.html (ověřeno k 17. 11. 2011)

V Polsku tedy nenajdeme relevantní politickou stranu, se kterou by Palikotovo hnutí spolupracovalo. Jeho potenciálními partnery by snad mohly být Občanská platforma a Spojenectví demokratické levice, ale v obou případech je na překážku takové spolupráce mj. rivalita o stejné voliče. Dosavadní vývoj ukazuje, že Palikot si je této skutečnosti vědom. SLD je po několikeré drtivé volební porážce v existenční krizi²⁰ a Palikot zde vidí svoji šanci stát se hlavní levicovou stranou v zemi. Občanská platforma, která nese hlavní břímě vládní odpovědnosti, se již nyní stala snadným terčem populistických útoků RP.

Příčiny úspěchu Palikotova hnutí v parlamentních volbách 2011

Ještě než se pokusíme odpovědět na otázku, kde jsou příčiny úspěchu Palikotova hnutí, musíme se podívat na strukturu jeho voličů. Kdo vlastně RP volil?

²⁰ Rzeczkowski Grzegorz, Burze opozycji, spokój koalicji. <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1520394,1,pis-sld-ruch-palikota-spore-zmiany-po-wyborach.read> (ověřeno k 19. 11. 2011).

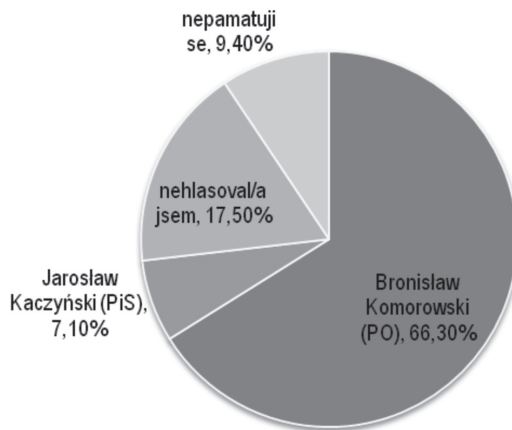
Kdo jsou Palikotovi voliči?

Voliče Palikotova hnutí si přiblížíme prostřednictvím dvou kritérií. Za prvé je to demografická struktura voličstva a za druhé je to přesun volební podpory, resp. jinými slovy řečeno politické složení voličů RP vzhledem k prezidentským volbám 2010 a parlamentním volbám 2007.

Podíváme-li se nejprve na demografickou strukturu voličů Palikotova hnutí, vidíme, že jde o voliče, kteří jsou poněkud překvapivě více méně rovnoměrně rozvrstvení. Jediná výrazná nerovnováha se objevila v kategorii pohlaví a věku. Palikotovo hnutí totiž podpořili především muži (63,5%) a mladší voliči ve věku 18–39 let (62,5%). Ostatní kategorie jako vzdělání, typ a velikost sídel a profese jsou relativně vyrovnané a žádná skupina zde výrazně nepřevažuje.²¹

Z hlediska pátrání po příčinách úspěchu Palikotova hnutí je však zajímavější údaj ukazující přesun volební podpory. Vzhledem k tomu, že RP se jako nová strana zúčastnila voleb poprvé, nemůžeme zkoumat přesun jeho voličů, nýbrž musíme vzít zavděk přesunem voličů ostatních stran. Výsledek je jednoznačný. Palikotovo hnutí odebralo voliče především Občanské platformě (tedy nikoli SLD, jak by se mohlo zdát vzhledem k „levicovosti“ obou stran) a také získalo voliče, kteří se předchozích voleb nezúčastnili.

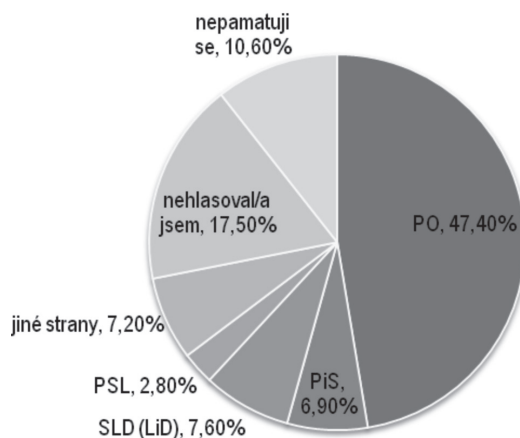
Graf 5: Koho volili voliči RP v prezidentských volbách 2010?

Zkratky: PiS – *Právo a spravedlnost*, PO – *Občanská platforma*

Zdroj: průzkum TNS OBOP z 10. 10. 2011, <http://wybory.onet.pl/parlamentarne-2011/kim-sa-wyborcy-janusza-palikota,1,4875788,aktualnosc.html> (ověřeno k 19. 11. 2011)

²¹ Srov. průzkum TNS OBOP z 10. 10. 2011, <http://wybory.onet.pl/parlamentarne-2011/kim-sa-wyborcy-janusza-palikota,1,4875788,aktualnosc.html> (ověřeno k 19. 11. 2011).

Graf 6 : Koho volili voliči RP v parlamentních volbách 2007?

Zkratky: PiS – Právo a spravedlnost, PO – Občanská platforma, PSL – Polská lidová strana, SLD (LiD) – Spojenectví demokratické levice (Levice a demokraté; koalice SLD a dalších stran)

Zdroj: průzkum TNS OBOP z 10. 10. 2011, <http://wybory.onet.pl/parlamentarne-2011/kim-sa-wyborcy-janusza-palikota,1,4875788,aktualnosc.html> (ověřeno k 19. 11. 2011)

Proč Palikotovo hnutí uspělo a do jaké míry jde o nový fenomén na polské politické scéně?

Přestože je Palikotovo hnutí zcela novou politickou stranou v Polsku a její úspěch je pokládán za velké překvapení parlamentních voleb v roce 2011, nemyslím si, že se principiálně jedná o nový fenomén polského politického života. Podíváme-li se na historii voleb a politického stranictví v Polsku za posledních 20 let, jasně vidíme, že už jsme s principiálně podobnými jevy měli co do činění, a to celkem pravidelně.

Poprvé jsme se s podobným jevem mohli setkat již v prezidentských volbách 1990, ve kterých se do druhého kola dostal Stanisław Tymiński. Tento čerstvě se navrátilivší a naprosto neznámý polský emigrant a podnikatel z Kanady a Peru vsadil na efektivní a populistickou volební kampaň a dokázal odsunout na druhou kolej takové politické matadory jako především Tadeusze Mazowieckého, jeden ze symbolů Solidarity a prvního nekomunistického premiéra Polska. Tymiňského politický úspěch však neměl dlouhého trvání a jeho Strana X (*Partia X*), kterou po volbách založil, neuspěla (Kubát 2000: 62, 133).

V parlamentních volbách 1991 jsme mohli zaznamenat úspěch Polské strany přátel piva, kterou založil známý satirik Janusz Rewiński, a která získala 3,27% hlasů a 3,48% křesel v Sejmu. Tato strana se pak rozpadla na Velké pivo a Malé

pivo, přičemž Velké pivo sehrálo jistou roli při sestavování vlády premiéra Jana Olszewského (Kubát 2000: 71-72).

V letech 1993 až 2001 se sice aktéři tohoto typu samostatně neprosadili, ale to neznamená, že by z polského politického života zmizeli. Musíme si totiž uvědomit, že různé extrémní a populistické, ať už v jakémkoli významu těchto pojmů, politické proudy byly přítomny v různých velkých koalicích a stranách jako například Spojenectví demokratické levice (SLD bylo původně širokou koalicí stran a hnutí) nebo Volební akce Solidarita (vítěz voleb 1997) nebo mnohem později Právo a spravedlnost. Ve volbách 2001 uspěly extrémní strany Sebeobrana (levice) a Liga polských rodin (pravice), ovšem udržely se jen do voleb 2007, ve kterých zcela propadly. Nakonec zde máme volby 2011, ve kterých se zjevil Janusz Palikot, ovšem nikoli jako blesk z čistého nebe, koneckonců, neotřele působil v polské parlamentní politice již od roku 2005. Jen pro dokreslení výše uvedených informací lze dodat, že Palikotovo hnutí je některými polskými pozorovateli politiky označováno jako „Sebeobrana vyšší úrovně“²² či „městská Sebeobrana“²³.

Nemyslím si tedy, že parlamentní volby 2011 přinesly nějaký principiální zvrat ve vývoji polské politiky.²⁴ Na druhou stranu jsme samozřejmě svědky úspěchu konkrétní politické strany, která je na polské politické scéně nová a jistě specifická. Je proto na místě ptát se, jaké okolnosti vedly k úspěchu této konkrétní strany. Příčin je více, přičemž některé jsou obecnějšího rázu a vyplývají ze specifík celého stranického systému, jiné jsou „konkrétní“, tj. vyplývají ze specifík samotného Palikota a jeho strany.

Obecnou příčinou je zvláštní asymetrie polského stranického systému, kdy proti sobě stojí dvě pravicové strany, z nichž jedna je více a druhá méně křesťansko-konzervativní. Občanská platforma, která je ve srovnání s opravdu silně křesťansko-konzervativní stranou PiS *jakoby* laická a liberálnější²⁵, byla vzhledem k absenci *opravdově* laické a liberální alternativy atraktivní pro voliče, kteří tyto hodnoty vyznávali. Nicméně PO vzhledem ke své skutečné – spíše konzervativní – politické orientaci nedokázala očekávání takových – spíše radikálnějších – voličů naplnit. Kromě toho je to strana, která poslední čtyři roky vládla a vládnutí každou politickou stranu vždy v očích voličů poškozuje. V neposlední řadě lídr PO Donald Tusk, který ve srovnání s lídrem PiS Jarosławem Kaczyńským působil energickým, světským a liberálním dojmem, takto dnes již působí méně. Vzhledem k těmto

²² Výpověď sociologa Varšavské univerzity prof. Ireneusze Krzemińského pro Polityka.pl (<http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1520252,1,wybory-2011-ostateczne-wyniki-eksperci-komentuja.read>; ověřeno k 20. 11. 2011).

²³ Żakowski Jacek, Ani dnia spokoju. Druga Brazylia, czyli pomysły Palikota. <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1520912,1,druga-brazylia-czyli-pomysly-palikota.read> (ověřeno k 20. 11. 2011).

²⁴ Částečně podobně uvažuje Josef Mlejnek jr., viz Mlejnek Josef jr., Bomba jménem Palikot.

²⁵ Na téma programového a ideologického vymezení PO a PiS a dalších polských politických stran srov. (Kowalczyk 2004) a (Sieklicki 2006).

skutečností je přirozené, že v parlamentních volbách 2011 někteří laičtí a liberální voliči opustili PO a přesunuli se k Palikotovu hnutí (viz grafy č. 5 a 6). Je přitom vhodné upozornit na příznačnou skutečnost, že se nepřesunuli ke Spojenectví demokratické levice, které v dobách své největší slávy (a politické rozkročenosti) takové voliče dokázalo oslovit. Nicméně po skandálech této strany z období jejího vládnutí v letech 2001-2005 a následném rozkolu se strana v podstatě marginalizovala. Připočteme-li k tomu přetrvávající étos stárnoucí postkomunistické strany, neustávající vnitřní pnutí a slabost nových vůdců (po roce 2005), pak je šance na úspěch mizivá. SLD tedy již nepředstavuje „moderní“ levicovou alternativu vůči PO (a pravici celkem), což části voličů vadí, resp. chtěli by mít ve volbách na výběr mezi levicí a pravicí a ne mezi pravicí a pravicí (PO vs. PiS). Občanská platforma tedy sice volby jednoznačně vyhrála²⁶, několik procent hlasů však oproti minulým volbám ztratila a tyto hlasy většinou putovaly právě k Palikotovu hnutí.

Druhá skupina příčin úspěchu Palikotova hnutí vyplývá z jisté unikátnosti této strany a jejího vůdce Janusze Palikota. Jak již bylo řečeno, Janusz Palikot je zcela novým typem politika na polské politické scéně. Je to politik velmi schopný, který ve velmi dynamické volební kampani dokázal upřednostnit formu před obsahem. Tato forma, byť mnohdy neseriózní (viz výše), nicméně ne tak dryáčnická jako například svého času politický styl Andrzeje Leppera²⁷, dokázala zaujmout média a stala se něčím zcela novým, neotřelým a „svěžím“. Na druhou stranu i onen libertariánní obsah dokázal část voličů zaujmout, protože je to v podstatě poprvé, kdy někdo tato témata použil takto otevřeně.²⁸

Namísto závěru: jaké jsou perspektivy Palikotova hnutí?

Výše uvedené postřehy by nás měly nasměrovat k poslední otázce, kterou je perspektiva Palikotova hnutí. Tato perspektiva odvisí od dvou typů okolností. Za prvé to jsou vnější a za druhé vnitřní okolnosti.

²⁶ PO jednoznačně zvítězila ze dvou základních důvodů. Zaprvé a především, Polsku se vyhnula ekonomická krize či přinejmenším její závažné sociální dopady. Mnohé průzkumy veřejného mínění uskutečněné v posledních letech poukázaly na „dobrou náladu“ Poláků a jejich spokojenost s životní úrovní (Dudek Antoni, *Stabilizacja czy druga fala?*...). Za druhé, PO nemá na polské politické scéně skutečného konkurenta. Klasická levice je v troskách (PO ve volbách přebírala část jejich voličů; výsledky průzkumů viz http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/552043,cbos_po_zyskala_wsrod_elektoratu_lewicowego.html; ověřeno k 22. 11. 2011) a PiS nedokáže vzhledem ke své specifičnosti oslovit jiné voliče než ty, kteří jej podporují již dlouhodobě.

²⁷ Andrzej Lepper byl populistickým lídrem extrémní levicově agrární strany Sebeobrana. V roce 2011 spáchal z nejasných příčin sebevraždu.

²⁸ SLD to dříve z opatrnosti, aby nepřišlo o postkomunistické voliče, kteří jsou hodnotově spíše konzervativní, nikdy neudělalo.

Vnějšími okolnostmi jsou eventuelní proměny polského stranického systému. Palikotovu hnutí by do budoucna mohla pomoci případná krize Občanské platformy. V tuto chvíli je takový scénář spíše nepravděpodobný, hodně však bude záležet na dopadech ekonomické krize Evropské unie. Pokud krize dopadne na Polsko s velkou silou a PO si jakožto hlavní vládní strana nebude vědět rady, mohla by čelit odlivu voličů a je otázka, ke komu by tito voliči přešli. Z hlediska dosavadního vývoje je málo pravděpodobné, že by posílili řady Práva a spravedlnosti. Mezi oběma stranami jsou příliš velké politické rozdíly a antagonismy. Přejít voličů k Polské lidové straně je také málo pravděpodobný, protože ta je rovněž Občanské platformě notně politicky vzdálená a navíc má své stálé a specifické venkovské voliče.²⁹ O krizi SLD již byla řeč. Zbývají tedy dvě možnosti. Buď by se mohl otevřít prostor pro nějakou novou politickou stranu, ať už by vznikla jakkoli, nebo by se zde mohla objevit šance pro posílení Palikotova hnutí. Tady se ovšem dostáváme k oněm vnitřním, resp. vnitrostranickým okolnostem perspektivy RP.

Výše uvedené prognózy by mohly platit jen za předpokladu, že dojde k proměnám samotného Palikotova hnutí. Především bude záležet na tom, zda se Januszi Palikotovi podaří přeměnit stranu doposud jednoho muže a jednoho tématu na „normální“ více organizačně strukturovanou politickou stranu s jasněji a širěji vyprofilovaným programovým (ideologickým) směřováním. Také bude záležet na tom, zda to Janusz Palikot nebude přehánět s populismem a teatrálností svého politického stylu. Dosavadní podoba Palikotova hnutí, jejíž excentricnost není doplněna ničím dalším, seriosnějším, může omrzet.

Literatura

Tištěná literatura

- Grabowska, Mirosława (2006): *Polskie podziały polityczne*, in: Kosiewski P., ed., *Jaka Polska? Czyja Polska?*, 169–180, Fundacja im. Stefana Batorego.
- Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír (2004): *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity.
- Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír – Šedo, Jakub (2011): *Politické systémy*. Barrister&Principal.
- Kitschelt, Herbert (1988): *Left-Libertarian Parties: Explaining Innovation in Competitive Party Systems*. *World Politics* 40 (2): 194–234.
- Kowalczyk, Krzysztof – Sielski, Jerzy, eds., (2002): *Polskie partie i ugrupowania parlamentarne*. Adam Marszałek.

²⁹ Zde můžeme opatrně vést analogii mezi postavením české KDU-ČSL a PSL.

- Kubát, Michal (2012): Berlusconi made in Poland. Proč uspěl Janusz Palikot v polských parlamentních volbách 2011. *Mezinárodní politika* 36 (2): 11-13.
- Kubát, Michal (2005): *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989–2005)*. Sociologické nakladatelství.
- Kubát, Michal (2000): *Politika v Polsku po roce 1989. Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*. Karolinum.
- Kubát, Michal (2008): Polsko: politický a ústavní systém Třetí republiky, in: Cabada, L. a kol., *Nové demokracie střední a východní Evropy*, 9–36, Oeconomica.
- Sieklucki, Dominik (2006): *Partie lewicy i centrolewicy w polskim systemie partyjnym. Aktywność SLD, PSL i UP na polskiej scenie politycznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Literatura on-line

- Dudek Antoni, *Stabilizacja czy druga fala?*
<http://antoni.dudek.salon24.pl/352359,stabilizacja-czy-druga-fala> (10. 10. 2011)
- Łazarewicz Cezary, Ruchy Palikota,
<http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1515920,1,ambicje-janusza-palikota.read>
- Mlejnek Josef jr., Bomba jménem Palikot. *Revue politika* 11/2001 (on-line <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1565/bomba-jmenem-palikot>).
- Rzeczkowski Grzegorz, Burze opozycji, spokój koalicji. <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1520394,1,pis-sld-ruch-palikota--spore-zmiany-po-wyborach.read>
- Zelazowski Konrad, *Burdel, wieprze i Belzebub – świat oczami pewnego posła*.
<http://wiadomosci.wp.pl/title,Burdel-wieprze-i-Belzebub---swiat-oczami-pewnego-posla,wid,10665708,wiadomosc.html>
- Żakowski Jacek, Ani dnia spokoju. Druga Brazylia, czyli pomysły Palikota. <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1520912,1,druga-brazylia-czyli-pomysly-palikota.read>

Internetové zdroje

- http://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/552043,cbos_po_zyskala_wsrod_elektoratu_lewicowego.html
- <http://www.polityka.pl/kraj/analizy/1520252,1,wybory-2011-ostateczne-wyniki-eksperci-komentuja.read>
- http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114884,8921425,Palikot_nie_jest_juz_poslem___legitymacje_oddal_na.html

<http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Palikot-bedzie-mial-dwie-partie-wlasnie-zaklada-nowa,wid,13379048,wiadomosc.html?ticaid=1d661>

<http://www.tvn24.pl/-1,1720723,0,1,jak-zostac-milionerem--czyli-krotka-historia-palikota,wiadomosc.html>

http://wybory.gazeta.pl/wyboryparlamentarne/1,118273,10362685,_INFOGRAFIKA__Partie_startujace_w_wyborach.html

www.pkw.gov.pl

Dokumenty

Nowoczesne Państwo

http://www.ruchpalikota.org.pl/sites/default/files/Program%20Nowoczesnego%20panstwa.ppr1_.pdf

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 11 października 2011 r. O wynikach wyborów do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 9 października 2011 r.

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 11 października 2011 r. O wynikach wyborów do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej przeprowadzonych w dniu 9 października 2011 r.

průzkum TNS OBOP z 10. 10. 2011, <http://wybory.onet.pl/parlamentarne-2011/kim-sa-wyborcy-janusza-palikota,1,4875788,aktualnosc.html>

Michal Kubát je docentem v oboru politologie. Působí jako proděkan pro vědu a výzkum a vedoucí katedry východoevropských studií na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy.

E-mail: majkkubat@hotmail.com

Podobnost institucionálních výběrů a podobnost výsledků? Příklad Slovinska a České republiky

Ladislav Cabada a Alenka Krašovec

Abstract: *The aim of the article is to analyse institutional choice in the Czech Republic and Slovenia after the fall of non-democratic regimes and the influence of such selection in different fields. The development and characteristics of the party system and government formation as well as their functioning are included into the analysis as the main indicators. The comparative analysis includes more than two decades of democratic development in both cases. As regards the institutional choices, particularly the electoral system, our analysis identified similar approaches in both countries. Significant convergences and similarities between the countries were indicated mainly regarding the development of the party system and its characteristics (we detected the electoral threshold as the main factor which influences the party system differences) while, on the other hand, government building and coalition formation show distinctive differences. In the last part of the article we analyse the last parliamentary elections in both countries, bringing some signs of innovation, some of them similar in both cases.*

Keywords: *institutional choice, electoral system,, party systems, coalitions, governments, Czech Republic, Slovenia*

Úvod

Slovinsko a Česká republika jsou střeoevropské země, které na přelomu 80. a 90. let 20. století procházely některými podobnými procesy. Obě země podle Huntingtona (1991) patří do třetí vlny demokratizace, podle von Beymeho (1996) pak do vlny čtvrté. Obě země v tomto období prošly fázemi liberalizace¹ a tranzice, následně brzy vstoupily do fáze demokratické konsolidace (Linz 1990; Huntington 1991; Fink-Hafner 2001). Obě země se rovněž potýkaly se stejnou situací trojí tranzice; ekonomické, politické a národní (Offe 1994). Ačkoli u analyzovaných zemí pozorujeme odlišný způsob tranzice – Slovinsko přecházelo k demokracii po cestě ruptformy, resp. přesunu (*transplacement*), Československo/Česká republika po cestě ruptury, resp. nahrazení (*replacement*) (Huntington 1991; Linz – Stepan 1996, Prunk 2000; Cabada 2000; Fink-Hafner 2006) – je zjevné, že účinky kombinací činitelů v první dekádě demokratických přechodů byly s ohledem

¹ Ačkoliv liberalizace ve Slovinsku, resp. Jugoslávii probíhala v porovnání s Československem/Českou republikou relativně dlouho (Cabada 2001).

na úspěšnost tranzice nejpříznivější v Polsku, Maďarsku, Slovinsku a České republice (Fink-Hafner 2001). Proto není nijak překvapivé, že Slovinsko a Česká republika se v nejuznávanějších kvantitativních výzkumech tranzice a konsolidace demokracie, které provádějí *Freedom House* se svým projektem *Nations in Transit* a Bertelsmannova nadace s projektem *Bertelsmann Transformation Index*, umísťovaly v posledním desetiletí na špičce jedna těsně vedle druhé (více viz *Nations in Transit*, resp. *Bertelsmann Transformation Index*).²

Tranzitologové perspektivy úspěšného přechodu a konsolidace demokracie výrazně svazovali se způsobem tranzice a významem prvního institucionálního výběru politických elit.³ Ačkoliv existují různá empirická zjištění o významu určitých způsobů tranzice a institucionálního výběru politických elit pro úspěch přechodu a konsolidaci demokracie, přece jen jsou někteří činitelé označováni jako ti, kteří mají nejvýraznější explanatorní sílu ve vztahu k úspěchu tohoto procesu (Fink-Hafner – Hafner-Fink 2009). Pro úspěšnou tranzici a konsolidaci demokracie je tak údajně nejlepší formou přechodu ruptforma, tj. konsensus umírněné staré a nové elity (Huntington 1991), resp. *transition through transaction* (Di Palma 1980), preference parlamentní formy vlády (Linz 1990; Lijphart 1991) a proporčního volebního systému s korektivy, resp. prvky většinového nebo smíšeného volebního systému (Lijphart 1994; Merkel 1998).⁴ Jak jsme uvedli, mezi analyzovanými zeměmi existuje rozdíl ve způsobu tranzice, zatímco fakticky neexistovaly rozdíly ve výběru typu politického systému, resp. formy vlády, a volebního systému, když si obě země zvolily parlamentní formu vlády a proporční volební systém s některými korektivy⁵, zejména zavedením uzavírací klauzule a většího počtu volebních obvodů.

Typ volebního systému je tím prvkem, kterému se začasťe připisují významné dopady na charakter stranických systémů a stabilitu vlád a rovněž proporcionality reprezentace, zatímco jiné dopady jsou spíše opomíjeny (Duverger 1986; Taagepera 1998; Farrell 2001; Grofman – Lijphart, eds., 2002). Již od tzv. Duvergerových zákonů z 50. let 20. století platilo (navzdory četným kritikám, jimž byly vystaveny), že většinový volební systém relativní většiny vede, resp. vykazuje tendence k formování bipartismu, proporční volební systém vykazuje tendence

² Viz www.freedomhouse.org, resp. www.bti-project.org.

³ V odborné literatuře je tato skutečnost často reflektována tezemi „*polity first*“ a „*elite behaviour matters*“ (Merkel 1998: 43).

⁴ Taagepera (1998: 69) dokonce tvrdí, že vývoj volebního systému představuje významnou komponentu rozvoje demokracie v konkrétní zemi, významnější než některé první demokratizační kroky.

⁵ Flores Juberias (2004) obhajuje myšlenku, že v širší komparativní perspektivě můžeme pozorovat vazbu mezi způsobem tranzice a typem volebního systému, který země zavedla. Autor ukazuje, že je zjevné, že země, v nichž tranzice proběhla ruptformou, zavedly smíšený nebo proporční volební systém s korektivy většinového volebního systému, a země, v nichž přechod proběhl formou ruptury, se rozhodly pro proporční volební systém.

k formování multipartismu a volební systém absolutní většiny vykazuje tendence k formování vícestranického systému, v němž se politické strany v rámci volebních procesů svazují v koalice.

Typ volebního systému by tedy měl determinovat otevřenost stranické arény, resp. numerický segment stranických systémů a částečně rovněž vztahy mezi politickými stranami (Duverger 1954; Blondel 1968; Sartori 1976). Na druhé straně právě numerický segment stranických systémů údajně velmi bezprostředně ovlivňuje stabilitu vlád; čím více politických stran je zastoupeno v parlamentu, tím vyšší je pravděpodobnost vytvoření vícestranických, resp. koaličních vlád; naopak menší počet relevantních politických stran v systému posiluje pravděpodobnost vzniku vlád tvořených představiteli jedné politické strany (Grofman – Lijphart 1986; Farrell 2001). Takové vlády jsou obecně považovány za stabilnější, resp. vládnou déle než koaliční vlády. Výzkumy západoevropských zemí empiricky prokázaly, že jednobarevné většinové vlády působí déle než koaliční většinové vlády (Lijphart 1994); podobná korelace je patrná rovněž v zemích střední a východní Evropy, nicméně rozdíl v době trvání jednobarevných a koaličních vlád je zde v průměru pouze necelý jeden rok (Blondel – Müller-Rommel – Malova et al. 2007: 49).⁶

Jak jsme viděli, řada autorů je přesvědčena o významu a důsledcích typu volebního systému ve vztahu k charakteru stranických systémů, resp. obecněji charakteru vlád, proto nás zajímá, zda – s ohledem na skutečnost, že Slovinsko a Česká republika zvolily stejný typ volebního systému s podobnými korektivy – se podobají také s ohledem na charakteristiky stranických systémů a vlád. „Platnost“ těchto vlivů volebních systémů ve zvolených zemích je pro nás důležitá ve shodě s Taageperou (1998: 74), který upozorňuje, že charakteristiky stranických systémů a vlád a další charakteristiky politických systémů jsou – alespoň v podobné míře jako ve vztahu k volebním systémům – závislé také na politické kultuře (historických zkušenostech, sociopolitické heterogenitě společností, neformálních pravidlech chování atd.). Proto není nezbytné, aby pravidla, která jsou aplikována v jedné zemi, nutně vedla ke stejným výsledkům v jiné zemi. Vedle toho Taagepera upozorňuje také na skutečnost, že volební systémy zvolené na počátku demokratizace produkují odlišnosti, ovšem někdy neočekávaným směrem, a to zejména kvůli neustálenosti politické kultury a konstelace soutěže mezi politickými stranami (Taagepera, 1998: 80).

⁶ Vedle počtu stran, které vládu tvoří, jsou pro stabilitu/trvání vlád důležité rovněž otázka podpory, které vláda požívá v parlamentu, resp. otázka většinového či menšinového charakteru vlády. Výzkum v této oblasti ukázal, že většinové vlády trvají déle než menšinové, ačkoliv musíme jako určitou odchylku zmínit relativně dlouhé trvání menšinových vlád ve skandinávských zemích (Lijphart 1994; Blondel – Müller-Rommel – Malova et al. 2007). Minimálně některé výzkumy také ukázaly, že ideologická příbuznost politických stran ve vládních koalicích ovlivňuje jejich stabilitu – spolupráce ideologicky podobných stran ve vládních koalicích byla dle výzkumu propojena s delším trváním vlád (Warwick 1994).

Volební systém

Slovinsko

V roce 1990 se ve Slovinsku konaly první soutěživé a demokratické volby po druhé světové válce. Volby byly uspořádány pro všechny tři komory republikového parlamentu, ale všeobecné reprezentativní těleso představovala pouze Společensko-politická komora. Pro volbu každé ze tří komor byl použit odlišný volební systém; pro volby do Společensko-politické komory byl aplikován proporční volební systém s 2,5% volebním prahem (Zajc 2009). V roce 1992 byly poprvé konány volby do Státního shromáždění Slovinské republiky (*Državni zbor Republike Slovenije*⁷), v němž zasedá celkem 90 poslanců⁸, a zaveden byl rovněž volební systém, který se až do současnosti proměnil pouze minimálně. Po celé dvě dekády tak byl zachován stejný typ volebního systému – proporční – stejně jako rozdělování mandátů na dvou úrovních, a to na úrovni celé země a na úrovni volebních obvodů. Změněna nicméně byla volební formule využívaná k rozdělování mandátů na úrovni volebních obvodů; v letech 1992–2000 byla využívána Hareova kvóta, od roku 2000 je využívána Droopova kvóta. Jak uvádí Grad (2004), změna volební formule způsobila, že od roku 2000 se v rámci volebních obvodů rozdělí větší počet mandátů než v minulosti. Na národní úrovni je po celé období po roce 1992 používána d'Hondtova formule. Ve Slovinsku byla po celé období využívána uzavírací klauzule na celostátní úrovni. Jak jsme již zmínili, v roce 1990 se jednalo o volební práh 2,5%; od voleb v roce 1992 do voleb v roce 2000 byl volební práh dynamický, tj. vázán na zisk alespoň 3 mandátů z 88, což prakticky znamenalo, že se volební práh pohyboval mezi 3,3 až 3,4% (Krašovec 2007). V roce 2000 byl ústavním zákonem určen statický volební práh 4% na národní úrovni.

Slovinsko je rozděleno do osmi volebních obvodů, z nichž každý se dále dělí na 11 volebních distriktů (*okraj*), tj. magnituda volební jednotky je ve Slovinsku 11. V Coxově (1997) mezinárodní komparativní analýze bylo Slovinsko umístěno do skupiny zemí s většími volebními obvody, což by – pouze ve vazbě na velikost obvodů jako jednu z determinant dopadu volebního systému – mělo zajišťovat relativně vysoký stupeň proporcionality převodu procenta hlasů získaných ve volbách na procento mandátů v parlamentu (Krašovec 2007). Ve Slovinsku v parlamentních volbách není umožněno preferenční hlasování, ale určitý stupeň personalizace a těsnější provázanosti mezi voliči a zvolenými poslanci je zajištěn tak, že voliči nehlasují o kandidátních listinách jako celku, ale o jednotlivých kandidátech

⁷ Slovinsko je formálně bikamerálním systémem, nicméně s ohledem na omezené kompetence Státní rady (*Državni svet*) je označení parlament zpravidla používáno pro dolní komoru, tj. Státní shromáždění (více viz Cabada, 2005: 153).

⁸ Z nich 2 jsou reprezentanty italského a maďarského národního společenství, kteří jsou voleni členy těchto společenství na základě tzv. Bordova volebního systému (Kozlová 2006).

na listině v dílčích volebních distriktech. Hlasy získané ve volbách se nicméně sčítají ve prospěch kandidátní listiny na úrovni volebního obvodu. Voliči tak sice hlasují pro jednotlivé kandidáty, ale hlasy získané jednotlivými kandidáty se počítají jako hlasy pro listinu, na níž vystupovali, a podíly hlasů, které kandidáti získali ve volebních distriktech, jsou ve skutečnosti pouze prvkem vnitrostranické soutěže, když se v poslední fázi poslanecké mandáty dělí mezi konkrétní kandidáty stejné kandidátní listiny (Krašovec 2007).

Ačkoliv můžeme pozorovat výraznou stabilitu volebního systému a jeho dílčích prvků, neznamená to, že se občas neobjeví požadavky po změně volebního systému. Nejbouřlivější byl v tomto ohledu rok 1996, kdy byla současně konána tři referenda o volebním systému (o většinovém volebním systému, o čistém proporčním volebním systému a o smíšeném volebním systému německého typu). Výsledky referend byly odlišně interpretovány ústavním soudem a státní volební komisí (více viz Cabada 2005: 199-204), ale poslanci se v roce 2000 rozhodli ústavně potvrdit proporční volební systém. V pozdějším období se výzvy ke změně volebního systému objevily ještě několikrát, zpravidla v souvislosti s vládními krizemi, resp. při odchodu politických stran z vládní koalice, anebo při (vleklém) formování vládních koalic po volbách. „V oběhu“ je zpravidla myšlenka zavedení většinového volebního systému, kterou nejčastěji prosazuje Slovinská demokratická strana (SDS). Ve Slovinsku je nicméně ke změně ústavy nutný souhlas alespoň dvou třetin (60) poslanců, přičemž takovou většinu je téměř nemožné získat bez podpory menších politických stran, které myšlenkou většinového volebního systému či posílení korektivů proporčního volebního systému nejsou nijak nadšeny.

Česká republika

Podobně jako ve Slovinsku, rovněž v Československu se první soutěživé volby konaly v roce 1990. Navzdory poměrně silným tendencím některých politických aktérů (zejména koordinačního centra Občanského fóra, resp. Václava Havla) využít „revoluční“ periody k ustavení nějakého výrazně personalizovaného volebního systému, jenž by byl konformní s představou prosazování tzv. nepolitické politiky založené na „permanentní“ politické participaci,⁹ byl v České republice již od roku 1990 aplikován listinný poměrný volební systém s některými většinovými

⁹ Ústavní inženýrství v letech 1990–1992 velmi fundovaně reflektuje např. Jan Filip (2004). Pozoruhodné byly jak úvahy o přechodu na delegátský systém, tak také návrh volebního zákona předložený prezidentem Havlem v roce 1991. Jednalo se o velmi specifický typ volebního systému alternativního hlasování, kdy v prvním skrutiniu by mandát obsadil kandidát, jenž získal v jednomandátovém volebním obvodu alespoň 50 % prvních preferencí, ve druhém skrutiniu pak ten kandidát, který v součtu preferencí získal alespoň 40 % hlasů. Pokud by taková situace nastala, měly se výsledky přepočítat podle d'Hondtovy formule; neobsazené mandáty by pak byly přidělovány v republikovém (fakticky již čtvrtém) skrutiniu (Filip 2004: 228–229).

prvky. Pokud sledujeme pouze vývoj v České republice (i v rámci federativního uspořádání uplatňoval volič v ČR vždy alespoň jeden hlasovací lístek s dopadem „pouze“ na českou část systému, a to ve volbě do České národní rady), pak byl od počátku aplikován volební práh 5 %, volby pak probíhaly v osmi volebních obvodech s průměrnou magnitudou 25. Pro volby v roce 1992 byl navýšen volební práh pro volební koalice – koalice dvou stran musely překročit hranici 7 %, v případě tří stran 9 % a v případě čtyř a více stran 11 % získaných hlasů, aby byly vpuštěny do prvního skrutinia (Šedo 2007: 34; Filip 2004: 223). V prvním skrutiniu na úrovni volebních krajů byla pro přepočítání hlasů na mandáty využívána Hagenbach-Bischoffova kvóta, podobně pak i při rozdělení zbytkových hlasů v rámci druhého skrutinia, a to na úrovni celé republiky (Šedo 2007: 34). Od samého počátku bylo ve volbách umožněno preferenční hlasování, přičemž počet možných preferencí na jedné kandidátní listině byl v čase proměňován – od původních maximálně čtyř na dvě a od roku 2006 zpět na čtyři. Postupně klesala procentní hranice, na jejímž základě mohl preferovaný kandidát přeskočit kandidáty umístěné na stranické volební listině před ním – od původních 10 % přes 7 % až k 5 %, přičemž poslední snížení vedlo ve volbách v roce 2010 již k poměrně výrazným změnám pořadí kandidátů na listinách, resp. obsazování mandátů (Vodička – Cabada 2011: 255).

Nejvýraznější a částečně úspěšný pokus o změnu volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny je spojen s obdobím tzv. opoziční smlouvy, tj. působením menšinové vlády České strany sociálně demokratické (ČSSD) s podporou Občanské demokratické strany (ODS). Ideově poměrně vzdálené strany se mj. domluvily, že v průběhu volebního období 1998–2002 provedou takovou změnu volebních pravidel, která usnadní tvorbu ideově sevřených většinových vlád. Je přitom nutno konstatovat, že tvorbu takových vlád komplikovala zejména přítomnost nereformované komunistické strany v systému, resp. vysoká polarizace stranické soustavy (více viz dále v textu). Za posílení většinových dopadů volebního systému se zasazovala zejména ODS, vládnoucí ČSSD naopak i na základě svých klesajících volebních preferencí usilovala o mírnější posílení většinových prvků. Obě strany nicméně v roce 2001 v parlamentu podpořily novelu volebního zákona, která zavedla hned několik prvků posilujících větší strany: počet volebních obvodů byl zvýšen z 8 na 35; průměrná magnituda klesla z 25 na 5,8; nová matematická formule, tzv. upravený d'Hondt (prvním dělitelem nemělo být číslo 1, ale 1,42), rovněž posilovala zisky velkých stran. Specifická byla i úprava uzavírací klauzule pro volební koalice – u dvou stran na 10 %, u tří stran na 15 % a u čtyř a více stran na 20 % (Cabada 2001a: 827). Řada politologů (např. Klíma 2001) i politických aktérů považovala kombinaci většinových prvků za natolik výraznou, že protiústavně mění volební systém na většinový. Z podnětu prezidenta Havla pak Ústavní soud novelu posoudil a některé její prvky (zejména počet volebních obvodů v kombinaci s upravenou d'Hondtovou formulí) shledal jako neústavní.

Poslanecká sněmovna následně přijala úpravu, kdy byl počet volebních obvodů změněn na 14 (kryjí se s kraji), jako volební formule byl zvolen d'Hondtův dělitel, úprava volební klauzule pro koalice stran byla naopak v souladu se stanoviskem Ústavního soudu shledána jako přijatelná změna.¹⁰ Dopady poslední úpravy pozorujeme zejména v malé magnitudě některých volebních obvodů, resp. populačně malých krajů (cca 5-8), kde se přirozený volební práh výrazně odlišuje od zákonné klauzule a často zabrání menším politickým subjektům v získání mandátu v těchto obvodech navzdory relativně dobrému volebnímu výsledku. Zanedbatelný není ani přechod k metodě volebního dělitele, která odstraňuje druhé skrutinium; politickým stranám tak byla odebrána možnost korigovat personální složení jejich poslaneckého klubu protlačováním kandidátů, kteří neuspěli v prvním skrutiniu.

Poměrně živá diskuse o možné změně volebního systému pak byla i součástí agendy Topolánkových vlád v letech 2006–2009, které vyrůstaly ze situace, kdy po volbách byla Poslanecká sněmovna rozdělena na dva tábory s přesně stem poslanců. Mj. se diskutovala možnost posílit vítěze voleb (např. bonusem). Všechny úvahy jednoznačně souvisejí s fenoménem, který přesně analyzuje M. Novák (2004: 284–285), totiž s postupným posilováním proporčnosti výsledků voleb. Ta souvisí zejména s racionálnější přístupem voličů k uzavírací klauzuli, resp. k nižšímu propadu hlasů odevzdaných pro subjekty, které nepřekročily volební práh. Jak Novák konstatuje, „k nadpoloviční většině mandátů je proto zapotřebí výrazně vyšší procento voličských hlasů ... což značně ztěžuje vytváření poměrně homogenních většinových vládních většin“. Po pádu vlády v březnu 2009 nicméně diskuse o možných úpravách volebního systému již nepokračovala.

Pokud shrneme, pak volební systém pro volby do Poslanecké sněmovny je v České republice poměrně stabilní navzdory opakovaným snahám o posílení většinových prvků či dokonce přechod na jakýsi „skrytý“ většinový volební systém. Nejbližší k zásadní změně byla ČR v letech 1998–2002, nicméně spolupráce dvou velkých stran ČSSD a ODS na volebním inženýrství byla limitována absencí ústavní většiny složené ze senátorů těchto subjektů v horní komoře parlamentu. Souhlasíme nicméně s Šedem (2007: 35), že v dosavadních dílčích úpravách (zavedení vyšší klauzule pro koalice, zvýšení počtu volebních obvodů, změna volební formule posilující větší subjekty) byl „sledován trend zvyšování nákladů pro menší strany“, resp. mírně byly preferovány subjekty s vyššími volebními zisky směrem k jejich neproporčnímu zastoupení v parlamentu. Od pokusu o faktickou eliminaci malých subjektů, resp. bipartizaci systému v roce 2001 se diskuse posunula ke snahám posílit vítěze voleb tak, aby byl schopen vytvořit většinovou koalici vládu. K tomuto posunu jistě napomohla i skutečnost, že se počet relevantních

¹⁰ Diskuse o novelizaci zákona pro volby do Poslanecké sněmovny je shrnuta v některých odborných publikacích, např. (Klíma 2001) a zejména (Novák – Lebeda et al. 2004).

politických stran v Poslanecké sněmovně od roku 1998 stabilizoval na čísle 5, tj. navzdory relativně vysoké polarizaci (nejméně do roku 2005) se systém blíží kategorii umírněného multipartismu (více dále v textu).

Charakteristiky stranického systému

Slovinsko

S ohledem na charakteristiky volebního systému není relativně velký počet politických stran ve slovinském parlamentu a také přítomnost menších stran v něm žádným překvapením. V roce 1990 tak do parlamentu vstoupilo 9 politických stran, později se počet parlamentních stran pohyboval mezi sedmi a osmi, od voleb v roce 2000 je v parlamentu vždy zastoupeno sedm subjektů. V rámci této relativní numerické stability systému nicméně do parlamentu při každých volbách s výjimkou roku 2004 vstoupily nové politické strany, ale jen zřídka se v parlamentní aréně udržely kontinuálně, resp. déle (Fink-Hafner – Krašovec 2011). Musíme přitom dodat, že založení politické strany je ve Slovinsku relativně nenáročné, když je nutné „pouze“ formulovat status a program strany a získat 200 podpisů oprávněných voličů. Pro účast ve volbách musí politická strana získat 100 podpisů voličů v daném volebním obvodu nebo podpisy 3 poslanců. Slovinský institucionální kontext tedy můžeme označit jako relativně otevřený pro nové politické strany (Fink-Hafner – Krašovec 2011). Na druhé straně legislativa upravující financování politických stran, velká závislost stran na subvencích z veřejných rozpočtů a kartelové aktivity parlamentních stran při rozhodování o tomto systému financování částečně limitují možnosti vstupu nových stran do parlamentu (Krašovec – Haughton 2011). Právě kvůli velké závislosti stran na veřejných zdrojích financování se formovalo „pravidlo“, že vypnutí subjektu z parlamentu prakticky znamená marginalizaci strany, resp. její zánik (Krašovec 2000).

Jak zjistila Fink-Hafner (2006: 19), navzdory velké stabilitě volebních pravidel je možné slovinský stranický systém označit jako dynamický. Podle jejího názoru tak byl ještě před prvními volbami v roce 1990 konstruován (pokud využíváme Sartoriho klasifikaci stranických systémů z roku 1976) atomizovaný stranický systém. V 90. letech následovalo zformování polarizovaného pluralismu, vyjádřené počtem stran, existencí dvojí opozice a ideologickou horečkou. Tento systém se postupně transformoval v umírněný pluralismus, i když bylo na přelomu milénia možné pozorovat ještě některé prvky polarizovaného pluralismu (Fink-Hafner 2006: 20). Od voleb v roce 2004 se formulovalo „pravidlo“ alternujících se, ideologicky sourodých vládních koalic, když domestikací/sociáldemokratizací postkomunistických subjektů vymizel fenomén dvojí opozice, vedle toho částečně opadla dosavadní ideologická horečka spojená především s otázkami komunismu

a antikomunismu a (s výjimkou numerického kritéria) dnes hovoříme o slovinském stranickém systému jako o umírněném pluralismu.

Ve slovinské historii konce 19. století a první poloviny 20. století existovaly tři velké ideové rodiny stran, a to konzervativní, liberální a sociálně-demokratická, přičemž poslední jmenovaná byla kvůli výrazně předmoderní sociální struktuře slovinské populace (dvě třetiny populace tvořili venkovští zemědělci) výrazně slabší než druhé dvě (Prunk 1992). Zmíněná tripolární ideologická struktura byla obnovena také na sklonku socialistického systému a byla přítomna až do přechodu z polarizovaného v umírněný pluralismus, kdy se formuje tendence k bipolární struktuře (Fink-Hafner 2006). Když hovoříme o ideologické struktuře stranického systému, nemůžeme ignorovat otázku hlavních konfliktních linií mezi stranami, resp. společenských štěpení. Fink-Hafner (2006: 12) uvádí, že již před druhou světovou válkou bylo možné ve Slovinsku pozorovat štěpení, která se formovala také v rozvinuté západní Evropě, a to štěpení *centrum vs. periferie* resp. *ruřálně-urbánní, tradice vs. modernita, církev vs. stát a konzervatismus (klerikalismus) vs. liberalismus*. Tato štěpení se v postsocialistickém¹¹ období znovu zformovala, podobně jako v mnohých dalších postkomunistických zemích vzniklo ještě štěpení *antikomunismus vs. komunismus*, které je ve Slovinsku navíc provázeno výrazně odlišným vnímáním druhé světové války, resp. vztahu ke kolaboraci, úloze partyzánských sil, resp. antifašistického odporu. Pro tato štěpení je ve Slovinsku specifický jejich výrazný vzájemný překryv (Fink-Hafner 2006: 12), a proto ideologická horečka 90. let nebyla neočekávaná. Ve velké míře se tato štěpení propojují s dělením stran na pravo-, resp. levostředové, resp. rozlišením na nově vzniklé a transformované, a zpravidla se vyjadřují jako štěpení mezi konzervatismem a liberalismem.

Gradualistický přístup k hospodářské transformaci Slovinska (Stanojević – Krašovec 2011) – zatímco pro Českou republiku byla charakteristická rychlá a radikální ekonomická liberalizace (Cabada 2001) – a explicitně vyjádřená očekávání občanů v 90. letech směrem k zachování sociálního státu způsobily, že všechny slovinské parlamentní strany většinu času obhajovaly podobné socio-ekonomické politiky, což sociálně-demokratické straně (transformovanému Svazu komunistů) do jisté míry znemožňovalo úspěšnější oslovování voličů (Fink-Hafner a Krašovec 2006). Proto se štěpení mezi sociálně-demokratickým a neoliberálním konceptem ve výrazně větší míře projevilo až před volbami v roce 2004 a od té doby je trvale přítomno ve slovinské stranické aréně. Hlavní důvod proliferace

¹¹ Autoři konstatují, že se liší v označení slovinské/jugoslávské reality. Jeden z nich ji považuje za natolik specifickou v porovnání se zeměmi tzv. reálného socialismu sovětského bloku, že pro ni nechce používat pojem (post)komunistická a razí termín (post)socialistická, druhý ji chápe obdobně jako (post)komunistickou realitu zemí sovětského bloku. Domníváme se, že tato sémantická disonance nicméně nenarušuje logiku vlastní komparativní analýzy.

tohoto štěpení je svázán s definitivní transformací Slovinské demokratické strany v konzervativní stranu (roku 2004 se stala plnoprávnou členkou Evropské lidové strany).¹²

Když diskutujeme ideologicko-politická štěpení, zajímavou se nám zdá také otázka deklarativního vztahu stran k různým veřejně-politickým oblastem, obsažená zejména v programech stran. Kropivnik a Kustec Lipicer (2011: 113) na základě analýzy MARPOR zjistili, že struktura volebních programů slovinských politických stran se v období 1990–2011 nijak výrazně nezměnila (vedle toho byly obsahy volebních programů jen mírně polarizovány; Kropivnik a Kustec Lipicer 2011: 150), a největší pozornost je po celou dobu věnována sociálně relevantním tématikám (blahobyt a kvalita života), zatímco ve volebních programech českých politických stran je největší pozornost věnována hospodářským otázkám. Mohli bychom z toho soudit, že zmíněný rozdíl je způsoben právě odlišnou formou ekonomické tranzice v obou zemích.

Navzdory mnohým ideologicko-politickým štěpením jsme ve Slovinsku mohli pozorovat rovněž příklady velké politické divergence a konformity. Prvním byla shoda na slovinském plebiscitu o osamostatnění (Prunk 1992), druhým pak vztah k EU, zejména k otázce plnoprávného členství v Unii, přijetí do Evropské monetární unie a ratifikace Lisabonské smlouvy (Krašovec – Lajh 2009; Zajc 2009; Cabada – Waisová 2010; Stanojević – Krašovec 2011). Ve Slovinsku byla jedinou parlamentní stranou, která periodicky vyjadřovala pochyby ve vztahu k EU, menší Slovinská národní strana, a to ve značné míře spíše z taktických důvodů (Krašovec – Lajh 2009).

Když hovoříme o specifikách slovinského stranického systému, musíme zmínit ještě dvě záležitosti, a to téměř úplnou absenci predominantní strany a anti-stranických nálad (Fink-Hafner 2006). Vzhledem k Blondelově (1968) klasifikaci stranických systémů bychom Liberální demokracii Slovinska (LDS) po volbách v roce 2000 mohli označit za predominantní stranu, když získala téměř 36 % hlasů. Na druhé straně můžeme konstatovat, že ve Slovinsku se jen zřídka formují projevy anti-stranictví, což je podle Fink-Hafner (2006) způsobeno zejména vznikem a přítomností nových stran, jež zmírňují tyto tendence.

Česká republika

Český stranický systém se v první polovině 90. let vyvíjel jako extrémní multipartismus, když se do parlamentu prosazovala nereformovaná Komunistická strana

¹² SDS byla v roce 1989 založena jako Sociálně-demokratická strana Slovinska a fakticky obhajovala mnohé sociálně-demokratické politiky. Od transformovaného Svazu komunistů, dnešních Sociálních demokratů, ji po celou dobu výrazně odlišoval vztah ke komunismu a katolické církvi a některé další hodnoty (Krašovec 1996).

Čech a Moravy (KSCM), vedle ní pak rovněž extrémně-pravicové Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ). Přítomnost poslanců těchto subjektů mohla narušovat i tvorbu vládních koalic, a to zejména s ohledem na jejich ideovou sevřenost, nicméně ani v roce 1992, ani v roce 1996 tento případ po volbách nenastal. Od poloviny 90. let se pak stranický systém výrazně stabilizoval co do počtu i zastoupení relevantních stranických subjektů. Co se týče stability počtu relevantních subjektů, pak od roku 1998 vstoupilo po každých parlamentních volbách do Poslanecké sněmovny právě pět kandidujících politických stran. Stabilita subjektů je pak naznačena tím, že v letech 1996–2010 byly ve Sněmovně vždy zastoupeny čtyři stejné strany – ČSSD, ODS, KSCM a Křesťanská demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL) – proměňoval se pouze pátý subjekt zpravidla se profilující jako liberální „středová“ alternativa zejména ODS, ČSSD i KDU-ČSL (v letech 1998–2006 Unie svobody /US/, v letech 2006–2010 Strana zelených /SZ/). Zajímavou změnou je, že od roku 2006 byla prolomena psychologická bariéra, totiž že do té doby do Poslanecké sněmovny nepronikaly nově zakládané, resp. dlouhodobě neparlamentní strany (za takovou nepovažujeme US, protože se výrazně formovala z odštěpenců z poslaneckého klubu ODS, ani TOP09, která vznikla odštěpením části KDU-ČSL); v roce 2006 tuto bariéru prolomila SZ, v roce 2010 pak Věci veřejné (VV).

Nehledě na relativně stabilní a nízký počet relevantních politických subjektů však nelze český stranický systém snadno zařadit do kategorie umírněného pluralismu. Příčinou je zejména trvalá přítomnost KSCM, která je většinou ostatních subjektů považována za radikální až extrémní subjekt, svázaný výrazně s nedemokratickým systémem komunistického Československa. Již od počátku 90. let ostatní politické strany zastoupené v Poslanecké sněmovně budovaly vůči KSCM *cordon sanitaire*. Tradiční pravolevá dimenze, resp. socio-ekonomická cleavage sice v českém prostředí v čase posiluje na úkor jiných štěpení (Hloušek – Kopeček 2004: 94–95; Novák 2004: 261–262), nicméně iniciační konfliktní linie transformace, oddělující většinu politických stran od komunistické strany, právě kvůli nereformovanosti KSCM stále hraje poměrně významnou roli.

Jak jsme již uvedli, klíčovou konfliktní linií se v etapě po roce 1992 stává socioekonomická konfliktní linie transformace, přičemž se s postupující demokracizací a evropeizací postupně vyprázdnila transformační charakteristika a linie nabyla již ve druhé polovině 90. let standardnějších pravo-levých socioekonomických parametrů. „Pravolevá osa se potvrdila jako nejdůležitější rozměr a zároveň politické vyjádření existence dominantní socioekonomické konfliktní linie transformace ... V rámci této linie se začíná projevovat i nová dimenze, kterou bychom mohli nazvat jakousi „axiologickou“ (hodnotovou) konfliktní (proto)linií oddělující stoupence spíše liberálních a spíše autoritářských politicko-kulturních

a společenských postojů.“ Axiologická konfliktní linie podle autorů rozděluje příznivce liberálních a etatistických hodnot. Jako relativně významné lze pozorovat i štěpení ve vztahu k evropské integraci, kdy se některé významné formace profilují jako euronegativistické (KSČM) či eurorealistické/euroskeptické (ODS), toto štěpení nicméně vnitřní českou politiku nijak zásadně neovlivňuje (Hloušek – Kopeček 2004: 92–99).

Určením typu stranického systému v České republice se zabývala a zabývá celá řada politologů. Zejména v reflexi vývoje v 90. letech a první polovině první dekády 21. století se většina z nich shodovala v tom, že systém označovali jako přechod, resp. hybrid mezi umírněným a extrémním pluralismem. Za takový přechod či hybridní systém označují českou stranickou soustavu např. Novák (2004: 288), Strmiska (2006: 89–90), užívající formuli „specifické ztělesnění semipolarizovaného pluralismu“, resp. „hybridní semipolarizovaná mnohostranická soustava“, Pšeja (2005: 154), z nejnovějších prací pak např. Hloušek (2011: 94), který upozorňuje na dynamičnost procesu, tj. na oscilaci systému mezi umírněným a polarizovaným multipartismem, mj. v závislosti na chování konkrétních reprezentantů politických stran v rámci dynamické složky stranického systému, tedy interakce relevantních stran. V okamžiku, kdy se zejména ČSSD kloní k posilování spolupráce s KSČM včetně úvah o spolupráci na vládní úrovni, začíná se systém bipolarizovat; naopak v periodách, kdy ČSSD jasně vylučuje vládní spolupráci s KSČM, ukazuje se výraznější polarizace systému. V tomto ohledu je nutné upozornit zejména na periodu po roce 2005, kdy stál v čele ČSSD Jiří Paroubek, jenž se jako první politik v čele ČSSD otevřeně přihlásil ke spolupráci s KSČM na vládní úrovni. „Domestikace“ KSČM s sebou přirozeně nese mnoho otazníků, nicméně mohla by být základem pro „stabilizaci“ stranického systému jako bipolárního, tak jako tomu nyní je ve slovinském případě. Strmiska (2006: 94) nicméně upozorňuje, že by se sice jednalo o „průlomovou opci“, nicméně pochybuje, že by taková spolupráce trvale odstranila semipolarizovaný charakter českého stranického systému.

Posledním fenoménem, na který i s ohledem na podobný objekt analýzy ve slovinském případě musíme upozornit, jsou anti-stranické tendence ve společnosti. Ty byly v počátcích formování demokratického systému přizívovány částí politické elity (koncept Občanského fóra založený na tzv. nepolitické politice, resp. permanentní občanské participaci v rozhodovacích procesech), před posledními volbami naopak poprvé výrazněji v souvislosti s údajnou opotřebovaností stávajících systémových stran. Výsledkem posilování anti-stranických nálad byl úspěch Věcí veřejných, které z hlediska morfologie, programaticky, personální struktury apod. byly spíše nátlakovou skupinou než standardní politickou stranou.

Charakteristiky vlád

Slovinsko

S ohledem na již zmíněný vliv volebních systémů na charakteristiky stranických systémů a složení vlád zřejmě není překvapením, že všechny slovinské vlády v období 1990 – 2012 byly vládami koaličními. Musíme přitom zdůraznit několik specifí slovinských vládních koalic. Pokud je nahlížíme z perspektivy podpory, kterou měly v parlamentu, zjistíme, že vládní koalice byly na začátku svého mandátu vždy formovány jako většinové koalice (zpravidla se jednalo o minimální většinové koalice). S ohledem na skutečnost, že v průběhu času zpravidla některé politické strany koalici opouštěly – jedinou výjimku v tomto ohledu zatím představuje první Janšova vláda (2004 – 2008), můžeme vládní koalice chápat jako nestabilní. Při komparaci s ostatní zeměmi středovýchodní Evropy se nicméně ukázalo, že Slovinsko patří s ohledem na stabilitu vlád do prostřední skupiny, zatímco Česká republika společně s Maďarskem byly v tomto ohledu označeny jako nejstabilnější (Blondel – Müller-Rommel – Malova et al. 2007: 47, 49). Když byla pro měření trvání vlád použita současně tři kritéria – stabilita vlád, stabilita předsedy vlády a stabilita ministrů – Slovinsko se dokonce ukázalo jako nejstabilnější země (především díky stabilitě předsedy vlády Drnovšeka¹³), ihned za ním se pak umístila Česká republika (Blondel – Müller-Rommel – Malova et al. 2007: 54).

Právě proto, že politické strany často odcházely z vládních koalic, stalo se několik vlád formálně menšinovými. Slovinsko nicméně v období 1992–2011 bylo se situací předčasných voleb konfrontováno pouze jednou¹⁴ (v roce 2011), můžeme tedy říci, že „vystoupení jednotlivých stran z koalic zpravidla nevedlo k pádu vlády“ (Zajc 2009: 166). Slovinsko v celé postsocialistické periodě nemělo úřednickou vládu, i když je poměrně často zmiňováno, že ve skutečnosti dva takové kabinetů existovaly (první Drnovšekova vláda v období 1992–1993 a Bajukova vláda v období 2000–2000) – zmíněné vlády skutečně fungovaly pouze v krátkém období předcházejícím volbám, ale nejednalo se o úřednické vlády. Dvakrát ve Slovinsku vláda ukončila svou činnost na základě vyslovení nedůvěry, když předsedové vlád svázali hlasování o důvěře se souhlasem parlamentu s novými ministry (Drnovšekova vláda v roce 2000 a Pahorova vláda v roce 2011), nicméně v prvním případě byla po pádu vlády zformována nová koalice, ve druhém případě byly konány předčasné volby. S využitím institutu konstruktivního vota nedůvěry byla vláda ve Slovinsku vyměněna pouze jednou, když byl v roce 1992 předseda vlády

¹³ Drnovšek s téměř desetiletým nepřerušným řízením vlády představoval specifickou výjimku stability v kontextu nových demokratických zemí středovýchodní Evropy (Blondel – Müller-Rommel – Malova et al., 2007).

¹⁴ V roce 1992 volby poprvé probíhaly na základě formálně nového institucionálního systému, nechápeme je proto jako předčasné.

Peterle zaměněn Drnovškem (jednalo se o třetí pokusu odhlasování konstruktivní nedůvěry, předchozí dva s jinými kandidáty na předsedu vlády ztroskotaly). Často je právě konstruktivní votum nedůvěry, společně s ústavou upravenou procedurou pro konání předčasných voleb, považováno za instituci, která ve Slovinsku zajišťuje stabilitu vlád, resp. výrazně omezuje možnost vyhlásit předčasné volby.

Pokud hovoříme o ideologickém složení vládních koalic, pozorujeme patrnou změnu vzorce jejich skladby. Koaliční vlády v periodě 1992 – 2002 (s šestiměsíčním přerušením v roce 2000), v jejichž čele stál předseda LDS Drnovšek, byly často označovány jako levostředové, ačkoliv ve všech jeho vládách spolupracovala minimálně jedna strana pravého středu; měli bychom je tedy označovat jako ideologicky heterogenní koaliční vlády (Krašovec, 2008; Zajc, 2009). Musíme přitom zdůraznit, že v těchto případech vždy zůstávala heterogenní rovněž opozice.

Ve vládách v nějaké formě zkusily působit všechny parlamentní strany, jedinou výjimku představuje Slovinská národní strana. Je přitom zajímavé, že předseda vlády Drnovšek sestavoval tzv. hierarchické koalice, kdy určitě politické strany měly podepsány koaliční dohody nebo zvláštní smlouvy o spolupráci ve vládě pouze s hlavní vládní stranou (v roce 1993 měla Sjednocená kandidátka sociálních demokratů – ZLSD podepsanou koaliční dohodu pouze s LDS, v roce 1996 měla Demokratická strana důchodců Slovinska – DeSUS podepsanou koaliční dohodu pouze s LDS a v roce 2000 měla Strana mladých Slovinska – SMS podepsanou dohodu o spolupráci ve vládě pouze s LDS).

V roce 2000 byla poprvé na kratší období šesti měsíců sestavena ideologicky homogenní koaliční vláda tří pravostředových stran. Po volbách v roce 2004 byl zaveden model ideologicky homogenní vlády, když pravostředové strany na základě zkušeností konečně vybudovaly dostatečnou schopnost koaličního spojování a taktické spolupráce (Zajc, 2009: 166). Byl tak vytvořen model dvou ideologicky homogenních, alternativních, resp. střídajících se koalic, když v roce 2008 vládní koalici vytvořily strany levého středu, v roce 2012 pak opět strany pravého středu. Při tvorbě vládních koalic je nutné jako specifikum zmínit DeSUS¹⁵, protože tato pantová strana očividně disponuje velkým koaličním potenciálem (Sartori, 1976), i když je její síla v parlamentu zpravidla malá (malý počet poslanců). Jak ukazuje praxe, vytvoření vlády bez DeSUS je od roku 1996 ve Slovinsku velmi nepravděpodobné.

¹⁵ DeSUS je často označován jako zájmová politická strana (Krašovec, 2000) nebo jako generační strana. Musíme přitom dodat, že bychom podobně měli označit rovněž SMS, která v roce 2000 na jednu volební periodu vstoupila do parlamentu; rozdíl mezi oběma stranami spočívá v tom, že jedna zdůrazňuje zájmy důchodců/seniorů, druhá pak zájmy mládeže, resp. nejmladších skupin voličů.

Dodejme nakonec ještě jeden postřeh ohledně tvorby vlád ve Slovinsku, a to reflexi role bývalého Svazu komunistů. S ohledem na způsob tranzice ve Slovinsku zřejmě nepřekvapuje, že transformovaná strana, dnešní Sociální demokraté, nebyla při tvorbě vládních koalic odmítaným nápadníkem. Již v roce 1990 v široké vládní koalici obsadila dva ministerské posty, i když formálně nebyla členkou vlády, podobná byla její situace v období 1992–1993. Později strana občasně, ale formálně spolupracovala ve vládních koalicích, v roce 2008 pak jako vítěz voleb formovala vládní koalici a obsadila post předsedy vlády.

Tabulka 1: Vlády ve Slovinsku v období 1990–2012

Předseda vlády a jeho stranická afiliace	Vládní strany	Počet křesel vládních stran a procento křesel vládních stran v parlamentu	Začátek a konec působení vlád
Alojz Peterle SKD	SKD, SKZ, ZS, SDSS, SDZ, LS	47 (58,7%)	16. 5. 1990– 14. 5. 1992
Janez Drnovšek LDS	LDS, SDSS, ZS, SSS, DS	38/50 (47,5%/62,5%*)	14. 5. 1992– 25. 1. 1993
Janez Drnovšek LDS	LDS, SKD, ZLSD, SDSS	55 (61,1%)	25. 1. 1993– 7. 4. 1994
Janez Drnovšek LDS	LDS (+Z–ESS, DS, SSS)**, SKD, ZLSD	59 (65,5%)	7. 4. 1994– 26. 1. 1996
Janez Drnovšek LDS	LDS (+Z–ESS, DS, SSS)**, SKD	42*** (46,6%)	26. 1. 1996– 27. 2. 1997
Janez Drnovšek LDS	LDS, SLS, DeSUS	49 (54,4%)	27. 2. 1997– 7. 6. 2000
Andrej Bajuk SLS+SKD	SLS+SKD, SDS, NSi****	45 (50,0%)	7. 6. 2000– 30. 11. 2000
Janez Drnovšek LDS	LDS, ZLSD, SLS, DeSUS	58 (64,4%)	30. 11. 2000– 19. 12. 2002
Anton Rop LDS	LDS, ZLSD, SLS, DeSUS	58 (64,4%)	19. 12. 2002– 20. 4. 2004
Anton Rop LDS	LDS, ZLSD, DeSUS	49 (54,4%)	20. 4. 2004– 3. 12. 2004
Janez Janša SDS	SDS, NSi, SLS, DeSUS	49 (54,4%)	3. 12. 2004– 21. 11. 2008
Borut Pahor SD	SD, Zares, DeSUS, LDS	50 (55,5%)	21. 11. 2008– 9. 5. 2012
Borut Pahor SD	SD, Zares, LDS	43**** (47,7%)	9. 5. 2012– 27. 6. 2011
Borut Pahor SD	SD, LDS	34 (37,7%)	27. 6. 2011– 10. 2. 2012
Janez Janša SDS	SDS, DLGV, DeSUS, SLS, NSi	50 (55,5%)	10. 2. 2012–

Zdroj: Krašovec (2008); Krašovec – Haughton (2012)

Zkratky stran: SKD = Slovinští křesťanští demokraté; SLS (SKZ) = Slovinská lidová strana; SLS+SKD = Slovinská lidová strana a Slovinští křesťanští demokraté (strany se sjednotily v dubnu 2000, o několik měsíců později se sdružená strana přejmenovala na SLS); ZS = Zelení Slovinska; SDZ = Slovinský demokratický svaz; LS = Liberální strana; DS = Demokratická strana; SSS = Socialistická strana Slovinska; LDS = Liberálně demokratická strana, od roku 1994 Liberální demokracie Slovinska; SDS(S) = Sociálně-demokratická strana Slovinska, od roku 2003 Slovinská demokratická strana; Z-ESS = Zelení – Ekologicko-sociální strana; DeSUS = Demokratická strana důchodců Slovinska; ZL(SD) = Sjednocená kandidátka sociálních demokratů, od roku 2004 Sociální demokraté; NSi = Nové Slovinsko; Zares (Opravdu) – Nová politika; DLGV = Občanská listina Gregora Viranta.

* Formálně měla vládní koalice 38 křesel, když ZLSD formálně nebyla členem koalice, ačkoli měla ve vládě tři ministry. Druhý výpočet ukazuje počet a procento křesel vládní koalice, pokud do ní včleníme poslance ZLSD.

** V březnu 1994 se LDS sloučila s Z-ESS a částmi DS a SSS.

*** Tři poslanci LDS se rozhodli ze strany odejít.

***** NSi byla vytvořena v srpnu 2000.

***** Když DeSUS vystoupil z vládní kalice, měl již pouze 5 poslanců, když dva členové klubu odešli ze strany a stali se nezávislími poslanci.

Česká republika

V České republice vládlo od roku 1990 do současnosti celkem dvanáct vládních kabinetů. Nacházíme mezi nimi jak minimální vítězné koalice, menšinové jednobarevné kabinety (jeden z nich někteří politologové považují za „skrytou tichou velkou koalici“ /Klíma 2001/, i polouřednické vlády (Novák 2004: 314). Vidíme tedy, že jen stěží můžeme hovořit o nějakém ustáleném modelu tvorby vlád, jenž by vycházel ze stabilních vztahů mezi relevantními aktéry ve stranickém systému. Jednoznačné nicméně je, že vlády se v České republice až na naprosté výjimky neopírají o nijak výrazný počet poslanců, tj. jedná se o kabinety s menšinovým charakterem či takovou většinovou podporou, která je vyjádřena jen nemnoha hlasy nad 50% všech poslanců. V tomto ohledu může být až překvapivým zjištěním, že pouze jednou byla existence vlády ukončena vyslovením nedůvěry v Poslanecké sněmovně (Topolánková druhá vláda v březnu 2009). Jako nejstabilnější se paradoxně jeví Zemanova menšinová jednobarevná vláda v letech 1998–2002, která se opírala o zázemí tzv. opoziční smlouvy s ODS, obsahující závazek ODS nevyvolat v průběhu volební periody hlasování o nedůvěře vládě. Velmi stabilní byl rovněž Klausův první kabinet opírající se o většinu 105 hlasů, podpořenou následně ještě poslanci rozpadajících se klubů některých efemérních subjektů. Dosud nejkomplicovanější situace nastala po volbách 2006, kdy se politické strany proniknuvší do parlamentu rozdělily na dva bloky po 100 mandátech. První pokus o sestavení vlády (Topolánkův jednobarevný kabinet doplněný odborníky) ztroskotал, následně byl koaliční kabinet pravého středu vedený opět M. Topolánkem podpořen dvěma dezertéry z poslaneckého klubu ČSSD.

V porovnání se slovinským případem se české vládní koalice jeví jako stabilnější s ohledem na chování jejich aktérů, tj. jen zřídka se některý z členů vládní koalice rozhodne kabinet opustit. Tato situace nastala v roce 1997, kdy se KDU-ČSL a ODA rozhodly odejít z vlády V. Klause (ten nicméně následně podal demisi a kabinet zaniknul), částečně pak v roce 2009, kdy se poslanecký klub SZ rozpadl na dva subjekty a jeden z nich přestal vládu podporovat a v hlasování o nedůvěře pak hlasoval pro její konec. V roce 2012 pak vládní strana VV prošla rozkolem, přičemž jeden z nástupnických subjektů vládu nadále podporoval a udržel její charakter minimální vítězné koalice. Velmi specifickou byla volební perioda 2002–2006, kdy existovala levostředová koalice ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, v čele vlády se nicméně vystřídali celkem tři politici (V. Špidla, S. Gross a J. Paroubek); v souladu s ústavou kabinety končících premiérů zanikaly a musely být obnovovány na ose jmenování nového předsedy vlády – jmenování vlády – vyjádření důvěry v Poslanecké sněmovně.

Nejvýraznějším pravidlem při tvorbě vlád se jeví vyloučení radikálních či extrémních subjektů z možnosti podílet se na sestavování vlády. V situaci, kdy může vzniknout ideologicky sevřená koalice zahrnující takový subjekt, české mainstreamové politické strany (na rozdíl např. od slovenských či polských) raději upřednostňují menšinové vlády, kvazikoalice, ideologicky nesevřené koalice apod. To byl případ druhé Klausovy vlády v letech 1996–1998, kterou jako menšinový kabinet podpořila ČSSD (a zcela odmítnula uvažovat o možné většinové koalici s KSČM a SPR-RSČ) a také vlád v letech 2002–2006, jejichž označení za levostředové neodpovídá ideové orientaci US-DEU a částečně rovněž KDU-ČSL (pravicově-konzervativní frakce ve straně).

V letech 2005–2006 poprvé nastala situace, kdy klíčové politické strany již před volbami deklarovaly preferované koalice a tím volby a stranický systém fakticky bipolarizovaly (vazba ODS a KDU-ČSL, resp. ČSSD a KSČM). Podobně se subjekty chovaly i v periodě 2009–2010 (vazba ODS a TOP09, resp. ČSSD a KSČM), nejasný byl ovšem profil VV, navíc z parlamentu po volbách v roce 2010 vypadly dva dosud relevantní subjekty a vnitrosystémová dynamika tak byla výrazně pozměněna.

Situace *cordon sanitaire* výrazně posilovala vyjednávací možnosti malých politických stran, které se profilovaly jako pantové, vůči ODS, resp. ČSSD. To byl dlouhodobě zejména případ KDU-ČSL, obdobnou roli hrály i menší subjekty s liberálním profilem (US-DEU, resp. SZ) a jejich pozici následně zaujala programově zcela nejasná formace VV (která v době vzniku článku prochází agonii). Pro budoucí období bude – za předpokladu zachování relativně podobného formátu a složení systému relevantních subjektů – klíčové chování ČSSD, která bude zřejmě muset volit mezi rizikovou, ale ideologicky sevřenější koalici s KSČM, anebo spoluprací

s jedním z pravicových subjektů, vůči nimž se v opozici výrazně vymezuje, tj. ODS či TOP09.

Tabulka 2: Vlády v České republice v období 1990–2012

Předseda vlády a jeho stranická afilace	Vládní strany	Počet křesel vládních stran a procento křesel vládních stran v parlamentu	Začátek a konec působení vlády
Petr Pithart OF/OH	OF*, KDU**, HSD-SMS	146 (73%)	6. 6. 1990– 2. 6. 1992
Václav Klaus ODS-KDS	ODS-KDS***, KDU-ČSL ODA,	106 (53%)	2. 7. 1992– 4. 6. 1996
Václav Klaus ODS	ODS, KDU-ČSL, ODA,	99**** (49,5%)	4. 6. 1996– 2. 1. 1998
Josef Tošovský***** neustraník	KDU-ČSL, ODA, ODS/US	123 (61,5%)	2. 1. 1998– 22. 7. 1998
Miloš Zeman ČSSD	ČSSD*****	73 (36,5%)	22. 7. 1998– 15. 7. 2002
Vladimír Špidla ČSSD	ČSSD, KDU-ČSL, US	101 (50,5%)	15. 7. 2002– 4. 8. 2004
Stanislav Gross ČSSD	ČSSD, KDU-ČSL, US	101 (50,5%)	4. 8. 2004– 25. 4. 2005
Jiří Paroubek ČSSD	ČSSD, KDU-ČSL, US	101 (50,5%)	25. 4. 2005– 16. 8. 2006*****
Mirek Topolánek ODS	ODS	96***** (48%)	4. 9. 2006– 9. 1. 2007
Mirek Topolánek ODS	ODS, KDU-ČSL, SZ	100 (50%)	9. 1. 2007– 26. 3. 2009
Jan Fischer neustraník	-	156***** (78%)	8. 5. 2009– 13. 7. 2010
Petr Nečas ODS	ODS, TOP09, VV/ LIDEM*****	118/105 (59% / 52,5%)	13. 7. 2010–

Zdroj: Vodička – Cabada 2011

Zkratky stran: OF = Občanské fórum; KDU = Křesťanská a demokratická unie; HSD-SMS = Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko; ODS = Občanská demokratická strana; KDS = Křesťanskodemokratická strana; KDU-ČSL = Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová; ODA = Občanská demokratická aliance; US = Unie svobody; ČSSD = Česká strana sociálně demokratická; SZ = Strana zelených; TOP09 = Tradice, odpovědnost, prosperita 09; VV = Věci veřejné; LIDEM = Lidová demokracie

* Z OF se v průběhu let 1990 a 1991 vydělily tři politické subjekty – Občanská demokratická aliance (ODA), Občanská demokratická strana (ODS) a Občanské hnutí (OH).

** KDU byla koalicí křesťanských subjektů. V průběhu volební periody se z ní vyčlenila Křesťanskodemokratická strana (KDS); KDU následně prošla transformací a stala se platformou pro vznik Křesťanské a demokratické unie – Československé strany lidové (KDU-ČSL).

*** ODS a KDS kandidovaly jako volební koalice se společnou kandidátní listinou. V roce 1995 se KDS včlenila do ODS.

**** *Menšinová vláda vznikla dohodou o toleranci ze strany ČSSD. Na podzim 1996 se fakticky změnila ve většinou, když k ODS přešel jeden z poslanců ČSSD a další poslanec ČSSD byl vyloučen z klubu a jako nezávislý vládu podporoval.*

***** *Přechodná vláda vedená guvernérem České národní banky J. Tošovským dovedla zemi k předčasným volbám. Vládu kromě nestraniků tvořili rovněž členové KDU-ČSL, ODA a ODS, resp. od ODS odštěpené US; jednalo se tedy o jakýsi poloúřednický kabinet. Kromě poslanců zmíněných stran vládě vyslovili důvěru i poslanci ČSSD.*

***** *Menšinová jednobarevná vláda ČSSD vznikla na základě tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS. Poslanci ODS při hlasování o důvěře vládě odešli z jednání a tím snížili kvórum. Současně se ODS zavázala, že během volebního období nevyvolá hlasování o vyslovení nedůvěry vládě.*

***** *Vláda byla po parlamentních volbách dočasně pověřena vykonáváním funkce až do 4. 9. 2006.*

***** *Pro vládu hlasovalo 96 poslanců, proti ní 99, proto nezískala důvěru.*

***** *Úřednická vláda vedená předsedou Českého statistického úřadu měla zemi dovést k předčasným volbám, které ale Ústavní soud neumožnil na základě zvláštního ústavního zákona konat. Osm členů vlády nominovaly strany předchozí koalice, sedm pak ČSSD. Někteří členové vlády v letech 2009–2010 začali spolupracovat s různými politickými stranami, stali se jejich volebními kandidáty či členy.*

***** *V dubnu 2012 se strana VV a její poslanecký klub rozpadly, k vládě se přiklonila nově formovaná frakce LIDEM. Předseda vlády Nečas požádal Poslaneckou sněmovnu o nové hlasování o důvěře vládě, 27. 4. 2012 získala vláda podporu 105 poslanců. Vzhledem k tomuto vývoji uvádíme v tabulce stav jak v povolebním hlasování o důvěře vládě, tak i v nové situaci.*

Parlamentní volby ve Slovinsku v roce 2011

První předčasné parlamentní volby v novém institucionálním systému Slovinska a vývoj některých událostí po volbách se výrazně odlišovaly od dosavadní praxe, proto jim budeme věnovat zvláštní pozornost. Prvním výraznějším specifikem byl volební úspěch dvou nových politických subjektů, které vznikly pouze dva měsíce před volbami a oba byly výrazně (téměř výlučně) vybudovány kolem svých vůdců, což vyjadřují i názvy: Listina Zorana Jankoviće – Pozitivní Slovinsko (LZJ-PS), resp. Občanská listina Gregora Viranta (DLGV). Předsedové obou uskupení, Janković (bývalý úspěšný manažer největšího obchodního řetězce a od roku 2006 starosta Lublaně) a Virant (oblíbený ministr veřejné správy v první Janšově vládě, jehož kompetence byly veřejností obecně uznávány), vstoupili do politické arény jako osobnosti s vůdčími kvalitami a deklarovanou schopností zvládnout ekonomickou a fiskální krizi Slovinska. Janković zejména zdůrazňoval, že jako jediný čelný politik má praktické zkušenosti s působením v ekonomice a podnikání, zatímco Virant se prezentoval jako lídr, který se bude úspěšně potýkat s korupcí a plošným zavedením právního státu (Krašovec – Haughton, 2012).¹⁶

¹⁶ V průběhu kampaně bylo odhaleno, že po skončení mandátu Janšovy vlády, kdy přijímal návrhy v nezaměstnanosti, výrazně vydělal poradenskou a přednáškovou činností. Na druhé straně je Janković, jeden z nejbohatších Slovinců, v médiích a politické aréně často zmiňován v souvislosti s podezřelými obchody, nejčastěji ve vazbě na stavební pozemky v Lublani.

Na rozdíl od přechozích období bylo ve volbách v roce 2011 kvůli ekonomické a fiskální krizi ve Slovinsku nejvýraznější (a téměř výlučné) štěpení mezi sociálně-demokratickým a neoliberálním pojetím sociálního státu a vnímáním veřejného sektoru¹⁷, zatímco kontury trvale přítomného hodnotového štěpení konzervatismus vs. liberalismus (jak jsme již ukázali, toto štěpení se fakticky překrývá s dalšími štěpeními ve slovinské společnosti) jsme mohli zaznamenat jen velmi zřídka. Ve volební kampani v roce 2011 byl daleko větší důraz než v minulosti dán na otázku kompetence premiérských kandidátů, ačkoli ve Slovinsku funguje parlamentní ústavní systém s posílenou pozicí parlamentu a proporční volební systém.

Obě nové strany se v protikladu s ostatními stranami, jež se v minulosti nově začleňovaly do stranické arény, ukázaly jako hlavní aktéři také po volbách; LZJ-PS se dokonce stala vítězem voleb. A právě zde pozorujeme další mimořádný aspekt posledních parlamentních voleb ve Slovinsku – vítěz voleb byl totiž s ohledem na výzkumy veřejného mínění překvapivý, protože všechny výzkumy předpovídaly vítězství SDS, která v období 2009–2011 konstantně dosahovala nejvyšší podpory a také dva dny před volbami měla „bezpečný“ náskok cca 10 %, nicméně ve volbách na LZJ-PS ztratila téměř 2 % hlasů (Krašovec – Houghton, 2012). Ačkoliv se v roce 2008 v rámci předvolebních průzkumů stalo něco podobného, rozdíly v podpoře pro SDS a SD byly tehdy podstatně menší. Vidíme tedy, že specifikem slovinské politiky se stala mobilizace levostředového pólu v posledním momentu proti SDS a jejímu lídrovi. DLGV navzdory „pouhým“ 8 % volební podpory, jež ji umístila na čtvrté místo, sehrála klíčovou roli v prvním dějství formování vládní koalice. V roce 2011 se totiž ukázalo, že volební výsledky byly jen závěrem prvního dějství dramatu, a nikoli jeho koncem.

Ačkoli se SD (jejichž předseda Pahor nebyl myšlenkou koalice s LZJ-PS nadšen a prohlásil, že se mu nelíbí Jankovičův autoritativní styl řízení) a DeSUS zdály být přirozenými partnery, a DLGV veřejně deklarovala připravenost vstoupit do koaličních jednání s vítězem voleb, proces výběru předsedy vlády probíhal zcela odlišně, než bylo dosud zvykem. První komplikace nastaly při volbě předsedy nově zvoleného parlamentu, když předpokládaná budoucí koalice, zejména LZJ-PS a SD, nebyla schopna najít shodu při hledání kandidáta a obě zmíněné strany tak navrhly svého vlastního. Mezitím se vytvořila *ad hoc* koalice SDS, SLS, NSi, DLGV a DeSUS, která předložila a následně zvolila vlastního kandidáta. Navzdory tomu, že nadále probíhala jednání mezi LZJ-PS, SD, DLGV a DeSUS, poslední dvě jmenované strany (společně s SLS) navrhly vybrat jako předsedu vlády

¹⁷ DLGV v těchto otázkách obhajovala výrazně neoliberální postoje (blízké SDS), LZJ-PS, která chtěla získat zklamané voliče levého středu, hájila umírněné reformy a zdůrazňovala, že je nutné zachovat systémy veřejného školství a zdravotnictví a obecně veřejný sektor, ale je nutné je lépe zorganizovat, aby účinněji fungovaly.

osobu stojící mimo politiku, což další účastníci jednání zavrhnuli s argumentem, že je nutné se ohlížet na mandát vzešlý z právě konaných voleb. Koaliční dohoda mezi LZJ-PS, SD, DLGV a DeSUS byla navzdory všem komplikacím odsouhlasena, ale DLGV se den poté rozhodla, že v parlamentu nepodpoří Jankoviče jako kandidáta na předsedu vlády. Namísto toho ihned zahájila koaliční jednání s SDS, SLS a NSi, DeSUS k nim byla rovněž přizvána. Poprvé se tedy stalo, že vítěz voleb v parlamentu nezískal dostatečnou podporu pro zvolení do pozice předsedy vlády. Nová koalice ke zformování parlamentní většiny nutně potřebovala ještě podporu DeSUS, která tedy i tentokrát prokázala svůj vysoký koaliční potenciál a význam pro tvorbu vlád.

Zcela odlišná v porovnání s minulostí byla při volbě předsedy vlády¹⁸ rovněž úloha prezidenta, jenž má při první nominaci kandidáta na předsedu vlády výlučné právo výběru. Ve druhém kole je pak jen jedním (i když prvním; dalšími navrhovateli mohou být parlamentní politické strany, resp. poslanecké kluby; Cabada 2005: 174) z možných navrhovatelů kandidáta na předsedu vlády. Prezident Türk se totiž rozhodnul, že ve druhém kole nevyužije svého práva navrhnout kandidáta a jasně sdělil, proč na tento post nemůže navrhnout předsedu SDS Janšu, i když se mu podařilo sestavit koalici stran, která ho byla připravena podpořit v parlamentu. Podle přesvědčení prezidenta republiky Janša nedisponuje plnou legitimitou, která je pro tento post potřebná, protože je v soudním řízení projednávána jeho nelegální aktivita v korupční aféře Patria (nákup obrněných vozidel 8x8 pro slovinskou armádu) (Krašovec – Haughton, 2012).

Ve Slovinsku se tedy poprvé stalo, že vítěz voleb se nestal předsedou vlády, resp. že vítězná politická strana se nestala stranou vládní. Ukázalo se také, že zkušenosti z podnikatelského prostředí a lokální politiky (v níž díky výjimečné volební podpoře Jankovič držel všechnu moc ve svých rukách), očividně nejsou dostatečným vkladem pro jednání s politicky výrazně zkušenějšími soky a partnery, ani pro sjednání dohody s nimi. Vítěz voleb Jankovič navíc zakrátko odstoupil z postu poslance (po celou předvolební kampaň tvrdil, že jej zajímá pouze pozice předsedy vlády) a vrátil se na post starosty Lublaně (kvůli jeho kandidatuře do parlamentu byly v Lublani organizovány nové volby starosty, v nichž znovu vyhrál absolutní většinou hlasů již v prvním kole).

Zmínit bychom měli ještě rozdíly mezi výsledky parlamentních voleb v roce 2011 a voleb předchozích v roce 2008 – poprvé se totiž stalo, že strana, která vypadla z parlamentu (NSi), se do něj v dalších volbách dokázala vrátit. Ukázala tak, že

¹⁸ Ve slovinském politickém systému je předseda vlády volen parlamentem, přičemž úspěšný kandidát musí získat podporu nadpoloviční většiny všech poslanců (minimálně 46 z 90) (vice viz Cabada 2005: 174–178).

marginalizace politického subjektu při jeho vypadnutí z pozice parlamentní strany (již) není pravidlem.

Parlamentní volby v České republice v roce 2010

Parlamentní volby v České republice v roce 2010 byly specifické zejména dvěma aspekty: 1. Rozhodnutím Ústavního soudu, které znemožnilo Poslanecké sněmovně, aby se na podzim 2009 rozpustila a byly konány předčasné volby; toto rozhodnutí pak výrazně prodloužilo očekávanou životnost úřednického kabinetu Jana Fischera; a 2. vrcholem dlouhodobé negativní kampaně, zejména ze strany ČSSD a jejího předsedy Jiřího Paroubka (druhý aspekt je analyzován v samostatném článku L. Šatrové v tomto čísle, proto se mu nebudeme nijak výrazněji věnovat).

Po pádu vlády M. Topolánka v březnu 2009 nebyli klíčoví političtí aktéři schopni kvůli výrazné polarizaci a rovněž osobní animozitě předsedy ČSSD J. Paroubka a některých představitelů pravicových formací najít půdorys pro sestavení vlády. Aktéři se tedy dohodli na tom, že zopakují řešení z první poloviny roku 1998 (Tošovského kabinet) a podpoří dočasnou úřednickou vládu vedenou předsedou Českého statistického úřadu J. Fischerem. Její existence byla odhadována na necelý půlrok, tj. na podzim roku 2009 měly být konány předčasné volby. Institut předčasných voleb nicméně byl v české ústavě spojen pouze se situací, kdy by sněmovna třikrát nevyslovila důvěru postupně jmenovaným vládám. Této situaci se politické strany podporující úřednickou vládu (všechny parlamentní s výjimkou KSČM) rozhodly vyhnout přijetím zvláštního ústavního zákona. Jeden z nezařazených poslanců nicméně tento ústavní zákon napadl u Ústavního soudu, který s hlavním argumentem, že parlament by neměl přijímat legislativu využitelnou pouze v jednom případě, resp. periodě, novelu zrušil a zablokoval tak proces přípravy a konání předčasných voleb (fundovanou argumentaci vlastního judikátu a polemiku s ní viz Balík 2010). Toto rozhodnutí následně prodloužilo již zahájenou volební kampaň na fakticky celý jeden rok.

Jak jsme zmínili výše, byla kampaň vedena jako výrazně negativní, a to zejména ze strany ČSSD – vůči ODS a nově vzniklé TOP09 – a Věcí veřejných (které se vymezily vůči všem dosud relevantním stranám); až do záměny předsedy strany, kdy dva měsíce před volbami M. Topolánka vystřídal P. Nečas, nabízela poměrně často v reakci na prohlášení politiků ČSSD negativní kampaň rovněž ODS.

Volby přinesly poměrně zásadní změnu do relativně stabilního stranického systému. Byl zcela zvrácen trend, kdy ČSSD a ODS s každými dalšími volbami posilovaly své pozice (v roce 2006 ODS 35,4% hlasů, ČSSD 33,3% hlasů); obě strany ztratily více než jednu třetinu voličů, ODS fakticky více než 40%. Volební práh poprvé nepřekročila KDU-ČSL a neuspěli ani zelení. Naopak do Poslanecké sněmovny vstoupili poprvé od roku 1992 poslanci více než jedné nové politické

strany – TOP09 a VV. Poprvé od voleb v roce 1992 nastala situace, kdy jedna z politických stran (Strana přátel občanů Zemanovci – SPOZ) získala více než 4 a méně než 5 %, tj. výrazně se přiblížila volebnímu prahu, ale nepřekročila jej.

Zcela novým fenoménem se stalo, že vítězná politická formace se nepodílela na sestavování vládního kabinetu, když prezident jmenoval předsedou vlády předsedu druhé v pořadí ODS a ten sestavil středopravou vládu s TOP09 a VV, podporovanou velmi výraznou skupinou 118 poslanců. Absence vítěze voleb nejen v premiéřské, ale dokonce i vládní roli je v ČR podobným unikátem, jako se tomu v roce 2011 stalo ve Slovinsku. I tato skutečnost by naznačovala možnou bipolarizaci českého stranického systému, když rozhodující pro sestavení vlády už nemusí být volební výsledek konkrétní (vítězná) politické strany, ale celého levičového, resp. pravicového bloku stran.

Závěr

Slovinsko bylo v komparativních analýzách vývoje středoevropských postkomunistických zemí dlouhodobě spíše opomíjeno, když se „klasickou“ skupinou komparovaných zemí staly země Visegrádské skupiny. Ukazuje se přitom, že navzdory „jugoslávské“ minulosti může být Slovinsko v řadě ohledů považováno za „klasickou“ středoevropskou zemi. Také naše analýza ukázala řadu podobností mezi Slovinskem a druhou analyzovanou zemí, Českou republikou.

Co se týče prvního tématu, tj. volebního inženýrství, analýza jasně ukazuje, že je v obou analyzovaných případech marginálním fenoménem. V obou zemích sice docházelo k mírným korekcím proporčního volebního systému – zpravidla ve snaze snížit roztržičnost mandátů v parlamentu, resp. posílit středně velké a velké politické strany a napomoci jim při povolebním vytváření stabilních koaličních vlád – nicméně jejich dopady na formát a typ stranického systému byly zcela mizivé. V obou zemích jsme mohli zaznamenat jeden zásadní pokus o změnu typu volebního systému – a bez zajímavosti jistě není skutečnost, že v obou případech byl významným činitelem procesů Ústavní soud, byť ve Slovinsku byl právě on výrazně zapojen do pokusu o změnu směrem k většinovému volebnímu systému, zatímco v České republice fakticky uchránil *status quo ex ante*.

Podobný vývoj můžeme pozorovat také v rámci stranických systémů. V obou zemích byla iniciační konfliktní linie transformace, resp. (anti)komunismu záhy nahrazena posilující socioekonomickou konfliktní linií, která má výraznou souvislost s pravolevým dělením společnosti. V obou zemích s ohledem na charakter politických aktérů přetrvával poměrně silný antagonismus mezi politickými formacemi vyrůstajícími ze státostran nedemokratických režimů a „antikomunistickým“ táborem. Ve Slovinsku byl tento trend oslaben na úkor bipolarizace stranické soustavy již po volbách v roce 2004, byť v diskursu slovinské pravice, zejména pak

jejího lídra Slovinské demokratické strany, hraje „boj s kontinuitou“ nadále poměrně významnou roli. V českém případě ještě stále můžeme hovořit o nedokončené polarizaci, resp. semipolarizaci, jejímž klíčovým aktérem jsou komunisté – pro svou nedokončenou transformaci, resp. kvůli posilujícímu neostalinskému resentimentu (Cabada 2012a) – ale zejména sociální demokraté, kteří váhají, zda je před jejich voliči více poškodí spolupráce na levé straně spektra s komunisty anebo směrem přes střed s některou z pravicových politických formací. Zde jasně vidíme, že výše naznačený relativní konsensus slovinských politických stran ohledně typu a tempa ekonomické transformace pomáhá stranám překlenout „střed“ daleko snáze než je tomu v českém případě, vázaném na nesoulad aktérů levice a pravice téměř ve všech oblastech hospodářské transformace a správy.

Výrazně odlišnou charakteristikou obou stranických systémů je vedle polarizace rovněž počet relevantních politických subjektů, který je ve Slovinsku (8–9 parlamentních subjektů) dlouhodobě výrazně vyšší než v České republice (5). Jedním z možných důvodů této odlišnosti může být v institucionální rovině odlišné nastavení uzavírací klauzule. Zdánlivě malý rozdíl mezi oběma případy – 4 % v případě Slovinska vs. 5 % v případě českém – může mít daleko výraznější psychologický efekt, než bychom předpokládali. Je pravděpodobné, že čeští voliči se poměrně často obávají, že 5 % práh je pro jejich „favorizovanou“ stranu těžce překročitelný a volí nakonec racionálně, zatímco slovinští se volebního prahu tak výrazně neobávají. Jak ukazují empirická data, mezi lety 1992–2010 se v českém případě pouze jednou politický subjekt umístil mezi volebním ziskem 4–5 %, tj. „těsně“ pod klauzulí. Subjekty, které zůstanou pod volebním prahem, tedy dostávají méně než 4 % hlasů, jejich voliči zjevně podporují tyto strany z protestu či dokonce recese, bez ohledu na to, zda do parlamentu proniknou.

Nehledě na větší počet relevantních politických stran se nicméně ve Slovinsku dařilo snáze sestavovat vládní koalice než v České republice. Jednoznačně nejvýznamnějším důvodem tohoto faktu je, že jediná radikální formace v parlamentu – Slovinská národní strana – nedisponuje ani zdaleka takovým negativním potenciálem jako je tomu v případě české KSČM. Dřívější bipolarizace tak umožnila ve slovinském případě i další fenomén v českém prostředí dosud nevídaný – tj. opakované odchody některých stran koalice z vlády a transformaci vlády na menšinovou, aniž by došlo ke změně předsedy vlády, resp. rozpadu vlády jako celku. Jakmile se naopak v českém případě jedna z koaličních stran (či jen její významnější část poslaneckého klubu) rozhodla vládu dále nepodporovat, vždy to vedlo k zániku vlády (specifickou výjimku představuje rozpad VV v roce 2012, kdy vládu nakonec podpořila dostatečná část „odpadlíků“). Jistou pozitivní úlohu při stabilizaci slovinských vlád bezesporu hraje rovněž institut konstruktivního vota nedůvěry.

V obou případech můžeme bezesporu pozorovat výrazné procesy personalizace politiky, které jsou rovněž odrazem celoevropských trendů. Volební kampaně jsou často vázány pouze na lídry stran, kteří dokonce již začali svá jména vkládat i do názvů subjektů; ve slovinském případě takové subjekty uspěly i v parlamentních volbách 2011, v českém případě (ještě) zůstaly pod volebním prahem (vedle SPOZ rovněž Suverenita – blok J. Bobošíkové). Personalizaci nahrává i mediální sféra, která politiku pro veřejnost tímto způsobem trivializuje.

Slovinská a česká politika se v posledních dvou dekadách spíše přibližovaly a v současnosti v obou zemích můžeme pozorovat celou řadu velmi podobných fenoménů spojených s charakterem a typem politických aktérů, jejich vzájemnou interakcí a rovněž vztahem k veřejnosti. Obě země zjevně fakticky přešly na „standardní“ západoevropský způsob politiky, byť i nadále s celou řadou odchylek a nedokončených procesů (např. počet členů politických stran v poměru k celkové populaci je v České republice jeden z nejnižších v Evropě, zatímco Slovinsko vykazuje poměrně výrazné počty, ale rovněž klesající trend – viz Cabada 2012). Sledovat i nadále tyto divergentní trendy – a snad ještě výrazněji odlišnosti – se zdá být velmi užitečné pro odborné uchopení i širší pochopení politiky v obou zemích.

Literatura

- Balík, S. (2010): Neuskutečněné předčasné volby 2009, in Balík, S. et al., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*, 39–68.
- Beyme von, K. (1996): *Transition to Democracy in Eastern Europe*, Macmillan.
- Blondel, J. (1968): Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies. *Canadian Journal of Political Science* 1(2): 180–203.
- Blondel, J. – Müller-Rommel, F. – Malova, D. et al. (2007): *Governing New European Democracies*, Palgrave Macmillan, Hampshire, New York.
- Cabada, L. (2012): Anti-Communism in Czech Society and Politics after 2000: An Analysis of the Background and Development of the Phenomenon, *Journal of East European and Asian Studies* (in print).
- Cabada, L. (2012a): Party Membership in East Central Europe, *Politics in Central Europe* 8(1), in print.
- Cabada, L. (2005): *Politický systém Slovinska*, Sociologické nakladatelství (SLON).
- Cabada, L. (2001): The Process of Democracy Consolidation: Theoretical Approach based on the Example of Czech Republic. *Proceedings of University of West Bohemia 2000*: 45–54.
- Cabada, L. (2001a): Volilna reforma na Češkem – volilni inženiring v praksi. *Teorija in praksa* 38(5): 817–831.

- Cabada, L. (2000): Procesi in problemi konsolidacije demokracije – primer Češke republike, In Fink-Hafner, D. – Haček, M., eds., *Demokratični prehodi I.*, 95–114 Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana.
- Cabada, L. – Waisová, Š. (2010): Slovenia as an EU-member: a Euroenthusiastic society and political elite, In Drulák, P. – Šabič, Z., eds., *The Czech and EU Presidencies in a Comparative Perspective*, 37–54, Republic of Letters Publishing BV.
- Cabada, L. (2001): Konsolidacija demokracije v postjugoslovanskem prostoru v primerjavi s postsovjetsko Evropo, in Fink-Hafner, Danica – Haček, Miro, eds., *Demokratični prehodi II.*, 94–110, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Di Palma, G. (1980): *Founding Coalitions in Southern Europe: Legitimacy and Hegemony*. Government and Opposition, 15: 162–189.
- Duverger, M. (1954): *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*, Wiley.
- Duverger, M. (1986): Duverger's Law: Forty Years Later, in Grofman, B. – Lijphart, A., eds., *Electoral Laws and Their Political Consequences*, 69–84, Agathon Press, New York.
- Farrell, M. D. (2001): *Electoral Systems: A Comparative Introduction*, Palgrave.
- Filip, J. (2004): Volební inženýrství v ČSFR a ČR v letech 1990 až 1992, in Novák, M. – Lebeda, T. et al., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 197–230, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Fink-Hafner, D. (2006): Slovenia: Between Bipolarity and Broad Coalition-building, in Jungerstam-Mulders, S., ed., *Post-communist EU Member States: Parties and Party Systems*, 203–231, Ashgate, Aldershot, Burlington.
- Fink-Hafner, D. (2001): Mednarodnoprimerjalno raziskovanje demokratičnih prehodov, in Fink-Hafner, D. – Haček, M., eds., *Demokratični prehodi II.*, 7–14, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Fink-Hafner, D., – Hafner-Fink, M. (2009): The Determinants of the Success of Transitions to Democracy. *Europe-Asia Studies* 61(9): 1603–1625.
- Fink-Hafner, D. – Krašovec, A. (2011): The Stability of the Slovenian Party System: Reasons for the Success or Failure of New Parties, Reykjavik, Paper presented at the 6th ECPR General Conference at the University of Iceland, 25–27 August.
- Fink-Hafner, D. – Krašovec, A. (2006): Ideološko-politički rascjepi u slovenskoj stranačkoj areni poslije 1989. godine, in Fink-Hafner, D. – Pejanović, M., eds., *Razvoj političkog pluralizma u Sloveniji i Bosni i Hercegovini*, 71–104, Promocult, Sarajevo.
- Flores Juberias, C. (2004): Eastern Europe: An Overview, in Colomer, J. M. – Grofman, B., eds., *Handbook of Electoral System Choice*, 309–331, Palgrave.

- Grad, F. (2004): *Volitve in volilni sistem*, Uradni list Republike Slovenije.
- Grofman, B. – Lijphart, A. (1986): Introduction, in Grofman, B. – Lijphart, A., eds., *Electoral Laws and Their Political Consequences*, 1–13, Agathon Press, New York.
- Grofman, B. – Lijphart, A. (eds) (2002): *The Evolution of Electoral and Party Systems in the Nordic Countries*, Agathon Press.
- Hloušek, V. (2010): Seeking a Type: the Czech Party System after 1989. *Politics in Central Europe* 6(1): 90–109.
- Hloušek, V. – Kopeček, L. (2004): *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*, International Institute for Political Science.
- Huntington, S. (1991): *The Third Way. Democartization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Klíma, M. (2001): *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*, Radix.
- Kozlová, M. (2006): Politická participace příslušníků autochtonních menšin ve Slovinsku, *Central European Political Studies Review* 8(1), <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=259> (4 May 2012).
- Krašovec, A. (2008): Evolution of (In)Formal Roles of the Prime Minister's Office and the General Secretariat of the Government in Slovenia, in Connaughton, B. – Sootla, G. – Peters, G.B., eds., *Politico-Administrative Relations at the Centre: Actors, Structures and Processes Supporting the Core Executive*, 36–59, NISPAcee:Bratislava.
- Krašovec, A. (2007): *Volilne študije*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Krašovec, A. (2000): *Moč v političnih strankah: Odnosi med parlamentarnimi in centralnimi deli političnih strank*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Krašovec, A. (1996): *Socialdemokratski stranki v Sloveniji (SDSS in ZLSD) v obdobju 1989–1995*, Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Krašovec, A. – Haughton, T. (2011): Money, Organization and the State: The Partial Cartelization of Party Politics in Slovenia. *Communist and Post-Communist Studies* 44 (3):199–209.
- Krašovec, A. – Haughton, T. (2012), forthcoming: Election Briefing. Parliamentary Elections in Slovenia, December 2011, www.sussex.ac.uk/sei/research/europeanpartieselectionsreferendumsnetwork/epernelectionbriefings.
- Krašovec, A. – Lajh, D. (2009): The European Union: A Joker or Just and Ordinary Playing Card for Slovenian Parties? *The Journal of Communist and Transition Politics* 25 (4): 491–512.

- Kropivnik, S. – Kustec Lipicer, S. (2011): Vsebinska struktura stališč v volilnih programih na nacionalnih parlamentarnih volitvah, in Kustec Lipicer, S. – Kropivnik, S. – Deželan, T. – Maksuti, A., eds., *Volilni programi in stališča*, 59–115, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Lijphart, A. (1991): Constitutional Choices for New Democracies. *Journal of Democracy* 2 (1): 72–84.
- Lijphart, A. (1994): *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*, Oxford University Press.
- Linz, J. (1990): The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy* 1 (1): 51–69.
- Linz, J. – Stepan, A. (1996): *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, John Hopkins University Press.
- Linz J. – Stepan, A. (2006): *Problems of democratic Transition and Consolidation*, Johns Hopkins University Press.
- Merkel, W. (1998): The Consolidation of Post-Autocratic Democracies: A Multi-level Model. *Democratization* 5 (3): 33–67.
- Novák, M. (2004): Geneze a problémy českého stranického systému, in Novák, M. – Lebeda, T. et al., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 253–292, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Novák, M. – Lebeda, T. et al. (2004): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Offe, K. (1994): *Der Tunnel am Ende des Licht. Erkundungen der politischen Transformation im neuen Osten*, Campus Verlag.
- Pšeja, P. (2005): *Stranický systém České republiky. Politické strany a jejich vývoj 1989–1998*, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Prunk, J. (1992): *Slovenski narodni vzpon*, DZS, Ljubljana.
- Prunk, J. (2000): Tranzicijske poti v Sloveniji in v srednjeevropskih državah 1989 do 1992/93, in Fink-Hafner, D. – Haček, M., eds., *Demokratični prehodi I.*, 43–57, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Sartori, G. (1976): *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge University Press.
- Stanojević, M. – Krašovec, A. (2011): Slovenia: Social Pacts and Political Exchange, in Avdagić, S. – Rhodes, M. – Visser, J., eds., *Social Pacts in Europe: Emergence, Evolution and Institutionalization*, 232–256, Oxford University Press.
- Strmiska, M. (2006): Český stranický systém v letech 1998–2006: několik postřehů ke způsobu fungování semipolarizované stranické soustavy, in Dančák, B.

- Hloušek, V., eds., *Parlamentní volby 2006 a česká politika*, 88–96, Mezinárodní politologický ústav.
- Šedo, J. (2007): *Volební systémy postkomunistických zemí*, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Taagepera, R. (1998): How Electoral Systems Matter for Democratization. *Democratization* 5 (3): 68–91.
- Vodička, K. – Cabada, L. (2011): *Politický systém České republiky: historie a současnost, Třetí, aktualizované a rozšířené vydání*, Portál.
- Warwick, P. (1994): *Government Survival in Parliamentary Democracies*, Cambridge University Press.
- Zajc, D. (2009): *Oblikovanje koalicij v Srednji Evropi*, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Ladislav Cabada působí jako docent v oboru politologie na katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha a katedře politologie a mezinárodních vztahů Západočeské univerzity v Plzni. Od roku 2006 je předsedou České společnosti pro politické vědy.

E-mail: cabada@mup.cz

Alenka Krašovec je mimořádnou profesorkou politologie na Fakultě sociálních věd Univerzity v Lublani.

E-mail: alenka.krasovec@fdv.uni-lj.si

Dvacet let politiky sněmovních volebních reforem v České republice, 1990–2010

Jakub Charvát

Abstract: *The presented paper focuses on twenty years of the politics of electoral system change in Czechoslovakia (1990–1992), on the federal level, and national level, respectively, and later in the Czech Republic, on the national level. The paper identifies three stages of the Czech politics of electoral system change. The first stage is connected with the period of institutional changes implemented during the process of democratic transition in Czechoslovakia, from the very beginning of 1990 to the parliamentary elections held in June 1992. The second stage took place between the years 1998 and 2002. And finally, the third stage is connected with the electoral reform process conducted by Mirek Topolánek's government from the very end of 2006 to March 2009. The differences among these three stages, introduced in this paper, are especially: the form of the discussions, the arguments for the electoral system change and its goals.*

Keywords: *Czechoslovakia, Czech Republic, Electoral System Change, Electoral Engineering, House of Deputies, Proportional Representation.*

Úvod

Soutěživé volby a soutěživé volební instituce obecně představují jednu z nejvýznamnějších institucí v moderních demokraciích. Jednak poskytují voličům možnost přímo se angažovat v politickém procesu v podobě výběru budoucích politických elit, současně volby významně ovlivňují podobu a identitu politické reprezentace a do značné míry ovlivňují a definují, jak bude politický systém fungovat. Nejpozději od 40. let 20. století volební systémy – podle mnoha badatelů – představují nadřazenou instituci a jsou vnímány jako klíčová instituce pro studium procesu vládnutí. Burt L. Monroe a Amanda G. Rose uvádějí, že pochopení důsledků volebních systémů je extrémně důležité pro pochopení charakteru vlády, předvolebních i povolebních procesů formování koalic, jakožto i celkové stability demokratických systémů (Monroe – Rose 2002: 67). Výstižnou metaforu v této souvislosti užívá David Farrell, když označuje volební systémy za zuby ozubeného kola, které udržují správný chod kol demokracie (Farrell 2001: 2). Volební instituce tak představují jeden ze základních pilířů moderních demokratických politických systémů jako takových.

Současně Giovanni Sartori konstatuje, že volební instituce představují nespécifičtější manipulativní politický nástroj (cit. podle Lijphart 1994b: 139). Výběr konkrétních volebních pravidel může rozhodujícím způsobem ovlivnit vyhlídky jednotlivých politických stran na jejich postavení v politickém systému (a do určité míry i na jejich přežití), protože se právě podoba volebního designu stává předmětem intenzivního sporu. Podle Kennetha Benoit (Benoit 2004: 366; Benoit 2007: 372) je to dáno skutečností, že volební instituce představují specifický typ politických institucí, které George Tsebelis (1990: 104) označil jako redistributivní instituce. Redistributivní instituce mají charakter hry s nulovým součtem (*zero-sum game*)¹. Nelze tedy zlepšit postavení všech aktérů, nýbrž případný zisk jednoho aktéra – v případě jeho úspěchu – jde nutně na úkor aktéra jiného, resp. aktérů ostatních (podr. Tsebelis 1990: 104 a 110–115)².

I Československo a později Česká republika prošly v prvních dvaceti letech svého demokratického vývoje řadou diskuzí o tom, jak nastavit parlamentní volební pravidla. Od roku 1996 se pak již stalo v České republice zvykem, že po každých sněmovních volbách následuje diskuze o možnosti změny volebního systému (výjimku představuje období po sněmovních volbách konaných v roce 2010, po kterých vznikla vláda opírající se o většinu 118 poslanců v Poslanecké sněmovně). Ambicí předkládané studie je stručně představit prvních dvacet let diskuzí o volebních reformách pro volby prvního řádu (období od počátku roku 1990 do roku 2010).

První část textu představuje problematiku politiky volebních reforem v teoretické perspektivě. Nejprve je představen historický vývoj volebních reforem v podobě, v jakém ho představují zejména Benjamin Reilly a Andrew Reynolds (1999: 8–10) a David Farrell (2001: 176–181). Následuje představení teoretického konceptu politiky volebních reforem vycházející zejména z logiky teorií společenské volby, který se má stát jakýmsi obecným rámcem pro obecnou analýzu. Následující část textu se věnuje stručnému představení dvou možných přístupů ke klasifikaci volebních systémů, jejichž pochopení je nezbytné pro podobu diskuze o možných variantách politiky volebních reforem v Československu a posléze v České republice.

Třetí část předkládané studie je již zaměřena na představení politiky (sněmovních) volebních reforem v Československu a České republice. Tato analýza rozlišuje tři základní fáze české politiky volebních reforem, přičemž jednotlivé fáze se v různých aspektech liší. V závěru textu jsou pak zmíněny některé nedostatky

¹ Je dána konkrétní suma (zde počet volených mandátů), o kterou se hraje, přičemž tato suma je konečná.

² Tsebelis ještě hovoří o takzvaných účinných (*efficient*) institucích, kde není konečná suma, o níž se hraje, stanovena, protože účinné instituce mohou zlepšit blahobyt a postavení každého (nebo téměř každého) hráče (podr. Tsebelis 1990: 104–110). Příkladem takové instituce je podle Tsebelise například belgická ústava.

stávající sněmovní volební reformy a následně jsou předloženy určité návrhy, jak tyto nedostatky řešit.

Politika volebních reforem v teoretické perspektivě

Dnes již klasický koncept demokratizačních vln Samuela Huntingtona, uveřejněný nejprve ve formě odborného článku (Huntington 1991a) a následně v podobě knihy (Huntington 1991b), asi netřeba představovat. Z hlediska našeho tématu je ovšem zajímavější využití Huntingtonova konceptu v teoriích volebních systémů, resp. v problematice volebního inženýrství. Proniknutí Huntingtonova konceptu do teorií volebních systémů není nikterak překvapivé, uvědomíme-li si, že právě volby sehrávají v Huntingtonově pojetí významnou roli. Huntington si – ve snaze pracovat s jednoduše operacionalizovatelnou a snadno kvantifikovatelnou definicí demokracie – vypomáhá Schumpeterovým jiným (neklasickým) pojetím demokracie. Východiskem pro definici demokracie se mu tedy staly svobodné, soutěživé a férové volby (srv. Huntington 1991b: 5–13; Huntington, 1997: 4). Bylo tak jen otázkou času, kdy někdo z teoretiků volebních systémů využije Huntingtonův koncept pro své bádání v oblasti problematiky volebních reforem.

Stalo se tak ve chvíli, kdy se do popředí zájmu dostala otázka designu volebních systémů (namísto jejich důsledků). V tomto přístupu je volební systém nahlížen jako závislá proměnná. Jedněmi z prvních, kdo přebírají Huntingtonův koncept tří demokratizačních vln a pokusí se o analýzu implementace volebních pravidel v jednotlivých obdobích, jsou Benjamin Reilly a Andrew Reynolds (1999). Protože v rámci jednotlivých, Huntingtonem vymezených období autoři nacházejí jisté podobnosti v procesu přijímání volebních reforem, rozpracují Huntingtonův koncept tří vln – ke kterému se ve svém příspěvku explicitně hlásí – právě pro potřeby analýzy procesu výběru a změny volebních pravidel. Na Reillyho a Reynoldsovy úvahy následně naváže David Farrell (2001: 176–181), který doplní jejich koncept o čtvrtou vlnu volebního designu, když jako samostatnou vlnu vymezí volební reformy 90. let 20. století v několika konsolidovaných demokratických systémech (Itálie, Japonsko, Nový Zéland)³.

První (tzv. dlouhá) vlna podle Huntingtona proběhla v letech 1828 až 1926, kdy se v zemích jako jsou USA, Velká Británie, Austrálie, Kanada, Nový Zéland a v množství malých evropských států začaly postupně vyvíjet pluralitní politická soutěž a demokratické institucionální struktury. Jak připomíná David Farrell (2001: 176–177), charakteristické pro první vlnu je, že se nové volební systémy objevovaly postupně tak, jak se postupně vyvíjely samotné demokracie. Podobnou evoluci

³ Reynolds a Reilly (1999: 25) sice tyto změny volebních systémů zaznamenávají, když zmiňují, že paralelně s procesy volebních reforem ve třetí vlně probíhal proces volebních reforem v první polovině 90. let 20. století i v několika ustavených demokraciích, nehovoří ovšem v této souvislosti přímo o (samostatné) čtvrté vlně.

volebních systémů v pozdějších obdobích již nenacházíme. Druhá vlna (tzv. krátká) následovala v období po skončení druhé světové války během procesu (znovu)ustavování některých evropských demokracií a procesu dekolonizace, jejímž důsledkem byl vznik mnoha nových demokracií. Pro tuto vlnu je typické, že mnoho zemí přijalo volební systém (ať už ve formě koloniálního dědictví nebo formou vnějšího vnučení jako např. v poválečném Německu), který byl vyprojektován a zdokonalen v zahraničí (vnějšími elitami). Přijetí volebního systému ve formě koloniálního dědictví představuje podle Reillyho a Reynoldse (1999: 23) zřejmě nejčastější způsob přijetí volebního systému v demokratizujících se politických systémech⁴⁴. Třetí vlna je pak datována od svržení Salazarova, resp. Caetanova režimu v Portugalsku v roce 1974 a zahrnuje demokratizační procesy poslední čtvrtiny 20. století v jižní Evropě, Latinské Americe i střední a východní Evropě. Pro třetí vlnu je typické vědomé designování volebních systémů (jako klíčových ústavních výběrů pro nové demokracie) a vyjednávání mezi konkurenčními politickými elitami. Soutěžící elity jsou již ve třetí vlně lépe informovány o možných alternativách nastavení volebního systému a jejich důsledcích pro politické systémy. V důsledku toho byla nová nastavení volebních systémů především výsledkem kompromisů⁵⁵. Jak ale upozorňují Kinsey a Shvetsova (2008: 322), čím lepší informace konkurenční politické elity mají, tím je pravděpodobnější, že proces volebního designu bude zacílen na vlastní úspěch.

Vhodným explanačním teoretickým rámcem pro procesy institucionálních reforem (včetně reforem volebních) se jeví teorie společenské volby (*social choice*

⁴ Reynolds a Reilly (1999: 23) se to pokouší dokumentovat na konkrétních číslech: 37 z 53 bývalých britských kolonií (a členů *Commonwealth of Nations*) užívá klasický westminsterský volební systém „prvního v cíli“ (*plurality rule*), 11 ze 27 frankofonních teritorií užívá (francouzský) dvoukolový většinový systém, zatímco většina ze zbylých 16 zemí užívá listinný poměrný volební systém (který se ve Francii užíval po druhé světové válce), 15 ze 17 španělsky mluvících zemí a teritorií a všech šest luzofonních užívá listinný poměrný volební systém. Farrell (2001: 178) rovněž připomíná vliv britských volebních reformátorů na přijetí volebního systému jednoho přenosného hlasu v některých bývalých britských koloniích.

⁵ Proces institucionálních reforem se v podmínkách demokratizujících se zemí střední Evropy odehrával v rámci jednání explicitního charakteru – tzv. kulatých stolů, u kterých zasedly zástupci starého režimu a „demokratické“ opozice. Colomer navíc upozorňuje, že samotný institut kulatého stolu je třeba chápat v kontextu dohodnutého projektu, jenž byl redefinicí stávající politické hry, a to s ohledem na odhadované vyjednávací síly jednotlivých aktérů kulatého stolu (Colomer 2000: 106). I samotná jednání o pravidlech pro zakladatelské volby byla připravována v rámci rozhovorů u kulatého stolu (v Polsku, Maďarsku, Československu či Bulharsku), a výsledná podoba volebního designu je tak jakýmsi kompromisem mezi jednajícími subjekty. Jak ale upozorňuje Farrell, jedná se ve skutečnosti o „kompromis nečistý“ (Farrell 2001: 179). Ve většině případů se totiž jednání u kulatého stolu neodehrávala jako rozhovory dvou rovnocenných táborů. Snad pouze s výjimkou určité etapy maďarských rozhovorů (a do jisté míry i těch bulharských) vždy jedna strana stolu dominovala a měla rozhodující slovo při rozhodování o výsledné podobě nastavení volebního systému.

theory)⁶, protože – jak upozorňuje např. Kathleen Bawn (1993: 965) – většina politických institucí je výsledkem společenské volby⁷. Teorie společenské volby nabízí racionální vysvětlení pro volbu konkrétních strategií relevantními aktéry⁸. Vychází se z předpokladu racionálně⁹ kompetentních aktérů, kteří preferují instituce a pravidla umožňující maximalizovat vlastní zisky, cíle a zájmy zastupované těmito aktéry¹⁰. Jedinci tak, mají-li k tomu příležitost, preferují výběr či prosazení takových pravidel a procedur, které s vysokou pravděpodobností zajistí jejich vítězství či alespoň dosažení výsledků, jež budou považovat za uspokojivé.

Pro politiku volebních reforem obecně se tedy nabízí pracovat s logikou tzv. *office-seeking* neboli *seat-maximizing* modelu¹¹ (podr. viz Benoit 2004: 367–368; Benoit 2007: 378). Z této logiky také vychází Colomerovo tzv. *Micro-mega* pravidlo, které popisuje strategie jednotlivých relevantních aktérů v procesech volebních reforem. Základní teze tohoto pravidla říká, že velké politické subjekty podporují malé politické instituce (malá volební shromáždění, malé volební obvody, malé volební kvóty apod.), aby vyloučily ostatní aktéry z politické soutěže, případně je v této soutěži oslabily do maximálně únosné míry. Naopak malé strany preferují velké instituce ve víře, že jim tyto v budoucnu umožní participaci na politickém procesu. Tedy silní aktéři budou podle logiky tohoto pravidla preferovat spíše restriktivní instituce, zatímco slabší aktéři naopak spíše více otevřené volební systémy. Z výše uvedeného pravidla je rovněž zřejmé, že změna volebního systému se koná

⁶ Ostatně podle Bernarda Grofmana jsou v současnosti všichni političtí vědci teoretiky „soft“ racionální volby v tom smyslu, že sdílejí názor, že lidé (často) činí věci z nějakého důvodu. Proto je důležité pokusit se určit, jaké tyto důvody jsou, a pochopit, jak můžeme konkrétní volby, které jednotlivci provádějí, ovlivnit tím, že ovlivníme prostředí či institucionální rámec, v jehož rámci jsou takové volby prováděny (Grofman 2004: 35).

⁷ Politické instituce na jedné straně determinují výsledky procesu společenského rozhodování, na straně druhé jsou současně tyto instituce samy o sobě endogenními produkty společenských voleb.

⁸ Kathleen Bawn ve své analýze přijímání a změny volebních pravidel v Německu v letech 1949 a 1953 dochází k závěru, že rozhodování o volebních pravidlech je možné nejlépe vystihnout jako společenskou volbu (*social choice*), která je ovlivněna zájmy účastníků a institucí strukturujících tento výběr (Bawn 1993: 988).

⁹ Racionalitou se zde rozumí především záměrnost (*intentionality*) jako protiklad k nezáměrnosti (*non-intentionality*), přičemž tato záměrnost může být v minimalistickém pojetí chápána jako konzistence cílů (srv. Héritier 2007: 10, poz. 4).

¹⁰ Relevantní aktéři jsou nahlíženi jako sobečtí (*selfinterested*) a orientovaní na sledovaný cíl (předpoklad individuální racionality), angažovaní v opakovaných interakcích s ostatními aktéry a disponující dostatkem informací k predikci pravděpodobných výsledků různých strategií (srv. Héritier 2007: 10).

¹¹ Přístupy založené na zájmech jsou prominentní v množství současné literatury zabývající se problematikou vytváření a reformování volebních systémů, zejména pak v kontextu postkomunistické tranzice (Birch *et al.* 2003: 16–17). I my budeme dále ve své analýze vycházet z tohoto přístupu, opírajícího se o předpoklad racionálních aktérů. Nesmíme ovšem opomenout kontextuální faktory, jež tendují k sjednocení těch, kdo rozhodují o institucionálních reformách, a jež nastaví výběr pro volbu, zatímco racionální kalkulace je rozdělí a určí, co bude vybráno (podr. viz Birch *et al.* 2002: 22–23).

většinou pouze tehdy, pokud nová úprava volební legislativy může konkrétnímu politickému subjektu přinést nějaké zřetelné výhody. Naopak volební reforma se nekoná, pokud daný politický subjekt nemůže prostřednictvím nových volebních pravidel zlepšit (posílit) své dosavadní pozice, resp. získat více poslaneckých mandátů (srv. Colomer 2004a: 3; Colomer 2005: 2).

Alan Renwick nicméně upozorňuje, že *Micro-mega* pravidlo nemusí platit absolutně. V určitých specifických situacích mohou i menší aktéři – v rámci strategie vycházející z logiky *office-seeking* modelu – preferovat většinový volební systém. Děje se tak zejména tehdy, pokud má menší strana lokálně zakotvené kandidáty (či podporu). Dalšími případy mohou být situace, kdy by změna volebních pravidel vedla k posílení pozic koaličního partnera na úkor opozice, nebo doufají-li lídři menšího aktéra v rekonfiguraci stranického systému s tím, že tato změna povede k růstu prominence menšího aktéra v rámci stranicko-politické soustavy (Renwick 2010: 55).

Odlišná situace v politice volebních reforem, resp. strategiích jednotlivých relevantních aktérů ovšem nastává v procesu demokratické tranzice. Proces volebních re/konstrukcí¹² během demokratické tranzice vykazuje specifický průběh, kvalitativně odlišný od procesů volebních reforem v ustavených demokratických systémech. V takové situaci do rozhodování relevantních aktérů vstupují významné vnější faktory, které podkopávají efektivitu strategického chování všech aktérů, a částečně tak proměňují tradiční způsoby jejich strategického rozhodování (srv. například Cox 1997: 85 a 159; Birch 2003: 82; Andrews – Jackman 2005: 66). Výběr volebního systému v průběhu procesu demokratické tranzice tak představuje speciální případ reforem volebních institucí.

Logika *Micro-mega* pravidla je tak na volební reformy v procesu demokratické tranzice aplikovatelná pouze v omezené míře. Nezbytně totiž předpokládá, že jednotliví aktéři politického procesu disponují dostatkem informací o vlastním postavení, jakožto i o postavení aktérů ostatních. Schopnost klíčových aktérů změnit

¹² S konceptem re/konstrukcí v politické vědě pracoval Jiří Kunc (srv. Kunc 1996a; 1996b; 2000), když předmětem jeho zájmu byly stranické systémy (v re/konstrukci). Podle Kunce by se pro procesy změny stranických systémů v situaci, kde již dříve existoval fungující a zavedený stranický systém, dal užívat termín rekonstrukce (podle Kunce se jedná o případy „přechodu“ od demokracie k demokracii). Naopak v podmínkách změny, již nepředcházela fungující stranický systém, se jako vyhovující nabízí termín konstrukce. Jedním dechem ale Kunc dodává, že ani mnohaleté období nedemokratického režimu nevede k budování stranických systémů na „zelené louce“ a bez historických reminiscencí. Proto navrhl spojit oba termíny – konstrukce a rekonstrukce – do jediného: *re/konstrukce* (Kunc 2000: 35–36). Podobná logika je aplikovatelná i na problematiku volebních reforem. V případě procesů přijímání volebních pravidel pro zakladatelské volby ve střední Evropě je vhodnost tohoto pojmu ještě umocněna skutečností, že se volby konaly i v období nedemokratického režimu (více např. viz Charvát 2010b) a že se nové volební systémy do jisté míry vůči dřívější volební praxi vymezují. I proto pro takovou situaci jen stěží nalezneme vhodnější a výstižnější označení než „volební systémy v re/konstrukci“ (více viz Charvát 2011a; Charvát 2011b).

volební pravidla ve vlastní prospěch je omezena existencí podstatných informací. Realita období přechodů k demokracii a jejich institucionálních změn ovšem tuto logiku nevykazuje. Naopak, pro období demokratických tranzicí jsou typické jednak atmosféra vysokého stupně nejistoty ohledně počtu, reálné síly a podpory jednotlivých politických aktérů aktivně se účastnících institucionální reformy a jednak situace nedostatku sdílených informací¹³. Volby jednotlivců v situaci nejistoty, tedy v jakémsi „rizikovém“ postavení (Schofield 2006: 103), se mohou významně lišit od tradičních axiomatických modelů výběru, někdy mohou dokonce směřovat opačným směrem.

Velmi výstižně podstatu situace nejistoty, která obklopuje a podmiňuje výběr institucionálního designu, vystihuje argument takzvaného závoje nevěděni (*veil of ignorance*), který nacházíme v politicko-filozofickém výkladu Johna Rawlse (srv. Tsebelis 1990: 117–118; Birch *et al.* 2002: 19; Birch 2003: 19)¹⁴. Ačkoli Rawls (1971: 136–142, česky 1995) konstruuje závoj nevěděni jako fiktivní situaci tzv. původního stavu (*original position*), proces výběru volebního designu v prvních fázích demokratické tranzice představuje možnost jeho aplikace v praxi. V podmínkách situace nejistoty a nedostatku informací si jednotliví aktéři nemohou být jistí, jak jsou doopravdy silní, resp. jaké skutečné podpore se u veřejnosti těší. Není tak zcela jasné, kdo skutečně je či může být relevantním protagonistou. Jednotliví aktéři si tak nemohou vytvořit jasnou vazbu mezi svým postavením a zájmy, které budou během institucionální reformy sledovat¹⁵. Strategické a racionální chování relevantních aktérů institucionální reformy je ztíženo neexistencí strukturovaných

¹³ Přítomnost situace nejistoty a s ní souvisejícího nedostatku sdílených informací jsou vnímány jako jeden z charakteristických rysů procesu demokratické tranzice (srv. např. O'Donnell – Schmitter 1986: 5; Przeworski 1991; Lijphart 1994a; Colomer 2000: 63–64; Birch *et al.* 2002: 18–20; Birch 2003; Andrews – Jackman 2005; Hayden 2006: 36; Benoit 2007: 369), resp. procesu institucionální změny.

¹⁴ Rawls (1995: 17) definuje závoj nevěděni jako situaci, kdy jednotlivci nemají žádné informace o tom, jaké budou mít schopnosti a postavení ve společnosti, mimo jiné ovšem velmi dobře vědí, že v této společnosti budou muset žít. To jednotlivcům umožňuje, aby se rozhodovali nezaujatě, a tedy ve prospěch obecně spravedlivých principů, které budou ve svém důsledku ve prospěch všech a za všech situací.

¹⁵ K predikci potenciálních účinků volebních pravidel na volební výsledky je nutná znalost tří základních druhů informace. Jsou jimi jednak počet stran, které budou soutěžit v budoucích volbách; jednak preference voličů vůči těmto stranám; a v neposlední řadě účinek volebních pravidel samotných. Nejistota v jakémkoli z těchto druhů informace zvyšuje celkovou obecnou nejistotu nad vztahem mezi pravidly hlasování a volebními výsledky (podr. viz Andrews – Jackman 2005: 67). Před zakladatelskými volbami existovala jen malá akurátní znalost o možné podobě volebních výsledků a ani voliči neměli ve většině případů zkušenosti s fungováním volebního systému, který měli v těchto volbách užívat (Birch 2003: 82–83). Současně v době konání zakladatelských voleb věděli voliči jen málo o tom, jaká politická strana se ustaví jako velká, resp. pro jakou stranu by bylo strategičtější nehlasovat, aby voličský hlas nepropadl (srv. Birch 2003: 93–94). Předvídaní možných účinků změn volebních pravidel tak bylo v podmínkách institucionálního a politického vakua, kde neexistují efektivní *status quo* instituce (srv. Benoit 2004: 384), extrémně složitým procesem.

a konsolidovaných stranických systémů v transformujících se politických systémech, protože v takové situaci není možné činit akurátní odhady o budoucích dopadech volebních pravidel.

Obecný nedostatek potřebných informací sice do jisté míry omezuje strategické schopnosti jednotlivých aktérů, nevylučuje ovšem možnost strategické kalkulace a rozvíjení dlouhodobých strategií. I v situaci nejistoty a nedostatku informací zůstávají aktéři racionálními hráči, kteří mají jasnou představu o svých cílech a alespoň přibližnou představu o tom, jakou strategii pro dosažení tohoto cíle zvolit. Protože ale nejsou schopni kontrolovat efekty těchto strategií, proměňuje se jejich původní apel¹⁶. Závoj nevěděni a situace nejistoty se stávají dostatečným podnětem pro to, aby racionální aktéři zvolili obecně férové procedury (výhodné pro všechny relevantní aktéry a ve všech situacích) v důsledku jen malého povědomí o tom, jaké reálné podpoře se budou během prvních svobodných voleb těšit.

Namísto (pro politiku volebních reforem obecně typického) požadavku maximalizace zisků se tak – v důsledku neschopnosti stanovit jasnou taktiku vedoucí k takové maximalizaci – hlavním cílem stává minimalizace rizik pro vlastní pozice (srv. Boix 1999: 622), takzvaná *maximin* strategie. Logika maximinové strategie velí uspořádat alternativy podle vlastních preferencí v opačném pořadí, tedy od nejhorší k nejlepší. Přijetí alternativy, jejíž nejhorší možné výsledky jsou lepší než nejhorší možné dopady jiných alternativ, je racionální, protože minimalizuje riziko ztráty (srv. Rawls 1995: 100)¹⁷. Nejracionálnější strategií v situaci nejistoty je tedy preference takového volebního systému, který zajistí určitý podíl na moci, a minimalizuje riziko, že se aktér stane jedním z poražených (tedy že dojde k největší možné ztrátě)¹⁸. Toho je možné velmi dobře dosáhnout ve vysoce inkluzivním

¹⁶ Jak ale připomíná Jon Elster, nedochází pouze k agregaci preferencí. S tím, jak se objevují racionální argumenty, může docházet k transformaci původně daných preferencí (Elster 1996: 63). V některých případech tak skutečně relevantní aktéři upravovali své preference s ohledem na nové poznatky, okolnosti ovšem předem vyloučily další možnosti, například komplexní změnu strategií.

¹⁷ Sám Rawls nicméně upozorňuje, že se sice jedná o přístup interpretačně jistě přínosný, nikoli ovšem nutně všeobecně platný. Podle Rawlse se jedná o praktickou zásadu aplikovatelnou za speciálních okolností a při existenci kvalitativní struktury možných výher a ztrát (Rawls 1995: 101). Politika institucionálních reforem v procesu demokratické tranzice takovéto (speciální) situaci odpovídá.

¹⁸ Slovy Arenda Lijpharta, staré strany, které nutně ztrácí přinejmenším část ze svého předchozího zastoupení a politické moci, si chtějí zajistit, že neztratí vše, a nové strany chtějí získat jakousi záruku, že dosáhnou alespoň základního podílu na parlamentním zastoupení, a tedy politické moci (srv. Lijphart 1994a: 203).

volebním systému¹⁹, který bude vycházet (alespoň do určité míry) z logiky systému poměrného zastoupení²⁰.

Dalším specifikem politiky volebních reforem v procesu demokratické tranzice je, že významnou roli v jeho vysvětlení sehrává i tzv. *policy-seeking* neboli *policy-maximizing* model²¹ – zatímco většina tradičních volebních reforem vychází spíše z logiky *office-seeking* modelu (viz výše). Zjednodušeně řečeno, *policy-maximizing* model předpokládá, že zákonodárci usilují o maximalizaci své kontroly nad vládní politikou tak, aby jimi preferovaná politická témata byla přijata. Alan Renwick v této souvislosti připomíná, že politici, kteří doposud nezískali úřad (nebo jej získali teprve nedávno), často vycházejí právě z pozice *policy-seeking* modelu. Jako příklad uvádí transformující se země střední a východní Evropy, kde si bývalí disidenti zpočátku často zachovávali idealistický způsob myšlení, a tak kladli vyšší důraz na hodnoty (jak uvidíme níže, v případě diskuze o volební reformě Československu v letech 1990 až 1992 typicky např. Václav Havel). Vlastní zájmy se dostávají do popředí teprve v okamžiku, kdy tito „nově příchozí“ aktéři dosáhnou úřadu a kdy se projeví jakýsi psychologický efekt (Renwick 2010: 48–49; srv. Birch *et al.* 2002: 69).

¹⁹ Colomer k tomu uvádí, že lidé preferují, vybírají a podporují taková institucionální pravidla, která produkují pro ně uspokojivé výsledky, a odmítají taková, která by vedla k jejich trvalému vyloučení a jejich trvalé porážce. V důsledku toho si pak instituce, které vytvářejí široce distribuované a uspokojivé sociální volby, získají s větší pravděpodobností endogenní podporu a zůstanou zachovány – na rozdíl od systémů restriktivních (srv. Colomer 2004: 9; Colomer 2011). Navíc dodejme jakési obecné pravidlo, že úspěšná demokratizace vyžaduje, aby demokracie byla přijímána jako „jediná hra ve městě“. Vzhledem k významu voleb pro proces demokratizace (a demokracii vůbec) je třeba tuto logiku aplikovat i na samotný volební systém, který by se měl těšit stejnému respektu jako demokratický režim samotný. Jak připomíná Joel D. Barkan, legitimita zakladatelských voleb je závislá na tom, zda všichni relevantní hráči vstoupí do hry, nebo zda ji bojkotují (Barkan 1997: 22). Tento test legitimacy tedy předpokládá vysokou míru voličské inkluze – tedy nejen zapojení voličů do procesu výběru politických elit, nýbrž rovněž to, aby co nejvyšší počet hlasů rozhodoval o konečném parlamentním složení. Naopak volební systém, který by vedl k velkému množství nevyužitých hlasů, by mohl být vnímán jako hra nežádoucí. Platí zde jednoduchá premisa: jde-li občan volit, chce být reprezentován. Čím více voličských hlasů propadne, o to větší může do budoucna být znechucení voličů a nedůvěra k existujícímu volebnímu systému. Současně je třeba dosažení vysoké míry politické inkluze, tedy jakýsi závazek nepodmíněné participace všech hlavních politických aktérů. Zavedení institucí, které nezajistí všem hráčům volební soutěže (voličům i politickým subjektům) vysokou míru inkluze, a předem je tak vyřadí z procesu tvorby politické agendy, by mohlo představovat potenciální hrozbu nejen pro volební účast do budoucna, ale zejména pro další vývoj demokratické tranzice jako takové.

²⁰ Čím více se bude zvolený volební systém blížit logice čistě proporčního volebního systému, tím méně bude hrozit zvýhodnění vítěze na úkor ostatních politických aktérů. Mimo jiné proto se také naprostá většina zemí střední a východní Evropy v procesu demokratické tranzice rozhodne pro poměrný (ČR, Polsko) nebo případně smíšený volební systém, který v sobě rovněž poměrnou složku významně zahrnuje (Maďarsko).

²¹ Ostatně Kathleen Bawn hovoří o *policy-maximizing* modelu v souvislosti s ustavováním západoněmeckých volebních pravidel po druhé světové válce (Bawn 1993).

Klasifikace volebních systémů

Pro potřeby naší analýzy je rovněž třeba představit dva možné přístupy ke klasifikaci volebních systémů. Volební systémy je možné klasifikovat buď pomocí mezistranické nebo vnitrostranické dimenze (srv. Shugart 2003: 25–26; Crisp 2007: 1460–1461). Většina klasifikací volebních systémů vychází z mezistranické dimenze, naopak vnitrostranický charakter voleb bývá využíván k rozlišování dalších podkategorií v rámci jednotlivých rodin volebních systémů.

Mezistranická dimenze je založena na rozlišování jednotlivých volebních systémů podle mechanismu volební formule. Můžeme tak rozlišit čtyři základní rodiny volebních systémů: většinové, semi-proporční, proporční a smíšené volební techniky. Analýza účinků jednotlivých volebních systémů se pak primárně zaměřuje na otázky typu míra (dis)proporcionality volebních výstupů a s tím související míry fragmentace stranických systémů, podoby vlád apod.

Vnitrostranická dimenze pak umožňuje rozlišovat na jednotlivé kandidáty zaměřené volební systémy, pro něž je typické nominální hlasování, a na stranické kandidátní listiny zaměřené volební systémy, u kterých se setkáváme s hlasováním listinným. Velká část většinových volebních systémů²² vychází z logiky na kandidáty zaměřených volebních systémů. Příkladem na kandidáty zaměřených volebních systémů by nicméně byly i volební systém jednoho přenosného hlasu, který z hlediska mechanismu volební formule bývá řazen mezi volební systémy poměrného zastoupení, a volební systémy semi-proporční. Naopak listinné poměrné volební systémy předpokládají listinné hlasování (volič primárně odevzdává svůj hlas kandidátní listině politické strany, nikoli jednotlivým kandidátům), a řadily by se tak do kategorie na kandidátní listiny zaměřených volebních systémů.

Pro politiku volebních reforem obecně je typické, že samotná diskuze o možné změně volebních pravidel se odehrává převážně na úrovni mezistranické dimenze volebních systémů, zejména ve vztahu k míře (dis)proporcionality nových volebních pravidel a vlivu volební reformy na stranický a politický systém, včetně problematiky vládní akceschopnosti. Ostatně podobně i v případě všech v České republice navrhovaných sněmovních volebních reforem (a všech diskuzí je provázejících) se hlavní spor vedl na úrovni mezistranické dimenze. Naopak otázky související s vnitrostranickou dimenzí zůstávaly v těchto diskuzích upozaděny. Pokud byla vnitrostranická dimenze v politice sněmovních volebních reforem v České republice

²² Výjimku mezi většinovými volebními systémy představuje volební technika stranického blokového hlasování, u které dávají voliči hlas kandidátní listině ve vícemandátovém volebním obvodu. Kandidátní listina, která obdržela nejvíce hlasů voličů, obsazuje všechny ve volebním obvodu rozdělované mandáty. Volební technika stranického blokového hlasování by se tak, jako jediná z většinových volebních systémů, řadila do kategorie na stranické kandidátní listiny zaměřených volebních systémů.

vůbec uvažována, projevovala se pouze v otázce, kolik preferenčních hlasů by měl volič v rámci konkrétní kandidátní listiny udělovat.

Vnitrostranická dimenze volebních systémů je nicméně pro náš výklad velmi podstatná, protože v rámci diskuzí o pravidlech hlasování pro zakladatelské volby v některých zemích střední a východní Evropy vystupuje vnitrostranická dimenze (alespoň u části relevantních aktérů) do popředí a sehrává významnou roli (např. v Československu, Estonsku a do jisté míry i v Maďarsku). Navíc relevantní političtí aktéři si během příprav nových legislativ pro zakladatelské volby nedělali starosti s účinky základních proměnných, jako jsou volební práh nebo velikost volebního obvodu. Jak připomíná Barkan, mnohem důležitější pro zakladatelské volby bylo, jestli splní test legitimacy, a nikoli jestli splní test proporcionality (Barkan 1997: 20). Úvahy o proporcionalitě jistě souvisí s legitimitou voleb (viz výše), ale výběr volební formule a dalších proměnných se v praxi volebního inženýrství v procesu demokratické tranzice netěší takovému zájmu politických elit (ani voličů), jakou mají u politologů.

Konkrétně v československé politice volebních reforem na počátku roku 1990 a následně i v další diskuzi v roce 1991 vstoupily do úvah o podobě volební reformy obě dimenze současně. Jak uvidíme dále, je zajímavé, že každý z táborů podporujících konkrétní podobu volebního designu obhajoval svou představu za využití jiné dimenze, zejména na počátku roku 1990.

Politika sněmovních volebních reforem v České republice od roku 1990

Zaměříme-li se podrobněji na politiku volebních reforem pro volby prvního řádu v Československu a posléze v České republice, můžeme vysledovat jakési tři základní fáze, v nichž byla (sněmovní) volební reforma připravována. Jednotlivé fáze se nicméně navzájem liší v argumentaci, proč má být volební reforma provedena, ve sledovaném cíli zamýšlené změny volebních pravidel, jakožto i v otázce, zdali se jedná o reformu potřebnou (resp. oprávněnou) nebo reformu účelovou²³.

První fázi lze časově vymezit obdobím od počátku roku 1990 do parlamentních voleb konaných v roce 1992. Spadala by sem jednak diskuze o nových volebních pravidlech pro zakladatelské volby, která probíhala na počátku roku 1990, jednak následná diskuze, v rámci které měla být volební pravidla zvolená pro první

²³ Michal Kubát v této souvislosti upozorňuje, že je třeba rozlišovat mezi zcela účelovými a oprávněnými (potřebnými) volebními reformami. Oprávněná volební reforma je taková, která usiluje o zlepšení špatně fungujícího stranického systému. Naopak účelové volební reforma, kterou Kubát označuje za negativní způsob volebního inženýrství, je výsledkem snahy politických stran posílit své pozice v příštích volbách (Kubát 2000: 62–65; Kubát 2004: 99).

svobodné volby konané v polovině roku 1990 následně před druhými volbami konanými v roce 1992 revidována.

Druhou fází politiky volebních reforem v České republice lze časově vymezit obdobím od předčasných voleb konaných v roce 1998, resp. od okamžiku podepsání dokumentu nazvaného „Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou“ ze dne 9. července 1998 (známého pod označením „opoziční smlouva“), jehož součástí byla mj. dohoda o změně volebních pravidel, až do sněmovních voleb konaných v roce 2002, kdy byla nová sněmovní volební pravidla z roku 2002 uvedena v praxi. Spadala by sem jednak opozičně-smluvní volební reforma připravená ČSSD a ODS a schválená v roce 2000, jednak náleží Ústavního soudu č. 64/2001 Sb., který ruší většinu ustanovení schválených v rámci tzv. opozičně-smluvní volební reformy, a jednak následná volební reforma z roku 2002, vynucená zásahem Ústavního soudu. Nicméně toto časové vymezení druhé fáze se váže pouze k samotné realizaci politiky sněmovních volebních reforem. Její nedílnou součástí je i akademická diskuze o vhodnosti změny tehdejší sněmovní volební legislativy, která započala nejpozději před sněmovními volbami konanými v roce 1996 (více viz níže). Ani sněmovní volby konané v roce 2002 nejsou definitivním zakončením úvah o změně volebních pravidel ve prospěch velkých stran, tedy v logice argumentace typické pro druhou fázi české politiky sněmovních volebních reforem. Naopak ještě krátce po sněmovních volbách konaných v roce 2006 se objevila myšlenka na přípravě volební reformy zvýhodňující dvě největší strany na úkor stran menších. Nicméně následný politický vývoj neumožnil, aby se tato diskuze dále rozvinula.

Třetí fázi pak představuje období tzv. druhé Topolánkovy vlády (od sklonku roku 2006 do začátku roku 2009), kdy se strany vládní koalice (ODS, KDU-ČSL a Strana zelených) v prosincové koaliční smlouvě zavázaly provést reformu volebního systému, pro niž byly nastaveny dva základní parametry: bonifikace vítězné strany a zvýšení proporcionality volebních výsledků (viz *Koaliční smlouva 2006*: 28).

Jednotlivé fáze politiky sněmovních volebních reforem se lišily i v institucionálním prostředí, v němž byly připravovány (a případně i realizovány), zejména v rozsahu možností, který autorům volební reformy institucionální rámec poskytoval. Richard Katz (2005: 58–59) rozlišuje tzv. velké (*major*) a malé (*minor*) volební reformy podle toho, zda se mění celý volební systém nebo jen některé jeho parametry při zachování základní volební formule. Pokud dochází ke změně volební formule (např. většinový volební systém nahrazuje systém proporční či naopak), hovoří Katz o velké volební reformě. Pokud nám ale zůstává zachována volební formule, ale mění se jen některé základní parametry volebního systému (např. velikost volebních obvodů, nastavení volební klauzule, metoda přepočtu voličských

hlasů na poslanecké mandáty apod.), pak Katz označuje takovou volební reformu jako malou²⁴.

Zatímco pro celé období první fáze politiky volebních reforem v Československu platí, že autoři jednotlivých návrhů volebních reforem mají v podstatě neomezené možnosti volebního inženýrství, tedy včetně možnosti provést velkou volební reformu v Katzově logice, tedy změnit volební formuli, pro další fáze politiky sněmovních volebních reforem v ČR se nám začínají objevovat určitá omezení, v nichž se musí autoři návrhů volebních reforem pohybovat. Základní vymezení mantinelů české sněmovní politiky volebních reforem představují především text Ústavy ČR (a samozřejmě Listina základních práv a svobod – zejm. čl. 21 a 22 – a některé mezinárodní dokumenty dotýkající se problematiky voleb) a dva nálezy Ústavního soudu, první publikovaný v roce 1997 (tzv. malý volební náleze) a druhý z roku 2001 (tzv. velký volební náleze).

Základním vymezením prostoru sněmovních volebních reforem v České republice je od roku 1993 text Ústavy ČR, která v čl. 18 větě první ukládá, že volby do PS PČR se konají podle zásad poměrného zastoupení. Jak ale vyplývá z tzv. malého volebního nálezu Ústavního soudu publikovaného dne 2. dubna 1997, zásada poměrného zastoupení nemá být chápána absolutně. Tato zásada je pouze jakousi maximou, tedy principem, který může být v konkrétních případech poněkud oslaben a modifikován, např. určitými (minimálními) integračními stimuly, které umožňují ustavení parlamentní většiny jako legitimního důležitého cíle pro zajištění vládní akceschopnosti (podr. viz *Nález Ústavního soudu č. 88/1997 Sb.*) – v tomto případě šlo konkrétně o legitimitu existence zákonem stanovené uzavírací klauzule ve výši pěti procent.

Další omezení prostoru pro politiku volebních reforem se objeví v průběhu druhé fáze sněmovní politiky volebních reforem v ČR, a sice v podobě tzv. velkého volebního nálezu vydaného Ústavním soudem ČR dne 24. ledna 2001 (viz *Nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb.*). Tzv. velký volební náleze Ústavního soudu tak do jisté míry stanovuje limity, za něž již není možné zajít v rámci volebního inženýrství při stávajícím znění Ústavy ČR. Toto omezení museli brát v potaz autoři návrhů sněmovních volebních reforem v roce 2002 a zejména pak v rámci třetí fáze politiky sněmovních volebních reforem v letech 2006 až 2009.

²⁴ Ačkoli nelze než souhlasit s Romanem Chytilkem a Jakubem Šedem (2007: 33), že takové rozlišení je nedostatečné a jeho heuristická kapacita omezená, protože i v rámci jednoho volebního systému lze identifikovat volební reformy (v Katzově terminologii volební reformy malé), jejichž účinky jsou srovnatelné se změnou typu volebního systému (v Katzově terminologii s volební reformou velkou) – viz např. opozičně-smluvní volební reforma z roku 2000, kterou by bylo možné podle Katzovy logiky možné označit za malou volební reformu –, pro tuto část výkladu se toto Katzovo rozlišení jeví jako přínosné.

Takto vymezené mantinely tedy stanovují krajní limity politiky sněmovních volebních reforem v ČR pro její druhou a zejména třetí fázi, v důsledku čehož je prostor sněmovního volebního inženýrství v ČR omezen pouze na tzv. malé volební reformy ve smyslu Katzovy terminologie. Navíc i tzv. malé volební reformy mají v ČR své krajní limity, jak vyplývá zejména z tzv. velkého volebního nálezu Ústavního soudu publikovaného v lednu roku 2001.

První fáze: jaký volební systém pro novou demokracii?

Na sklonku roku 1989 se začala cesta změny politického režimu, včetně změn v rámci politických elit. První krok v podobě kooptací²⁵ však nemohl být dostačující (podr. ke kooptacím viz Bureš 2011: 134–144; srv. Suk 2003: 283–289). Demokratická společnost si své zastupitele vybírá ve svobodné volební soutěži a prostřednictvím voleb je současně legitimuje. Bylo tedy nutné vypsát v brzké době svobodné a soutěživé volby²⁶, na čemž existoval široký konsensus mezi relevantními politickými aktéry²⁷. Ovšem v otázce konkrétních parametrů nového volebního zákona již takovou shodu nenacházíme.

Zejména v případě rozhodování politických stran přicházejících do nových podmínek ze starého režimu (KSC, ČSL, ČSS), ale do jisté míry i v případě Veřejnosti proti násilí (VPN), je zřejmý významný vliv situace nejistoty. Ačkoli v případě československého přechodu k demokracii neplatí absolutně premisa situace nejistoty, protože výše jmenovaní aktéři si museli být vědomi skutečnosti, že z nadcházejících voleb nevyjdou jako vítězové, nebyli tito aktéři schopni předpovědět, jak velké podpoře ve společnosti se budou v zakladatelských volbách těšit. To je ostatně dáno obecně platnou charakteristikou prvních období procesů postkomunistické demokratické tranzice, kdy se rozhodování odehrává v podmínkách, v nichž se teprve musí institucionalizovat demokratické procedury. Proto je možné tato období charakterizovat třemi hlavními rysy: jednak společnou akceptací všech relevantních aktérů, že by nový volební systém měl být demokratický; jednak slabou institucionalizací (zejména nově vznikajících) politických stran; a v neposlední řadě vysokou mírou nejistoty ohledně reálné politické síly jednotlivých aktérů.

²⁵ Kooptace nejprve proběhly v obou sněmovnách Federálního shromáždění (na přelomu let 1989 a 1990), posléze i v obou národních radách (v únoru 1990).

²⁶ V této souvislosti proto došlo k přijetí ústavního zákon č. 45/1990 Sb., o zkrácení volebního období Federálního shromáždění, zvoleného v roce 1986. Podle tohoto zákona zkrácené funkční období končilo ještě v roce 1990, a to dnem voleb nového FS (původní doba výkonu poslanecké funkce měla končit až v roce 1991).

²⁷ Neudržitelnost dřívější (nesoutěživé) volební praxe si ještě před listopadovými událostmi roku 1989 uvědomovali i komunističtí představitelé, pročež připravovali v druhé polovině 80. let volební reformu. Ta ovšem neotevírala prostor pro soutěživé volby v obavě, aby nebyla ohrožena vedoucí úloha KSC, přesto měla tato volební reforma změnit dosavadní praxi, kdy o každý mandát usiloval jediný kandidát (podrobněji viz Charvát – Štefek 2010; Charvát 2010b: 47–53).

Výše jmenovaní aktéři si uvědomovali, že většinový volební systém je riskantnějším principem pro nedominantní aktéry, protože se rozhodli – v souladu s logikou maximálního efektu – preferovat takový volební systém, který minimalizuje riziko (absolutní) porážky. Obava ze ztráty, případně nezískání parlamentního zastoupení v nových politických podmínkách byla natolik silná, že vedla existující strany k preferenci poměrného systému, protože si uvědomovaly, že je pro ně výhodnější než systém většinový (mohl jim s větší pravděpodobností zajistit zastoupení na parlamentní půdě a kontinuální politickou existenci)²⁸. Aplikace volebního systému poměrného zastoupení byla spatřována jako pojistka, že se do parlamentu dostanou všechny relevantní politické síly²⁹.

Jako spornější se zdála být otázka nastavení volebního systému pro zakladatelské volby uvnitř Občanského fóra (OF), kde se vedly prudké a vášnivé spory o konkrétní podobu nastavení volební legislativy. Zatímco ostatní politické subjekty vycházely ve své argumentaci z logiky *office-seeking* modelu modifikovaného specifickými okolnostmi do podoby maximálního pravidla, v rámci diskuze uvnitř OF se zdá, že v diskuzi převládaly argumenty vycházející spíše z logiky *policy-seeking* modelu. Současně argumenty ve prospěch konkrétní podoby volebních pravidel v rámci sporu o nastavení nové volební legislativy uvnitř OF nevycházely primárně z logiky mezistranické dimenze, jako u ostatních relevantních politických subjektů, ale byly kombinací argumentů, které nacházíme v mezistranické i vnitrostranické dimenzi klasifikace volebních systémů. Dokonce je možné konstatovat, že skupina obhájců většinového volebního systému vycházela ve své argumentaci z vyzdvihování výhod nominálního hlasování, tedy spíše z předpokladů typických pro vnitrostranickou dimenzi (zejména Václav Havel a jeho nejbližší spolupracovníci přednostně vycházeli z dichotomie na kandidáty zaměřené vs. na politické strany zaměřené volební systémy), zatímco obhájcí poměrného volebního systému (zejména ústavní právníci uvnitř OF) spíše svou argumentaci opírali o logiku bližší mezistranické dimenzi. Fakticky tak nešlo o spor většinový versus proporční volební systém, ale

²⁸ Jednotliví aktéři předpokládali, že při užití většinového volebního systému (s jednomandátovými volebními obvody) získá politický subjekt s nejvíce voličskými hlasy výrazně větší zastoupení, než jaké by odpovídalo podílu počtu získaných hlasů. Základním očekávaným účinkem většinového volebního systému (v podmínkách svobodné pluralitní soutěže) byl předpoklad jednoho potenciálního vítěze a mnoha poražených, včetně předpokladu, že menší strany se do parlamentu vůbec nedostanou. Naopak zastoupení v proporčním volebním systému mělo více odpovídat poměru počtu odevzdaných hlasů a proporční systém měl – podle této logiky – vést ke spravedlivějšímu rozdělení mandátů, a to i v případě menších stran, které většinový systém znevýhodňuje. Pro poměrný volební systém tak platil předpoklad jednoho – s nejvyšší pravděpodobností nikoli absolutního – vítěze, ale žádných absolutně poražených.

²⁹ Zejména představitelé odstupujícího režimu se obávali, že přijetí většinového volebního systému by mohlo vést k absolutnímu vítězství OF v českých zemích a VPN na Slovensku, zatímco proporční systém jim zaručoval politické „přežití“ a alespoň minimální podíl na politické moci i v režimu novém.

spíše o spor volební systém s nominálním hlasováním versus poměrný volební systém.

Skupina osobností kolem V. Havla ve své obhajobě volebního systému s nominálním hlasováním v podstatě navazovala na antistranickou tradici Charty a části disentu. Důvodem tohoto odmítavého postoje byla zejména skutečnost, že poměrný systém předpokládá existenci mnoha politických stran, jejich značný vliv na rozhodnutí, kdo v parlamentu zasedne, a jejich výrazný podíl na utváření další politiky, zatímco šance nezávislých kandidátů na získání mandátu výrazně redukuje. Podle Havla (2006: 270–271) měl být většinový volební systém zárukou, že se v budoucnu budou v parlamentu objevovat opravdu důvěryhodné osobnosti a nikoli pouze loutky politických stran³⁰.

Naopak stoupenci proporčního volebního systému uvnitř OF argumentovali vhodností tohoto typu volebního systému pro vznik a následný rozvoj stranického a politického pluralismu. A to i přesto, že profílance a proliferace politických stran byla považována za žádoucí až pro období po červnových volbách 1990. Podle této logiky by absolutní vítězství jednoho subjektu (v případě užití většinového volebního systému), především v počátcích nově vznikající pluralitní demokracie, mohlo ve svém důsledku zabrzdit vznik a rozvoj nových politických stran³¹. Většinový systém by totiž vedl k vyloučení slabších stran z parlamentu. To by zřejmě i do budoucna znamenalo další volební klání OF a VPN, případně jejich nástupnických

³⁰ Toto Havlovo pojetí ostatně nacházelo podporu i u většiny společnosti. Minimálně od listopadu 1989 až do zakladatelských voleb konaných v červnu roku 1990 fakticky převládala (nejen) v československém politickém prostředí nechuť k působení politických stran. Této logice ostatně odpovídá i později přijaté (úspěšné) heslo OF pro červnové volby 1990: „*Strany jsou pro straníky, Občanské fórum pro všechny*“. Jak ale připomíná Jiří Kunc (2000: 197), tímto pojetím voleb jako plebiscitu mezi OF a předchozím režimem byl ostatním stranám (historickým i nově vznikajícím) ponechán jen minimální manévrovací prostor.

³¹ Tato obava z možnosti převálcování ostatních stran (např. viz Ivan Rynda, cit. v *Proměny politického systému* 1994: 96), vycházela mimo jiné ze zkušenosti polských parlamentních voleb konaných v roce 1989, v nichž opoziční Solidarita získala naprostou většinu mandátů, které byly přikázány do svobodné části voleb. I tak ovšem v řadách OF zůstávaly pochybnosti ohledně reálné volební síly konkurentů, a to především z demokratického tábora. V předvolební atmosféře jara roku 1990 se jako hlavní konkurent v boji o hlasy (prodemokraticky orientovaných) voličů zdála být Československá strana lidová (ČSL), která v několika případech představila radikálnější návrhy řešení, než jaké vzešly z řad vedoucí síly „revoluce“ OF. To bylo zapříčiněno mimo jiné tím, že ČSL se nemusela cítit vázána dohodami dosaženými při jednáních u kulatých stolů s komunistickou mocí. Obava z ČSL vyvrcholila 6. června 1990 prohlášením náměstka ministra obrany Jana Rumla o spolupráci předsedy ČSL dr. Josefa Bartončíka se Státní bezpečností, ačkoli Ruml nebyl schopen předložit důkazy o této skutečnosti. Tímto krokem došlo nejen k diskreditaci Bartončíka, který by tak dále nemohl působit v žádné státní funkci, nýbrž i celé ČSL, což byl zřejmě účel celé akce. Celá tato akce se navíc odehrála dva dny před začátkem parlamentních voleb, tedy v zákonem chráněné lhůtě, kdy o kandidujících subjektech a kandidátech nesměly být zveřejňovány informace, které by mohly kandidáty či strany poškodit. Šlo tedy o hrubé porušení díkce volebního zákona a poškození ČSL, což posléze potvrdila i státní volební komise (podr. o Bartončikově aféře viz např. Suk 2003: 373–379; Bureš 2007: 242–244).

organizací na straně jedné, a KSČ(M) na straně druhé. Navíc by většinový volební systém mohl ve svém důsledku (nadále) znamenat vládu jediného politického uskupení, což by bylo pro veřejnost v této době jen asi těžko přijatelné a což by mohlo ohrozit další vývoj československého přechodu k demokracii. Naopak přijetí volebního systému poměrného zastoupení podle některých aktérů tehdejších jednání – např. podle Petra Pitharta – odpovídalo nerevolučnímu charakteru politotopadových změn a představovalo pokračování v dosavadní politice kulatých stolů (srv. Pithart 2009: 194).

Obhajoba poměrného volebního systému nicméně vycházela i z otázek spíše technického charakteru. Část odpůrců většinového volebního systému si uvědomovala případné problémy, které s sebou hlasování v jednomandátových volebních obvodech přinášelo. Jednomandátové obvody by totiž vyžadovaly vysoké množství politických osobností – při nominaci kandidátů do všech českých volebních obvodů při volbách do Sněmovny lidu (SL), Sněmovny národů (SN) a republikové národní rady by to znamenalo postavit 376 kandidátů. To by nutně vyžadovalo existenci široké členské základny, kterou ale politické subjekty (snad jen s výjimkou KSČ) v této době nedisponovaly. Podle Ivana Ryndy (in *Proměny politického systému* 1994: 92) byla právě skutečnost nedostatku známých osobností rovněž jedním z důvodů, proč nakonec dalo OF přednost poměrnému systému³².

U části odpůrců většinového volebního systému sehrála roli i logika bližší *office-seeking* modelu. Objevila se u nich (zřejmě oprávněná) obava, že by většinový systém mohl zvýhodnit kandidáty KSČ. Demokratická opozice se totiž musela nutně vyrovnávat se skutečností, že její představitelé – a v několika případech i její lídři – byli často nezkušení a nebyli dostatečně známí pro širokou veřejnost (srv. Birch 2005: 2–3). Oproti tomu část komunistických politiků se těšila všeobecné známosti u poměrně vysokého počtu občanů a často i značné oblibě, a to i navzdory své stranické příslušnosti. To by při nominálním způsobu volby nakonec mohlo do jisté míry nahrávat právě kandidátům KSČ a zvýhodnit je oproti jejich protikandidátům.

Navzdory jasně proklamovaným stanoviskům jednotlivých politických subjektů k nastavení volebního systému pro zakladatelské volby nakonec definitivní

³² Dalším problémem by bylo, že v případě užití jednomandátových volebních obvodů by navíc pravděpodobně byla ohrožena jednota OF. Podle Jiřího Honajzera (1996: 23–24) hodlaly politické strany a hnutí bez početné členské základny využít OF jako nástroje k zisku podílu na budoucí moci, aniž by ovšem byly vystaveny tvrdé politické soutěži. Při aplikaci většinového volebního systému s jednomandátovými volebními obvody by ovšem kandidatura pod křídly OF částečně ztratila svůj původní smysl. V případě samostatného postupu by pak mohlo utrpět i OF samotné, protože by se ještě zúžila jeho základna, z níž by bylo možné vybírat jednotlivé kandidáty. I pokud by jednomandátové volební obvody neznamenaly rozpad OF ještě před červnovými volbami 1990, zůstával by zde problém, že by OF muselo rozdělit jednotlivé volební obvody tak, aby bylo všech čtrnáct v něm zastoupených politických subjektů uspokojeno, aniž by ovšem došlo k ohrožení potenciálního zisku hlasů voličů.

rozhodnutí o podobě volebních pravidel záviselo především na konečném stanovisku OF. OF totiž zcela ovládlo proces demokratické tranzice v Československu a sehrálo v těchto jednáních dominantní roli. Diskuze o volebním systému uvnitř OF započala hned na počátku roku 1990. Ačkoli se zpočátku objevovala řada různorodých návrhů, prozatím ovšem nikterak zakotvených, a podpora žádného návrhu výrazně nepřevažovala nad podporou návrhů ostatních (nabízela se i možnost kombinace poměrného a většinového systému), postupně začala převládat podpora volebnímu systému poměrného zastoupení. Definitivní rozhodnutí zřejmě padlo na jednání u kulatého stolu konaného 11. ledna 1990, kde se přítomné strany a politická hnutí víceméně shodly na poměrném volebním systému³³ (podr. k diskuzím viz Charvát 2010a; srv. např. Suk 2003: 261–271; Filip 2004a; Bureš 2009; Bureš 2010).

Pravidla pro volby do FS konané 8. a 9. června 1990 upravoval zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do dvoukomorového FS, který FS přijalo dne 27. února 1990. Pro současně konané volby do ČNR byl pak přijat zákon ČNR č. 54/1990 Sb. (pravidla pro volby do SNR upravoval zákon SNR č. 80/1990 Sb). Ačkoli se nastavení volebních systémů pro jednotlivé zákonodárné orgány v Československu v některých základních parametrech nepatrně lišilo, všechna výše zmíněná zastupitelská tělesa se volila na zkrácené funkční období, ve stejném termínu a podle zásad volebního systému poměrného zastoupení s vázanými kandidátními listinami.

Do SL FS a SN FS se volilo celkem po 150 poslancích³⁴, do ČNR pak 200 poslanců. Rozdělování poslaneckých mandátů do obou komor FS probíhalo ve

³³ Ačkoli bylo vše připraveno pro přijetí proporčního volebního systému pro zakladatelské volby, není pochyb o tom, že Havlův souhlas s poměrným systémem by významně ulehčoval jeho přijetí. Podle některých autorů dokonce rozhodnutí o podobě nastavení volebního systému pro zakladatelské volby „stálo a padalo“ na Havlově stanovisku. Vzhledem k vývoji událostí zejména v první polovině ledna roku 1990 se nicméně zdá, že volební systém poměrného zastoupení by byl zřejmě přijat i tehdy, pokud by s ním Havel nevyslovil souhlas. Ze strany stoupenců poměrného systému bylo nicméně vynaloženo značné úsilí, aby se Havel vyslovil pro užití proporčního systému v zakladatelských volbách. K tomu nakonec došlo na setkání u Havla na počátku února roku 1990. Tohoto setkání se podle pamětníků zúčastnili Laco Sziget, Ján Langoš, Marián Čalfa, Pavel Rychetský, Josef Vavroušek, Zdeněk Jičínský a Petr Pithart. Teprve zde, když si ho stranou vzali Rychetský a Vavroušek, si nechal Havel vysvětlit mechanismus a výhody poměrného volebního systému – což dříve odmítal s tím, že tomu stejně nebude rozumět. Současně (opět) zazněl argument, že volební systém bude dozajista možné v budoucnu změnit a že by mohlo dojít ke zkrácení volebního období parlamentu na dva roky. Havel z toho vyvodil, že ani on sám by nemusel být prezidentem celé řádné funkční období. To jej údajně uspokojilo natolik, že se byl ochoten smířit s poměrným systémem (*Proměny politického systému* 1994: 95; Elster 1995: 113; Elster – Preuss 1998: 68; Sziget 1999: 52–53; Suk 2003: 280–281; Bureš 2007: 186; Bureš 2009: 229; Pithart 2009: 196–197; Charvát 2010a: 143). Později ovšem Havel (1991: 40) označil skutečnost, že umožnil prosazení poměrného systému, za jednu ze svých největších osobních chyb, kterých se v prezidentském úřadu dopustil.

³⁴ Zátímco pro SN FS bylo stanoveno paritní zastoupení poslanců z obou částí federace – 75 poslanců se volilo v českých zemích a 75 na Slovensku, počet poslanců SL FS volených za každou z republik se odvozoval od podílů jejich populace. Počet poslaneckých křesel rozdělovaných

vícemandátových volebních obvodech ve dvou volebních územích – v českých zemích a na Slovensku. Obě volební území se dále dělila na volební kraje, jejichž teritoriální vymezení odpovídalo hranicím krajů z roku 1960 (osm českých a čtyři slovenské kraje). Určení počtu zastupitelských mandátů jednotlivým volebním krajům – jak ve volbách do obou komor FS, tak do ČNR – pak probíhalo na základě počtu odevzdaných voličských hlasů pomocí Hareovy kvóty v kombinaci s metodou největších zbytků, čímž měla být znemožněna nadreprezentace některého z volebních krajů.

Jednotlivým kandidátním listinám se mandáty rozdělovaly ve dvou skrutiniích. Pro postup do skrutinia stanovoval volební zákon v roce 1990 pro každou z republik pětiprocentní uzavírací klauzuli na republikové úrovni, a to jak pro volby do každé z komor FS, tak pro volby do ČNR³⁵. Pokud některý politický subjekt předkládal kandidátní listiny v obou republikách, ale překonal hranici zákonem stanovené uzavírací klauzule pouze v jedné z republik, automaticky postupoval do skrutinia i v druhé z republik³⁶. Pro zakladatelské volby byla stanovena jednotná uzavírací klauzule nerozlišující samostatnou kandidaturu nebo kandidaturu v rámci volební koalice. První skrutinium se odehrávalo na úrovni volebních obvodů a k přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty se užívala Hagenbach-Bischoffova kvóta. Nerozdělené mandáty, podobně jako hlasy, které nevedly k obsazení zastupitelského mandátu v prvním skrutiniu, se převáděly do skrutinia druhého. Druhé skrutinium se odehrávalo již na republikové úrovni. I zde rozdělení mandátů probíhalo pomocí Hagenbach-Bischoffovy kvóty, ovšem již v kombinaci s metodou největších zbytků.

Již jsme naznačili, že volební zákony pro zakladatelské volby do obou komor FS i do obou národních rad byly přijaty s tím, že v následujícím funkčním období budou znovu projednány a případně revidovány. Projednávání volebních zákonů přišlo na pořad jednání na podzim roku 1991 a do hry opět vstoupil i V. Havel se svou preferencí volebního systému vycházejícího z logiky nominálního hlasování. Přistoupením na volební systém poměrného zastoupení pro zakladatelské volby se totiž Havel nevzdal své původní představy o zavedení na kandidáty zaměřeného volebního systému. Již v projevu na Staroměstském náměstí dne 25. února 1990

v každé z republik se vypočetl pomocí Hareovy kvóty (v kombinaci s metodou největších zbytků) na základě celkového počtu obyvatel každé z republik. Ve volbách 1990 se tak v ČR rozdělovalo 101 a na Slovensku 49 poslaneckých mandátů do SL FS, ve volbách konaných o dva roky později pak připadlo na české země 99 a na Slovensko 51 křesel.

³⁵ Pro volby do SNR byla hranice uzavírací klauzule nastavena opět na úrovni celé republiky, ovšem ve výši tří procent z celkového počtu odevzdaných platných voličských hlasů. Pro volby do SNR 1992 byla již pro postup do skrutinia také uplatněna pětiprocentní uzavírací klauzule.

³⁶ V praxi se ovšem ukázalo, že politické subjekty s federální působností byly příliš slabé a do skrutinia vůbec nepostoupily, případně jejich voličské zisky v druhé z republik (v té, v níž nedokázala překonat hranici uzavírací klauzule) byly natolik slabé, že to ve druhé z republik beztak nestačilo k zisku žádného zastupitelského mandátu.

mj. navrhl, aby byl do dvou let volební zákon upraven tak, aby výrazně posiloval šance nezávislých kandidátů. Ve spolupráci s odborníkem na ústavní právo a tehdejším profesorem mnichovské univerzity Vladimírem Klokočkou Havel připravil a na konci roku 1991 předložil návrh reformy volebního zákona, která předpokládala aplikaci smíšeného volebního systému³⁷.

Havlův-Klokočkův návrh³⁸ předpokládal, že voliči budou hlasovat nominálně (jmenovitě) v jednomandátových volebních obvodech, přičemž každý volič by disponoval dvěma preferenčními hlasy. Všichni kandidáti měli být uvedeni na jediném společném volebním lístku a volič by mezi nimi vybíral tak, že by kandidáta, kterého chtěl volit, zřetelně označil číslicí jedna. Současně se ale mohl vyslovit ještě pro jednoho dalšího kandidáta, pro něhož by hlasoval v případě, že by nebyl zvolen (již) označený kandidát. Druhého preferovaného kandidáta by tedy označil číslicí dva (oba hlasy by volič nesměl kumulovat, tedy přidělit jedinému kandidátovi), druhého hlasu by ovšem voliči nemuseli využít. Při prvním sčítání hlasů by se počítalo pouze s hlasy pro kandidáty označené číslicí jedna, zvolen by byl kandidát, který by získal nadpoloviční většinu všech odevzdaných platných prvních hlasů. Pokud by se žádný takový kandidát ve volebním obvodu nevyskytoval, proběhlo by druhé skrutinium. V případném druhém skrutiniu by se k prvním hlasům voličů přičítaly jejich druhé hlasy (hlasy pro kandidáty označené číslicí dva). Ve druhém skrutiniu by pak byl zvolen kandidát, který by získal nejvyšší součet prvních a druhých hlasů, přičemž tento součet by musel přesahovat hranici 40 procent počtu všech odevzdaných platných hlasovacích lístků ve volebním obvodu. Pokud by se ani takto nepodařilo zvolit kandidáta, předpokládalo by se, že v daném volebním obvodu nejsou příznivé podmínky pro volbu na základě logiky většinové volby. Neobsazené mandáty i všechny nevyužité (první a druhé) voličské hlasy z jednomandátových volebních obvodů by se převáděly na republikovou úroveň, kde měly být mandáty rozdělovány na základě systému poměrného zastoupení. První a druhé hlasy by se na vyšší úrovni přidělovaly kandidátním listinám politických stran, které nominovaly jednotlivé kandidáty na volební lístky do jednomandátových obvodů. Pro účast na proporčním rozdělování mandátů byla stanovena podmínka překonání pětiprocentní uzavírací klauzule, pro alokaci mandátů pak měla být užita metoda D'Hondtova dělitele. Jednotliví kandidáti by se posléze seřadili podle počtů hlasů, které získali v jednomandátových obvodech. Z takto zhotovené kandidátní listiny by pak bylo zvoleno tolik nejvýše umístěných kandidátů, kolik bylo konkrétní stranické kandidátní listině v poměrné části voleb přikázáno zastupitelských mandátů.

³⁷ Vydeme-li z typologie smíšených volebních systémů, kterou představili Louis Massicotte a André Blais (viz Massicotte – Blais 1999; Massicotte – Blais 2000), můžeme konstatovat, že Havlův-Klokočkův návrh volební reformy předpokládal zavedení smíšeného volebního systému závislé kombinace podmíněného typu.

³⁸ Jan Filip hovoří o tomto návrhu o jako tzv. Klokočkově návrhu (Filip 2004: 227).

Havlův-Klokočkův návrh byl ovšem oficiálně předložen do FS až 10. prosince 1991, tj. v době, kdy již existovala dohoda poslaneckých klubů FS o zachování proporčního volebního systému a kdy již existovalo paragrafované znění návrhu zákona³⁹, pročež měl jen malou šanci na úspěch a nakonec nebyl přijat⁴⁰ (Havlův-Klokočkův návrh podr. viz např. Chrástilová – Mikeš 2003: 346–369; Filip 2004a: 227–229; Šedo 2009: 145; Charvát 2012).

Parlamentní většina se tedy vyslovila pro zachování proporčního volebního systému. Přesto ve srovnání s volebním systémem užitým pro zakladatelské volby konané roku 1990 došlo k několika menším, přesto zásadním změnám. Jako významný se v této souvislosti jeví zejména zákon č. 59/1992 Sb., který zavedl stupňovitou uzavírací klauzuli pro kandidatury volebních koalic při volbách do FS, a zákon ČNR č. 94/1992 Sb., který obdobně zavedl stupňovitou uzavírací klauzuli pro volební koalice při volbách do ČNR. Ačkoli nastavení zákonem stanovené uzavírací klauzule pro samostatnou kandidaturu politických subjektů zůstalo zachováno pro všechna zákonodárná tělesa ve výši pěti procent na úrovni každé z republik, podoba uzavírací klauzule pro volební koalice se pro volby do FS a do ČNR nepatrně lišila. Zatímco při volbách do obou komor FS zákon stanovoval, že volební koalice dvou nebo tří politických subjektů musí získat alespoň sedm procent hlasů a při společné kandidatuře čtyř a více politických subjektů se vyžadovalo dosažení alespoň deseti procent hlasů, při volbách do ČNR se vyžadovalo, aby v případě společné kandidatury dvou politických subjektů volební koalice dosáhla hranice alespoň sedmi, v případě tří subjektů devíti a v případě čtyř a více politických subjektů alespoň jedenácti procent hlasů⁴¹. Další výraznější změnou bylo posílení

³⁹ Přípravné práce na novelizaci volebního zákona ve FS byly z podnětu vedení FS zahájeny již koncem srpna roku 1991. Dne 10. září 1991 se zástupci politických subjektů, resp. jednotlivých poslaneckých klubů zastoupených ve FS, shodli na zachování volebního systému poměrného zastoupení. Paragrafované znění zákona pak bylo podepsáno zástupci většiny poslaneckých klubů dne 27. listopadu 1991 (srv. Filip 2004: 223–224; Charvát 2010a: 147–148, poz. 9; Charvát 2012).

⁴⁰ Takto nastavený volební systém by nicméně zřejmě neměl výraznější šanci na úspěch ani tehdy, byli by předložen ještě předtím, než byla uzavřena dohoda o zachování poměrného volebního systému.

⁴¹ Nastavení zákonem stanovené uzavírací klauzule představovalo zejména v prvních a druhých svobodných volbách konaných 1990 a 1992 výrazně většinový efekt v důsledku toho, že voliči často odevzdávali svůj hlas i velmi malým politickým subjektům, které posléze nedosáhly na parlamentní zastoupení. Tyto hlasy tak fakticky propadly a nebylo k nim přihlíženo při přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty. Ve volbách do ČNR 1990 a 1992 takto propadlo 19 procent hlasů (ve volbách do FS 1992 v české části republiky propadlo dokonce 26 procent voličských hlasů ve SL FS a 27 procent ve SN FS). Jedním z důsledků tohoto jevu bylo, že politické subjekty, které postoupily do skrutinia, získaly o poznání vyšší procento poslaneckých mandátů, než jaký byl jejich podíl obdržených voličských hlasů. Markantní to bylo například v případě voleb do ČNR 1990, kdy OF získalo 49,5 procent hlasů, ale obsadilo 63,5 procenta mandátů; podobně pak ve volbách do ČNR 1992 získala ODS 38 procent zastupitelských míst za 29,7 procenta voličských hlasů. Až ve sněmovních volbách 1996 si voliči začali na mechanický účinek uzavírací klauzule zvykat a nehlasovali pro malé politické subjekty s malými šancemi na vstup do PS. Propadlo tak už „pouze“ 12 procent hlasů, podobně jako při předčasných volbách konaných o dva roky později.

váhy preferenčního hlasování, když se pro posun na listině nově vyžadovalo, aby kandidát získal preferenční hlasy alespoň od tří procent z celkového počtu hlasů odevzdaných dané kandidátní listině v konkrétním volebním kraji.

Ačkoli se předpokládalo, že zákonodárné sbory zvolené v červnu 1992 budou vykonávat svůj mandát již v řádném rozsahu čtyř let, byl tento předpoklad nakonec realizován pouze v případě ČNR, která se k 1. lednu 1993 přeměnila v PS PČR. Jedním z institucionálních důsledků rozpadu ČSFR totiž bylo, že obě komory FS přestaly ke konci roku 1992 existovat.

Asi není pochyb o tom, že volební reforma realizovaná v první polovině roku 1990 odpovídá pojetí volební reformy potřebné. Mezi všemi tehdy relevantními aktéry existoval konsensus, že stará volební pravidla již nejsou použitelná pro novou politickou realitu. Součástí procesu hledání nových volebních pravidel pro zakladatelské volby konané v polovině roku 1990 nicméně byla i dohoda, že nově vzniklý parlament se vrátí k diskuzi o volebním systému a provede jeho revizi (mj. i s ohledem na výsledky prvních svobodných voleb). Z tohoto hlediska můžeme konstatovat, že i volební reforma připravená v průběhu druhé poloviny roku 1991 a začátku roku 1992, která změnila jen některá základní ustanovení volebního zákona z roku 1990, odpovídá logice potřebné volební reformy.

Současně je ale třeba konstatovat, že v této diskuzi se projeví i jisté prvky účelovosti v uvažování relevantních aktérů. Z logiky Colomerova *Micro-mega* pravidla mj. vyplývá, že změna volebního systému se koná převážně tehdy, pokud nová úprava volební legislativy může konkrétnímu politickému subjektu přinést nějaké zřetelné výhody. V opačném případě se změna spíše nekoná. Protože česká stranicko-politická soustava byla zatím ve fázi své prvotní krystalizace, v podstatě neexistoval politický subjekt, který by prostřednictvím volebního inženýrství mohl zlepšit své dosavadní pozice. Navíc proces revize stávajícího nastavení volební legislativy byl v rukou poslanců FS, kterým se starý volební systém osvědčil v tom smyslu, že jim umožnil získat zastoupení ve federálním parlamentu. Proto se jeví jako nepravděpodobné, že by se právě takto zvolení poslanci rozhodli volební systém měnit. Zachování stávající volební legislativy je tak možné vnímat i jako prvek účelovosti v úvahách o volební reformě.

Druhá fáze: opozičně-smluvní volební reforma a její revize

Již výše jsme naznačili, že druhé fázi politiky sněmovních volebních reforem v ČR, kterou by bylo možné vymezit obdobím existence tzv. opoziční smlouvy v letech 1998 až 2002, předcházela akademická diskuze reflektující dosavadní volební praxi v ČR a s tím související otázky vládní stability apod. Počátek akademických diskuzí o českém sněmovním volebním systému spadá nejpozději do roku 1996, kdy Miroslav Novák publikoval dva své články: ještě před sněmovními volbami

konanými v roce 1996 vyšel jeho příspěvek nazvaný „Malá politologická úvaha o vládní stabilitě“ (Novák 1996a), ke kterému krátce po volbách přibyl článek nazvaný „Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR“ (Novák 1996b). Na Novákovy úvahy nejvýrazněji navázal a dále je rozvinul zejména Tomáš Lebeda (viz Lebeda 1998; Lebeda 1999a; Lebeda 1999b). Jak Novák, tak Lebeda ve svých textech doporučují upravit českou sněmovní legislativu zavedením většintvorných prvků – zejména v podobě podstatného zmenšení volebních obvodů (případně současným zavedením volebního dělitele zvýhodňujícího velké strany). Zamýšleným cílem této úpravy volebního zákona mělo být posílení získů mandátů velkých politických stran, a tím zvýšení akceschopnosti a stability vlády.

S jiným způsobem uvažování a odlišnou logikou argumentace přišel Michal Klíma (viz např. Klíma 2000a). Klíma jednak upozorňuje na možné negativní důsledky zavádění většintvorných prvků do české volební legislativy. Současně varuje před přeceňováním role volebního systému, protože tento nemůže nést odpovědnost za vše dobré i špatné, co se ve společnosti děje. A připomíná, že poněkud paradoxně by jistá míra nestability mohla být překonána zachováním volebních pravidel. Klíma tak věří v pozitivní efekt působení psychologického účinku volebních systémů, zatímco Novák a Lebeda nechtěli na dostavení se psychologického efektu čekat a navrhovali okamžité překonání nedostatků prostřednictvím účinku mechanického, tedy prostřednictvím změny sněmovních volebních pravidel. Postupně se do diskuze o možnosti sněmovní volební reformy začaly zapojovat i další politologové a ústavní právníci, zejména pak v souvislosti volební reformou připravovanou v období let 1998 až 2000 (podr. např. viz Filip 2000; Klíma 2000b; Klíma 2000c; Kostelecký 2000; Lebeda 2000; Pavlíček 2000; Šimíček 2000: 35–40; Wintr 2000; Klíma 2001: 108–148).

Způsob argumentace Nováka a Lebedy nicméně v diskurzu o volební reformě převládal a do jisté míry se posléze projevil i v podobě opozičně-smluvní volební reformy z roku 2000. Tato logika identifikovala jako hlavní důvody problémů se sestavováním a stabilitou vládních koalic dvě skutečnosti. Zaprvé měly překážku představovat malé strany⁴², bez jejichž podpory (a často i participace) nebylo možné nalézt nadpoloviční většinu v PS. Navíc nejsilnější strany vládní koalice musely brát ohledy na požadavky svých koaličních partnerů, čímž se cítily být omezovány. Posílením většintvorných prvků mělo dojít k posílení velkých stran

⁴² Malé strany byly nahlíženy jako jakési zlo v českém politickém systému, které brání efektivnímu vládnutí. Jak uvádí Michal Klíma, „*věčně hašteřivé, dotěrné a zlé trpasličí strany mají být manipulativně (volební reformou) odsunuty na samý okraj politické scény. Přirozené vlastnosti a doprovodné jevy pluralitní stranicko-politické soutěže, jako je napětí, soupeření a kompromisy jsou tak považovány za nežádoucí. Místo nich se nabízí takové hodnoty jako síla, jednoduchost a bezrozpornost*“ (Klíma 2000c: 5).

a marginalizaci stran malých⁴³. Jako druhá překážka byla vnímána přítomnost stran s nulovým koaličním potenciálem na půdě PS (KSČM a do voleb konaných roku 1998 i SPR-RSČ). Vysněnou metou se tak stávalo nalezení takové úpravy volebního zákona, která by tyto strany z PS vyřadila, případně oslabila jejich vliv na minimum⁴⁴. To mělo ve svém důsledku – podle autorů volební reformy – vést k posílení akceschopnosti českých vlád⁴⁵.

Ke změně nastavení volebního systému užívaného pro volby do PS došlo přijetím zákona č. 204/2000 Sb., který zásadním způsobem měnil dosavadní volební pravidla. Tento sněmovní volební zákon nově zaváděl 35 volebních obvodů (namísto dosavadních 14), což současně předpokládalo snížení velikosti jednotlivých volebních obvodů. Počet poslaneckých mandátů rozdělovaných v jednotlivých volebních obvodech se měl nadále určovat s ohledem na počet odevzdaných voličských hlasů při využití metody Hareovy kvóty v kombinaci s metodou nejvyšších zbytků, volební zákon nicméně současně stanovoval podmínku, že ve volebních obvodech se musí rozdělovat nejméně čtyři poslanecké mandáty (nově se tak mělo v každém volebním obvodu rozdělovat od čtyř do osmi poslaneckých mandátů⁴⁶). Dalším opatřením volební reformy byla změna způsobu přepočtu voličských hlasů na poslanecké mandáty, kdy byla dosavadní metoda Hagenbach-Bischoffovy kvóty nahrazena českou verzí modifikace d'Hondtova dělitele (tzv. Koudelkův dělitel), v níž byla hodnota prvního dělitele zvýšena na 1,42, následující řada dělitelů pak zůstala zachována v původní podobě typické pro metodu d'Hondtova dělitele (2; 3; 4...). Zvýšením hodnoty prvního dělitele se současně (dále) zvyšovala bariéra pro získání prvního mandátu ve volebním obvodu, čímž se snižovala šance malých politických subjektů na získání (jediného) mandátu v konkrétním volebním obvodu. Současně bylo změněno i nastavení zákonem stanovené uzavírací klauzule pro volební koalice, kdy dosavadní stupňovitá uzavírací klauzule byla nahrazena

⁴³ V textu opoziční smlouvy se uvádí, že ČSSD a ODS se pokusí o přijetí „volebního systému, který významně usnadní vznik většinové vlády složené maximálně ze dvou politických subjektů“.

⁴⁴ To ovšem bylo zejména v případě KSČM složité, protože jde o středně velkou stranu, na jejichž získání mandátů má volební inženýrství v podmínkách proporčního systému mnohem slabší dopad než na strany malé.

⁴⁵ Přístup ODS a ČSSD k podobě volební reformy se nicméně do jisté míry lišil. ODS prosazovala zavedení co nejvíce většintvorných prvků do sněmovní volební legislativy tak, aby jako celek vznikl výrazně restriktivní volební systém marginalizující menší politické strany. Přístup ČSSD, který zdaleka nebyl jednotný, nebyl tak radikální, když ČSSD na jedné straně požadovala posílení většintvorných prvků, ovšem zdaleka ne v tak restriktivní podobě jako ODS (podr. viz např. Klíma 2001: 108–122). V tomto mírnějším přístupu ČSSD se zřejmě projevilo i to, že ČSSD v době příprav a schvalování volební reformy výrazně klesala podpora a zdálo se, že i ona by mohla být ve svém důsledku volební reformou znevýhodněna. Výsledná podoba návrhu sněmovního volebního zákona z roku 2000 je jakýmsi kompromisem mezi požadavky obou stran, nicméně je dozajista možné konstatovat, že ODS byla v prosazování svých zájmů do finálního návrhu úspěšnější.

⁴⁶ Fakticky by tak vznikly dva čtyřmandátové, 14 pětimandátových, 14 šestimandátových, dva sedmimandátové a tři osmimandátové volební obvody.

klauzulí sčítací. Nově tak musela volební koalice získat celostátně tolikrát pět procent voličských hlasů, z kolika členů je složena⁴⁷. Menší politické strany s volební reformou z roku 2000 z pochopitelných důvodů nesouhlasily a pokusily se rozhodnutí velkých politických stran zvrátit napadením volebního zákona u Ústavního soudu (podr. k tzv. „opozičně-smluvní“ volební reformě viz např. Filip 2000; Klíma 2000a; Klíma 2000b; Kostelecký 2000; Lebeda 2000; Wintř 2000; Šimíček 2000: 35–40; Klíma 2001: 108–148; Dušek 2004; Kysela 2004; Lebeda 2004a; Chytilík *et al.* 2009: 309–310; Šedo 2009: 146–148).

Tzv. opozičně-smluvní volební reforma tak odpovídá logice *Micro-mega* pravidla a může posloužit jako vhodná ukáзка tohoto pravidla v praxi politiky volebních reforem. Velké strany zavádějí malé instituce, a tedy výrazně restriktivní volební pravidla s vysoce disproporčním účinkem, který má penalizovat malé politické strany a výrazně bonifikovat strany velké. Naopak menší strany by preferovaly zachování dosavadních volebních pravidel, která pracovala s velkými institucemi a tendovala spíše k proporční alokaci mandátů.

Většina ustanovení nového sněmovního volebního zákona z roku 2000, která ztěžovala vstup malých politických subjektů na půdu PS, byla posléze podrobena tvrdé politické i veřejné kritice, která nakonec vyústila v napadení těchto ustanovení prezidentem Havlem a skupinou senátorů z řad menších politických stran u Ústavního soudu ČR pro jejich neslučitelnost s ústavním požadavkem na konání voleb do PS podle zásad poměrného zastoupení (Ústava ČR, čl. 18). Ústavní soud ČR se stížností zabýval na počátku roku 2001 a ve svém nálezu publikovaném pod č. 64/2001 Sb. dal za pravdu stěžovatelům, pročež zrušil ustanovení sněmovního volebního zákona o (malých) volebních obvodech a o metodě přepočtu hlasů na mandáty, když je shledal – pro jejich výrazně disproporční účinky – za neslučitelné se zásadami poměrného zastoupení garantovanými Ústavou ČR⁴⁸. Zbývající torzo

⁴⁷ Pro volební koalice dvou politických subjektů se tedy nově vyžadoval zisk alespoň 10 procent voličských hlasů, pro volební koalice tří politických subjektů zisk nejméně 15 procent a pro volební koalice čtyř a více politických subjektů zisk nejméně 20 procent voličských hlasů pro postup do skrutinia. Součástí tzv. opozičně-smluvní volební reformy nicméně byly i další změny. Vzhledem ke snížení velikosti volebních obvodů snižoval nový sněmovní volební zákon přijatý v roce 2000 počet preferenčních hlasů, jichž mohli voliči volené kandidátní listiny využít – namísto dosavadních čtyř měl volič nově disponovat pouze dvěma preferenčními hlasy. Pro posun na konkrétní kandidátní listině pomocí mechanismu preferenčního hlasování se vyžadovalo, aby kandidát získal alespoň deset procent z celkového počtu odevzdaných platných voličských hlasů v rámci dané kandidátní listiny v konkrétním volebním obvodu. Jednou z dalších novinek volební reformy bylo, že volební zákon zaváděl možnost hlasování voličům v zahraničí. Hlasy voličů v zahraničí se měly započítávat k počtu voličských hlasů odevzdaných v předem vylosovaném volebnímu kraji.

⁴⁸ Ze sněmovního volebního zákona přijatého v roce 2000 tak zůstala zachována pouze opatření snižující počet preferenčních hlasů, jimiž mohl každý volič disponovat, na dva; vyšší hranice zákonem stanovené uzavírací klauzule pro volební koalice a možnost hlasování českých voličů v zahraničí.

volebního zákona nicméně nebylo použitelné pro nadcházející sněmovní volby plánované na polovinu roku 2002, pročež bylo nutné připravit další novelu volebního zákona.

Novela sněmovního volebního zákona byla přijata na začátku roku 2002 jako zákon č. 37/2002 Sb. Tento sněmovní volební zákon na jedné straně zachoval – z volebního zákona č. 204/2000 Sb. – možnost hlasování voličů v zahraničí⁴⁹, nastavení tzv. sčítací uzavírací klauzule pro volební koalice a počet (dvou⁵⁰) preferenčních hlasů. Na straně druhé zavedl metodu klasického d'Hondtova dělitele pro přepočítání hlasů na mandáty a 14 volebních krajů, jejichž hranice se překrývají s hranicemi vyšších územních samosprávných celků (krajů).

Oproti realitě 90. let 20. století posiluje česká sněmovní volební legislativa z roku 2002 zisky mandátů velkých stran (i když ve výrazně menší míře než tzv. opozičně-smluvní volební reforma), tento jakýsi bonus, který ovšem získávají obě největší politické strany, jde poněkud paradoxně na úkor potenciálních koaličních partnerů z řad menších stran. Došlo tedy k posílení zisku velkých stran (a s tím souvisejícímu oslabení míry proporcionality volebních výsledků), aniž by ovšem současně došlo k posílení vládní akceschopnosti. Důkazem budiž výsledky sněmovních voleb konaných v roce 2006.

Ačkoli původní myšlenka volební reformy – posílení většinotvorných prvků s cílem zajištění vládní akceschopnosti, a tím i stability českých vlád – je zcela legitimní a splňovala by požadavky potřebné volební reformy, v průběhu samotné realizace tzv. opozičně-smluvní volební reformy převážily prvky účelové. Tzv. opozičně-smluvní volební reformu je tedy možné hodnotit jako čistě účelovou. Cílem volební reformy, připravované dvěma velkými stranami (ODS a ČSSD), se nakonec stala především marginalizace menších politických subjektů a naopak výrazná nadreprezentace velkých politických stran tak, aby se v budoucnu tyto strany nemusely na menší partnery v PS ohlížet. V průběhu projednávání nové sněmovní volební legislativy na půdě PS navíc byla do volebního zákona schválena i tzv. sčítací uzavírací klauzule pro volební koalice, která v podstatě znemožňuje volební spolupráci menších stran a která byla zcela evidentně namířena proti v té době úspěšnému projektu Čtyřkoalice. Je nicméně možné namítnout, že i postup menších politických stran, které se rozhodly napadnout tzv. opozičně-smluvní

⁴⁹ Hlasy voličů odevzdané ve sněmovních volbách v zahraničí se v roce 2002 započítávaly k voličským hlasům odevzdaným v Jihomoravském kraji, ve sněmovních volbách v letech 2006 a 2010 pak k hlasům voličů odevzdaným v Jihočeském kraji.

⁵⁰ Po sněmovních volbách konaných v roce 2006 došlo ke zvýšení počtu preferenčních hlasů na čtyři, současně došlo ke zvýšení váhy preferenčních hlasů, když se snížila hranice k posunu na kandidátní listině ze sedmi procent na pět procent z celkového počtu odevzdaných preferenčních hlasů v rámci dané kandidátní listiny (viz zákon č. 480/2006 Sb.).

volební reformu u Ústavního soudu, lze označit jako účelový, protože menší politické strany si chtějí zachovat své stávající pozice v PS.

Poté, co Ústavní soud ČR na počátku roku 2001 zrušil platnost velké části ustanovení volebního zákona z roku 2000, vznikla nutnost připravit novou volební reformu, protože podle torza volebního zákona, které zůstalo v platnosti po zásahu Ústavního soudu ČR, nebylo možné sněmovní volby konat. Poměrně krátké časové období, které zůstalo pro schválení nové sněmovní volební legislativy, neponechávalo výraznější prostor pro prosazení účelových prvků do volebního zákona. Navíc pro prosazení účelové úpravy volební legislativy podobné tzv. opozičně-smluvní volební reformě již v této době neexistovala ani dostatečná sněmovní většina. Volební reformu z roku 2002 tak lze bez větších pochyb hodnotit jako reformu potřebnou (oprávněnou).

Třetí fáze: volební reforma Topolánkovy vlády a tzv. řecká varianta

České sněmovní volby konané v roce 2006 přinesly výsledky, jejichž důsledkem byla (opět) nemožnost sestavení většinové vládní koalice. Začalo se hovořit o tzv. volebním patu. Po vyhlášení volebních výsledků se totiž ukázalo, že politické strany deklarující ochotu uzavřít vládní koalici – tzn. ODS, KDU-ČSL a SZ – disponují počtem sta mandátů, stejně jako zbylé dvě v PS zastoupené politické strany – ČSSD a KSČM⁵¹. Případná spolupráce ČSSD a menších stran také na ustavení sněmovní většiny nestačila (tyto tři strany měly v součtu 93 mandátů). Navíc menší politické strany otevřeně vyhlásily neochotu vstoupit do vlády, která by se měla opírat o jakoukoli formu podpory od KSČM, čímž byla znemožněna i varianta vzniku menšinové vlády.

Protože za hlavní příčinu tohoto stavu byl shledán sněmovní volební systém, otevřel se prostor pro novou diskuzi o volební reformě. Základní obrysy této diskuze nastínila koaliční smlouva mezi ODS, KDU-ČSL a SZ, které se zavázaly v průběhu příštích dvou let realizovat sněmovní volební reformu. Vrcholní politici vládní koalice se shodli na tom, že stávající volební systém má dva základní nedostatky: podprezentovává malé politické strany a znemožňuje ustavení silné většinové vlády. Vládní zadání pro volební reformu tak stanovovalo naplnění dvou konkrétních cílů: jednak bonifikaci vítězného kandidujícího subjektu; jednak zvýšení proporcionality volebních výsledků⁵² (viz *Koaliční smlouva 2006*: 28). Vyšší míry proporcionality volebních výsledků mělo být dosaženo v rámci prvního skrutinia,

⁵¹ Ve volbách do PS PČR konaných 2. a 3. června 2006 získala ODS celkem 81 mandátů, ČSSD 74 mandátů, KSČM 26 mandátů, KDU-ČSL 13 mandátů a SZ 6 mandátů.

⁵² Poněkud paradoxně tak zadání volební reformy předpokládalo simultánní zavedení principu posílení vládní akceschopnosti spolu s požadavkem na posílení proporcionality výstupů volební soutěže, tedy kombinace dvou protichůdných principů (srv. např. Lijphart 1984; Nohlen 1990; Powell 2000; Powell – Vanberg 2000; Kubát 2000: 65). To je ostatně zřejmé i z podoby návr-

zejména prostřednictvím zvětšení velikosti volebních obvodů a rovněž použitím proporcčnější metody přepočtu hlasů na mandáty, konkrétně podle vládního zadání nejlépe aplikací Hagenbach-Bischoffovy kvóty⁵³. Volební prémie pak měla být subjektu s nejvíce voličskými hlasy poskytnuta v rámci skrutinia druhého⁵⁴.

Z výše řečeného je zřejmé, že argumentace ve prospěch volební reformy i ve třetí fázi politiky sněmovních volebních reforem v ČR vycházela z logiky mezistranické dimenze volebních systémů. Oproti předchozímu období české politiky sněmovních volebních reforem se nicméně proměnila podoba diskuze o změně volebního zákona. Namísto snahy eliminovat nebo alespoň oslabit malé politické strany, z níž vycházela tzv. opozičně-smluvní volební reforma, již nebyly malé strany nahlíženy jako „břemeno“, ale spíše jako respektovaný a cenný potenciální partner pro vládní koalici, když se objevil požadavek na spravedlivější (rozuměj proporcčnější) sněmovní zastoupení malých stran⁵⁵.

Další novinkou v české politice sněmovních volebních reforem bylo, že pro přípravu návrhů změny volebních pravidel byla ustavena expertní komise, jejíž členy sice nominovala vedení politických stran vládní koalice, ale která byla sestavena i z několika odborníků – politiků dlouhodobě se zabývajících problematikou volebních systémů (např. Tomáš Lebeda, Ladislav Mrklas nebo Petr Sokol).

Proces hledání finální podoby nového volebního zákona trval expertní komisí více než rok. První návrhy sněmovní volební reformy se objevily na sklonku roku 2007 a práce expertní komise pak pokračovala po celý rok 2008 (Lebeda 2010: 159). Komise připravila a prostřednictvím ministra spravedlnosti⁵⁶ předložila k projednání vládě několik návrhů, jak volební reformu realizovat. Nakonec bylo

---

hu tzv. řecké varianty (viz níže), kdy volební prémie výrazně zasahuje do proporcčního efektu Hagenbach-Bischoffovy kvóty a oslabuje jej (podr. viz např. Charvát 2011c).

⁵³ V koaliční smlouvě (2006: 28), v části nazvané „Volební systém, justice, posílení prvků přímé demokracie“, doslova stojí: „*upravíme volební systém tak, aby garantoval vyšší míru proporcionality (Hagenbach-Bischoff) a garantoval vítězi voleb tzv. volební prémii v rámci přerozdělení mandátů ve druhém skrutiniu, o jejíž podobě bude vedena diskuse*“. Současně bylo stanoveno, že volební reforma má být realizována do 31. prosince 2008.

⁵⁴ Navíc v optimálním případě má tento bonus „vítězná“ strana získat na úkor druhé strany v pořadí z hlediska počtu obdržených voličských hlasů.

⁵⁵ Tento krok se jeví jako do jisté míry logický. V českém prostředí, v němž se setkáváme s praxí koaličních vlád (navíc v podobě spolupráce jedné velké strany se dvěma stranami menšími), se totiž ukazovalo, že to není ani tak získání mandátů velké politické strany, co rozhoduje o síle budoucí vládní koalice, ale spíše množství mandátů, které přináší malé politické strany svému silnějšímu koaličnímu partnerovi. Čím více mandátů malé strany získají, tím silnější vládní koalice bude. Na simulacích sněmovních volebních výsledků (viz např. Charvát 2009a; Charvát 2009b: 78–79) bylo možné sledovat, že s rostoucí proporcionalitou volebního výsledku by rostla i síla parlamentní většiny, o níž by se opírala vládní koalice. Přesto byly podoba stranického systému a mechanismus ustavování vládních koalic v ČR dlouhou dobu přehlíženy, protože si dřívější fáze návrhů na volební reformu kladla za cíl posílení většinotvorných prvků v rámci volebního systému.

⁵⁶ Premiér ČR a tehdejší předseda ODS Mirek Topolánek pověřil přípravou a zpracováním návrhu reformy volebního systému do PS ministra spravedlnosti Jiřího Pospíšila (ODS).

předloženo šest⁵⁷ variant volební reformy, přičemž některé z variant obsahovaly dvě alternativy, jak může být konkrétní varianta realizována (celkem to znamenalo jedenáct subvariant návrhu volební reformy⁵⁸). Vláda ČR projednala návrhy expertní komise 27. srpna 2008, a provedla určitou redukci variant, které mají být dále uvažovány a rozpracovány, když vybrala tři varianty. Jednalo se o takzvané skotskou, řeckou a holandskou variantu novely volebního zákona⁵⁹.

Nejpozději od srpna roku 2008 byla nicméně zřejmá preference ODS pro řeckou variantu, která byla připravena odborníky z vysoké školy CEVRO Institut L. Mrklasem a P. Sokolem (a která byla z rozpracovávaných tří variant pro ODS, alespoň podle volebních simulací, nejvýhodnější⁶⁰). Tak nebylo velkým překvapením, že se nakonec Topolánkova vláda na začátku února roku 2009 definitivně rozhodla pro tzv. řeckou variantu volební reformy (resp. její první subvariantu s druhým skrutiniem – a tedy volebním bonusem přidělovaným – na celostátní úrovni), která se stala vládním návrhem volební reformy a byla posléze paragrafována do podoby zákona.

Tzv. řecká varianta předpokládala, že se mandáty budou rozdělovat ve dvou skrutiniích. První skrutinium se mělo odehrávat na úrovni (osmi) tzv. sdružených volebních krajů, jejichž hranice se překrývají s regiony NUTS 2⁶¹, a mandáty měly být kandidujícím subjektům přidělovány podle metody Hagenbach-Bischoffovy kvóty⁶².

⁵⁷ Jednalo se o tzv. italskou variantu, polskou variantu, variantu s tvrdým bonusem, skotskou variantu, holandskou variantu a řeckou variantu volební reformy (k jednotlivým variantám viz např. Pecháček – Němec 2008). Nutno dodat, že s volebními systémy zemí, jejichž jméno varianty nesly, měly jen málo společného.

⁵⁸ Lebeda nicméně upozorňuje, že ani tento počet zdaleka nevystihuje všechny možnosti, které byly během prací v expertní komisi zvažovány (Lebeda 2010: 160).

⁵⁹ Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto příspěvku se nebudeme všemi variantami podrobněji zabývat (podr. k jednotlivým variantám např. viz Charvát 2009a; Chytilík *et al.* 2009: 313–314).

⁶⁰ Jedním z argumentů pro výběr tzv. řecké varianty byla skutečnost, že jako jediná pracovala s Hagenbach-Bischoffovou metodou přepočtu voličských hlasů na mandáty, která byla – ne úplně šťastně – obsažena v textu koaliční smlouvy. Na určitý paradox v této souvislosti upozorňuje Lebeda (2010: 160; 2010: 161, poz. 8), a sice že v zadání pro členy expertní komise se požadavek na konkrétní volební formuli neobjevil. Ačkoli nebylo užití této volební kvóty během příprav variant volební reformy vyžadováno, bylo její užití (ze strany jejích autorů) v návrhu tzv. řecké varianty volební reformy označeno za jednu z nesporných výhod této varianty.

⁶¹ Mělo se jednat o následující volební kraje: hlavní město Praha, Středočeský kraj, Severozápad (který vznikl sloučením dnešních Ústeckého a Karlovarského kraje), Jihozápad (dnešní Jihočeský a Plzeňský kraj), Severovýchod (dnešní Královéhradecký kraj, Pardubický kraj a Liberecký kraj), Jihovýchod (Jihomoravský kraj a kraj Vysočina), Moravskoslezsko (Moravskoslezský kraj), Střední Morava (Olomoucký a Zlínský kraj).

⁶² Mechanismus sdružených volebních krajů předpokládal, že kandidátní listiny by se i nadále předkládaly na úrovni stávajících 14 krajů (NUTS 3), které představovaly základní volební obvody, kde se měla odehrávat volební soutěž, a kde tedy měli voliči odevzdávat své hlasy. Pokud se však menší kraje (NUTS 3) spojovaly ve větší sdružené volební kraje (NUTS 2), postupovalo se při rozdělování mandátů tak, že k rozdělení mandátů politickým stranám docházelo na úrovni sdružených volebních krajů (NUTS 2), podle součtu hlasů jednotlivých kandidátních listin konkrétních politických z menších základních (sdružených) krajů (NUTS 3), které sdružený kraj (NUTS 2) tvořily. Takto zjištěný počet mandátů konkrétní politické strany ve sdruženém

Výhodou této změny vymezení volebních krajů nesporně bylo, že se ve všech případech jedná o velké volební obvody, čímž je disproportionálnost alokace mandátů v rámci jednotlivých obvodů výrazně snížena. Princip bonifikace pak byl řešen v rámci druhého skrutinia. Všechny zbytkové mandáty za celou ČR měly být ve druhém skrutiniu přiděleny politické straně, která získala nejvyšší celkový počet voličských hlasů. Velikost volebního bonusu tak nebyla dopředu známá⁶³. Strana s nejvyšším počtem voličských hlasů by byla prostřednictvím volebního bonusu zvýhodněna proti ostatním politickým stranám, neměla by nicméně garantováno sněmovní většinu.

Tzv. řecká varianta volební reformy ještě stihla získat podobu paragrafovaného znění návrhu zákona a byla předložena do do PS do legislativního procesu, po vyslovení nedůvěry Topolánkově vládě v březnu roku 2009 se ji již ale nepodařilo schválit. Naopak tento návrh volební reformy byl v PS zamítnut hned v prvním čtení. Pro sněmovní volby konané v roce 2010 tak zůstalo zachováno předchozí nastavení volebních pravidel.

Hodnocení tzv. řecké varianty volební reformy z hlediska otázky, zda se jednalo o účelovou nebo oprávněnou změnu volebních pravidel, je poměrně problematické. Myšlenka volební reformy vycházela z reality výsledků sněmovních voleb konaných v roce 2006, které výrazně ztěžovaly hledání sněmovní většiny potřebné pro ustavení koaliční vlády. Volební reforma byla zamýšlena s cílem odstranit nedostatky stávající sněmovní volební legislativy, které byly spatřovány zejména v neschopnosti vytvořit dostatečně silnou sněmovní většinu a v podprezentaci

---

volebním kraji (NUTS 2) se měl následně proporčně rozdělit mezi jednotlivé kandidátní listiny předložené na úrovni základních volebních obvodů (NUTS 3). Původní návrh tzv. řecké varianty volební reformy předpokládal, že k přerozdělení mandátů mezi kandidátní listiny předložené v základních volebních obvodech bude použita metoda d'Hondtova dělitele. V následné diskuzi se nicméně ukázalo, že tímto mechanismem by došlo k znevýhodnění menších základních volební obvodů v rámci sdruženého volebního kraje, pročež se domluvílo, že nakonec bude použita jiná, proporčnější metoda, která měla být předložena (a posléze) schválena v rámci legislativního procesu v podobě pozměňovacího návrhu.

⁶³ Právě mechanismus volebního bonusu byl asi nejdiskutovanějším tématem volební reformy připravené Topolánkovou vládou. Na jedné straně se tento mechanismus jevil jako problematický ve vztahu k ústavní podmínce volebního systému poměrného zastoupení. Logika volebního bonusu pro vítěznou stranu v tzv. řecké variantě volební reformy totiž předpokládala aplikaci většinové techniky stranického blokového hlasování ve druhém skrutiniu. Jednalo se o jeden volební obvod, v němž by strana, která získá nejvíce hlasů, získala všechny mandáty rozdělované ve druhém skrutiniu. Volební systém jako celek by tedy představoval kombinaci poměrného volebního systému v prvním skrutiniu a většinové volební techniky ve skrutiniu druhém, pročež se nabízel otázka, zda by se již nejednalo o volební systém smíšený (k této diskuzi viz např. Charvát 2009b; Lebeda 2010). S mechanismem volebního bonusu nicméně souvisely i další problémy – jednak to byl právě volební bonus, který snižoval proporčnost volebních výsledků, a to nikoli v důsledku neschopnosti volební formule akurátněji rozdělit mandáty, ale z rozhodnutí zákonodárců; jednak reálně hrozilo, že by byla narušena vůle (části) voličů, jejichž hlasy by byly využity ve prospěch jiné strany; problém by představovala i situace, pokud by vládní koalici sestavovala druhá nejsilnější strana, přitom bonusové mandáty by připadly „vítězné“ straně, která by ovšem byla v roli (nejsilnější) opoziční strany atd. (podr. viz Charvát 2011c).

menších politických subjektů v PS. Potud je tedy možné o sněmovní volební reformě připravované Topolánkovou vládou uvažovat jako o reformě potřebné.

Samotná realizace volební reformy nicméně začíná odhalovat prvky účelovosti v chování iniciátorů změny volebních pravidel. Již samotné zadání pro volební reformu, stanovené koaliční smlouvou mezi ODS, KDU-ČSL a Stranou zelených, je možné označit za účelové. Mechanismus volebního bonusu měl zvýhodnit politickou stranu, která získala ve volbách nejvíce hlasů. Zvýšení proporcionality volebních výsledků pak mělo zlepšit pozice dvou menších politických stran. Z řady předložených variant pak navíc byla vybrána možnost, která podle volebních modelů nejvíce zvýhodňovala stranu s nejvíce hlasy ve volbách. Vzhledem k výše řečenému by tedy bylo možné konstatovat, že tzv. řecká varianta volební reformy spíše odpovídá logice účelové volební reformy, i když zdaleka ne v takové míře, v jaké to platí pro tzv. opozičně-smluvní volební reformu z roku 2000.

Závěr

V prvních dvaceti letech českého polistopadového vývoje můžeme identifikovat jakési tři fáze politiky (sněmovních) volebních reforem. Jednotlivé fáze se liší hned v několika aspektech. Jednak je odlišný institucionální rámec, v němž se diskuze o možnostech volební reformy odehrává a v němž je případně změna volebních pravidel realizována, a jednak se liší podoba samotné diskuze, její východiska a také proklamované sledované cíle.

První fáze odpovídá období institucionálních reforem českého politického systému v rámci procesu demokratické tranzice a bylo by jej možné časově vymezit počátkem roku 1990 a parlamentními volbami konanými roku 1992. V tomto období neexistují zásadnější institucionální omezení politiky volebních reforem, což umožňuje zvažovat všechny varianty volebních systémů. Samotná diskuze se odehrává jako spor dvou politických táborů, kdy jedna skupina preferuje proporční volební systém, přičemž obhajoba této volební techniky je založena převážně na argumentech vycházejících z mezistranické dimenze volebních systémů, druhá skupina pak usiluje o zavedení volebního systému s nominálním hlasováním, z čehož je zřejmé, že ve své argumentaci vychází z vnitrostranické dimenze. Významnou roli v této fázi rovněž sehrává *policy-seeking* strategie (zejména v rámci OF), ačkoli část aktérů (zejména z řad starého režimu) volí strategii v souladu *office-seeking* modelem, vzhledem ke specifickým podmínkám procesu demokratické tranzice ovšem v modifikované podobě maximinové strategie. Do první fáze spadají dvě volební reformy – jednak z první poloviny roku 1990 a jednak z přelomu let 1991 a 1992. Obě tyto volební reformy by bylo možné hodnotit jako oprávněné. V roce 1990 bylo potřeba přijmout volební pravidla, která by lépe odpovídala realitě nově budovaného demokratického režimu. V následujícím období pak měla být – podle

dřívějších dohod – provedena revize volebního zákona přijatého pro zakladatelské volby. Nutno ovšem přiznat, že v rámci diskuze o volební reformě ve druhé polovině roku 1991 se objevily i prvky účelovosti, když se zásadnější volební reforma nekonala zejména proto, že nebylo jisté, jaký aktér by mohl z případné změny pravidel čerpat výhody.

Druhá fáze české politiky sněmovních volebních reforem odpovídá období existence tzv. opoziční smlouvy (období let 1998 až 2002), ačkoli již od roku 1996 probíhala akademická diskuze o vhodnosti sněmovní volební reformy, jejíž argumentace, založená na mezistranické dimenzi, byla v rámci tzv. opozičně-smluvní volební reformy částečně zohledněna. Cílem tzv. opozičně-smluvní volební reformy byla – pod záminkou zvýšení vládní akceschopnosti – marginalizace menších politických stran. Protože již ale byl prostor pro volební reformu omezen, zejména ústavní podmínkou na konání sněmovních voleb podle zásad poměrného zastoupení, museli si autoři volební reformy vystačit se změnou ve smyslu malé reformy podle Katzovy terminologie. Sledovaného cíle bylo dosaženo pomocí výrazného posílení většintvorných prvků v rámci volební legislativy, přičemž celá logika tzv. opozičně-smluvní volební reformy vycházela z logiky *office-seeking*, resp. *seat-maximizing* modelu a byla názornou ukázkou fungování Colomerova *Micro-mega* pravidla v praxi politiky volebních reforem. Prvky účelovosti této volební reformy jsou naprosto zřejmé a nezpochybnitelné.

Do druhé fáze politiky sněmovních volebních reforem spadalo i rozhodnutí Ústavního soudu ČR z ledna roku 2001, které rušilo většinu opatření tzv. opozičně-smluvní volební reformy z roku 2000. Tím nicméně byla vytvořena situace, že neexistovala volební pravidla, podle nichž by mohly proběhnout nadcházející sněmovní volby. Proto musela být narychlo připravena nová volební reforma, která byla schválena počátkem roku 2002. Ačkoli nová volební legislativa ve svém důsledku do jisté míry posiluje většintvorné prvky ve srovnání s volební legislativou 90. let, vzhledem ke krátkému časovému prostoru, který byl pro přípravu a schválení této volební reformy ponechán, nestihly politické strany výrazněji promítnout vlastní politické zájmy do volební legislativy. Volební reformu z roku 2002 je tak možné hodnotit spíše jako potřebnou, resp. dokonce jako volební reformu nutnou, neboť bez její realizace by nebylo možné konat příští sněmovní volby.

Třetí fáze politiky sněmovních volebních reforem v ČR odpovídá období druhé Topolánkovy vlády (od uzavření koaliční smlouvy na konci roku 2006 do vyslovení nedůvěry Topolánkově vládě v prvních měsících roku 2009). Institucionální rámec, v němž se mohla volební reforma realizovat, byl ve srovnání s realitou tzv. opozičně-smluvní volební reformy dále omezen existencí tzv. velkého volebního nálezu Ústavního soudu ČR z roku 2001. Výchozím argumentem pro změnu volebních pravidel zůstalo zvýšení vládní akceschopnosti, té ale mělo být nově dosaženo

kombinací dvou principů vycházejících z logiky mezistranické dimenze volebních systémů: volebního bonusu pro politickou stranu s nejvyšším počtem voličských hlasů a současně zvýšením proporcionality volebních výsledků. Menší kandidující subjekty tak přestaly být nahlíženy jako „břemeno“ procesu vládnutí v ČR, které má být marginalizováno, a naopak se staly respektovaným potenciálním koaličním partnerem. Ačkoli byl návrh volební reformy předkládán jako oprávněná volební reforma, která odstraní praxi slabých (nebo absentujících) vládních většin, samotný průběh realizace politiky sněmovní volební reformy ukazuje, že v diskuzi převážily účelové prvky a nakonec byl vybrán návrh, který nejvíce zvýhodňoval největší stranu vládní koalice ODS.

Návrh (tzv. řecké varianty) sněmovní volební reformy sice získal podobu paragrafovaného znění návrhu zákona, předčasný konec Topolánkovy vlády nakonec znamenal, že tato volební reforma nebyla PS schválena a nemohla být realizována v praxi. Po vyslovení nědvěry Topolánkově vládě diskuze o možnosti volební reformy utichla a situace se nezměnila ani po sněmovních volbách konaných v roce 2010. Zejména proto, že sněmovní volby konané v roce 2010 vedly ke vzniku koaliční vlády, která se mohla (alespoň v prvních týdnech a měsících) opírat o většinu 118 poslanců. Ukázalo se tak, že i dosavadní volební legislativa dokáže produkovat dostatečně silné sněmovní většiny, ačkoli třetí fáze sněmovní volební reformy předpokládala, že volební legislativa z roku 2002 není schopná takového výsledku dosáhnout, proto je jí třeba reformovat. Dá se nicméně předpokládat, že diskuze o volební reformě bude v budoucnu znovu otevřena a objeví se (další) účelové snahy o změnu volebních pravidel tak, aby došlo ke zvýhodnění konkrétního politického subjektu či konkrétních politických subjektů.

Neznamená to ovšem, že česká sněmovní volební legislativa je bez chyb a volební reformu by si nezasloužila. Řada odborníků se shoduje na tom, že narychlo přijatá volební reforma z roku 2002 není nastavena zcela šťastně a bylo by vhodné provést několik drobných úprav stávajících pravidel. Mělo by ovšem jít o volební reformu potřebnou, která by odstraňovala konkrétní nedostatky či nedokonalosti, kerými stávající sněmovní volební systém disponuje.

Za nejzásadnější problém stávajícího nastavení sněmovních volebních pravidel bývá považována rozdílná velikost volebních obvodů (v nejmenším volebním kraji se rozděluje pět, v největším pak 25 mandátů), v důsledku čehož se chová volební systém v jednotlivých krajích různě. Ačkoli stávající vymezení volebních krajů vychází z vnitřního teritoriálního členění ČR na kraje (jednotky NUTS 3), bylo by vhodné pokusit se nastavit volební obvody – s přihlédnutím k hraničním krajům, aby se předešlo případným účelovým manipulacím s vymezením volebních obvodů – tak, aby se jejich velikost co nejvíce přiblížila a aby byl tedy účinek volebního systému pro většinu volebních krajů obdobný. Inspiraci k takové volební reformě můžeme

hledat v tzv. řecké variantě volební reformy z roku 2008, která sice respektovala stávající teritoriální členění ČR, současně ale některé menší volební kraje slučovala ve větší tzv. sdružené volební kraje. Tzv. řecká varianta navrhovala zavést osm volebních krajů, které svými hranicemi odpovídaly jednotkám NUTS 2. Ačkoli tak došlo ke zvětšení velikosti jednotlivých volebních obvodů a mechanický účinek volebního systému v nich se přiblížil, nadále zůstával poměrně značný rozptyl mezi velikostmi jednotlivých volebních obvodů (podle modelů by nejmenší volební kraj rozděloval mandátů 19 a největší pak 33 až 34 mandátů). Alternativním řešením, odstraňujícím výše zmíněný nedostatek, nicméně rovněž vycházejícím z logiky tzv. sdružených krajů, by bylo vytvoření devíti volebních obvodů tak, že by se stávající sousední menší volební obvody sdružovaly ve větší, naopak současné velké volební obvody by zůstaly zachovány ve stávající podobě – velikost takto vzniklých volebních obvodů by se pohybovala v rozmezí od 19 do 24 až 25 mandátů na volební obvod (podr. k modelu devíti volebních obvodů viz Charvát 2009b: 77–79).

Další přínosnou úpravou volební legislativy by bylo zrušení sčítací uzavírací klauzule pro volební koalice, případně její nahrazení stupňovitou uzavírací klauzulí užívanou pro české sněmovní volby v 90. letech 20. století⁶⁴. Dnešní nastavení uzavírací klauzule pro volební koalice v podstatě znemožňuje vytváření volebních koalic, zejména v případě menších politických subjektů, ačkoli případnou volební spolupráci menších stran je možné vnímat jako pozitivní prvek uvnitř stranicko-politické soustavy, protože v budoucnu může vést k úplné integraci koalovaných subjektů, a tedy k další koncentraci stranicko-politické soustavy⁶⁵.

⁶⁴ V 90. letech 20. století platila pro volby do PS PČR sedmiprocentní uzavírací klauzule pro volební koalici dvou politických stran, devítiprocentní klauzule pro trojkoalice a jedenáctiprocentní klauzule pro koalice čtyř a více stran. Ještě mírnější variantu představuje podoba stupňovité klauzule pro volební koalice na Slovensku – sedm procent pro volební koalice dvou nebo tří stran, deset procent pro koalice čtyř a více stran.

⁶⁵ S uzavírací klauzulí pro volební koalice se v konsolidovaných demokraciích v podstatě nesetkáváme. Do české sněmovní volební legislativy se sčítací klauzule dostala v roce 2000, a protože ji Ústavní soud nezrušil, zůstává v ní přítomna dodnes. Příčinu jejího vzniku je možné pochopit v souvislosti s politickými událostmi let 1998 až 2000. V reakci na tzv. opoziční smlouvu uzavřenou mezi ODS a ČSSD vznikl 1. září 1998 projekt Čtyřkoalice, tzn. volné spojení Unie svobody, KDU-ČSL, Demokratické unie a ODA, které se rozhodly pro koordinovaný postup pro nadcházející podzimní senátní a komunální volby. Protože se spolupráce osvědčila, rozhodly se politické strany v tomto projektu nadále pokračovat. Pokud by zůstalo zachováno původní nastavení uzavírací klauzule pro koalice, stačilo by čtyřčlenné volební koalici pro postup do skrutinia překonat jedenáct procent hlasů, což nepředstavovalo pro Čtyřkoalici problém. Z pohledu obou velkých („opozičně-smluvních“) stran však hrozilo, že by se toto uskupení mohlo stát nejsilnějším politickým subjektem. A tak byla navržena změna nastavení uzavírací klauzule pro volební koalice tak, že výchozí pětiprocentní hranice (platná pro samostatnou kandidaturu politických stran) se násobí počtem stran, které koalici tvoří (horní hranice stanovena na dvacet procent). Za tohoto nastavení již ale Čtyřkoalice neměla jistotu postupu do skrutinia. Následovalo vyloučení ODA ze Čtyřkoalice a sloučení Unie svobody s Demokratickou unií. Čtyřkoalice se změnila v koalici dvou politických subjektů a přejmenovala se na Koalici. Šlo tedy o účelovou úpravu, která byla namířena proti projektu Čtyřkoalice a nakonec také přispěla k jeho rozpadu, resp. transformaci do jiné podoby.

V neposlední řadě by bylo potřeba upravit mechanismus preferenčního hlasování tak, aby při zpracování preferenčních hlasů byla zohledněna velikost volebních krajů. Toho je možné uspokojivě dosáhnout stanovením proměnlivé procentuální hranice nutné pro posun vzhůru na stranické kandidátní listině, nejlépe v rozmezí od čtyř (pro největší volební obvody) do pěti (pro nejmenší volební obvody) procent (podr. viz Charvát 2009a; Charvát 2009b: 80–83; srv. Lebeda 2004b: 244–245).

Literatura

- Andrews, Josephine T. – Jackman, Robert W. (2005): Strategic fools: electoral rule choice under extreme uncertainty. *Electoral Studies* 24 (1): 65–84.
- Barkan, Joel D. (1997): Early Elections in Transitional Polities, in Elklit, Jørgen, ed., *Electoral Systems for Emerging Democracies. Experiences and Suggestions*, 15–28, Danish Ministry of Foreign Affairs.
- Bawn, Kathleen (1993): The logic of institutional preferences: German electoral law as a social choice outcome. *American Journal of Political Science* 37 (4): 965–989.
- Benoit, Kenneth (2004): Models of electoral system change. *Electoral Studies* 23 (3): 363–389.
- Benoit, Kenneth (2007): Electoral Laws as Political Consequences: Explaining the Origins and Change of Electoral Institutions. *Annual Review of Political Science* 10: 363–390.
- Birch, Sarah (2003): *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan.
- Birch, Sarah (2005): Lessons from Eastern Europe: Electoral Reform Following the Collapse of Communism. Text prezentovaný na konferenci *Electoral Reform in Canada: Getting Past Debates about Electoral Systems*, Mount Allison University, Sackville, Kanada, 10.–12.5. 2005: available at http://www.mta.ca/faculty/arts/canadian_studies/archives/birch.pdf (23 May, 2012).
- Birch, Sarah – Millard, Frances – Popescu, Marina – Williams, Kieran (2002): *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe*, Palgrave Macmillan.
- Boix, Carles (1999): Setting the Rules of the Game: The Choice of Electoral Systems in Advanced Democracies. *American Political Science Review* 93 (3): 609–624.
- Bureš, Jan (2007): *Občanské fórum*, Metropolitní univerzita Praha a Aleš Čeněk.

- Bureš, Jan (2009): Volby 1990 a příprava volebních zákonů, in Mikule, Vladimír – Schovánek, Radovan, eds., *Pocta Zdeňku Jičínskému k 80. narozeninám*, 221–234, ASPI-Wolters Kluwer.
- Bureš, Jan (2010): Občanské fórum a tvorba volebního zákona do FS na počátku roku 1990, in Krákora, Pavel, ed., *Obnova demokracie v Československu po roce 1989*, 53–80, Nakladatelství EPOCH.
- Bureš, Jan (2011): Československý parlament v roce 1989, in Doubek, Vratislav – Polášek, Martin, a kol., *Parlament v čase změny. Případová studie z vývoje českého a československého parlamentarismu*, 123–148, Akropolis.
- Colomer, Josep (2000): *Strategic Transitions. Game Theory and Democratization*, The John Hopkins University Press.
- Colomer, Josep (2004): The Strategy and History of Electoral System Choice, in Colomer, Josep, ed., *Handbook of Electoral System Choice*, 3–78, Palgrave Macmillan.
- Colomer, Josep (2011): Social Choice Theory, in Badie, Bertrand – Berg-Schlosser, Dirk – Morlino, Leonardo, eds., *International Encyclopedia of Political Science*, Sage.
- Cox, Gary W. (1997): *Making Votes Count. Strategic Coordination in the Worlds' Electoral Systems*, Cambridge University Press.
- Crisp, Brian F. (2007): Incentives in Mixed-Member Electoral Systems. General Election Laws, Candidate Selection Procedures, and Cameral Rules. *Comparative Political Studies* 40 (12): 1460–1485.
- Dušek, Tomáš (2004): K diskusi politiků o volební reformě: od voleb 1998 do rozhodnutí Ústavního soudu, in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 365–374, Aleš Čeněk.
- Elster, Jon (1995): Transition, constitution-making and separation in Czechoslovakia. *European Journal of Sociology/Archives Europennes de Sociologie* 36 (1): 105–134.
- Elster, Jon (1996): The Role of Institutional Interest in east-European Constitution-Making. Explaining legislative dominance. *East European Constitutional Review* 5 (6): 63–65.
- Elster, Jon – Preuss, Ulrich K. (1998): Constitutional politics in Eastern Europe, in Elster, Jon – Offe, Claus – Preuss, Ulrich K., eds., *Institutional Design in Post-Communist Societies. Rebuilding the Ship at Sea*, 63–108, Cambridge University Press.
- Farrell, David (2001): *Electoral Systems. A Comparative Introduction*, Palgrave.

- Filip, Jan (2000): O účelovosti a věcných argumentech při novelizaci volebních předpisů. *Časopis pro právní vědu a praxi* 8 (2): 245–249.
- Filip, Jan (2004a): Volební inženýrství v ČSFR a v ČR v letech 1990 až 1992, in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání, 197–230*, Aleš Čeněk.
- Filip, Jan (2004b): Volební systém pro Poslaneckou sněmovnu a nález Ústavního soudu č. 64/2001 Sb., in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání, 386–400*, Aleš Čeněk.
- Grofman, Bernard (2004): Reflections on Public Choice. *Public Choice* 118 (1–2): 31–51.
- Havel, Václav (1991): *Letní přemítání*, Odeon.
- Havel, Václav (2006): *Prosím stručně. Rozhovor s Karlem Hvižd'alou, poznámky, dokumenty*, Gallery.
- Hayden, Jacqueline (2006): *The Collpase of Communist Power in Poland. Strategic misperceptions and unanticipated outcomes*, Routledge.
- Héritier, Adrienne (2007): *Explaining Institutional Change in Europe*, Oxford University Press.
- Honajzer, Jiří (1996): *Občanské fórum. Vznik, vývoj a rozpad*, Orbis.
- Huntington, Samuel P. (1991a): Democracy's Third Wave. *Journal of Democracy* 2 (2): 17–34.
- Huntington, Samuel P. (1991b): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Huntington, Samuel P. (1997): After Twenty Years: The Future of the Third Wave. *Journal of Democracy* 8 (4): 3–12.
- Charvát, Jakub (2009a): Několik poznámek ke třem variantám návrhu reformy volebního systému do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky z roku 2008. *Člověk* (14): available at <http://clovek.ff.cuni.cz/view.php?cislocclanku=2009031503> (23 May, 2012).
- Charvát, Jakub (2009b): Řecká varianta a reforma sněmovního volebního systému. *Evropská volební studia* 4 (1): 66–89.
- Charvát, Jakub (2010a): Jaký volební systém pro novou demokracii? Československý volební systém v re/konstrukci na počátku roku 1990, in Krákora, Pavel, ed., *Svobodné volby v Československu 1990 – Referendum o dalším směřování státu a společnosti*, 135–153, Nakladatelství EPOCH.
- Charvát, Jakub (2010b): Volby a komunistické Československo (v komparativní perspektivě), in Kárník, Zdeněk – Kocian, Jiří – Pažout, Jaroslav – Rákosník,

- Jakub, eds., *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek VII.*, 15–60, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. – Dokořán (in print).
- Charvát, Jakub (2011a): Re/konstrukce volebních systémů v procesu post-komunistické demokratické tranzice: obecný rámec pro analýzu III. vlny volebních reforem v Polsku, Maďarsku a Československu, 1989 – 1990, *Člověk* (23): available at http://clovek.ff.cuni.cz/pdf/charvat_studie_23.pdf (23 May, 2012).
- Charvát, Jakub (2011b): Teorie společenské volby a volební design 1989 až 1990. Aplikace filozoficko-teoretického konceptu v politické praxi. *Slovak Journal of Political Science* 11 (4): 277–295.
- Charvát, Jakub (2011c): Mechanismus volebního bonusu a řecká varianta volební reformy optikou výsledků českých sněmovních voleb 2010. *Politologický časopis* 18 (1): 19–30.
- Charvát, Jakub (2012): Volby a volební systémy v ČR, in Bureš, Jan – Charvát, Jakub – Just, Petr – Štefek, Martin, *Česká demokracie po roce 1989*, Grada (in print).
- Charvát, Jakub – Štefek, Martin (2010): Kořeny československé volební reformy připravované v druhé polovině osmdesátých let dvacátého století. *Politologický časopis* 17(1): 24–38.
- Chrastilová, Brigita – Mikeš, Petr (2003): *Prezident republiky Václav Havel a jeho vliv na československý a český právní řád*, Aspi Publishing.
- Chytilík, Roman – Šedo, Jakub (2007): How the Tailor of Marrakesh Suit Has Been Altered: Advantage Ratio as a Tool in Post-Communist Electoral Reform Research. *Evropská volební studia* 2 (1): 30–62.
- Chytilík, Roman – Šedo, Jakub – Lebeda, Tomáš – Čaloud, Dalibor (2009): *Volební systémy*, Portál.
- Katz, Richard (2005): Why There Are So Many (or So Few) Electoral Reforms?, in Gallagher, Michael – Mitchell, Paul, eds., *The Politics of Electoral Systems*, 57–76, Oxford University Press.
- Kinsey, Barbara Sgouraki – Shvetsova, Olga (2008): Applying the Methodology of Mechanism Design to the Choice of Electoral Systems. *Journal of Theoretical Politics* 20 (3): 303–327.
- Kis, János (1997): Úvod, in Kis, János, ed., *Současná politická filosofie*, 7–46, Oikoymenh.
- Koaliční smlouva mezi Občanskou demokratickou stranou, Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou, Stranou zelených*. 2006: available at: http://www.ods.cz/docs/dokumenty/3koalicni_smlouva.pdf (23 May, 2012).

- Klíma, Michal (2000a): Volební pravidla, flexibilita a kvalita demokracie, in Pavlíček, Václav, *et al.*, *Transformace ústavních systémů střední a východní Evropy. Sborník příspěvků a statí z konference, Praha 15.–16. října 1999. II. část*, 49–57, Právnická fakulta UK.
- Klíma, Michal (2000b): Poměrný “nepoměrný” volební systém po novelizaci zákona o volbách do Parlamentu ČR. *Politologický časopis* 7 (4): 334–361.
- Klíma, Michal (2000c): Začínáme se standardní demokracií, in Mrklas, Ladislav, ed., *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo horšímu?*, 5–11, Cevro.
- Klíma, Michal (2001): *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*, Radix.
- Kostelecký, Tomáš (2000): Navrhované změny volebního zákona vzešlé z dodatku „opoziční smlouvy“ v roce 2000 a jejich možné důsledky. *Sociologický časopis* 36 (3): 299–305.
- Kubát, Michal (2000): Volební reforma očima politologa, in Mrklas, Ladislav, ed., *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo horšímu?*, 60–75, Cevro.
- Kubát, Michal (2004): Volební inženýrství v podmínkách středovýchodní Evropy: Polsko jako jedinečný případ, in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 88–121, Aleš Čeněk.
- Kunc, Jiří (1996a): Stranické systémy v re/konstrukci. *Politologická revue* 2 (1): 4–26.
- Kunc, Jiří (1996b): Stranické systémy v re/konstrukci II (pokračování). *Politologická revue* 2 (2): 3–30.
- Kunc, Jiří (2000): *Stranické systémy v re/konstrukci*, SLON.
- Kysela, Jan (2004): Volební reforma, Senát a senátoři, in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 375–385, Aleš Čeněk.
- Lebeda, Tomáš (1998): Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení. *Politologický časopis* 5 (2): 115–136.
- Lebeda, Tomáš (1999a): Vládní stabilita v České republice a volební systém poměrného zastoupení II. *Politologický časopis* 6 (2): 146–161.
- Lebeda, Tomáš (1999b): Možné úpravy systému poměrného zastoupení směřující ke stabilizaci výkonné moci v ČR, in Klíma, Michal, ed., *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*, 120–130, VŠE.
- Lebeda, Tomáš (2000): Přiblížení vybraných aspektů reformy volebního systému. *Politologický časopis* 7 (3): 242–258.

- Lebeda, Tomáš (2004a): Volební reforma v ČR. Zmařený pokus z let 1989–2002, in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 347–364, Aleš Čeněk.
- Lebeda, Tomáš (2004b): Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otazníky nad vynucenou úpravou z roku 2002, in Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, 231–249, Aleš Čeněk.
- Lebeda, Tomáš (2010): Volební reforma 2009 – poměrný, nebo smíšený systém?, in Mlejnek, Josef, a kol., *Smíšené volební systémy a většintvorné modifikace systémů poměrných*, 159–175, Karolinum.
- Lijphart, Arend (1984): Trying to Have the Best of Both Worlds: Semi-Proportional and Mixed Systems, in Lijphart, Arend – Grofman, Bernard, eds., *Choosing an Electoral System. Issues and Alternatives*, 207–213, Praeger.
- Lijphart, Arend (1994a): Democratization and Constitutional Choices in Czechoslovakia, Hungary and Poland, 1989–1991, in Budge, Ian – McKay, David, eds., *Developing Democracy. Comparative research in honour of J. F. P. Blondel*, 202–217, Sage.
- Lijphart, Arend (1994b): *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945–1990*, Oxford University Press.
- Mair, Peter (1997): *Party System Change: Approaches and Interpretations*, Clarendon Press.
- Massicotte, Louis – Blais, André (1999): Mixed electoral systems: a conceptual and empirical survey. *Electoral Studies* 18 (3): 341–366.
- Massicotte, Louis – Blais, André (2000): Mixed electoral systems, in Rose, Rochard, ed., *International Encyclopedia of Elections*, 165–171, Macmillan.
- Monroe, Burt L. – Rose, Amanda G. (2002): Electoral Systems and Unimagined Consequences: Partisan Effects of Districted Proportional Representation. *American Journal of Political Science* 46 (1): 67–89.
- Mrklas, Ladislav, ed. (2000): *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo horšímu?*, Cevro.
- Nález Ústavního soudu ze dne 2. 4. 1997, publikovaný pod č. 88/1997 Sb.
- Nález Ústavního soudu ze dne 24. 1. 2001, publikovaný pod č. 64/2001 Sb.
- Nohlen, Dieter (1990): *Wahlrecht und Parteiensystem. Über die politischen Auswirkungen von Wahlsystemen*, Leske Verlag + Budrich.
- Novák, Miroslav (1996a): Malá politologická úvaha o vládní stabilitě. *Parlamentní zpravodaj* 2 (7): 296–297.

- Novák, Miroslav (1996b): Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v České republice. *Sociologický časopis* 32 (4): 407–422.
- Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš, a kol. (2004): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*, Aleš Čeněk.
- O'Donnell, Guillermo – Schmitter, Phillippe C. (1986): *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Johns Hopkins University Press.
- Pavlíček, Václav (2000): Principy poměrného zastoupení a novela volebního zákona, in Mrklas, Ladislav, ed., *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo horšímu?*, 22–29, Cevro.
- Pecháček, Štěpán – Němec, Jan (2008): Návrhy změn volebního systému do Poslanecké sněmovny: analýza a alternativní pojetí. Studie č. 1.191, Parlamentní institut: available at <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=30247> (23 May, 2012).
- Pithart, Petr (2009): *Devětaosmdesátý. Vzpomínky a přemýšlení. Krédo*, Academia.
- Powell, G. Bingham (2000): *Elections as Instruments of Democracy. Majoritarian and Proportional Visions*, Yale University Press.
- Powell, G. Bingham – Vanberg, Georg S. (2000): Election Laws, Disproportionality and Median Correspondence: Implications for Two Visions of Democracy. *British Journal of Political Science* 30 (3): 383–411.
- Proměny politického systému v Československu na přelomu let 1989/1990. Referáty a diskusní příspěvky přednesené na semináři, který ve dnech 10. a 11. prosince 1994 uspořádala Nadace Heinricha Bölla v divadle KOLOWRAT* (1994), Nadace Heinricha Bölla.
- Przeworski, Adam (1991): *Democracy and the Market*, Cambridge University Press.
- Rawls, John (1971): *A Theory of Justice*, Harvard University Press.
- Rawls, John (1995): *Teorie spravedlnosti*, Victoria Publishing.
- Reilly, Ben – Reynolds, Andrew (1999): *Electoral Systems and Conflict in Divided Societies. Papers on International Conflict Resolution No. 2*, National Academy Press.
- Renwick, Alan (2010): *The Politics of Electoral Reform. Changing the Rule of Democracy*, Cambridge University Press.
- Shugart, Matthew S. (2003): Extreme Electoral Systems and the Appeal of the Mixed-Member Alternative, in Shugart, Matthew S. – Wattenberg, Martin P., eds., *Mixed-Member Electoral Systems: The Best of Both Worlds?*, 25–51, Oxford University Press.

- Schofield, Norman (2006): *Architects of Political Change. Constitutional Quandaries and Social Choice Theory*, Cambridge University Press.
- Smlouva o vytvoření stabilního politického prostředí v České republice* uzavřená mezi Českou stranou sociálně demokratickou a Občanskou demokratickou stranou (1998).
- Suk, Jiří (2003): *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*, Prostor.
- Szigeti, Laco (1999): *Verejnost' proti násilíu – Občianské fórum*, Nadace Milana Šimečky.
- Šedo, Jakub (2009): Reforma volebního systému v ČR – 20 let diskusí. *Evropská volební studia* 4 (2): 142–153.
- Šimíček, Vojtěch (2000): Principy ústavního zakotvení volebního systému do Poslanecké sněmovny a jejich konfrontace s návrhem novely volebního zákona, in Mrklas, Ladislav, ed., *Reforma volebního systému – změna k lepšímu nebo horšímu?*, 30–43, Cevro.
- Tsebelis, George (1990): *Nested Games. Rational Choice in Comparative Politics*, University of California Press.
- Ústava České republiky* ze dne 16. prosince 1992, ústavní zákon č. 1/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., 300/2000 Sb., 448/2001 Sb., 395/2001 Sb. a 515/2002 Sb.
- Wintr, Jan (2000): Několik poznámek k novele volebního zákona, in *Ekonomika, právo a politika. Sborník textů ze seminářů 6/2000*, 71–76, CEP.
- Zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do Federálního shromáždění.
- Zákon České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady.
- Zákon č. 59/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 47/1990 Sb., o volbách do federálního shromáždění, ve znění zákonného opatření předsednictva federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky č. 208/1990 Sb.
- Zákon České národní rady č. 94/1992 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění zákonů České národní rady č. 221/1990 Sb. a č. 435/1990 Sb.
- Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.
- Zákon č. 204/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách Parlamentu České republiky a o změně a o doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 212/1996 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 243/1999 Sb., zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších

předpisů, a zákon č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 37/2002 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách Parlamentu České republiky a o změně a o doplnění některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 201/1996 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 243/1999 Sb., zákona č. 204/2000 Sb. a nálezu Ústavního soudu uveřejněného pod č. 64/2001 Sb., a zákon č. 130/2000 Sb., o volbách do zastupitelstev krajů a o změně některých dalších zákonů, ve znění zákona č. 273/2001 Sb.

Zákon č. 480/2006 Sb., kterým se mění zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Jakub Charvát působí na katedře politologie a humanitních studií Metropolitní univerzity Praha. Specializuje se především na problematiku teorií a praxe volebních systémů, teorií a praxe volebních reforem a českou politiku.

E-mail: charvat@mup.cz

Personalizace volebního systému – případ Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR¹

Petr Jurek

Abstract: *The article focuses on the analysis of the personalisation of the electoral system used in the Czech National Council and Chamber of Deputies elections between 1990 until 2010. The main aim of the analysis is to answer the question if the process of the personalisation of the electoral system has taken place in the Czech case in the aforementioned period. At first, the article describes the concepts of the personalisation of politics and the personalisation of electoral systems. Then, key indicators of the personalisation of electoral systems are evaluated in the case in question. The main conclusion is that although the proportional list system used in observed elections doesn't embody strong personalisation in itself, there are convincing marks of a trend toward personalisation within the development of the electoral rules.*

Keywords: *personalisation of electoral system, electoral system, preferential vote, district magnitude, Czech elections*

Úvod

Volební systém používaný pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR je častým předmětem politologických analýz a politických polemik. Dominantním tématem jsou přitom účinky volebního systému na stranicko-politickou soustavu v České republice. Podstatně méně pozornosti je v odborných i politických debatách věnováno dalším aspektům, které může změna volebního systému ovlivnit. Jedním z těchto opomíjených leč významných aspektů je pozice jednotlivých kandidátů v rámci volebního procesu a míra vlivu jejich osobnostních vlastností, předešlých činů a postojů k aktuálním problémům na volební výsledky. Nastavení volebního systému je přitom jedním ze zásadních faktorů, které ovlivňují roli a pozici politických osobností *vis-à-vis* politickým stranám.

Často bývá zmiňováno, že role osobností v politice (především lídrů, ale v širším kontextu osobností obecně) posiluje na úkor postavení politických stran. Byla vypracována řada interpretativních či vysvětlujících konceptů (pro jejich zevrubný přehled viz např. Karvonen 2010: 5–20; Bittner 2011: 1–6), které se fenoménem

¹ Tento článek byl zpracován v rámci projektu podporovaného GAČR *Stranické systémy zemí středovýchodní Evropy* (P408/10/0295).

posilování individualit na úkor politických stran v politických procesech zabývají.² V těchto konceptech se objevují pojmy jako prezidencializace vládnutí či personalizace politiky. Uvedený trend je zkoumán v kontextu fungování politických stran, vládnutí v demokratických systémech, politické komunikace či volebního procesu. Právě poslední z uvedených dimenzí je předmětem zájmu tohoto textu. Pozornost je zaměřena především na institucionální aspekty personalizace volebního procesu, tj. na posouzení toho, zda lze personalizační tendence sledovat v nastavení pravidel volební soutěže.

Cílem tohoto článku je posoudit, zda ve sledovaném období dochází k personalizaci volebního systému, tj. zda proměny relevantních aspektů volebního systému směřují k výraznější akcentaci pozice osobností ve volebním procesu. Text se zabývá podobou a úpravami volebního systému do České národní rady a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v období 1990–2010. Pro účely zachycení kontinuity vývoje volebního systému je do analýzy zahrnut i volební systém pro volbu České národní rady od roku 1990, byť si autor je vědom, že vůči tomuto postupu lze vzhledem k pozici České národní rady ve federativní struktuře tehdejšího politického systému mít oprávněné námitky (viz např. Šedo 2009: 143). Volební systém pro volbu České národní rady se nicméně stal základním východiskem při konstrukci volebních pravidel pro Poslaneckou sněmovnu Parlamentu ČR, proto považujeme pro účely tohoto textu jeho zařazení za vhodné.

V první části budou nejprve stručně představeny koncepty personalizace politiky a personalizace volebních systémů. Následně budou identifikovány proměnné, prostřednictvím jejichž analýzy lze posoudit míru personalizace volebního systému. V další části budou představeny příslušné aspekty sledovaných volebních systémů a jejich změny v předmětném období. Zaměříme se přitom pouze na ty aspekty volebního systému, které budou identifikovány (v první části článku) jako relevantní z hlediska posouzení míry personalizace volebního systému.

Personalizace politiky a personalizace volebního systému – koncepty a indikátory

Trend posilování role osobností v politice je v rámci politologie živě diskutovaným fenoménem. Badatelé identifikují rostoucí úlohu lídrů v rámci vládních struktur, rostoucí zájem médií o osobnosti, nárůst vlivu lídrů v politických stranách a zaměření se na osobnosti v rámci volebního procesu (srov. např. Poguntke – Webb 2005; Dalton – McAllister – Wattenberg 2000: 49–56; Blondel – Thiébaud 2010: 30–41). Společným jmenovatelem těchto tendencí je posilování role

² Je však nutné dodat, že někteří autoři existenci tohoto trendu zpochybňují a proměny politiky v posledních několika dekádách interpretují jinak (viz např. Helms 2005).

jednotlivců na úkor politických institucí, zejména politických stran. Tento fenomén je dáván do souvislosti s individualizací společnosti, resp. oslabováním tradičních společenských vazeb a štěpení (Blondel – Thiébault 2010: 17–18), významná role je přisuzována rovněž působení elektronických médií. Někdy se mezi příčiny personalizace politiky počítá i oslabování tradičních vazeb mezi společnostmi a politickými stranami, resp. rostoucí nedůvěra v politické strany a nezájem o aktivní participaci na stranických aktivitách (Dalton – McAllister – Wattenberg 2000: 49).

Uvedené procesy většinou nejsou doprovázeny změnami formálních pravidel určujících meze fungování politiky. Dochází spíše k posunům v interpretaci a ke spontánním změnám ve fungování politických institucí (Renwick – Pilet 2011: 5, Poguntke – Webb 2005: 5). Lze nicméně předpokládat, že institucionální nastavení politického systému bude na uvedené procesy reagovat. Důvodem může být především společenská poptávka po změně pravidel, která se dostávají s postupující personalizací politiky do rozporu s představami společnosti. Jedním z očekávaných objektů takové poptávky by měla být pravidla volební soutěže, jelikož volby představují základní spojení mezi společností a politickou sférou. Nabízí se tedy otázka, zda dochází k personalizaci volebních systémů v podobě posunu pravidel volební soutěže směrem k posilování pozice a role osobností.

Personalizací volebního systému se tedy rozumí trend ke zvýraznění úlohy kandidátů v rámci volebního systému na úkor úlohy politických stran (Renwick – Pilet 2011: 3). Jde o předpoklad, že ve volebních systémech se stává významnějším faktorem osoba kandidáta na úkor politické strany. Jak upozorňují Renwick a Pilet (2011: 7–8), personalizaci volebního systému lze zkoumat z několika perspektiv. Dosud převažující perspektivou je perspektiva kandidáta, s níž pracovali zejména průkopníci studia personalizace volebních systémů Carey a Shugart (1995). Kritériem jejich klasifikace volebních systémů bylo, nakolik jednotlivé typy volebního systému podporují autonomní vystupování kandidátů, tj. vystupování v maximální možné míře nezávislé na politických stranách. Na základě odlišností ve stranické kontrole kandidatury, způsobu udělování hlasů a sdílení hlasů (více viz Carey – Shugart 1995: 420–424) uspořádali volební systémy do několika kategorií podle toho, nakolik umožňují a podporují personalizované hlasování. Vytvořili tak rozlišení na volební systémy orientované na kandidáty a volební systémy orientované na politické strany. Poměrný listinný volební systém založený na vázaných kandidátních listinách s možností udělovat omezený počet preferenčních hlasů (tj. volební systém použitý v níže analyzovaných případech) řadí Carey a Shugart mezi systémy s méně příznivými podmínkami pro autonomní působení kandidátů (více viz Carey – Shugart 1995: 426). S přístupem Careyho a Shugarta pracuje s drobnými úpravami i Lauri Karvonen (2010), autor jedné z nejnovějších studií věnujících se personalizaci politiky.

Indikátory pro klasifikaci volebních systémů podle míry jejich personalizace zvolené Careym a Shugartem jsou zaměřeny především na pozici a roli kandidáta. Objevily se však i pokusy o odlišný úhel pohledu na personalizaci volebního systému. Namísto perspektivy kandidáta lze k personalizaci volebního systému přistupovat optikou voliče. Prostřednictvím této perspektivy přistoupili ke zkoumání vlastností volebního systému např. Farrell a McAllister (2006a), kteří klasifikovali volební systémy podle toho, zda dávají voličům možnost ordinální nebo kategorické volby a zda je volba orientovaná na kandidáty či na strany.³³ Na základě těchto dvou kritérií vymezili čtyři typy volebních systémů, přičemž poměrný listinný volební systém s možností udělovat preferenční hlasy spadá do kategorie kombinující hlasování primárně pro stranu s možností ordinálního výběru (Farrell – McAllister 2006a: 10–12). V rámci jejich typologie představuje poměrný listinný volební systém kombinovaný s možností vyjádřit omezené množství preferencí ohledně konkrétních kandidátů jakousi střední cestu mezi výlučnou akcentací kandidáta a absolutním upřednostněním politické strany. Uvedená typologie sice nabízí zajímavou alternativní perspektivu, ale v oblasti proporrčních volebních systémů není dostatečně rozpracovaná.⁴⁴

Reinwick a Pilet (2011) nabízejí alternativní přístup k hodnocení míry personalizace volebního systému. Zdůrazňují přitom potřebu detailnějšího rozčlenění jednotlivých kategorií volebních systémů (Reinwick – Pilet 2011: 9). Potřeba podrobnější typologizace je na místě, jelikož změny směrem k vyšší (či nižší) míře personalizace probíhají velmi často prostřednictvím tzv. *minor reforms*, tj. změn dílčích aspektů volebního systému, kdy nedochází ke změně typu volebního systému (srov. Katz 2005: 59–60). Vzhledem k tomu, že v případě voleb do Poslanecké sněmovny a ČNR v období 1990–2010 nedošlo k žádné *major reform*, je detailnější rozpracování indikátorů personalizace volebního systému v rámci jednotlivých typů nutné.

Hodnocení míry personalizace volebního systému v podání Reinwicka a Pileta je založeno na dvou základních otázkách – jakým způsobem voliči hlasují a jaký má jejich hlasování vliv na to, který z kandidátů získá mandát (Reinwick – Pilet 2011: 9). Základní otázkou při hledání míry personalizace volebního systému je, zda má volič možnost udělit hlas či vyjádřit preferenci konkrétního kandidáta nebo je jeho hlasování omezeno pouze na podporu konkrétní politické strany. Pokud volební systém umožňuje nějakou formu vyjádření podpory konkrétnímu kandidátovi, je

³³ Je však třeba říci, že Farrell a McAllister touto klasifikací nerozporovali pohled Careya a Shugarta. V článku věnovaném dopadům preferenčního hlasování na postoje voličů vůči politickému systému (Farrell – McAllister 2006b) z Careya a Shugartovy typologie vycházejí.

⁴⁴ Což je logické vzhledem k tomu, že autoři uvedenou klasifikaci volebních systémů používají primárně k hodnocení volebních systémů používaných v Austrálii.

možné přistoupit k posouzení otázek týkajících se způsobu hlasování (Reinwick – Pilet 2011: 10):

1. Kolik kandidátů může volič podpořit?
2. Může volič rozlišit míru podpory pro jednotlivé kandidáty?
3. Může volič udělit své hlasy kandidátům napříč politickými stranami nebo pouze v rámci jedné politické strany?
4. Je udělování hlasů kandidátům povinné nebo dobrovolné?
5. Nakolik mají voliči reálnou možnost výběru mezi kandidáty jedné strany?
6. Jaká je pomyslná vzdálenost mezi voličem a držitelem mandátu?

Míra personalizace volebního systému se zvyšuje s rostoucím počtem kandidátů, které může volič podpořit (Reinwick – Pilet 2011: 10). To je v rozporu s předpokladem Careya a Shugarta, kteří (vzhledem ke zvolené perspektivě zcela logicky) zastávají opačné stanovisko, tj. že nejvyšší míru personalizace lze předpokládat v případě, že má volič možnost podpořit pouze jednoho kandidáta (Carey – Shugart 1995: 422–423). Rozlišení míry podpory spočívá v možnosti buď kumulovat hlasy či řadit kandidáty dle míry preference – takové možnosti zvyšují míru personalizace volebního systému. Stejně tak zvyšuje míru personalizace volebního systému právo udělovat preferenční hlasy napříč politickými stranami. Podle Reinwicka a Pileta zvyšuje míru personalizace volebního systému takové nastavení, kdy je udělování preferencí dobrovolné, jelikož ponechává voličům vyšší míru svobody rozhodování (Reinwick – Pilet 2011: 12–13). Míra personalizace je rovněž vyšší v případě, kdy existuje možnost volit z různých kandidátů jedné strany (tj. že existuje vyšší počet kandidátů než má volič k dispozici hlasů, příp. než je obsazováno mandátů).

Poslední z výše uvedených otázek vyžaduje kvůli své kontroverznosti poněkud více pozornosti. Jedná se o otázku spojenou s dopadem velikosti volebních obvodů na míru personalizace volebního systému. Zde nabízejí inspirativní interpretaci Carey a Shugart – nelze určit jednotnou tendenci, vliv velikosti volebního obvodu se liší podle způsobu hlasování. Například v systémech založených na uzavřených kandidátních listinách s rostoucí velikostí volebního obvodu klesá význam osobnostních charakteristik jednotlivých kandidátů, v systémech s otevřenými kandidátními listinami je efekt opačný (Carey – Shugart 1995: 431). S tímto přístupem se ve své práci ztotožnili i Farrell a McAllister (2006b: 730). Reinwick a Pilet rovněž uznávají, že nelze vymezit univerzální vztah mezi velikostí volebního obvodu a mírou personalizace. V rámci systémů s vázanými kandidátními listinami nicméně stanovují, že s rostoucí velikostí volebního obvodu roste míra personalizace volebního systému, jelikož volič má širší možnost výběru. Pokud je však velikost volebního obvodu vyšší než cca 20 mandátů, tento trend neplatí. V takovém případě lze spíše pozorovat klesající schopnost voličů orientovat se

ve velkém množství kandidátů, v důsledku čehož se voliči uchylují k použití „stranické zkratky“ (Reiwick – Pilet 2011: 18).

Druhá sada otázek, které si lze při posuzování míry personalizace volebního systému položit, se týká dopadu hlasů udělených jednotlivým kandidátům na personální obsazení mandátů (Reinwick – Pilet 2011: 14–17):

1. Ovlivňují hlasy udělené konkrétním kandidátům výsledek voleb vždy nebo jen za splnění určitých podmínek?
2. Do jaké míry ovlivňuje udělování hlasů jednotlivým kandidátům pořadí, v němž jsou přidělovány mandáty?
3. Je možné, aby hlas udělený jednomu kandidátovi přispěl ke zvolení jiného kandidáta (ze stejné strany)?

Výše položené otázky poukazují na klíčové proměnné, které je třeba při hodnocení míry personalizace sledovat. Uvedená sada proměnných sice neumožňuje „měření“ personalizace volebního systému v absolutních hodnotách, k porovnání více případů či určení trendu sledováním proměn určitého volebního systému je však dostačující.

Charakteristika sledovaných volebních systémů a jejich změny optikou indikátorů personalizace volebního systému

Předmětem analýzy jsou volební systémy použité pro volbu České národní rady v letech 1990 a 1992 a volební systémy použité pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky v letech 1996, 1998, 2002, 2006 a 2010. V rámci volebních pravidel jsou posuzovány pouze ty aspekty, které mohou být relevantní z hlediska personalizace volebních systémů. Jelikož byly ve všech případech použity proporční volební systémy založené na kandidátních listinách, jsou hlavními sledovanými proměnnými způsob hlasování, míra otevřenosti kandidátních listin resp. možnost preferenčního hlasování, způsob nakládání s hlasy při zjišťování volebních výsledků, míra vlivu preferenčního hlasování na celkový výsledek voleb a velikost volebních obvodů. Mimoto se v následujících podkapitolách snažíme stručně nastínit dopad provedených změn na chování voličů a volební výsledky.

Obecná charakteristika sledovaných volebních systémů

Ve všech sledovaných volbách byl použit poměrný listinný volební systém. V rámci Careyho a Shugartovy typologie patří tento volební systém mezi ty s nižší mírou významu osobností kandidátů, tj. mezi volební systémy orientované na politické strany (Carey – Shugart 1995: 431–432). Volba tohoto typu systému nebyla vzhledem k dobovým okolnostem překvapivá – proporční systém splňoval nejlépe ideu pluralismu dlouhodobě propagovanou disidenty, s proporčním volebním systémem byla navíc spojována naděje na brzkou institucionalizaci stranického

systému, mimoto proporční volební systém byl vhodnější volbou i kvůli působení většího množství subjektů existujících již před prvními volbami (české a slovenské strany a hnutí, strany dříve začleněné do Národní fronty). Z praktického hlediska si byli tehdejší politici vědomi nutnosti transformovat ekonomiku a v tomto kontextu příliš neusilovali o získání absolutní většiny parlamentních křesel implikující jasnou politickou odpovědnost (Birch – Millard – Popescu – Williams 2002: 69–70).

Z hlediska způsobu hlasování je volič povinen udělit svůj hlas jedné z kandidátních listin (vložením příslušného hlasovacího lístku s kandidátní listinou do obálky). Volební systém je založen na vázaných kandidátních listinách (Chytilek – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009: 210). To znamená, že pořadí kandidátů na kandidátní listině primárně určují politické strany. Ve všech sledovaných volbách byla voličům dána možnost ovlivnit pořadí kandidátů na kandidátních listinách, resp. možnost přispět k posunu preferovaných kandidátů na čelní místa kandidátní listiny. Voliči mají za tímto účelem k dispozici určitý počet tzv. preferenčních hlasů⁵, které mohou být uděleny kandidátům z kandidátní listiny, jíž se volič rozhodl udělit hlas. Okruh kandidátů připadajících v úvahu pro preferenční hlasování je tedy determinován volbou kandidátní listiny, možnost udělovat preference napříč kandidátními listinami není dána.

Na kandidátních listinách může být uveden zákonem stanovený počet kandidátů, který převyšuje počet obsazovaných mandátů. Využití preferenčního hlasování je fakultativní – volič nemusí tuto možnost využít vůbec a jeho hlas zůstává platný, stejně tak nemusí při použití preferenčních hlasů rozdělit mezi kandidáty všechny preferenční hlasy, které má k dispozici. Preferenční hlasy nelze kumulovat, jeden kandidát smí být podpořen vždy jen jedním preferenčním hlasem od jednoho voliče. Z toho vyplývá, že volič nemá možnost diferencovat míru podpory pro jednotlivé kandidáty.

Při zjišťování výsledků voleb je klíčovým aspektem zjištění počtu hlasů pro politickou stranu. Teprve následně jsou ve volebních výsledcích zohledněny preferenční hlasy. Podmínky pro posun kandidáta na čelní místo kandidátní listiny se měnily, nicméně základní princip zůstává (s výjimkou voleb v roce 1990) stejný. Pro posun na první místo kandidátní listiny je třeba překročit hranici stanovenou jako procentní podíl z celkového počtu hlasů odevzdaných pro stranu. V případě, že více kandidátů jedné politické strany překročí stanovenou hranici, jsou na čele kandidátní listiny seřazeni dle celkového počtu preferenčních hlasů. Mimoto bylo až do voleb v roce 2002 vyžadováno, aby možnost preferenčního hlasování (alespoň částečně) využilo minimálně 10 % voličů hlasujících pro stranu.

⁵ Zákonná úprava používá pojem přednostní hlasy.

Je třeba upozornit na skutečnost, že v případech konání více skrutinií (v období 1990–1998) se k preferenčním hlasům přihlíželo pouze v rámci prvního skrutinia. Na rozdělování mandátů v dalších skrutiniích již neměly preferenční hlasy vliv. Reálně tak mohli voliči pomocí preferenčního hlasování ovlivnit obsazení pouze části z celkového počtu 200 mandátů.⁶

Významnou proměnnou, která ovlivňuje personalizaci volebního systému, je podoba volebních obvodů. Hranice volebních obvodů jsou určeny shodně s hranicemi samosprávných krajů (do roku 1998 shodně s hranicemi krajů z roku 1960). Velikost volebních obvodů se liší, přičemž rozdíly jsou zvláště od voleb 2002 poměrně výrazné. Počet preferenčních hlasů je přitom pro všechny voliče (a tudíž ve všech různě velkých obvodech) totožný. Tomáš Lebeda (2004: 245) v tom spatřuje narušení principu rovnosti pasivního volebního práva, když poukazuje na situaci, kdy díky velikosti volebního obvodu má např. kandidát v karlovarském volebním obvodu dvaapůlkrát větší šanci na získání preferenčního hlasu než kandidát v Praze. Fakticky tak dochází k narušení principu rovnosti pasivního volebního práva. Lebeda následně rovněž nabízí řešení – buď stanovovat počet preferenčních hlasů v každém obvodu podle jeho velikosti, nebo stanovovat pro každý obvod zvlášť procentní práh, který musí kandidáti pro posun na čelo kandidátky překročit (Lebeda 2004: 245). Uvedený principiální problém se však ve volebních výsledcích prozatím nijak výrazně neprojevil, resp. projevuje se v počtu udělených preferenčních hlasů ale nikoli ve vyšší úspěšnosti kandidátů na nevolitelných místech v menších volebních obvodech při získávání mandátů (srov. Morkeš 2008: 23).

Volební systém pro volbu ČNR v letech 1990 a 1992

Volební systém pro volbu ČNR byl definován v zákoně č. 54/1990 Sb. Volební systém byl založen na vázaných kandidátních listinách. Maximální počet kandidátů na listině byl stanoven zákonem a byl zhruba 1,5krát vyšší než počet obsazovaných mandátů (Chytilík – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009: 293). Volič měl možnost udělit čtyři preferenční hlasy. Reálná možnost ovlivnit volební výsledek preferenčním hlasováním byla však limitována přísnými pravidly sčítání preferenčních hlasů. K preferenčním hlasům se přihlíželo pouze v případě, že se minimálně desetina voličů, kteří udělili hlas příslušné kandidátní listině, rozhodla využít preferenčního hlasování. Pořadí stanovené politickou stranou se pak mohlo změnit, pouze pokud některý z kandidátů na listině získal počet preferenčních hlasů rovnající se nadpoloviční většině hlasů voličů, kteří hlasovali pro stranu a využili možnost preferenčního hlasování. Takto úspěšný kandidát byl posunut na první místo

⁶ V roce 1990 byly v rámci druhého skrutinia rozděleny 4 hlasy, v roce 1992 24 hlasů, v roce 1996 12 hlasů a v roce 1998 15 hlasů [Volební server ČSÚ (www.volby.cz), 18. 5. 2012].

kandidátní listiny.⁷ V případě, že tuto podmínku splnilo více kandidátů, rozhodoval o jejich pořadí na čelních místech kandidátky celkový počet preferenčních hlasů.

Přidělování mandátů se vzhledem k použití mechanismu volební kvóty odehrávalo ve dvou skrutiniích. Preferenční hlasy byly přitom brány v potaz pouze v rámci prvního skrutinia. Ve druhém skrutiniu se hlasy rozdělovaly prostřednictvím kandidátních listin sestavených stranami z dosud neúspěšných kandidátů, k preferenčním hlasům se nijak nepřihlíželo.

Volby se odehrávaly v rámci osmi volebních obvodů. Velikost volebních obvodů se pohybovala od 13 do 40 mandátů, průměrná velikost volebního obvodu byla 25 mandátů. Velikost volebních obvodů tedy fungovala v části volebních obvodů jako faktor spíše podporující personalizaci volebního systému, ve větších než cca dvacetimandátových obvodech je působení velikosti volebního obvodu na personalizaci volebního systému neprůkazné, nicméně lze jej hodnotit spíše jako faktor limitující míru personalizace volebního systému.

Preferenční hlasování bylo ve volbách v roce 1990 využíváno ve velké míře, nicméně dopad na volební výsledky nebyl vzhledem k tvrdosti podmínek jejich uplatnění příliš významný. Téměř ve všech volebních obvodech a téměř u všech kandidujících subjektů byla překročena 10% hranice pro zohlednění preferenční volby, nicméně hranice 50% + 1 byla pro drtivou většinu kandidátů nedosažitelná.⁸

Volební systém prošel před volbami v roce 1992 drobnějšími úpravami, z nichž relevantní z hlediska personalizace volebního systému byla úprava preferenčního hlasování. Počet preferenčních hlasů zůstal nezměněn, byl však posílen jejich potenciální vliv na pořadí kandidátů na listinách. V daném volebním obvodu bylo nově nutné pro posun na první místo na kandidátní listině získat počet preferenčních hlasů roven nebo vyšší 15% hlasů odevzdaných pro stranu v rámci volebního obvodu.⁹ Změnila se tedy nejen procentní hranice, ale i způsob výpočtu – potřebný podíl se vypočítával ze všech hlasů udělených straně ve volebním obvodu a nikoli jen z hlasů těch voličů, kteří hlasovali v obvodu pro stranu a zároveň využili preferenčního hlasování. Způsob změny výpočtu znamenal, že požadovaný práh se reálně příliš nesnížil.

⁷ § 43 odst. 3 zákona České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění ze dne 6. března 1990.

⁸ Volební server ČSU. *Volby do České národní rady konané ve dnech 8. – 9. 6. 1990* (<http://volby.cz/pls/cnr1990/u0,8.5.2012>).

⁹ § 43 odst. zákona České národní rady č. 54/1990 Sb., o volbách do České národní rady, ve znění z. č. 94/1992 Sb.

Volební systém pro volbu Poslanecké sněmovny v letech 1996 a 1998

Zákonná úprava volebního systému pro volbu Poslanecké sněmovny byla provedena zákonem č. 247/1995 Sb., který platí v novelizovaném znění dodnes. Mandáty se přidělovaly kandidátům podle pořadí na kandidátní listině, které bylo však možné stejně jako v předchozích případech změnit preferenčním hlasováním. I nadále bylo možné udělit maximálně čtyři preferenční hlasy, byly však změněny požadavky, při jejichž naplnění měnily preferenční hlasy pořadí kandidátů. Možnost preferenčního hlasování musela být využita minimálně 10 % hlasujících pro danou stranu a zároveň musel kandidát získat počet hlasů rovný nebo vyšší 10 % z celkového počtu hlasů odevzdaných pro danou stranu.¹⁰ Logicky z toho vyplývá, že první z podmínek byla irelevantní, jelikož byla absorbována podmínkou druhou. Pokud kandidát uvedenou podmínku splnil, posouval se na první místo kandidátní listiny.

Podoba volebních obvodů zůstala stejná jako v předchozích volbách, nezměněn zůstal i způsob přepočtu hlasů na mandáty. Nadále tedy trval stav, kdy byl vliv preferenčního hlasování byl limitován skutečností, že část mandátů byla rozdělována v rámci druhého skrutinia bez jakéhokoli vlivu preferenčního hlasování.

Ve volbách 1996 nebyl díky preferenčním hlasům zvolen žádný kandidát, v roce 1998 přispěly preferenční hlasy ke zvolení dvou kandidátů (Morkes 2008: 10). Voliči využili zhruba 10 % z celkového počtu preferenčních hlasů, které měli k dispozici (Morkes 2008: 12). Zájem voličů o využití tohoto instrumentu nebyl tedy příliš vysoký. Navíc je třeba upozornit na fakt, že drtivá většina udělených preferenčních hlasů „propadla“. Jako propadlé je třeba chápat hlasy udělené kandidátům, kteří nepřekročili stanovenou 10% hranici pro posun na kandidátní listině. Z tohoto pohledu propadlo ve volbách v roce 1996 90,6 % preferenčních hlasů a v roce 1998 88,1 % hlasů (Morkes 2008: 14). Mimoto velkou část nepropadlých preferenčních hlasů získali kandidáti, kteří se nacházeli na volitelných místech kandidátní listiny. Tyto hlasy nicméně nelze považovat za propadlé – alespoň pokud chápeme preferenční hlasování jako možnost vyjádření nesouhlasu ale i souhlasu s pořadím kandidátů stanoveným politickou stranou.

Volební systém pro volbu Poslanecké sněmovny v letech 2002 a 2006

Vyjednávání o sestavení vlády po volbách v roce 1998 dospěla až k uzavření tzv. opoziční smlouvy. Odpovědnost za nemožnost sestavit vládu opírající se o jasnou většinu v Poslanecké sněmovně byla velkými stranami (ČSSD a ODS) připsána mimo jiné i na vrub volebního systému – nutno podotknout, že neoprávněně, jelikož čistě matematicky nebylo sestavení většinové vlády složené z jedné z velkých stran

¹⁰ §50 odst. 4 zákona č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů, ve znění ze dne 27. září 1995.

v kombinaci s menšími politickými uskupeními žádným problémem (Birch – Millard – Popescu – Williams 2002: 80). Přisouzení odpovědnosti volebnímu systému sloužilo především k odůvodnění následně prosazované reformy.

Po nelehkých vyjednáváních se zástupci ČSSD a ODS dohodli na novelizaci volebního zákona (zákon č. 204/2000 Sb.), který se následně podařilo těmto stranám prosadit v obou komorách parlamentu. Zákon se stal následně předmětem posouzení z hlediska konformity s ústavním pořádkem a nakonec byly některé jeho pasáže Ústavním soudem ČR označeny za protiústavní a zrušeny (více viz Novák, Lebeda a kol. 2004: 347–410; Birch – Millard – Popescu – Williams 2002: 81–84; Kopecký 2004: 350–352). Součástí uvedeného zákona byla i redukce počtu preferenčních hlasů ze čtyř a dva. Jednalo se o logický krok, jelikož mělo dojít k podstatnému zmenšení volebních obvodů (Lebeda 2004: 243) – v kontextu navrhované velikosti volebních obvodů se nejednalo o změnu směřující ke snížení míry personalizace volebního systému. Požadavek na počet preferenčních hlasů ve vztahu k celkovému počtu hlasů pro stranu zůstal zachován v původní výši (tj. 10 %).

Po zrušení podstatných částí zákona 204/2000 Sb. vyvstala potřeba nastavit volební systém pro blížící se volby, jelikož v právní úpravě existovaly po zásahu Ústavního soudu ČR mezery. Situace byla nakonec vyřešena novelizací volebního zákona z roku 1995 zákonem č. 37/2002 Sb. Byl zvýšen počet volebních obvodů na 14, přičemž hranice volebních obvodů odpovídaly hranicím samosprávných krajů a hranicím hlavního města Prahy. Další podstatnou změnou bylo snížení prahu nutného pro posun do čela kandidátní listiny, který byl z 10 % hlasů odevzdaných pro stranu ve volebním obvodu snížen na 7%. Napříště již nebyl stanoven žádný minimální počet voličů, kteří musejí využít preferenčního hlasování. Zároveň však bylo zachováno snížení počtu preferenčních hlasů ze čtyř na dva, jelikož toto ustanovení částečně zrušené novely nebylo rozhodnutí Ústavního soudu ČR dotčeno. Totožný volební systém byl použit i ve volbách v roce 2006.

Za snížení procentní hranice potřebné k posunu na kandidátní listině v Poslanecké sněmovně nejvíce bojovali poslanci, kteří byli pro nadcházející volby zařazeni na nevolitelná místa, a právě preferenční hlasování pro ně představovalo jedinou možnost, jak poslanecký mandát ve volbách obhájit (Lebeda 2004: 243).

Počet volebních obvodů se tedy zvýšil z 8 na 14. Průměrná velikost volebního obvodu se snížila na 14,3 (Chytilík – Šedo – Lebeda – Čaloud 2009: 325). Počet mandátů rozdělovaných v jednotlivých volebních obvodech se odvíjí od výpočtu republikového mandátového čísla, není tedy pevně stanoven zákonem. Vzhledem k tomu, že základní proměnnou při výpočtu je počet odevzdaných hlasů ve volebním obvodu, rozdíly v počtech mandátů přidělovaných v jednotlivých krajích jsou výrazné. Ve volbách v roce 2002 se nejvíce mandátů rozdělovalo

v Praze (25) a Středočeském kraji, Jihomoravském kraji a Moravskoslezském kraji (23). Naopak nejméně mandátů připadlo Karlovarskému kraji (5) a Libereckému kraji (8).¹¹ Zmenšení volebních obvodů znamenalo, že kromě čtyř výše uvedených krajů velikost volebních obvodů nepřekračuje Reinwickem a Piletem požadovanou hranici dvaceti mandátů. Ve srovnání s předchozí podobou volebních obvodů se tedy jednalo o změnu přispívající k vyšší míře personalizace volebního systému.

Volby v roce 2002 znamenaly výraznou změnu v trendu využívání preferenčního hlasování. V těchto volbách stoupl podíl využitých preferenčních hlasů na dvojnásobek (na necelých 20%) a díky preferenčním hlasům bylo obsazeno 12 mandátů (Morkes 2008: 10, 12). Zároveň se výrazně snížil podíl propadlých preferenčních hlasů, který činil ve volbách v roce 2002 72,1% (Morkes 2008: 14). Bylo by však chybou připisovat výrazné zvýšení zájmu voličů o preferenční hlasování pouze změně nastavení volebních pravidel. Velkou roli v tomto ohledu sehrála vnitrosranická konkurence na kandidátů z KDU-ČSL a US-DEU na kandidátních listinách Koalice. Nicméně k určitému nárůstu zájmu o preferenční hlasování došlo i u ostatních kandidujících subjektů (srov. Morkes 2008: 17).

Ve volbách v roce 2006 přispěly preferenční hlasy k obsazení 6 mandátů, přičemž míra využití preferenčního hlasování byla pouze o dvě procenta nižší než v roce 2002 (Morkes 2008: 10, 12). Míra propadlých hlasů zvýšila na 76,1% (Morkes 2008: 14). Tyto změny lze vysvětlit právě absencí subjektu, jako byla Koalice ve volbách v roce 2006.

Volební systém pro volbu Poslanecké sněmovny v roce 2010

Po volbách v roce 2006 byl volební systém novelizován zákonem č. 460/2006 Sb. Podstatnou změnou se stalo zvýšení počtu preferenčních hlasů ze dvou na čtyři. Zároveň byla posílena váha preferenčního hlasování, jelikož k posunu na první místo kandidátní listiny nově stačil počet hlasů odpovídající minimálně 5% počtu hlasů odevzdaných ve volebním obvodu pro stranu. V ostatních relevantních aspektech zůstal volební systém nezměněn.

Vliv preferenčních hlasů na výsledek voleb byl jedním z podstatných aspektů voleb v roce 2010. Změněná pravidla se přitom nepromítla do chování voličů v tom smyslu, že by začali preferenčního hlasování více využívat, míra použití preferenčních hlasů byla téměř totožná jako ve volbách v roce 2006 (Kneblová 2010: 159). Podstatně rozdílný byl však vliv preferenčního hlasování na volební výsledky. Vzhledem ke snížení procentní hranice nutné k postupu do čela kandidátní

¹¹ Volební server ČSÚ. *Rozdělení krajských mandátů – volby do Poslanecké sněmovny PČR konané ve dnech 14.–15. 6. 2002* (<http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps63?xjazyk=CZ>, 22. 5. 2012).

listiny došlo k výraznému nárůstu počtu poslanců zvolených díky preferenčnímu hlasování – 46 oproti 6 v roce 2006 (Kneblová 2010: 159).

V roce 2010 se preferenční hlasování stalo nástrojem pro eliminaci neoblíbených politiků z předních příček kandidátních listin. Hranice 5% nutných pro posun kandidáta, v kombinaci s možností udělení čtyř preferenčních hlasů, může být v tomto ohledu účinným nástrojem, jak ostatně dokazuje pohled na volební výsledky. Nejcitelněji se propad osob z předních míst kandidátních listin dotkl Občanské demokratické strany – 17 kandidátů bylo na základě preferenčního hlasování odsunuto z volitelných míst na nevolitelná (Kneblová 2010: 173). Signifikantní je v tomto ohledu počet lídrů krajských kandidátních listin, kteří se díky preferenčnímu hlasování propadli na nevolitelná místa – jednalo se celkem o 12 osob, z toho 5 lídrů kandidátních listin ODS.

Lze konstatovat, že volby v roce 2010 mohly znamenat nastolení nového trendu ve využívání preferenčního hlasování. Preferenčnímu hlasování byla díky jeho vlivu na volební výsledky věnována podstatně větší pozornost než v minulosti, což může spolu s poměrně příznivým institucionálním nastavením stimulovat voliče k rostoucí míře využití preferenčních hlasů. Stejně tak lze očekávat, že na nárůst významu preferenčního hlasování budou muset reagovat i kandidáti včetně stranických lídrů, kteří se donedávna díky nastavení pravidel pro změnu pořadí na kandidátních listinách nemuseli příliš obávat posunu na nevolitelná místa.

Závěr

Z provedené analýzy vyplývá, že ve vývoji volebních systémů pro volbu České národní rady a Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR lze identifikovat směřování k vyšší míře personalizace. V tabulce (viz níže) jsou uvedeny relevantní indikátory, které doznaly ve sledovaných obdobích podstatnějších změn. Z devíti změn zachycených v tabulce lze pouze jednu hodnotit jako změnu směřující ke snížení míry personalizace volebního systému. Jedná se o snížení počtu preferenčních hlasů ze čtyř na dva před volbami v roce 2002. Je však třeba si uvědomit, že tato změna byla součástí reformy dohodnuté a prosazené na přelomu tisíciletí ČSSD a ODS, přičemž v rámci této reformy neměla (vzhledem ke snížení velikosti volebních obvodů) na míru personalizace volebního systému výraznější vliv. Tuto změnu je tudíž třeba chápat spíše jako výsledek souhry okolností než jako cílenou snahu o eliminaci vlivu voličů na podobu kandidátních listin.

Ostatní změny potvrzují trend směřování k vyšší míře personalizace volebního systému. Změna způsobu přepočtu hlasů na mandáty přinesla zrušení druhého skrutinia a tudíž rozšíření potenciálního vlivu preferenčního hlasování na rozdělení všech mandátů (nikoli jen těch přidělovaných v prvním skrutiniu). Odpadnutí podmínky využití preferenčního hlasování minimálně 10% voličů strany ve volebním

obvodu odstranilo jednu z bariér uplatnění preferenčního hlasování, i když v tomto případě bariéru nepřilíš významnou. Oproti tomu několikeré snížení procentní hranice, jejíž překročení znamená posun do čela kandidátní listiny, je pro míru personalizace zásadním ukazatelem. Jako změnu napomáhající vyšší míře personalizace lze chápat i zvýšení počtu volebních obvodů, i když ohledně tohoto indikátoru nepanuje v odborné literatuře shoda (viz výše).

Vyvozování závěrů ohledně způsobu nakládání s preferenčními hlasy ze strany voličů a hledání trendů v této oblasti je silně limitováno častými změnami pravidel. Doposud neproběhly tři po sobě jdoucí volby podle stejného volebního systému. Nicméně lze konstatovat, že současné nastavení pravidel preferenčního hlasování v kombinaci s konfigurací volebních obvodů a dalšími proměnnými poskytuje voličům určitý potenciál pro zasahování do pořadí kandidátů navrhovaného politickou stranou. Míra efektivity využití tohoto potenciálu by měla růst společně s tím, jak si budou voliči na pravidla přivykat. V tomto ohledu by bylo žádoucí, aby do budoucna nedocházelo k tak častým změnám v nastavení volebního systému. Tyto změny sice nejsou z perspektivy voliče nikterak výrazné, ale jejich dopad na volební výsledky může být poměrně podstatný.

Volební systém v současnosti používaný pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR přes výše zmíněný trend zůstává systémem náležejícím do kategorie volebních systémů orientovaných primárně na politické strany. Nicméně proces personalizace volebního systému by neměl být podceňován, jelikož se může do budoucna stát jedním ze zdrojů společenské poptávky po stále podstatnější úloze kandidátů v rámci volebního procesu, což může v konečném důsledku při shodě dalších okolností vyústit v *major reform* volebního systému. Tento scénář je však pouze jednou z možných vývojových linií (a nikoli tou nejpravděpodobnější).

Tabulka 1: Přehled proměnných relevantních z hlediska míry personalizace ve volebních systémech používaných pro volbu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR a České národní rady v období 1990–2010

(šipka směřující nahoru označuje změnu zvyšující míru personalizace volebního systému, šipka směřující dolů označuje změnu snižující míru personalizace volebního systému)

volby	způsob přepočtu hlasů na mandáty; počet mandátů ovlivnitelných pref. hlasováním	počet pref. hlasů, který má volič k dispozici	minimální podíl voličů, kteří musí využít pref. hlasování, aby bylo k pref. hlasům přihlíženo	hranice, jejíž překročení znamená posun na kandidátní listině	počet volebních obvodů, průměrná velikost volebních obvodů
1990	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	50 % + 1 hlas voličů, kteří využili pref. hlasování	8, 25
1992	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	15 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu ↑	8, 25
1996	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	10 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	8, 25
1998	Hagenbach-Bischoff; < 200	4	10 % voličů strany ve volebním obvodu	10 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu ↑	8, 25
2002	d'Hondt; = 200 ↑	2 ↓	- ↑	7 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu ↑	14, 14,3 ↑
2006	d'Hondt; = 200	2	-	7 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	14, 14,3
2010	d'Hondt; = 200	4 ↑	-	5 % z hlasů pro stranu ve volebním obvodu	14, 14,3

Zdroj: Vlastní zpracování na základě příslušných znění volebních zákonů

Literatura

- Birch, Sarah – Millard, Frances – Popescu, Marina – Williams, Kieran (2002): *Embodying Democracy. Electoral System Design in Post-Communist Europe*. Palgrave Macmillan.
- Bittner, Amanda (2011): *Platform or Personality? The Role of Party Leaders in Elections*. Oxford University Press.
- Blondel, Jean – Thiébaud, Jean-Louis a kol. (2010): *Political Leadership, Parties and Citizens. The personalisation of leadership*. Routledge.
- Carey, John. M. – Shugart, Matthew S. (1995): Incentives to Cultivate a Personal Vote: a Rank Ordering of Electoral Formulas. *Electoral Studies* 14 (4), s. 417–439.
- Dalton, Russell J. – McAllister, Ian – Wattenberg, Martin P. (2000): The Consequences of Partisan Dealignment. In Dalton, Russell J. – Wattenberg, Martin P. (eds.), *Parties without Partisans. Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford University Press, s. 37–63.
- Farrell, David M. – McAllister, Ian (2006a): *The Australian Electoral System. Origins, Variations and Consequences*. University of New South Wales Press.
- Farrell, David M. – McAllister, Ian (2006b): Voter satisfaction and electoral systems: Does preferential voting in candidate-centered systems make a difference? *European Journal of Political Research* 45 (5), s. 723–749.
- Filip, Jan (2004): Volební inženýrství v ČSFR a ČR v letech 1990 až 1992. In Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 197–230.
- Helms, Ludger (2005): *Presidents, Prime Ministers and Chancellors*. Palgrave Macmillan.
- Chytilík, Roman – Šedo, Jakub – Lebeda, Tomáš – Čaloud, Dalibor (2009): *Volební systémy*. Portál.
- Karvonen, Lauri (2010): *The Personalisation of Politics*. ECPR Press.
- Katz, Richard S. (2005): Why are There so Many (or so Few) Electoral Reforms? In Gallagher, Michael – Mitchell, Paul, *The Politics of Electoral Systems*. Oxford University Press, s. 57–76.
- Kneblová, Eva (2010): Využívání preferenčních hlasů. In Balík, Stanislav a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 159–184.
- Kopecký, Petr (2004): The Czech Republic: Entrenching Proportional Representation. In Colomer, Joseph M. – Grofman, Bernard (eds.), *Handbook of Electoral System Choice*. Palgrave Macmillan.

- Lebeda, Tomáš (2004): Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otazníky nad vynucenou úpravou z roku 2002. In Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 231–249.
- Morkes, Jan (2008): Analýza preferenčního hlasování ve volbách do PSP ČR. *European Electoral Studies* 3 (1), s. 1–33.
- Novák, Miroslav – Lebeda, Tomáš a kol. (2004): *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Poguntke, Thomas – Webb, Paul (2005): *The Presidentialization of Politics*. Oxford University Press.
- Reinwick, Alan – Pilet, Jean-Benoit (2011): *The Personalization of Electoral Systems: Theory and European Evidence*. Paper prepared for presentation at the ECPR General Conference, University of Reykjavik (25–27 August 2011). Dostupné na: <http://www.ecprnet.eu/MyECPR/proposals/reykjavik/uploads/papers/3348.pdf>
- Šedo, Jakub (2009): Reforma volebního systému v ČR – 20 let diskusí. *European Electoral Studies* 4 (2), s. 142–153.
- Volební server ČSÚ* (www.volby.cz).¹²¹¹
- Zákon č. 247/1995 Sb., *o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů*, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon České národní rady č. 54/1990 Sb., *o volbách do České národní rady*, ve znění pozdějších předpisů.

Petr Jurek je asistentem a interním doktorandem na Katedře politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.
E-mail: pjurek@kap.zcu.cz

¹² Odkazy na konkrétní adresy serveru jsou uvedeny v poznámkách pod čarou přímo v textu.

Volby v České republice v roce 2010: fenomén nových stran TOP09 a VV

Jan Bureš

Abstract: *This article presents an analysis of the elections to the Chamber of Deputies of the Czech Parliament in 2010 and is mainly concentrated on new political subjects. The analysis is based mainly on the theoretical concept of the institutionalisation of political parties. The author shows, that the key factors of voters' decision making in 2010 were a tendency to prefer new subjects, promising the vindication of political life from corruption on one side, and also subjects, which criticised the present policy of financial debt on the other side. The author observes in their analysis of the 2010-election results key phenomenons such as the change in the behaviour of voters or the more frequent usage of preferential votes as well as the more obvious influence of the factors of personalisation and localisation on Czech Politics. The author shows, that the elections in 2010, from a long-term perspective, will be marked as „protest elections“, because voters demonstrated (to a much greater extent than before) their actual predominant frustration (dissatisfaction) with the system of Czech political parties, mainly with the then present situation of established political parties.*

Keywords: *Public Affairs, TOP09, personalisation of politics, localisation of politics, election campaign, exculpatory party, populism, protest elections*

Úvod

Pokusíme-li se shrnout výsledky trojích voleb, jež v České republice proběhly v roce 2010 (sněmovní, komunální a do třetiny senátu) a jejich důsledky pro povahu politického systému, musíme v první řadě konstatovat, že tyto volby zatřáslly stabilitou českého politického systému. Až případné další volby (nejdříve senátní a zejména krajské volby na podzim 2012, ale ještě spíše až sněmovní volby 2014) ukáží, jakým směrem se ubírá mapa voličské struktury, zda volby v roce 2010 přinesly trvalou změnu stranickopolitických poměrů v ČR, nebo zda se jednalo spíše o výjimečný výkyv ve prospěch tzv. nových stran.

Volby v roce 2010 ukázaly v České republice několik zásadních posunů v chování voličů. Velké strany ztratily poměrně velké množství voličů (ODS ztratila 834.683 hlasů, ČSSD 573.560 hlasů, KSČM 95.563 hlasů) a jejich odstup od třetí strany (TOP09) a dalších se výrazně zmenšil, pro menší strany znamenala ztráta hlasů fatální důsledek v podobě opuštění Poslanecké sněmovny (KDU-ČSL ztratila

156.989 hlasů, Strana zelených 208.656 hlasů). V dějinách moderní české politiky se tak stalo poprvé, že se velký počet voličů (přes 26%) přesunul od etablovaných politických stran ke stranám zcela novým (Hanley 2011: 116). V těchto faktorech, tedy v proměně (dosud stabilních) pozic jednotek (stran) českého stranického systému, spatřuje například Jiří Koubek „bezprecedentní otřes“ (Koubek 2010: 115). Za pozitivní projev těchto voleb je možno považovat fakt, že voliči si uvědomili sílu a moc, kterou jim hlasovací lístek dává do ruky. Zejména ve sněmovních volbách dokázali tzv. kroužkováním odmítnout politiky, kteří už buď působili v politice příliš dlouho a bez zjevného pozitivního efektu pro občany, anebo byli až příliš úzce propojeni s byznysem či různými aférami.

Přesto do českého parlamentu pronikly – a napoprvé s poměrně silnou voličskou podporou – dvě nové politické strany (TOP09 16,7% hlasů, Věci veřejné 10,88% hlasů). Jak ukazuje Jan Červenka, tyto strany, byť programově a organizačně nepřilíš vyprofilované, dokonce získaly významně vyšší podporu voličů než menší středopravicové strany, které v minulosti pravidelně zasedaly v Poslanecké sněmovně (Červenka 2011: 46). Přestože zavedené strany ztratily mnoho voličů, zůstala voličská jádra těchto velkých stran – ODS a ČSSD – relativně stabilní. U ČSSD dokonce můžeme poprvé až právě po volbách v roce 2010 hovořit o tom, že se této straně podařilo vytvořit silné stabilní jádro skalních voličů. Nové strany získaly hlasy především na úkor velkých stran: asi 40% voličů ODS přešlo k TOP09 a Věcem veřejným, rovněž nemalá část voličů ČSSD přešla k Věcem veřejným. Velké strany (ODS, ČSSD) se vzájemně spíše oslabily silně agresivní předvolební kampaní, ve které byly výrazně potlačeny programové a ideové rozdíly mezi těmito stranami, a jedinou náhražkou za ideový střet se tak staly vzájemné pomluvy, osočování, házení vajec apod. ODS prakticky jen obhajovala kroky bývalé Topolánkovy vlády z let 2006–2009, ČSSD nabízela víceméně pouze recepty směřující k posilování výdajové stránky rozpočtu, s nimiž sice vyhrála krajské volby 2008, což ale v kontextu mediálního obrazu tzv. řecké krize tentokrát zapůsobilo spíše negativně a nedůvěryhodně. Sociální demokracie navíc ztratila mobilizační potenciál, který úspěšně využívala v předcházejících volbách. To lze dokladovat i tím, že část voličů ČSSD vyslyšela radikálně populistickou rétoriku stran Suverenita – Blok Jany Bobošíkové či Strany práv občanů – Zemanovců. Pro ODS naopak sněmovní volební výsledky znamenaly zrození vážného, až přímo existenčního problému v podobě možného trvalého rozštěpení dosud občanskými demokraty dominantně ovládaného tábora liberálně-konzervativních voličů na dva stranické tábory: ODS a TOP09 s tím, že i v dalších výzkumech volebních preferencí roste počet sympatizantů TOP09, nikoli ODS. Tento trend ze sněmovních voleb 2010 navíc potvrdily i výsledky voleb komunálních (zejm. v Praze) v říjnu 2010. Dominance TOP09 se projevila i při vyjednávání o složení nového vládního kabinetu, když se politikům TOP09 podařilo převzít ta ministerstva, jež budou

klíčová z hlediska realizace nejdůležitějších reforem, jejichž garantem se TOP09 před volbami cíleně snažila v očích voličů stát: ministerstvo práce a sociálních věcí, zdravotnictví, financí. Jestliže tedy ODS bývala vnímána pravicovými voliči jako hlavní garant modernizačních reforem, pak tuto pozici ztratila ve prospěch TOP09, a bude muset v dalších letech hledat nová silná témata, kterými zaujme své voliče. ODS do jisté míry také doplatila na svůj (v ekonomických otázkách až vyhraněný) liberalismus, který v její rétorice často vedl až k negaci funkce státu ve společnosti. V dobách ekonomických a sociálních krizí ovšem lidé spoléhají na pomoc státu vždy více, než v dobách stability a prosperity. A právě těmto voličům vyšla svým konzervativním ekonomickým programem vstříc spíše TOP09, zdůrazňující, že stát přináší občanům i hodnoty, kvůli kterým se vyplatí platit daně.

Analýzy dopadů voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2010 oscilují kolem dvou hlavních otázek: zaprvé, zda tyto volby představují zásadní zlom v dosavadním vývoji stranického systému, a zadruhé zda změny, jež tyto volby přinesly, budou mít trvalejší charakter, či zda se ukáží být spíše jakousi anomálií či „vymknutím z kloubů.“ V tomto textu se pokusíme tyto otázky zodpovědět a především ukázat faktory, jež bychom měli při takové analýze vzít v úvahu.

V České republice došlo po volbách 2010 také poprvé k jevu, který ovšem zavedené parlamentní demokracie na Západě běžně znají: vítěz sněmovních voleb (ČSSD) nesestavil vládu a odešel do opozice. Naopak ODS, jež v těchto volbách zaznamenala historicky nejhorší výsledek, sestavila koaliční vládu s potenciálně dosud nejsilnější parlamentní podporou 118 poslaneckých křesel z 200.

Volby 2010 také do české politiky přinesly v daleko výraznější míře prvky personalizace (politika se stává více střetem osobností než programů, nové strany TOP09 a VV přivádějí do politického souboje řadu populárních osob – Schwarzenberg, John) a lokalizace, spočívající v masivním nástupu místních, komunálních a krajských politiků a témat do centrální politiky. (Koubek 2010: 120–121).

Volební kampaň do PS PČR 2010 – styl, prostředky, rétorika, marketing, hlavní témata, voliči

Volební kampaň do sněmovny v roce 2010 byla nesena především třemi hlavními tématy: zadlužování země, korupce a problematika zdravotnictví (Matušková 2010: 104). Významným tématem voleb do PS v roce 2010 se stala problematika rozpočtové krize a strach z možného prohlubování zadlužení ČR, a v této souvislosti sehrálo určitou roli „strašení“ řeckým scénářem zejména ze strany pravicových subjektů, především pak TOP09 a částečně také ODS. Nicméně k tomu je třeba připomenout, že už do poloviny 90. let, definitivně pak od ukončení ekonomické transformace a utvoření nové sociálně-třídní struktury společnosti, získává dominantní postavení v českém stranickém systému sociálně ekonomická štěpící

konfliktní linie, a že se tedy ekonomická a sociální témata již od této doby stala klíčovými tématy všech voleb v ČR. Navíc, jak ukazuje Červenka, v těchto volbách dle dosavadních sociologických výzkumů nedošlo ani k zásadnímu zvýšení role, kterou socioekonomická témata hrají v rozhodování voličů v ČR již od poloviny 90. let, ani k výraznějšímu posunu voličů doprava, jak mnohé komentáře po volbách 2010 naznačovaly (Červenka 2011: 47). Byla-li ovšem ekonomika důležitým tématem voleb 2010, pak se jejich ještě daleko důležitějším tématem pro značnou část voličů dle našeho názoru stala problematika korupce a boje proti ní, a v tomto smyslu tedy tyto volby znamenaly jisté novum – dovolíme si proto tyto volby označit jako volby protestní. Minimálně úspěch strany Věci veřejné byl zapříčiněn především znechucením řady občanů nad stále se zvyšující frekvencí korupčních skandálů zavedených politických stran.

V těchto volbách jsme také zaznamenali výraznější podíl propadlých hlasů, který se oproti volbám z roku 2006 (6%) téměř ztrojnásobil. Můžeme tak souhlasit s tvrzením, že mnoho voličů v roce 2010 opustilo onu (dosud dominující) racionální obavu z propadnutí svého hlasu, a z důvodu hluboké nespokojenosti především s morálním stavem české politiky hlasovalo i pro nové a nepříliš „ověřené“ strany se silně protestním či populistickým nábojem, u nichž bylo z předvolebních průzkumů málo pravděpodobné, že se do parlamentu probojují (Červenka 2011: 48). Jednalo se zejména o voliče Strany práv občanů – Zemanovci a Suverenity, je třeba ovšem připomenout, že ani u strany Věci veřejné nebyla pravděpodobnost volebního úspěchu jistá minimálně do února 2010, kdy její preference poprvé v průzkumech veřejného mínění překročily 5% hranici. Naopak strana TOP09 dosahovala vysokých preferencí kolem 10% již minimálně půl roku před volbami 2010.

Volby 2010 také ukázaly výraznější oslabení vztahu voličů ke stranám, které volí. Mnohem více voličů se oproti dřívějším volbám rozhodovalo o své volbě až v posledních čtrnácti dnech před volbami – a především se jednalo o voliče nových stran (dvě pětiny voličů TOP09, polovina voličů VV). Volby 2010 také přinesly masivní využití možnosti kroužkování. Zde se jednak ukázal významný mobilizační potenciál výzev různých iniciativ k vykroužkování zkorumpovaných politiků či k preferenci nových tváří ze zadních míst kandidátek. Nově byl navíc před volbami zvýšen počet možných preferenčních hlasů, udělovaných voličem, ze 2 na 4 a zároveň snížen práh pro posun na kandidátce ze 7% na 5% hlasů. Do Poslanecké sněmovny tak například neprošlo hned 12 krajských lídrů různých stranických kandidátek, a naopak se tam dostalo mnoho outsiderů, stejně jako některé známé tváře zkušených politiků, kteří byli ovšem svými stranami umístěni na nevolitelných místech kandidátek (ODS: Marek Benda, ČSSD: Stanislav Křeček). Kroužkování těžce poškodilo zejména ODS: neprošlo jí 5 krajských lídrů ze 14, naopak 18 kandidátů prošlo do PS z nevolitelných míst. Také samotné

motivace voličů jednotlivých stran pro kroužkování se od sebe dost lišily: u ODS dominovala snaha odstranit zkorumpované tváře, naopak voliči ČSSD poněkud pasivně využili kroužkování spíše k potvrzení krajských jedniček. Volby 2010 tak byly spíše vzpourou voličů, kteří se rozhodli primárně ztrestat zavedené politické strany, a kvůli tomu často opustili i své dosavadní volební chování, charakteristické upřednostňováním socioekonomických zájmů a důrazem na volbu strany, u níž je jistota, že se do parlamentu dostane. Volby se odehrávaly především v atmosféře všeobecného znechucení voličů ze stavu politiky. Zejména o politických stranách převažovalo silně negativní mínění: strany jsou zkorumpované, jde jim jen o vlastní moc a prospěch, o zájmy obyčejného člověka se nezajímají, zbytečně polarizují a rozdělují společnost a vytvářejí umělé konflikty, jsou odtržené od reality; politici jsou hrubí, vulgární, hamižní a neschopní. To bylo ještě umocněno těžkými kolapsy politické elity: máme na mysli pád Topolánkovy vlády uprostřed předsednictví EU či zrušení předčasných voleb v září 2009; averzi vůči stranám v očích voličů ještě posilovala popularita vlády Jana Fischera, jež byla médií (mylně) prezentována jako nestranická.

Nové politické strany TOP09 a Věci veřejné jako hlavní fenomén voleb 2010

Fenomén vzniku a voličského úspěchu těchto dvou nových politických stran je asi nejviditelnějším výsledkem voleb do PS PČR v roce 2010. Strana TOP09 dokázala při prvních sněmovních volbách, kterých se zúčastnila, rovnou získat 873.833 voličů (16,7% hlasů), strana Věci veřejné ve stejné situaci získala 569.127 voličů, což představuje 10,88% všech platných hlasů. Jejich úspěch byl zapříčiněn především zásadním odklonem voličů od klasických etablovaných politických stran s dlouhodobě stabilními a vyprofilovanými programy.

Obě nové strany nevznikly původně na programové bázi, a kromě toho nebyly před volbami 2010 ani institucionálně stabilizované (slabá míra regionální organizovanosti), a také z hlediska svého financování příliš čitelné. Tyto faktory byly (byť v rozdílné míře intenzity) dle našeho názoru základními slabiny obou stran, a schopnost překonat tyto slabiny se po volbách 2010 ukázala jako základní předpoklad pro případné přežití či dokonce úspěšné zařazení se těchto stran jako stabilních součástí českého stranického systému.

Je nutno zde zdůraznit, že obě tyto nové strany nevznikly jako široká hnutí, podporovaná zdola, ale jako strany založené iniciativou několika málo manažersky a politicky schopných jedinců (V. Bárta v případě VV, M. Kalousek v případě TOP09). Strana TOP09 navíc nevznikla zcela nově na zelené louce, ale zrodila se odštěpením od KDU-ČSL, převzala tedy také nemálo politiků této strany. Právě spojenectvím s hnutím starostů se strana rychle pokoušela překrýt charakter odštěpené strany

(Hanley 2011: 128). Navíc už při vzniku TOP09 jí byly do vínku dány dvě rozdílné ideové profilace. Ve velkých městech zakládali místní organizace TOP09 většinou bývalí politici či sympatizanti ODS, a zde také stranu TOP09 volili převážně bývalí voliči ODS, ale i ODA, US-DEU či SZ (zde sehrála významnou roli osobnost lídra strany K. Schwarzenberga). V případě městských voličů tedy lze hovořit o úspěšné integraci středopravého voličského tábora stranou TOP09. Oproti tomu na venkově získala TOP09 svůj konzervativní profil tím, že se zde jejími zakládajícími členy stávali spíše nespokojení politici či sympatizanti KDU-ČSL, a také volební podpora venkovských voličů TOP09 přicházela převážně z bývalého lidoveckého tábora. Pro stranu TOP09 se jako klíčové ukázalo být také spojenectví s hnutím Starostové a nezávislí (STAN), kde zejména v komunálních volbách díky této spolupráci získala TOP09 velké množství komunálních politiků vč. mnoha starostů, což představuje dobrý základ pro postupné budování regionální stranické struktury, potřebné pro úspěšnou stabilizaci strany ve stranickém systému ČR. Zatímco stranické struktury TOP09 i voliči ve městech posilovali spíše liberální charakter strany, pak její regionální struktury a voliči obohacovali konzervativní profilaci TOP09.

Pokud jde o programovou profilaci stran, přestože se TOP09 profilovala jako konzervativní strana (viz rozklíčování zkratky názvu: Tradice – Odpovědnost – Prosperita), její hlavní politici, kteří formovali ekonomický program a strategii strany (M. Kalousek, J. Drábek, P. Severa) jsou daleko spíše sympatizanti klasických neoliberalních ekonomických receptů. Stejně tak předseda strany Karel Schwarzenberg patří i svými (často nekonvenčními či nekonvenčně mediálně prezentovanými) postoji spíše mezi velmi liberální vystupující české šlechtice.

Předvolební program TOP09 z března 2009 obsahoval radikálně liberálně laděné ekonomické postuláty, a do jisté míry tak rozjasňoval dosud spíše zamlžené programové představy vedení TOP09 (Červenka 2011: 46). Nicméně tento samotný program spíše potvrzoval výrazně restriktivní hospodářskou politiku, prosazovanou a prezentovanou ministrem financí a faktickým lídrem TOP09 M. Kalouskem již prakticky od okamžiku vzniku Fischerovy vlády. Koneckonců voličská podpora TOP09 začala prudce stoupat přibližně od léta 2009, tedy dlouho před zveřejněním tohoto programu, ale právě v době vlády Jana Fischera, jejíž hospodářskou politiku realizoval hlavní Kalouskův spojenec ve vládě ministr financí Janota. Kampaň byla vedena především tak, aby působila zábavně, hravě, odlehčeně (rentgenový snímek lídra strany Schwarzenberga) a nevyznívala příliš útočně vůči konkrétním politickým stranám (Matusková 2010: 107), nicméně cíleně byla zaměřena na získání hlasů nespokojených voličů ODS a dalších stran. Strana TOP09 ve své strategii převzít voliče především občanským demokratům akcentovala velmi silně otázku boje proti klientelismu a korupci, dlouhodobě ztotožňovanou právě s ODS a ČSSD na celostátní, krajské případně i komunální úrovni. Tento silný morální apel byl

jedním z hlavních důvodů, proč zejména pravicový volič hledal v TOP09 tzv. slušnou alternativu vůči ODS. To na jedné straně přivedlo k TOP09 řadu zklamaných voličů ODS, ale zároveň to ve volbě TOP09 nebránilo dřívějším voličům menších pravicových stran či dokonce zelených, jakož i voličů mladých (Červenka 2011: 46). Do budoucna se však tento morální apel může straně TOP09 spíše vymstít, pokud se jí nepodaří prezentovat se jako strana, které se v této oblasti skutečně podaří něco zásadního změnit. Naopak voliči snadněji vyčítají případné korupční praktiky představitelům stran, jež ve své rétorice hlasitě brojí proti korupci, než stranám, které ji sice provozují, ale neprezentují se jako morálně čistí mravokárci.

Pro budoucnost TOP09 v české politice bude klíčové, nakolik si TOP09 uvědomí, že v roce 2010 získala výrazný volební úspěch primárně kvůli hluboké nespokojenosti pravicových voličů ODS. Budoucnost strany TOP09 tak do značné míry závisí na schopnosti současného vedení ODS vyřešit vnitrostranické problémy a znovu získat ztracenou důvěru bývalých voličů ODS. Také na komunální úrovni TOP09 stále ještě nedisponuje velkým množstvím známých a hlavně zkušených politiků, kteří mohou postupně vytvářet lidský rezervoár centrální stranické politiky. Strana TOP09 bude nepochybně muset dokázat svým voličům, že je schopna prosadit radikální reformy, které před volbami slibovala. Pokud se jí to podaří a pokud se jejím politikům zároveň podaří odrazit i případné negativní reakce voličů jiných stran na tyto reformy, může se stát dlouhodobější součástí české politické scény.

Strana Věci veřejné vznikla jako protestní strana, původně zaměřená především proti poměrům na pražském magistrátu a radnicích jednotlivých pražských městských částí, ovládaných zejména politiky ODS, ať již vládnoucích samostatně, nebo v koalici – zejména s ČSSD. Výraznou politickou dynamiku zaznamenáváme u této strany poté, co její vedení převzal Vít Bárta, majitel největší soukromé bezpečnostní agentury v ČR – ABL. Původně malá komunální strana v Praze se po převzetí Bartou mění na velkoryse pojatý a bohatě financovaný marketingový projekt (Červenka 2011: 46). Přestože Věci veřejné vyrostly jako politický subjekt zejména na kritice poměrů v hlavním městě, paradoxně ve sněmovních volbách 2010 dostala strana VV v Praze relativně méně hlasů (5. nejhorší výsledek ze 14 krajů), než v ostatních regionech ČR, v nichž byla tato strana relativně neznámá a neaktivní (a navíc zde neměla prakticky žádné známější politiky s konkrétní politickou zkušeností). To je snad vysvětlitelné hlavním zaměřením kampaně VV na celospolečensky závažné problémy, jež jsou v regionech vnímány ještě příkřeji než v Praze, jako je boj proti korupci či odpor proti stávajícímu politickému establishmentu (tzv. dinosaurům). Výraznou volební posilou pro VV nepochybně byla známá tvář populárního reportéra investigativního pořadu TV NOVA Radka Johna, který byl v květnu 2010 výzkumy veřejného mínění označován za nejdůvěryhodnějšího politika (Matušková 2010: 110).

Obě nové strany TOP09 a Věci veřejné se od předchozích menších parlamentních stran (ODA, US-DEU, SZ, KDU-ČSL) výrazně lišily právě stylem volební kampaně, strategie i sebe prezentace. TOP09 vsadila na známé a populární osobnosti (Schwarzenberg), kritiku přístupu velkých stran k otázkám ekonomiky, a zejména kritizovala „nezodpovědnou“ politiku zadlužování a odkládání reform. Strana zdůrazňovala snahu o neideologický a spíše pragmatický přístup, využívala popularity Fischerovy vlády, k jejímž krokům se výrazně hlásila, a používala „strašení“ voličů řeckým scénářem. Právě v otázce veřejných financí byla TOP09 voliči vnímána jako silně kompetentní a důvěryhodná – a oproti ODS měla výhodu v obrazu strany, která za současný stav veřejných financí nenese zodpovědnost (navzdory Kalouskově reformě daní z doby Topolánkovy vlády, která znamenala propad ve výběru daní v řádu desítek miliard korun) (Červenka 2011: 47). Seán Hanley právě kvůli apelu představitelů TOP09 na potřebu ukončení politiky zadlužování radí tuto stranu k tzv. „očišťovatelským“ stranám (Hanley 2011: 133).

Věci veřejné byly již před volbami 2010 programově daleko méně čitelnou stranou, než TOP09, a ve své programové výbavě i marketingové strategii volily kombinaci (často si protirečící) liberální, radikálně sociální a populistické rétoriky. Ostřeji se vymezovaly vůči zavedeným stranám (negativní označení „dinosauri“), prezentovaly se jako strana vzniklé zdola či jako příklad fungující přímé demokracie (internetová hlasování „věčkařů“, podpora principu přímých voleb prezidenta, hejmanů, starostů). Strana v předvolební kampani operovala hlavně tématy, vyjadřujícími všeobecnou nespokojenost prakticky všech voličů v ČR: kriminalita, korupce, stav justice, neprůhledné veřejné zakázky, zadlužování, zneužívání sociálního systému, sociálně nepřizpůsobiví občané, odpor proti byrokracii. Pro předvolební kampaň této strany byla charakteristická antielitářská rétorika, dynamický styl komunikace (internet, sociální sítě, kalendář s političkami strany), či přímé rázné populistické akce (sociálně-intervenční hlídky proti bezdomovcům v ulicích Prahy) (Červenka 2011: 46). Ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2010 se ukázalo, že tento program a styl politické komunikace dokázal oslovit nespokojené či zklamané voliče především levicových stran (ČSSD, SZ), ale také část voličů ODS. Jednalo se většinou o voliče vykazující značnou míru volatility. Stejně jako v případě TOP09 se i straně VV podařilo její radikální rétorikou přivést k volbám řadu voličů, kteří dosud (nebo alespoň v minulých volbách 2006) nevolili. Nicméně již následný brzký propad této strany ve volbách komunálních (v Praze strana VV vůbec nepřekročila hranici nutnou pro vstup do zastupitelstva, což je ovšem částečně způsobeno volební reformou, jež těsně před volbami malé strany poškodila) a ještě více v doplňovacích volbách do třetiny Senátu, jakož i současný pokračující propad volebních preferencí VV však ukazuje, že volební marketing stran není všemocný, že strana musí mít skutečně propracovaný program a také politiky, kteří jej dokáží důvěryhodně prosazovat; tedy že zkratka nestačí spoléhat na několik

byť sebevýstižněji znějících hesel na billboardech. Voličskou přízeň strany Věci veřejné razantně zasáhla řada skandálů, souvisejících s pokusy o uplácení a odposlechy vlastních představitelů, jež vedla k rapidnímu poklesu voličských preferencí v dubnu 2011 (pod 5% preferencí). Tyto skandály strany VV také do značné míry zdiskreditovaly původní ideu boje proti korupci, „dinosaurům“ a zavedenému politickému establishmentu. Následný vývoj ve straně Věci veřejné v letech 2010–2012 ukázal otevřený rozpor mezi rétorikou radikálně populistické strany na jedné straně, a současnou potřebou institucionalizace politické strany, jež chce být vnímána také jako uznaná součást společenského systému (Jarmara 2011: 57). Taková strana musí do značné míry nabýt charakter formální organizace, která v sobě integruje své cíle a hodnoty, a zároveň si dotváří pevnější a předvídatelné vazby jak dovnitř ke své členské základně, tak navenek směrem k voličům.

Tomáš Jarmara zajímavě ukázal rozdílnou úroveň institucionalizace u námi sledovaných dvou nových politických stran, a vyvozuje z ní také možnou odlišnou predikaci jejich dalšího vývoje. Při založení strany TOP09 Jarmara zdůrazňuje roli vhodně zvoleného centrálního orgánu, který svým složením (zkušení vrcholní politici s parlamentní i vládní praxí, manažeři ze soukromého sektoru, politici z regionálních struktur samosprávy) koordinoval založení strany a následné budování její organizační struktury, a také význam převzetí části regionálních struktur KDU-ČSL (Jarmara 2011: 67). Stejně tak se jako podstatné ukázalo finanční zázemí, kterým strana díky sponzorům od počátku disponovala. Oproti tomu straně Věci veřejné chybí především hierarchická organizační struktura (od okresů po místní organizace), a představují tak oproti TOP09 volnější strukturu. Utváření lokální struktury nebylo nijak zásadně koordinováno, naopak centrum spíše předpokládalo výraznou samostatnou aktivitu místních sympatizantů při zakládání lokálních klubů VV. Taková strategie sice neohrozila úspěch VV ve sněmovních volbách (zde kampaň řídilo centrum), ale s největší pravděpodobností vedla k neúspěchu v komunálních volbách na podzim 2010 (Jarmara 2011: 68).

Jako daleko problematičtější faktor se však jeví otázka financování strany. Na rozdíl od sponzorů strany TOP09, již jsou jako standardní podnikatelské subjekty institucionálně nezávislé na stranické struktuře TOP09, hlavním sponzorem strany VV se stala bezpečnostní agentura ABL, jež ovšem byla personálně úzce propojena se stranickým vedením, poslaneckým klubem i odbornými komisemi strany, což do budoucna znamenalo možnou (a, jak se v průběhu povolebního vývoje ukázalo, i skutečnou) závislost politického rozhodování představitelů strany VV na osobě jejího hlavního sponzora a zároveň lídra strany V. Bárty. V každém případě je zřejmé, že masivní výše finančních prostředků (v českých podmínkách dosud spíše neobvyklá), které měla strana VV k dispozici díky propojení s firmou ABL, byla spolu s vyhraněně protikorupční rétorikou jednou z hlavních příčin její rozsáhlé volební kampaně a následného volebního úspěchu (Hanley 2011: 133).

Straně Věci veřejné se také v podstatě vymstil její urychlený vstup do vlády ihned po svém prvním proniknutí do parlamentu. Vládní angažmá ukázalo spíše celou řadu problémů této strany, od neprofesionálního přístupu jejích představitelů k řešení otázek vládní agendy, přes nepřipravenost odborného zázemí strany k převzetí výkonné moci, až po programovou nevyzrálou a neukotvenou stranu. Představitelé VV na jedné straně v zájmu zachování koalice tlumili některé své radikální požadavky. Například v otázkách ekonomických a sociálních reforem se strana VV spíše podřizovala návrhům TOP09 či postojům ODS, a začala proti těmto krokům veřejně protestovat pouze v okamžiku, kdy průzkumy veřejného mínění začaly ukazovat pokles stranických preferencí. Na druhé straně platí, že Věci veřejné byly do Poslanecké sněmovny „vyneseny“ momentální silně kritickou náladou české veřejnosti vůči zavedeným politickým stranám; díky tomu, že programově ani voličsky nejsou založeny na dominantním vymezení se na socioekonomické štěpící linii, jejich podpora vytrvale klesá. To je ještě umocněno vzrůstajícím významem socioekonomické štěpící konfliktní linie v důsledku vládní politiky radikálních škrtů.

Pokud jde o profil voličů dvou nových politických stran, pak zejména TOP09 dokázala zaujmout značnou část dřívějších voličů ODS (téměř ½ voličů ODS z roku 2006 přešla v roce 2010 k volbě TOP09), ale také menších středopravicových subjektů, jakož i prvovoličů či dříve nevoličů. Nicméně přílišná „pestrobarevnost“ voličů TOP09 znamenala i viditelný rozdíl mezi sebezařazením stranických předáků TOP09 (napravo od ODS) a mezi sebezařazením voličů strany (více ke středu než voliči ODS) (Červenka 2011: 46). Věci veřejné podpořili voliči, již především vyslyšeli apel strany na morální očistu politiky od stran a osob propojených s byznysem a korupcí. Vzhledem k tomu, že již před volbami 2010 byly veřejně dostupné informace o netransparentním podnikatelském pozadí strany, o autoritativních metodách řízení strany Vítem Bártou či o možných manipulacích s internetovými hlasováními tzv. věčkařů, lze se domnívat, že voliči VV ve snaze „potrestat“ ve volbách zavedené politické strany tyto problémy u své strany spíše záměrně přehlíželi či upozadovali. Snažíme-li se charakterizovat typického voliče strany VV v roce 2010, musíme pak konstatovat, že se jednalo především o masu zklamaných a nepříliš silně stranicky ukotvených dřívějších voličů různých politických stran, nejčastěji z řad ČSSD. Oproti tomu voliče TOP09 lze charakterizovat poněkud konkrétněji jako v nejčastějším případě bývalého voliče ODS. Obě nové strany také v roce 2010 odčerpaly největší část bývalých voličů Strany zelených.

Závěr

Závěrem je možno konstatovat, že pokud jde o základní otázky, jež jsme si v úvodu tohoto textu položily, lze mít za relativně prokázané dvě hypotézy. Zaprvé volby do PS PČR v roce 2010 se patrně nebudou jevit jako zásadní přelom dosavadního

vývoje, ale spíše jako svého druhu volby protestní, v nichž voliči v daleko vyšší míře než doposud projeví momentálně převažující hlubokou nespokojenost s fungováním stávajícího systému politických stran, respektive se současným stavem zavedených stran. To pochopitelně ovlivní i procesy uvnitř jednotlivých politických subjektů, zejména stran etablovaných. Zadržet trvalejším důsledkem těchto voleb bude etablování nové a relativně voličsky silné i stabilní politické strany na pravé části spektra – TOP09. Tyto výše nastíněné základní teze již de facto potvrdily i senátní a komunální volby na podzim 2010, v nichž znovu výrazně uspěla jedna ze dvou velkých zavedených stran ČSSD (12 senátorů z 27 volených), a naopak spíše jen relativní úspěch zaznamenala TOP09 (2 senátoři); naprostý neúspěch potom představoval výsledek strany VV (1 z 19 kandidátů postoupil do 2. kola, v němž prohrál). Je sice třeba vzít v úvahu, že malé politické strany mají spíše menší šanci uspět v senátních volbách, nicméně dosavadní praxe českých senátních voleb ukazuje na příklad kdysi relativně silného postavení KDU-ČSL, ODA či US-DEU, že to rozhodně není nemožné. Navíc v komunálních volbách, konaných společně s volbami do třetiny senátu, uspěly hlavně strany dlouhodobě zavedené, a z nových stran právě také TOP09.

Literatura

- Červenka, Jan (2011): Stranický systém v restrukturalizaci? Volby 2010 v kontextu percepce politiky a politických stran českou veřejností. *Naše společnost*, roč. 9, č. 2: 44–59
- Hanley, Seán (2011): Dynamika utváření nových stran v České republice v letech 1996-2010: hledání možných příčin politického zemětřesení. *Sociologický časopis*, č. 1: 115–136
- Jarmara, Tomáš (2011): TOP 09 a Věci veřejné v kontextu institucionalizace českých politických stran po roce 1989. *Politologická revue*, roč. XVII., č. 1: 56–74
- Koubek, Jiří (2010): České sněmovní volby 2010 z hlediska stability a změny stranického systému: blokační aktéři, personalizace, lokalizace a fragmentace. *Politologická revue*, roč. XVI., č. 1: 111–127
- Matušková, Anna (2010): Volební kampaně, in: Balík, Stanislav a kol., *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*, 97–116, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno

Jan Bureš je vedoucím katedry politologie a humanitních studií na Metropolitní univerzitě Praha.

E-mail: bures@mup.cz

Negativní kampaň České strany sociálně demokratické v parlamentních volbách 2010¹

Lucie Šatrová

Abstract: *In recent years the development of political marketing in the Czech Republic shows an increasing tendency for negative electoral campaigns to become a rather frequent tactic. The 2010 elections are directly associated with an utmost boom of negative campaigns in the Czech Republic. The Czech Social Democratic Party (ČSSD) offers the strongest negation in the matter of visualisation in their campaign, which has subsequently grown more financially demanding. The aim to frame the opposition parties' actions and topics in order to use the mood of society to somebody's advantage has once again become an inseparable part of the election fight. This text introduces a case study of the ČSSD negative campaign in the 2010 parliamentary elections. The negation indicator is represented by a quantitative data collection of selected negative outputs of the ČSSD in contrast with the Civic Democratic Party (ODS) which is the second strongest political party within the Czech party system framework.*

Keywords: *negative campaign, Czech Social Democratic Party, Civic Democratic Party, negative outputs*

Úvod

Fenomén negativní kampaně v prostředí České republiky představuje stále velmi dynamický proces. Třebaže tato taktika vedení předvolebního boje, přicházející z USA, je stará již několik desítek let, v českém prostředí si stále hledá své místo. Jisté prvky negativního vymezení se vůči svému politickému rivalovi s cílem poškodit jeho image zde můžeme vystopovat již od 90. let, avšak výrazný rozvoj tohoto trendu v rámci předvolební kampaně pozorujeme až v posledních letech. Prvně se o ukázkovém případě využití negativní politické reklamy hovoří v souvislosti s kampaní České strany sociálně demokratické před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Reálný boom ve využití negativní kampaně jakožto taktiky předvolebního boje ovšem nastal až před parlamentními volbami v roce 2010.

Tento text je případovou studií negativní kampaně České strany sociálně demokratické (ČSSD) v parlamentních volbách v roce 2010. Mým cílem je představit konkrétní vybrané výstupy negace v kampani sociální demokracie.

¹ Tento článek vznikl v rámci institucionální podpory pro dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace na katedře politologie a mezinárodních vztahů Západočeské univerzity v Plzni.

Negativní prvky představují kvantitativní data, která vykazovala předvolební kampaň sociální demokracie v období od září 2009 do května 2010, kdy se volby konaly. Pro komparaci výstupů představím také výstupy hlavního politického rivala ČSSD, totiž Občanské demokratické strany (ODS). ODS jsem vybrala proto, že právě se sociální demokracií představují hlavní politické soupeře a jsou to dvě nejsilnější české politické formace, které do předvolební kampaně investovaly obrovské množství zdrojů. Zároveň byla ODS ve volbách 2010 jediným subjektem, který mohl ČSSD ve využití negativní kampaně konkurovat. Konkrétně se tento text věnuje negaci ČSSD v tištěné inzerci, na billboardech, na webu a v televizní debatě.

ČSSD představuje dle mého názoru ve využití negativní kampaně dominantního aktéra, minimálně co se týče vizuální stránky, což dokládá mj. výše finančních prostředků, které do kampaně vložila, ale také fakt, že strana svou kampaň začala dříve než ostatní politické formace. ČSSD využila služeb americké profesionální společnosti, která aplikovala své metody na prostředí České republiky. Předvolební kampaň sociální demokracie před volbami v roce 2010 je považována za historicky vůbec nejdražší. Strana využila negativní kampaň zpravidla proti tehdejším vládním stranám v čele s ODS. ČSSD měla pro vítězství v těchto volbách ideální předpoklady. Byla opoziční stranou, která zdůrazňovala změnu proti neoblíbené vládě. Předvolební průzkumy ČSSD výrazně favorizovaly, přesto však nebyl finální volební výsledek nikterak přesvědčivý, třebaže se strana stala vítězem voleb. V souvislosti s tím se nabízí otázka, zda využití negativní kampaně v prostředí České republiky je efektivní či nikoliv. Tento text si v žádném případě neklade za cíl tuto otázku odpovědět. Cílem je pouze představit míru negativity ČSSD. Výzkumnou otázkou pak bude, zda je míra negativity ČSSD opravdu výrazně vyšší než i jiných politických aktérů, konkrétně tedy u ODS.

V textu se nejprve velmi stručně zmíním o některých konceptech negativní kampaně, následně představím situaci před volbami v roce 2010, přičemž přejdu ke konkrétnímu sběru dat a zjištěným výsledkům.

Negativní kampaň – základní koncepty

Jednotná definice toho, co vše se skrývá za termínem negativní kampaň, samozřejmě neexistuje. Zpravidla se autoři shodují na tom, že negativní kampaň má vždy za cíl snížit šance svého protivníka na vítězství (Soubeyram, 2005: 337). Terry Cooper pak definuje negativní kampaň jako kampaň, která obsahuje útok na sílu konkurenta a zdůrazňuje jeho slabé stránky (Cooper, 1991, cit. dle Ferguson, 1997, nestr.). V zásadě se jedná o reklamu, která je zaměřena spíše na oponenta (*opponent-focused*), než na kandidáta (*candidate-focused*) (Kaid, 2004: 163). Vždy je však nutné dokázat rozlišit negativní kampaň od nekalých triků a podvádění. Dle

Davidu Marka tak negativní kampaň mj. znamená zdůrazňování chyb oponenta (Mark, 2006: 2–3).

Rozšíření konceptu negativity, jako nástroje využívaného v předvolebních kampaních, je spojeno s často skloňovaným termínem „amerikanizace“. V důsledku tento termín označuje přejímání typických forem a nástrojů politického marketingu tak, jak je běžné v americké tradici. Pro prvek negace je důležitý fakt, že politický aktér zdůrazňuje slabiny svého protikandidáta na úkor zdůrazňování vlastních schopností. Negativní kampaň těží ze své jednoznačné výhody, totiž schopnosti silně zaujmout publikum. Kim L. Fridkin a Patrick J. Kenney (2006: 4) to vysvětlují tím, že negativní reklama v sobě obsahuje události a situace, kterým se lidé snaží zpravidla vyhýbat, totiž negaci. Dle autorů budí negativní reklama ve voličích pozornost a ostražitost z toho, co se stane, odevzdají-li hlas tomu či jinému kandidátovi. V souvislosti s výzkumem negativní reklamy je velmi často zkoumána otázka jejich účinků, resp. toho, zda negativní kampaň má na voliče mobilizační či spíše demobilizační vliv. Autoři v tomto nejsou jednotní. Jeden názorový proud představují Stephen Ansolabehere, Shanto Iyengar a kol., kteří počátkem 90. let přišli na základě výzkumu s myšlenkou, že negativní kampaň vede ke snížení aktivizace volební účasti (Ansolabehere, Iyengar a kol., 1994: 385). Druhou stranu názorového spektra pak představují např. Martin Wattenberg a Craig L. Brians, kteří ve své studii *Negative Campaigns Advertising: Demobilizer or mobilizer?* vyzdvihují mobilizační účinky kampaně (Wattenberg, Brians, 1999: 896–897). Podobně se vyjadřují také Goldstein a Freedman, kteří na negativní kampani kvitují především její význam při zaujetí voličů a přesvědčení o jejich nutnosti participovat (Goldstein, Freedman, 2002, cit. dle Bradová a kol., 2008: 41). Nicméně to, že negativní kampaň může vést k mobilizaci voličů, ještě neříká nic o tom, jaké straně svůj hlas nakonec odevzdají.

Situace před volbami v roce 2010

Předvolební situace v roce 2010 byla ovlivněna volbami do Evropského parlamentu, které se uskutečnily na jaře 2009. Prakticky od první čtvrtiny roku 2009 jsme tak mohli pozorovat permanentní předvolební kampaň. Zároveň se politické formace připravovaly na konání předčasných parlamentních voleb. U ČSSD bylo spojení kampaní jednoznačné. V kampani pro volby do Evropského parlamentu skloňovala především čistě domácí témata, čímž si strana zajišťovala pozornost voličů i pro kampaň do voleb parlamentních. K předčasným volbám nakonec nedošlo², přesto však připravované předvolební kampaně neutichly zcela a plynně přešly v předvolební kampaň řádných parlamentních voleb v květnu 2010.

² Více o neuskutečněných volbách v roce 2009 např. Balík, S. 2010.

Sociální demokracie byla po volbách v roce 2006 opoziční stranou a tento fakt se snažila maximálně využít. Strana svůj předvolební program do řádných voleb v květnu 2010 vystavěla na antipatii především k ODS, jí vedené vládě a chybám, kterých se za dobu svého působení dopustila. Dokázala také bravurně využít nálad ve společnosti, která se vyjadřovala odmítavě k problematice zdravotnické reformy. Symbolem toho se stal 30-ti korunový poplatek u lékaře, který sociální demokracie dokázala rámovat jako hlavní předmět sváru a který využila ve svůj prospěch. Ve svém předvolebním programu sociální demokracie kladla důraz především na vyjasnění svého vztahu k sociálním hodnotám. Zároveň předseda ČSSD Jiří Paroubek přišel s kontroverzním termínem „obyčejní lidé“, čímž cílově zaštitil celou předvolební kampaň. Hlavním mottem se stal důraz na „ZMĚNU A NADĚJI – lepší budoucnost pro obyčejné lidi“. V neposlední řadě neopominula sociální demokracie reagovat na případnou koaliční vládu ODS a nově vzniklé TOP 09, a to především prostřednictvím webu www.modranemoc.cz, jehož primární snahou bylo poukázat na pravicové tendence těchto stran a případné „ohrožení“, které by pravicová vláda přinesla.

Negace v předvolební kampani

Podle způsobu, jakým se media vyjadřovala o předvolebních kampaních v roce 2010, bychom mohli soudit, že byly zaměřeny především na negativní sdělení a výpady vůči ostatním politickým aktérům³. Na rozdíl od americké tradice však v České republice nefunguje dostatečné legislativní ukotvení tohoto způsobu vedení boje a politické strany se velmi často uchylují k anonymním negativním výlevům, které jsou pro voliče velmi matoucí. Dalším problémem českých politických stran je to, že nedokážou flexibilně a dostatečně rychle reagovat na negaci vůči nim a pružně tak měnit předvolební strategie. Tak či onak má negativní kampaň jistou informační hodnotu, která může být, zvláště pro nerozhodnutého voliče, klíčovým ukazatelem.

Negace v tištěné inzerci

Jak jsem předeslala v úvodu, klíčovou součástí tohoto textu je sběr vybraných negativních výstupů v rámci předvolební kampaně sociální demokracie. První z výstupů představuje výzkum tištěné inzerce politických stran ve 4 celostátních denících. Jedná se o plzeňské vydání MF Dnes, Lidových novin, Hospodářských novin a deníku Právo. Výběr právě těchto periodik spočíval v jejich rozšíření, četnosti a celostátním rozsahu. Časovým vymezením sběru dat bylo období od 1. září 2009 do 29. května 2010, tedy období předvolební kampaně.

³ Např. www.zpravy.e15.cz, www.lidovky.cz, www.novinky.cz.

Ve vybraných periodikách jsem sledovala inzertní části, respektive inzerci politických stran, v rámci níž strany propagují svou politickou kampaň a program. Za relevantní data jsem považovala ta sdělení, která byla v tisku označena jako „inzerce“. Za relevantní zkoumané subjekty považuji dva politické subjekty – ČSSD a ODS. Výběru těchto stran nahrává také fakt, že jejich inzerce se vymezovala zpravidla vůči sobě navzájem. V případě negativní kampaně ČSSD se jednalo o výpady také směrem k ostatním politickým stranám a jejich možné koalici s ODS.

V inzerci jsem detekovala tři proměnné. Politickou inzerci pozitivní, negativní a negativně pozitivní (smíšenou). Za pozitivní jsem považovala takovou tištěnou inzerci, která jakýmkoli způsobem kladně prezentuje tu kterou politickou stranu, informuje o programových bodech či plánovaných meetinzích. Jinými slovy inzerci, která má respondentovi vykreslit pozitivní obraz politické strany. Za negativní jsem pak považovala takovou inzerci, která měla jednoznačně negativní obsah, který negativně poukazoval na politického soupeře. V negativní inzerci se vyskytuje pouze a jedině negativní sdělení či negativní politicko-rétorický útok na protikandidáta. Poslední zkoumanou kategorií je tzv. negativně pozitivní či smíšená inzerce. Tuto kategorii jsem vytvořila na základě převažujícího obsahu inzerce. Jedná se o takové inzeráty, které obsahují jak negativní vymezení se, tak také pozitivní sdělení, které má za úkol zdůraznit odlišnost a tedy oproti politickému rivalovi kvalitativně vyšší statut politické strany. Typicky se jedná o zdůrazňování kvalit a zásluh nad daným tématem oproti selhání soupeře v té samé problematice či porovnávání programových bodů a nabízených politických řešení. Zároveň jsem ve sběru dat zohledňovala velikost inzerátu. Za „velký“ inzerát jsem považovala takovou inzerci, která přesahovala více jak polovinu jedné novinové stránky, tj. inzerát roven formátu A4 a větší. Tento fakt jsem považovala za významný především z hlediska přehlédnutelnosti či spíše nepřehlédnutelnosti.

Výsledky v rámci jednotlivých periodik jsou následující.

MF Dnes

V deníku MF Dnes jsem v tištěné inzerci zaznamenala celkem 208 výstupů zkoumaných politických stran. Česká strana sociálně demokratická v době od 1. září 2009 do 29. května 2010 v MF Dnes inzerovala celkem 116 inzerátů. Z těchto 116 inzerátů bylo 82 (tj. 70,68 %) inzerátů čistě pozitivních. Z těchto 82 inzerátů bylo 62 v tzv. velkém formátu. V kategorii negativně pozitivní (smíšené) reklamy jsem detekovala celkem 11 inzerátů (tj. 9,48 %), z toho 8 inzerátů bylo velkoformátových. Čistě negativní inzerce se u ČSSD v MF Dnes vyskytla celkem ve 23 inzerátech (tj. 19,82 %), z toho 10 inzerátů bylo ve velkém formátu.

V období od září 2009 do března 2010 inzerovala ČSSD v drtivé většině pouze pozitivní kampaň, resp. čistě pozitivní inzerci. Pouze v září 2009 jsme mohli

v MF Dnes nalézt 5 čistě negativních výstupů, což může být způsobeno doznívající předvolební kampaní před zrušenými předčasnými volbami. Čistě negativní kampaň ze strany ČSSD se objevila ještě jednou v prosinci a třikrát v březnu. Zbývající smíšené či negativní výstupy v tištěné inzerci začala strana uplatňovat až od března 2010.

Z výsledků výzkumu využití negativní tištěné inzerce u ČSSD v MF Dnes můžeme vyčíst, že smíšené či negativní sdělení nebylo pro stranu primární. Téměř tři čtvrtiny veškeré tištěné inzerce směřovala sociální demokracie především na zdůraznění svého programu a svých programových priorit, spíše než na negativní zdiskreditování politického soupeře. Důležité je také poukázat na fakt, že ČSSD měla jednoznačně vyšší počet inzerovaných výstupů než druhá sledovaná strana ODS.

Druhou sledovanou stranou byla ODS. Tato strana v průběhu sledovaného období v MF Dnes inzerovala celkem 212 inzerátů. Čistě pozitivní sdělení ve své tištěné inzerci propagovala ODS celkem ve 41 případech (tj. 44,56 %), z nichž 19 inzerátů bylo ve velkém formátu. 44 inzerátů (tj. 47,82 %) ze strany ODS bylo tzv. smíšených. Z těchto 44 výskytů bylo 28 ve formátu A3, tedy přes celou jednu stranu novin. Čistě negativní tištěnou inzerci v MF Dnes propagovala strana v 7 případech (tj. 7,60 %), z toho 5 výskytů bylo ve velkém formátu.

Velmi podobně jako ČSSD, také ODS začala svou předvolební kampaň čistě pozitivními zmínkami o straně samotné. Negativní výskyt proti ČSSD jsem zaznamenala v září pouze jedenkrát, a to 17. 9. Další dva negativní výstupy ze strany ODS se vyskytly v prosinci 2009, ovšem negativní kampaň v plné míře spustila ODS až v březnu 2010. Již od února 2010 ale můžeme detekovat tzv. smíšené inzerce. Oproti ČSSD můžeme u občanských demokratů v inzerci MF Dnes nalézt převážnou část inzerce smíšené, čili více útočné.

Lidové noviny

Celkový počet novinové inzerce pocházející od zkoumaných politických stran, byl v Lidových novinách, oproti MF Dnes, výrazně nižší. Celkem se v tomto deníku mezi zářím 2009 a květnem 2010 objevilo 64 inzerátů zkoumaných politických subjektů. Také četnost výskytu inzerce u jednotlivých stran v Lidových novinách se lišila. ČSSD v tomto deníku inzerovala pouze 19 příspěvků, což je např. oproti MF Dnes (116) výrazný rozdíl. ČSSD v tomto deníku zvolila odlišnou strategii než u předešlého, jelikož v její tištěné inzertní kampani výrazně převažovala výslovně negativní kampaň. Čistě pozitivní sdělení inzerovala ČSSD pouze 3 krát (tj. 15,79 %), z toho všechny tři inzeráty byly ve velkém formátu přes celou novinovou stranu. Negativně pozitivní inzerci jsem zde detekovala 4 krát (tj. 21,05 %), z toho 2 výskyty ve velkém formátu. Čistě negativní inzerce u ČSSD převažovala.

V Lidových novinách se ve sledovaném období vyskytla ve 12 inzercích (63,16 %), z toho 4 byly velkoformátové.

Zajímavé je, že ČSSD svou předvolební inzertní kampaň v Lidových novinách zpusťila až květnu 2010. V období mezi zářím 2009 a dubnem 2010 sociální demokracie nepublikovala jediný inzerát, a to ani jak čistě pozitivní, tak čistě negativní. Veškeré výskyty jsou tedy pouze z května 2010, kdy byla předvolební kampaň nejsilnější. Z dílčího výsledku inzertní kampaně ČSSD v Lidových novinách můžeme vypočítat již výrazně agresivní a útočnou kampaň, jak ostatně dokládá více než nadpoloviční hodnota čistě negace v tomto periodikumu. Čistě pozitivní kampaň v Lidových novinách spustila ČSSD dokonce až 23. května.

Oproti ČSSD byla v inzertování v Lidových novinách ODS aktivnější. Celkem strana ve zkoumaném období vydala 45 inzerátů. 8 (tj. 17,78 %) z těchto 45 mělo čistě pozitivní charakter. Všechny tyto pozitivní inzeráty byly přes celou novinovou stranu. Převážně však ODS vsadila na smíšený charakter sdělení. Negativně pozitivních inzerátů inzerovala ODS celkem 31 (tj. 68,89 %), z nichž 23 bylo ve formátu větším než A4. Čistě negativních inzerátů jsem ze strany ODS detekovala celkem 6 (tj. 13,34 %), z nich pouze jeden inzerát měl rozměr velkého formátu.

Drtivou část své novinové inzerce v Lidových novinách představila ODS až od první třetiny roku 2010. První výskyty se začaly objevovat až v březnu, a to především negativně pozitivní inzeráty; ty drtivě převažovaly v březnu a květnu. Před tímto obdobím můžeme nalézt politickou inzerci ODS pouze v září 2009. Mezi říjnem 2009 a únorem 2010 občanští demokraté nepublikovali žádné inzeráty.

Právo

V deníku Právo jsem ve zkoumaném období napočítala celkem 203 inzerátů zkoumaných politických stran. ČSSD inzerovala v deníku Právo celkem 128 krát, což je např. oproti Lidovým novinám výrazný rozdíl. Ve většině případů postavili sociální demokraté svou kampaň na pozitivním sdělení a pozitivní inzerci. Celkem se v tomto periodikumu vyskytlo 72 (tj. 56,25 %) čistě pozitivních inzerátů ČSSD, z toho 47 inzerátů mělo velký formát, tedy formát větší než A4. Výrazný podíl v inzerci měla také smíšená inzertní sdělení. Ta se zde vyskytla celkem 36 krát (tj. 28,13 %). Z těchto 36 smíšených inzerátů bylo 35 velkoformátových. Ani čistě negativní kampaň v inzerci nebyla v tomto případě nejmenší. Celkem jsem zaznamenala 20 jednoznačně negativních sdělení, z nich 18 (tj. 15,63 %) bylo ve velkém formátu.

Časové vymezení jednotlivých výskytů nelze v tomto případě nikterak specifikovat. ČSSD inzerovala svou politickou reklamu v průběhu celého zkoumaného období. Především čistě pozitivní kampaň byla velmi silná hned od počátku, tedy od září 2009. Jenom za září 2009 můžeme detekovat 14 čistě pozitivních inzerátů

a 5 smíšených. To je do jisté míry dáno tím, že ČSSD v měsíci září láká svými inzertními na plánované předvolební meetingy. Jednoznačně negativní inzertní kampaň pak strana spustila ve větší míře až v březnu 2010, přičemž nejsilnější byla negativní kampaň logicky v měsíci voleb. Pouze za květen jsem zaznamenala 8 z 18 čistě negativních sdělení. I v květnu, stejně jako ve všech ostatních měsících, však politické kampani výrazně dominoval čistě pozitivní obsah sdělení. Zajímavým případem negativní inzertce ČSSD a vyřizování si účtů skrze media byl útočný text, který ČSSD iniciovala proti VV s názvem „Věci veřejné nebo výdělečné?“ (Právo, 29. 4. 2010). Na to VV ihned reagovaly podobně laděnou inzertí „Věci veřejné: uvádíme věci na pravou míru“ (Právo, 4. 5. 2010).

Také ODS v deníku Právo inzerovala poměrně často. Celkem jsem zaznamenala 75 inzertů. Čistě pozitivních a stranu adorujících inzertů vydala strana 23 (tj. 30,66 %), z nichž pouze 8 bylo ve velkém formátu. Smíšená inzertce i v tomto deníku převažovala. ODS inzerovala celkem 33 (tj. 44%) negativně pozitivních sdělení; z těchto 33 jich mělo 26 velký formát. Naopak nejmenší podíl v tištěné inzertce ODS měla čistě negativní kampaň, třebaže toto číslo není úplně malé. ODS se negativně vymezila proti ČSSD celkem v 19 případech (tj. 25,33 %), z nichž ve 4 případech se jednalo o velký formát inzertu.

ODS se svou inzertní kampaní v deníku Právo začala naplno až v březnu 2010. Do té doby můžeme pozorovat výskyt inzertce pouze v září 2009. Zde se jednalo především o čistě pozitivní kampaň. Již v průběhu měsíce února začala ODS svou smíšenou kampaň proti ČSSD, která však naprosto kulminovala v květnu 2010. V tomto měsíci jsem zaznamenala 14 smíšených výskytů z celkových 33. Pozitivní kampaň, na rozdíl od ČSSD, nedominovala v žádném z měsíců.

Hospodářské noviny

Zjištění výskytů politické inzertce v tomto deníku je nejpozoruhodnější. V období mezi zářím 2009 a květnem 2010 jsem v Hospodářských novinách nezaznamenala ani jeden inzert ani jedné zkoumané politické strany. Co je však možná zajímavější, našla jsem zde tištěnou inzertci jiných politických subjektů, a to především inzertci Věcí veřejných, v menší míře pak TOP 09. Apolitičnost novin tak můžeme vyloučit.

Důvodů, proč v Hospodářských novinách nebyla otištěna jediná inzertce zkoumaných politických stran, může být několik. Může se jednat o záměr novin jako instituce, která se rozhodla nikterak nepodporovat ani jednu ze stálých, velkých politických stran české stranické scény. Dalším důvodem může být nezájem samotných politických stran o inzertci v tomto deníku. To může být dáno sociologickým vzorkem tradičního čtenáře Hospodářských novin, resp. Hospodářské noviny nejsou obvyklou čtenou inzertcí pickového voliče zkoumaných politických stran.

Celkové výsledky negace v rámci tištěné inzerce

Celkem jsem v tištěné inzerci zkoumaných politických stran našla 475 příspěvků. Česká strana sociálně demokratická ve čtyřech zkoumaných denících uveřejnila celkem 263 inzerátů. Naprostá většina z těchto inzerátů měla čistě pozitivní náboj. Pozitivní kampaň v tištěné inzerci představovala u ČSSD 59,67 % (tj. 157 výskytů) z celkového počtu inzerovaných sdělení. Smíšená sdělení představují v celkových číslech pouze 19,39 % (tj. 51 výskytů) a čistě negativní obsah inzerce činí 20,91 % (tj. 55 výskytů). Z celkového počtu 263 inzerátů jich bylo 189 ve velkém formátu.

Z výsledků ČSSD můžeme vyčíst, že přes svou jinak velmi agresivní kampaň sáhla strana v tištěné inzerci po strategii zdůrazňování vlastních úspěchů a kvalit. Pro tištěnou inzerci ČSSD jsou typické velké formáty inzerátů, které zpravidla zaujímaly minimálně dvě po sobě následující strany novin. Spíše než v obrázcích spočívala pozitivní kampaň ČSSD ve specifické formě sebeprezentace. ČSSD zvolila strategii jakýchsi bulletinů, kde na jedné až dvou stranách své voliče informovala o aktuálních událostech, kterých se politici strany zúčastnili, o návštěvách školních či zdravotnických ústavů, kam politici ČSSD zavítali, o aktuálních hospodářských číslech, politice strany i programu. Negativní kampaň v tištěné inzerci ČSSD zpravidla mířila na lídry ODS, popř. na případnou koalici ODS s novými politickými subjekty. Tato kampaň se po vizuální stránce nikterak nelišila od tradičních negativních billboardů, které strana využívala k negativní kampani.

ODS vydala celkem 212 inzerátů. Z těchto inzerátů mají těsnou většinu smíšená sdělení. 50,94 % (tj. 108 výskytů) mělo negativně pozitivní charakter. Čistě pozitivní inzerce se u ODS vyskytla celkem v 72 případech (tj. 33,96 %). Naopak čistě negativní sdělení znamenalo v celkovém počtu 15,09 % (tj. 32 výskytů). Z celkových 212 inzerátů bylo 126 velkoformátových.

Oproti ČSSD převažuje u občanských demokratů smíšená forma obsahu nad všemi ostatními. Pokud ODS inzerovala čistě negativní kampaň, vždy byla směřována na program a snahy ČSSD, především na osobu tehdejšího lídra strany Jiřího Paroubka. Oproti ČSSD neměla ODS tak výrazné procento velkoformátových inzerátů. Čistě pozitivní inzerce u ODS spočívala ve zdůrazňování vlastních kvalit. V inzerci se objevovaly především hesla či ilustrační obrázky, ovšem nic podobného typické pozitivní inzerci ČSSD, jak jsem již zmiňovala. Převažující smíšená inzerce zpravidla spočívala v ilustračním obrázku, který měl voliči – čtenáři přiblížit budoucí situaci, která hrozí, rozhodne-li se svůj hlas dát právě ČSSD. Vedle typického sociálně demokratického sloganu v oranžových barvách pak ODS nabízí svá „modrá“ řešení. Čistě negativní kampaň ODS proti ČSSD pak zpravidla spočívala v dehonestaci osoby Jiřího Paroubka slovy „Je čas odejít“.

Celkově je možné říci, že sledované strany shodně preferovaly deníky MD Dnes a Právo, což je dáno vyšší mírou čtenosti. V těchto periodikách se vyskytovalo největší množství relevantních inzerátů. Podíváme-li se na agresivitu obou kampaní, můžeme říci, že ČSSD vsadila zpravidla na pozitivní kampaň, ODS pak spíše na smíšenou, kde se objevují prvky jak pozitivní, tak negativní kampaň. Zhodnotíme-li však negaci a negativní sdělení tištěné inzerce, u ČSSD tato forma čítá 20,91 % celé kampaň, u ODS pak 15,09 % z celé inzertní kampaň. ČSSD tak i přes svou výraznou pozitivitu nezapomíná na využití negativní kampaň v maximální přijatelné míře pro čtenáře deníku. Velmi typické pro všechny inzeráty bylo jejich umístění. To bylo zpravidla na pravé straně, což značí jednoznačný marketingový tah, jelikož pravá strana novin je vždy ta první, kterou čtenář při čtení novin vidí.

Negace na billboardech

Billboard je jedním ze základních vizuálních nástrojů politického marketingu. Je stručným a jasným vyjádřením postojů strany. Politické strany se na billboardech snaží zpravidla co nejstručněji formulovat své hlavní heslo či prioritu do krátkého slovního spojení. Kromě billboardů jsem do této kategorie začlenila také plakáty menších formátů.

Výzkum předvolebních billboardů *ex post* má výrazné limity v omezených možnostech sběru relevantních dat. Z dostupné literatury a s využitím internetu se mi podařilo najít celkem 63 billboardů ČSSD. Z těchto 63 billboardů jich bylo 31 negativních a útočných, zbytek, tedy 32 billboardů, měl naopak pozitivní charakter. Z tohoto provizorního počtu však můžeme usuzovat, že negativní billboardová kampaň ČSSD byla velmi rozsáhlá.

Podíváme-li se na dostupné billboardy sociální demokracie, můžeme říci, že strana vsadila z větší části na pozitivní reklamu a slogany na těchto plochách směřovala spíše k informovanosti voličů o svých prioritách. Z dostupných materiálů, resp. získaných billboardových schémat ČSSD můžeme vyčíst, že ČSSD vsadila na výrazné tváře strany, které se vymezovaly „proti“. Např. „*Zdeněk Škromach proti placení u lékaře.*“ nebo „*Martin Pecina proti regulaci cen energií.*“ či „*ČSSD pro 13. důchod ze zisku ČEZ.*“ Kromě osobností poukazovala billboardová kampaň ČSSD především na sociální bezpečí, a to jak mladých rodin s dětmi, tak seniorů, čímž věkově rozšířila cílovou skupinu voličů. Billboardy tohoto typu prakticky kopírovaly tzv. malý volební program ČSSD. Výjimkou nebyl ani billboard Jiřího Paroubka s manželkou a dcerou, propagující šťastný rodinný život.

Třebaže negativní kampaň ČSSD byla primárně cílena na ODS, negace vůči ostatním politickým subjektům byla zřejmá. Tento trend se zvětšoval spolu s blížícím se datem voleb, kdy předvolební průzkumy naznačovaly jistý úspěch

nových politických subjektů, které by mohly případně s ODS vytvořit pravicovou vládu. Konkrétně se jednalo o negativní kampaň ČSSD proti případné koalici ODS, TOP 09 a VV. Letáky a plakáty, které se snažily mobilizovat voliče heslem „*Nevolíš, zaplatíš*“, zdůrazňovaly základní úskalí případné pravicové vlády a její dopad na občany. V této kampani ČSSD vyčíslila případnou cenu školného, či možnost výpovědi z pracovního poměru bez udání důvodu.

Velmi podobně reagovala ČSSD již konkrétně na Věci Veřejné negativním billboardem, kde zdůrazňovala minulost tehdejšího předsedy strany Radka Johna heslem: „*Na Nově ho vyhodili kvůli kšeftům, chcete ho v politice?*“. Také proti TOP 09 vytvořila ČSSD negativní billboard. ČSSD využila heslo samotné strany a doplnila ho negativním sdělením. Příkladem může být billboard s fotografií Miroslava Kalouska a Radka Johna s mottem: „*Schwarzenberga se zbavíme. Rychleji než tušíte.*“ Negativní billboardová kampaň byla hlavní ukázkou negativní kampaně, resp. její nejviditelnější složkou. Podle slov hlavního volebního manažera ČSSD Tvrdíka představovala negativní sdělení celých 50 % veškeré billboardové kampaně strany⁴.

Pro dokreslení přidávám ilustrativní vzorek billboardové kampaně ODS. Zde jsem dohledala celkem 69 billboardů, z nichž 46 jich obsahovalo čistě pozitivní obsah. U ODS se jednalo především o hesla „*Řešení*“ či „*Naděje*“. Z celkového počtu mnou nasbíraných vzorků billboardové kampaně jich bylo celkem 20 negativních. Zde se jednalo především o propojení billboardové a internetové kampaně www.cssdprotivam.cz. ODS zde nasazovala na lídra ČSSD Paroubka, jehož podobizna byla doplněna o motto: „*ČSSD = Ztráta práce*“ nebo „*Je čas skončit, pane Paroubku.*“ Občanští demokraté se ve své negativní kampani snažili reagovat na probíhající kampaň sociálních demokratů a jejich hesla. Výsledkem tohoto úsilí jsou pak negativní billboardy, kde předseda J. Paroubek slibuje např. zrušení poplatků u veterináře, zrušení ranní kocoviny či návrat Elvise Presleyho.

Velmi podobně jako v tištěné inzerci, obsahovala také billboardová kampaň ODS smíšený obsah sdělení, kdy strana zdůrazňovala důležitost každého voliče a jeho hlasu, který má výsledky voleb rozhodnout. Příkladem může být billboard s heslem: „*Petr Nečas nebo Jiří Paroubek – Váš hlas rozhodne*“. Z uvedeného ilustrativního vzorku můžeme říci, že ODS v billboardové kampani, oproti např. kampani v tištěné inzerci, preferovala kladné a pozitivní informační signály.

Negace na internetu

Jak jsem již naznačila výše, předvolební kampaň v roce 2010 se nesla ve výrazném duchu využití internetu jako širokého nástroje propagace. K negativnímu politickému

⁴ Zdroj: <http://www.novinky.cz/domaci/199120-v-discipline-utocnych-billboardu-vede-cssd.html>.

marketingu využilo internet a konkrétní webové stránky hned několik politických stran. Příkladem negativních webových stránek byl web zřízený ČSSD proti politice a programu ODS – www.modranemoc.cz. Tyto webové stránky k dnešnímu datu (10. 6. 2012) již nejsou v provozu. ČSSD však ve své internetové negativní kampani vsadila především na otázku budoucí podoby českého zdravotnictví a využila většinovou náladu a postoj společnosti právě ke zdravotnické reformě. Heslo této kampaně bylo „Budete platit za 160 nemocí.“ Web [modranemoc.cz](http://www.modranemoc.cz) byl zcela postaven na výpočtech a prognózách, kolik by člověk v budoucnu měl zaplatit za běžné zdravotní úkony i náročnější operace. ČSSD zde poukazuje na snahu ODS zpoplatnit nemoci a zavést poplatky u lékařů. Vizuální podoba stránek korelovala s celkovou negativní kampaní ČSSD „Nevolíš, zaplatíš“. Proti této antikampani se ODS ostře vyhranila a označila útok ČSSD za lživý.⁵

Nejednoznačnou doménou pak byly např. weby www.nespaltese.cz nebo www.priznaniradkajohna.cz. Tyto stránky vedly negativní kampaň proti Věcem veřejným, když poukazovaly na údajné korupční praktiky předsedy i dalších členů strany. ČSSD se však distancovala od autorství těchto stránek.⁶

Zajímavé je, že v průběhu předvolební kampaně se na svých oficiálních facebookových stránkách ČSSD nikterak negativně nevymezovala. Spíše se snažila své fanoušky informovat o probíhajících meetinzích, setkání s občany a ukázat každodenní práci „obyčejného“ politika sociální demokracie. Naopak je tomu v průběhu období Nečasovy vlády, kde ČSSD sdílí informace a články pojednávající o neoblíbenosti této vlády a protestech proti ní.⁷

Projevy negace prostřednictvím webových stránek byly běžnou praxí také u ODS. Ta se proti ČSSD snažila bojovat prostřednictvím webu www.cssdprotivam.cz, kde politici občanských demokratů komentovali veškeré dění ohledně ČSSD a vytvářeli různé karikaturní videa a obrázky.

Negace v televizní debatě

V rámci výzkumu negace v televizní debatě jsem analyzovala celkem 12 televizních debat. Jednalo se o 11 dostupných pořadů Otázky Václava Moravce speciál a jeden pořad Otázky Václava Moravce⁸. Série těchto pořadů probíhala mezi únorem a květnem 2010. Tento pořad jsem si vybrala proto, že se v něm přímo střetávají političtí konkurenti a mohou na sebe přímo reagovat. Analyzovala jsem sdělení sociálně demokratických představitelů, přičemž relevantními daty

⁵ Zdroj: <http://hn.ihned.cz/c1-41167460-chripka-vas-vyjde-na-7380-korun-varuje-cssd>.

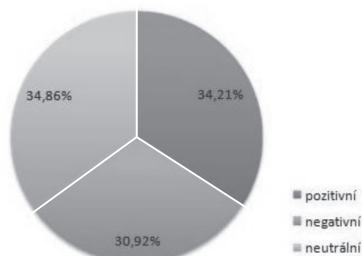
⁶ Zdroj: <http://www.novinky.cz/domaci/199908-cssd-na-nas-chysta-dalsi-spinu-sestrijane-odposlechyci-videa-tvrdi-vv.html>.

⁷ Zdroj: <https://www.facebook.com/cssdcz>.

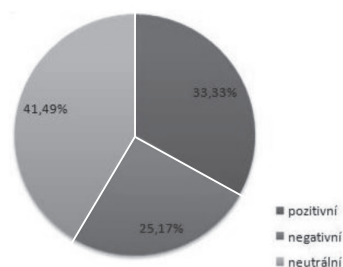
⁸ Předmětem analýzy byly výše zmíněné pořady, které Česká televize nabízela ve svém internetovém archivu. Zdroj: videoarchiv ČT.

byla ta sdělení, která měla hodnotový náboj. U každého monologu politika jsem analyzovala věcný obsah jeho sdělení. Za pozitivní náboj považuji veškerá sdělení, kterými politik jakkoli poukazoval na kladné stránky jeho strany, co se povedlo, co se straně dokázalo prosadit, či o co usilovala. Součástí kladného hodnocení je i kladná reflexe protivníka⁹. Za negativní hodnocení pak považuji jakýkoli útok na politického protivníka, zdůrazňování nedostatku jeho vlády a politické důsledky jeho činnosti. Velmi podstatnou část hodnocení jsou neutrální vyjádření, které signalizují politikův názor na to které téma, kde politik nikterak nehodnotí sebe ani svého politického soupeře, nýbrž vyslovuje své názory na danou problematiku či posuzuje, co je ještě třeba k vyřešení problému vykonat. I zde jsem sběr dat omezila pouze na kandidáty ČSSD a ODS.

Výroky ČSSD v televizních debatách

Výroky ODS v televizních debatách

Z uvedených grafů můžeme vyčíst, že negativní kampaň, resp. negativita sdělení v televizních debatách není jednoznačně převažujícím trendem. U obou zkoumaných politických stran můžeme spíše vidět silnou pozici v neutrálních sděleních, což je do velké míry dáno tím, že předvolebních debat ve zkoumaném pořadu se účastnili lídři kandidátních listin v jednotlivých krajích, čili jejich argumentace se opírala především o problémy jednotlivých krajů a jejich řešení. Přesto je negativita sdělení, resp. slovní útoky na svého politického rivala patrnější u ČSSD spíše než u ODS. ČSSD verbálně útočila na svého protikandidáta ve 47 sděleních z celkových 152. Občanská demokratická strana se negativně vymezovala v 37 příspěvcích z celkových 147.

Velmi zajímavým trendem, který tyto debaty přinesly, byla síla negativních i pozitivních argumentů u představitelů strany, kteří zastávají řídicí funkce v rámci

⁹ Tento případ se týká pouze reflexe Jiřího Paroubka a Petra Nečase navzájem, jelikož k tomu byli vyzváni moderátorem pořadu.

celostátní organizace, především u mediálně známých politiků. U těchto osob jsem detekovala vyšší míru vymezení se vůči protikandidátovi, a to jak pozitivním hodnocením svých či stranických úspěchů, tak negativním poukazem na neschopnost rivala. Příkladem může být vystoupení Zdeňka Škromacha v Otázkách Václava Moravce speciál ze Zlínského kraje, vysílaných 31.3¹⁰. U Škromacha jsem detekovala 8 negativních sdělení vůči lídrovi kandidátní listiny v kraji Petru Nečasovi, resp. vůči vládě ODS.

Ostatní negativní kampaň ČSSD

Předvolební kampaň ČSSD ve volbách 2010, resp. již od jara 2009 byla kampaní velmi komplexní. ČSSD se snažila využít veškeré marketingové nástroje, které by mohly přilákat zájem dalších voličů. Za konkrétní příklad můžeme uvést např. modré sanitky, které strana využila ke zdůraznění své negativní kampaně postavené na budoucí podobě zdravotnické péče v případě vlády ODS. Modré sanitky tak doplňují negativní informační kampaň sociální demokracie, v rámci které strana vysvětluje, proč je zdravotnická politika ODS a případné pravicové vlády asociální.

Dalším příkladem sociálně demokratických snah o zesměšnění soupeře je společenská hra Člověče, nevol je! Jedná se o deskovou stolní hru, která obsahuje políčka s obličejí politiků ODS či TOP 09, vilu v Toskánsku apod. Kdo stoupne např. na políčko s fotkou Cikrta (mluvčího ministerstva zdravotnictví a výrazného propagátora zavedení regulačních poplatků), zaplatí třicetikorunový poplatek. Kdo ve hře stoupne na políčko s Topolánkem či Langerem, ve hře končí. ČSSD tak reagovala a zdůrazňovala skandály a politické chyby svých soupeřů. Tuto hru si mohli voliči zahrát na meetinzích strany¹¹.

Závěr

Cílem této analýzy bylo představit vybrané kvantitativní výstupy negativní předvolební kampaně ČSSD a porovnat jejich míru s dalším subjektem, ODS. Podíváme-li se na výsledky dílčích studií, vidíme, že ČSSD negativní předvolební

¹⁰ Seznam pořadů a představitelů ČSSD a ODS, jejichž výpovědi byly analyzovány: 17. 2. 2010: OVM speciál z Karlovarského kraje, Fiala (ČSSD) vs. Patera (ODS); 24. 2. 2010: OVM speciál z Libereckého kraje, Ploc (ČSSD) vs. Mach (ODS); 3. 3. 2010: OVM speciál z Pardubického kraje, Váňa (ČSSD) vs. Petruška (ODS); 10. 3. 2010: OVM speciál z kraje Vysočina, Bublan (ČSSD) vs. Němcová (ODS); 17. 3. 2010: OVM speciál z Královéhradeckého kraje, Ogorníková (ČSSD) vs. Kochan (ODS); 24. 3. 2010: OVM speciál z Plzeňského kraje, Votava (ČSSD) vs. Pospíšil (ODS); 31. 3. 2010: OVM speciál ze Zlínského kraje, Škromach (ČSSD) vs. Nečas (ODS); 7. 4. 2010: OVM speciál z Jihočeského kraje, Jandák (ČSSD) vs. Bauer (ODS); 11. 4. 2010: OVM, Paroubek (ČSSD) vs. Nečas (ODS); 14. 4. 2010: OVM speciál z Olomouckého kraje, Vlček (ČSSD) vs. Langer (ODS); 21. 4. 2010: OVM speciál z Ústeckého kraje, Paroubek (ČSSD) vs. Gandalovič (ODS); 5. 5. 2010: OVM speciál z Hl. města Prahy, Pecina (ČSSD) vs. Vodrážka (ODS).

¹¹ Zdroj: <http://www.novinky.cz/domaci/194622-cssd-vybizi-clovece-nevol-je.html>.

kampaň využila výrazně častěji než druhý sledovaný subjekt. V rámci výzkumu tištěné inzerce stran představuje ČSSD na první pohled poměrně nekonfliktní útočnou kampaň. Předně je třeba říci, že ČSSD byla až o čtvrtinu aktivnější co do počtu inzerované politické reklamy než druhá zkoumaná ODS. Drtivá většina inzerce sociální demokracie měla jasně pozitivní charakter, negativní kampaň představovala necelých 21 % z celkové inzerované kampaně. U ODS představuje čistě negativní kampaň necelých 16 %. Z těchto výsledků vidíme, že třebaže se ČSSD v tištěných médiích prezentuje především kladně, negativní předvolební kampaň cílená proti možným konkurenčním stranám má i v tomto dílčím výzkumu své opodstatněné místo.

V rámci billboardové kampaně jsou výsledky podobné. I zde negativní kampaň sociální demokracie výrazně převyšuje negaci jiných stran, resp. ODS. ČSSD sama deklarovala, že využití negativních a soupeře poškozujících billboardů u ní představuje 50 % veškerých billboardů. Mně se podařilo detekovat 63 billboardů ČSSD, z nichž 31 mělo čistě negativní sdělení. To víceméně potvrzuje deklarovanou strategii strany. Billboardy jsou zpravidla jednou z nejnápadnějších a nejvíce využívaných možností politického marketingu vůbec, proto tento zdroj můžeme s jistou dávkou nadsázky považovat za hlavní ukazatel využití negace politickou stranou.

Jako další pramen dat jsem využila negativní kampaň prostřednictvím webových stránek. Jak ČSSD, tak ODS před volbami vytvořily samostatné „antiweby“, které představovaly čistou formu negativní kampaně. ČSSD svůj web stylizovala a vystavěla pouze na jedné politické otázce, tedy na problematice zdravotnické reformy. Tímto strana dokázala najít a využít klíčové téma, které voliče dokáže strhnout, zaujmout a zároveň volič chápe, že se ho tato problematika týká. Webové stránky ČSSD nesly název modranemoc.cz a představovaly informační platformu o změnách ve zdravotnictví, které se konkrétně dotknou každého občana – pacienta. Oproti tomu ODS svůj web cssdprotivam.cz pojala spíše formou zesměšnění. Oproti ODS tak ČSSD v tomto výstupu prokázala jistou dávkou profesionality a oproštění se od banální formy diskreditace politického soupeře.

V oblasti televizní debaty je u představitelů ČSSD míra negativních výstupů kvantitativně vyšší než u jejich oponentů z řad ODS. Negace a negativní vymezení se vůči politickému rivalovi v tomto případě spočívalo především v porovnávání a zdůrazňování zásluh. Tyto slovní obraty využívali především vyšší straničtí představitelé, kteří jsou svým vystupováním pro voliče již známí.

Negativní kampaň sociální demokracie byla obecně sugestivnější nežli kampaň ODS. ČSSD vsadila na působivější motta a velmi konkrétní slogany, které měly přesně vystihnout zásadní otázky a primární témata, která byla pro voliče aktuální. Oproti ČSSD vedla ODS svou negativní kampaň spíše komickým směrem s cílem

zesměšnit protikandidáta. Vsadila na ironii a témata, která nebyla příliš věcná. Navíc středobodem negativní kampaně ODS byla osoba tehdejšího předsedy ČSSD J. Paroubka, , nikoliv však sociálně demokratická politika jako celek.

Sociální demokracie za pomoci amerických profesionálních firem vedla negativní kampaň na vysoce sofistikované úrovni. Pro zdůraznění negace dokázala využít obávaných témat a nálad ve společnosti, přesně tak, jak praví teorie negativní kampaně. Její hesla a slogany byly věcné a působivé. Také když nahlédneme předvolební kampaň ČSSD celkově, marketingově se strana dokázala výborně prosadit a prodat, především co se týče četnosti výskytů politické reklamy a z hlediska využití všech reklamních možností. Přesto všechno však ČSSD nedokázala ve volbách získat tolik hlasů, kolik ji přisuzovaly předvolební preference. To mohlo být zapříčiněno mnoha faktory, mj. také nedůvěrou voličů k agresivní předvolební kampani, nedůvěrou k samotné osobě předsedy strany či existencí nových, alternativních politických formací. Negativní kampaň má v českém prostředí zřejmý vliv a o jejím budoucí využití a podobě bude rozhodovat další politický i marketingový vývoj.

Literatura

- Ansolahehere, S., Iyengar, S. a kol. (1994): Does Attack Advertising Demobilize the Electorate? *The American Political Science Review*. Vol. 88. No. 4. (Dec., 1994). str. 829–838.
- Balík, S. (2010). Neuskutečněné předčasné volby 2009. In. Balík, S. eds. (2010): *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2010*. CKD. Brno. str. 39–65.
- Bradová, E. a kol. (2008): *Negativní kampaně a politická reklama ve volbách*. Periplum. Olomouc.
- Ferguson, C. (1997): *The Politics of Ethics and Elections: Can Negative Campaign Advertising be Regulated in Florida?* (Florida State University Law Review). Online: <http://www.law.fsu.edu/journals/lawreview/frames/242/fergfram.html> kontrolováno k 12. 6. 2012.
- Fridkin, K., L., Kenney, P. J. (2006): *Do Negative Advertisements Works: Exploring the Dimension of Negativity*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association. Philadelphia. str. 1–35.
- Kaid, L. L. (2004): Political Advertising. In. Kaid, L. L. eds. (2004): *Handbook of Political Communication Research*. Mahwah. New Jersey, London. Lawrence Erlbaum. str. 155–202.
- Mark, D. (2006): *Going Dirty. The Art of Negative Campaigning*. Rowman & Littlefield Publishers.

Soubeyram, R. (2005): Contest with Attack and Defence: Does Negative Campaigning Increase or Decrease Voters' Turnout? *FEEM Working Paper No. 128.05*.

Wattenberg, M. P., Brians, C. L. (1999): Negative Campaign Advertising: Demobilize or Mobilize? *American Political Science Review*. Vol. 93. No. 4. str. 891–899.

Tištěné deníky:

Hospodářské noviny

Lidové noviny

Mladá fronta DNES

Právo

Elektronické zdroje: kontrolováno k 12. 6. 2012

www.cssdprotivam.cz

www.facebook.com

www.ihned.cz

www.lidovky.cz

www.modranemoc.cz

www.novinky.cz

www.zpravyl5.cz

Lucie Šatrová je absolventkou magisterského oboru politologie na katedře politologie a mezinárodních vztahů Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni.
E-mail: lsatrova@email.cz

RECENZE

“Nepolitické” vlády jako výzkumné téma

Ladislav Cabada

Dvojice brněnských politologů Vít Hloušek a Lubomír Kopeček je nejen české sociálně-vědní obci známa již více než deset let, bezesporu nejpozději od roku 2003 kdy společně editovali rozsáhlé kompendium *Demokracie. Teorie, modely osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Oba velmi pracovití a plodní autoři samozřejmě připravili řadu publikací samostatně či s jinými autory, nicméně nelze přehlédnout rovněž jejich výraznou společnou tvorbu autorskou i editorskou – připomeňme např. monografii *Konfliktní demokracie, Moderní masová politika ve střední Evropě* (MPÚ, 2004), výrazný podíl obou badatelů na objemné publikaci *Politické strany moderní Evropy. Analýza stranicko-politických systémů* (společně s Maxmiliánem Strmiskou a Romanem Chytilkem, Portál, 2005), spoluautorskou monografií *Origin, Ideology and Transformation of Political Parties. East-Central and Western Europe Compared* (Ashgate, 2010; v české verzi pod názvem *Politické strany. Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*, Grada, 2010) či zajímavou a inovativní knihu *Politické systémy* (společně s Jakubem Šedo, Barrister & Principal, 2011); obsáhlou společnou časopiseckou produkci na omezeném prostoru recenze reflektovat není možné.

Nejnovějším počinem vycházejícím ze spolupráce obou badatelů je v porovnání s výše zmíněnými spíše krátký, bezpochyby však velmi zajímavý text *Záchrana státu? Úřednické a podúřednické vlády v České republice a Československu*. Na přibližně sto stranách textu autoři nabízejí zajímavou analýzu a reflexi fenoménu vládních kabinetů nestraničné, resp. polostraničné povahy, kterou zasazují do rámců přesahujících dva nejviditelnější případy existence „nestraničných“ vlád v české polistopadové historii, tedy vlády Josefa Tošovského, resp. Jana Fischera (fotografie obou bývalých premiérů jsou umístěny na obálce graficky příjemně vyvedené knihy).

Prvním přesahem je exkurz do starších období vývoje českého politického systému – podle očekávání do období První československé republiky, nicméně autoři neopomíjejí ani starší „rakouskou“ periodu, když reflektují vlády Eduarda hraběte Taafeho a Ernesta von Koerbera. Třetím obdobím, v němž detekují existenci a působení vlád, jež nelze označit jako „plně“ stranické, je pak polistopadová perioda do roku 1992, přičemž předmětem analýzy jsou obě federální vlády Mariána Čalfy. Reflexe Tošovského a Fischerova kabinetu je tak zasazena do širšího rámce diachronní analýzy, která citlivě naznačuje jakousi *path dependency* vyrůstající z politické kultury (včetně kultury parlamentní, resp. kultury politických elit).

Druhým přesahovým rámcem je zasazení české případové studie do širšího – středoevropského, regionálního – kontextu. V závěru textu, jenž je mj. diskusí nad možnostmi úprav institucionálního rámce pro formování a působení českých vlád, autoři shrnují některé možnosti na principu „lessons learned“, když reflektují (post) tranzitivní ústavní inženýrství v Polsku, Maďarsku, Slovensku a Slovinsku a vyvozuji některá „doporučení“ s ohledem na možné změny českého ústavně-politického designu (čím poněkud předbíháme – k závěrům analýzy se ještě vrátíme v poslední části recenze).

Autoři celý text zasazují do teoretického rámce, jenž vychází z diskuse o efektivitě (*efficiency*) vládnutí. Právě tento termín, resp. jeho aplikace s ohledem na schopnost vlád prosazovat ideově podložené, programově ukotvené a o většinovou společenskou a parlamentní podporu se opírající veřejné politiky, jsou středobodem předkládané analýzy. Autoři explicitně označují tzv. úřednické vlády za anomálii, považují je za důkaz selhání některých (politických stran) či všech (vedle politických stran hlavy státu, ústavního soudu aj.) významných ústavně-politických institucí. Pro konstituování vlád „bez plně stranického charakteru“ mají pochopení v situacích zásadního vnitřního či vnějšího ohrožení demokratického principu vládnutí (ohrožení politického režimu První československé republiky ze strany promoskevské bolševické levice v rámci Československé sociálně demokratické strany dělnické; situace po přijetí Badgodesberského memoranda v září 1938) či v tranzitivních periodách (období Listopad 1989 – volby v květnu 1990), nikoli však v situaci, kdy takové ohrožení, resp. destabilizační faktory neexistují. Jednoznačně tedy vycházejí z toho, že situace, kdy je formován „nestranický“ kabinet, je jasným selháním politických stran v některých z jejich klíčových funkcí spojených s tvorbou vazby mezi společností a ústavně-politickými institucemi (jak funkce tvorby politické reprezentace, tak také funkce rekruční).

Autoři nesdílejí „veřejné“ „mediální“ nadšení nad úřednickými kabinety J. Tošovského a J. Fischera, ostatně kapitola věnovaná analýze působení těchto vlád je nazvána *Těživé dědictví úřednických kabinetů*. Vznik a působení obou kabinetů – zejména pak druhého, Fischerova – označují za politické selhání. Argumentují tak zejména s ohledem na fakt, že vlády byly zásadně omezeny v možnosti skutečně „vládnout“, tj. formovat a prosazovat veřejné politiky (autoři užívají pojem „záměrné časové a věcné omezení agendy vlády“), fakticky tak naplňovaly zejména roli vrcholného tělesa státní správy, nikoli však tělesa vládního. Autoři přitom jako nejvýraznější riziko dalšího vývoje detekují skutečnost, že „nestandardní kabinet jako dočasné řešení politické krize se v mysli českých politiků pevně zabydlel a stal se trvalou součástí jejich repertoáru. Podobně to platí pro česká média a také pro veřejnost, která si ... na využití tohoto řešení již zvykla“ (str. 95).

Proti tomuto vývoji nabízejí autoři v poslední části práce možné alternativy ústavně-inženýrského ražení. Na jedné straně diskutují možnosti úprav volebního systému pro volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, jež by mohly dynamizovat vztahy mezi hlavními a vedlejšími póly ve stranickém systému a vést mj. k četnější praxi vytváření předvolebních koalic v rámci levé, resp. pravé části stranického spektra. Na straně druhé reflektují možnosti změny úpravy vztahu mezi parlamentem a vládou s ohledem na mechanismy vzniku, resp. zániku vlád. Přirozeně je diskutován institut konstruktivního vota nedůvěry – na polském, maďarském i slovinském případě – stejně jako možnost ústavně upravit mechanismus „dožití“ kabinetu, jemuž byla vyslovena nedůvěra, v situaci absence shody na nové vládě a periodě příprav předčasných voleb (např. dle slovenského vzoru); autoři nicméně zmiňují i „skandinávskou“ úpravu, vycházející z toho, že vláda vzniká bez explicitního vyjádření důvěry, resp. ústavně je upraven spíše její zánik formou vyslovení nedůvěry.

Oba autoři již v minulosti do svých prací kromě nesmírně poctivého řemesla začlenili další dvě důležité dimenze spojené s výstavbou jejich textů. První z nich je čtivost – rovněž nejaktuálnější společný text je jazykově vytříbenou prací, která netrpí ani nadměrným „akademismem“, ani „žurnalistickými“ tendencemi. Autoři prokazují rovněž schopnost vyjádřit se na menším prostoru než ve většině jejich předchozích prací. Důležité přitom je, že vlastní analýza touto „stručností“ nijak neutrpěla. Tím se dostáváme k druhé dimenzi, kterou je vlastní způsob argumentace. Autoři do textu promítli celou řadu vlastních postojů k politice, veřejnosti apod. Nečiní tak nicméně způsobem dogmatickým, jejich názory nejsou prezentovány jako axiomy nebo paradigmatata, vždy pro svůj postoj snášejí dostatek argumentů. Nemusíme tak souhlasit např. s jejich názorem, že hlavním důvodem pádu druhé Klausovy vlády bylo chování menších koaličních stran, zejména KDU-ČSL, nicméně současně stěží vyvrátíme, že to byl jeden ze základních důvodů. Pokud bychom argumentační styl obou autorů chtěli nějak pojmenovat, snad by se jeho charakteru blížil pojem „citlivý subjektivismus“.

Shrneme-li recenzi, pak základním výstupem nové knihy Víta Hlouška a Lubomíra Kopečka je vedle vlastní kvalitní analýzy zajímavého politologického a veřejného fenoménu důkaz, že věda nemusí být jen „akademická“, že lze napsat stručnou a výstižnou analýzu přístupnou širší veřejnosti, aniž by se takový text stal publicistickým. Autoři prokázali ovládnutí obtížného žánru, jímž je odborný esej, na úrovni, kterou považují za velmi vysokou.

Hloušek, Vít – Kopeček, Lubomír (2012): Záchrana státu? Úřednické a polo-politické vlády v České republice a Československu: Brno: Barrister & Principal, 118 str.

GUIDELINES FOR AUTHORS

POLITICS IN CENTRAL EUROPE publishes original, peer-reviewed manuscripts that provide scientific essays focusing on issues in comparative politics, policy analysis, international relations and other sub-disciplines of political science, as well as original theoretical or conceptual analyses. All essays must contribute to a broad understanding of the region of Central Europe.

Manuscripts should be submitted in electronic version via e-mail to cabada@kap.zcu.cz, preferably in Word format.

Presentation of the paper

Each issue the *POLITICS IN CENTRAL EUROPE* focuses on one main topic or theme. This theme is indicated in advance, at the latest in the previous issue. Besides essays focused on the current issue, essays with other themes are welcomed too.

Essays should be written in English (preferably British English).

Essays should not normally exceed 12,000 words in length.

When submitting the essay, please also attach:

- an abstract of 150 – 200 words, in English, stating precisely the topic under consideration, the method of argument used in addressing the topic, and the conclusions reached
- a list of up to six keywords suitable for indexing and abstracting purposes
- a brief biographical note about each author, including previous and current institutional affiliation
- a full postal and e-mail address, as well as telephone and fax numbers of the author. If the manuscript is co-authored, then please provide the requested information about the second author.

All essays are checked by a referee; they undergo a double-blind peer review. At least two external referees review manuscripts. *POLITICS IN CENTRAL EUROPE* reserves the right to reject any manuscript as being unsuitable in topic, style or form, without requesting an external review.

In order to ensure anonymity during the peer-review process, the name(s), title(s), and full affiliation(s) of the author(s) should only appear on a separate cover sheet, together with her/his preferred mailing address, e-mail address, telephone and fax numbers.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE reserves the right to edit or otherwise alter all contributions, but authors will receive proofs for approval before publication.

Style Guidelines

Below are some guidelines for in-text citations, notes, and references, which authors may find useful when preparing manuscripts for submission.

Manuscript style guidelines

Authors are urged to write as concisely as possible, but not at the expense of clarity. Descriptive or explanatory passages, necessary for information but which tend to break up the flow of text, should appear in footnotes. For footnotes please use Arabic numbers. Footnotes should be placed on the same page as the text reference, with the same number in the essay.

Dates should be in the form of 1 November 2005; 1994–1998; or the 1990s.

REFERENCES IN THE TEXT

In the text, refer to the author(s) name(s) (without initials, unless there are two authors with the same name) and year of publication. Unpublished data and personal communications (interviews etc.) should include initials and year. Publications which have not yet appeared are given a probable year of publication and should be checked at the proofing stage on an author query sheet. For example:

Since Bull (1977) has shown that ... This is in results attained later (Buzan – Jones – Little 1993: 117). As contemporary research shows (Wendt 1992), are states the ...

Publications by the same author(s) in the same year should be identified with a, b, c (2005a, 2005b) closed up to the year and separated by commas. Publications in references that include different authors should be separated by a semicolon: (Miller 1994a: 32, 1994b; Gordon 1976). If the year of first publication by a particular author is important, use the form: (e.g. Bull 1977/2002: 34). If there are two authors of a publication, separate the names by ‘–’ (not ‘and’ or ‘&’). If there are more than two authors, put the name of the first author followed by ‘*et al.*’, or write all names separated with ‘–’ (four authors maximum).

References to unauthorized data from periodicals may be given in brackets in the text together with the exact page(s). For example: ‘(quoted in *International Security* (Summer 1990: 5).’ If such a reference is included in the reference list, the title of the contribution referred to must be provided, and a short title without inverted commas and a year of publication is used for in-text-referencing (e.g. short title year). As a general rule, an exact web address of a particular article can be substituted for its exact page(s).

List of References

References are placed in alphabetical order of authors. Examples of correct forms of references for alphabetical style:

BOOKS:

Single author books:

Diehl, Paul F. (1994): *International Peacekeeping. With a new epilogue on Somalia, Bosnia, and Cambodia*, The Johns Hopkins University Press.

Two or more authors:

Degnbol-Martinussen, John – Engberg-Pedersen, Poul (1999): *Aid*.

Understanding International Development Cooperation, Zed Books, Mellemfolkeligt Samvirke, Danish Association for International Cooperation, Copenhagen.

EDITED VOLUMES:

Rittberger, Volker, ed. (1993): *Regime Theory and International Relations*, Clarendon Press.

CHAPTERS FROM MONOGRAPHS:

George, Alexander L. (2004): Coercive Diplomacy, in Art, Robert J. – Waltz, Kenneth N., eds., *The Use of Force. Military Power and International Politics. Sixth Edition*, 70-76, Rowman and Littlefield Publishers.

JOURNAL ARTICLES:

Printed journals:

Haas, Ernst B. (1961): International Integration. The European and the Universal Process. *International Organization* 15 (4): 5-54.

Online editions of journals:

Judt, Tony (2002c): Its Own Worst enemy, *The New York Review of Books*: available at <http://www.nybooks.com/articles/15632> (15 August 2002).

NEWSPAPER ARTICLES:

Printed editions:

Excerpts From the Pentagon's Plan: Prevent the Re-Emergence of a New Rival (1992) *The New York Times* (9 March).

Online editions:

Cooper, Robert (2002): 'Why We Still Need Empires', *The Guardian Unlimited* (7 April): available at <http://www.guardian.co.uk/Archive/Article/0,4273,4388915,00.html> (2 November 2003).

RESEARCH REPORTS AND PAPERS FROM CONFERENCE PROCEEDINGS:

Waisová, Šárka (2005): Czech Security Policy – Between Atlanticism and Europeanization, Bratislava: Ministry of Defence, Working Paper No. 05/2.

Illustrations and tables

Supply tables, figures and plates on separate sheets at the end of the article, with their position within the text clearly indicated on the page where they are introduced. Provide typed captions for figures and plates (including sources and acknowledgements) on a separate sheet. Electronic versions should be saved in separate files with the main body of text and should be saved preferably in Jpeg format.

Authors are asked to present tables with the minimum use of horizontal rules (usually three are sufficient) and to avoid vertical rules except in matrices. It is important to provide clear copies of figures (not photocopies or faxes) which can be reproduced by the printer and do not require redrawing. Photographs should be preferably black and white gloss prints with a wide tonal range.

Book Reviews and Review Essays – Guidelines for Contributing Authors

POLITICS IN CENTRAL EUROPE welcomes reviews of recently published books (i.e. those published in the year in which the current issue of *POLITICS IN CENTRAL EUROPE* was published or in the previous year). Authors should submit reviews of works relating to political science and other social sciences with the themes focused on (East) Central European issues.

POLITICS IN CENTRAL EUROPE encourages authors to submit either of two types of reviews: a book review or a review essay.

When submitting a book review, authors should abide by the following requirements:

- A book review should not exceed 1,500 words
- State clearly the name of the author(s), the title of the book (the subtitle, if any, should also be included), the place of publication, the publishing house, the year of publication and the number of pages.
- If the reviewed book is the result of a particular event (a conference, workshop, etc.), then this should be mentioned in the introductory part of the review
- Review authors should describe the topic of the book under consideration, but not at the expense of providing an evaluation of the book and its potential contribution to the relevant field of research. In other words, the review should provide a balance between description and critical evaluation. The potential audience of the reviewed work should also be identified
- An exact page reference should be provided for all direct quotations used in reviewing the book.

Contributors of review essays should meet the following requirements:

- A review essay should not exceed 6,000 words. It should also comply with all of the above requirements for book reviews
- Authors may either review several books related to a common topic, or provide a review essay of a single book considered to provide an exceptional contribution to the knowledge in a given field of research
- While a review essay should primarily deal with the contents of the book(s) under review, *POLITICS IN CENTRAL EUROPE* encourages authors to use the reviewed material as a springboard for their own ideas and thoughts on the subject.

Notes
